

IMÁGÓ BUDAPEST

Pszichoanalízis — társadalom — kultúra

Az Imágó Egyesület lapja

Alapítva: 2010-ben

2018/1.

Szondi Lipót és a sorsanalízis

Bevezetés (*Gyimesi Júlia, Reinhardt Melinda*).....3

Tanulmányok

Köváry Zoltán: Sors, szabadság, létezés. Az „egzisztencialista”
Szondi Lipót.....7

Narancsik Gabriella: Sors és mítosz. Kerényi Károly kapcsolata
Szondi Lipóttal és C. G. Junggal a 30-as és 40-es években.....48

Garai Dóra: A sorsanalízis és a Szondi-teszt születésének története
a kor tudományos szakmai és szellemi áramlatainak tükrében...90

Reinhardt Melinda: „Hát én immár mit válasszak?”
A pályaválasztás mint sors Szondi Lipót sorstanában.....111

Antalfai Márta: A családi tudattalan szerepe és jelentősége
az életút alakulásában – irodalmi alkotások és esetrészletek
tükrében.....137

Káplár Mátyás: Sorsanalízis a tanácsadásban.....189

Függelék

Lányiné Engelmayer Ágnes, Kiss Enikő Csilla: A Dr. Szondi Lipót
Emlékalapítvány keletkezéstörténete, céljai, működése.....207

Képgaléria.....232

English summaries.....239

E számunk szerzői.....244

Imágó Budapest

ISSN 2062–5383

7. évfolyam, 1. szám, 2018

SZONDI LIPÓT és a SORSANALÍZIS

Főszerkesztő:

Borgos Anna

Szerkesztőbizottság:

Ajkay Klára, Békés Vera, Bókay Antal (elnök), Csabai Márta, Erdélyi Ildikó, Hárs György Péter, Tom Keve, Székács Judit, Vajda Júlia, Valachi Anna

A szerkesztőség tagjai:

Dobos Elvira, Erős Ferenc, Gyimesi Júlia, Kovai Melinda, Kovács Anna, Kovács Petra, Kóváry Zoltán, Lénárd Kata, Papp-Zipernovszky Orsolya

Jelen számot szerkesztette:

Gyimesi Júlia és Reinhardt Melinda

E számunk megjelenését az
NKFIH 124192 sz. kutatási pályázata, valamint a

Nemzeti Kulturális Alap támogatta

Az Imágó Budapest szerkesztőség e-mail címe:

imago@imagoegyesulet.hu

A kiadó Imágó Egyesület URL címe: <http://www.imagoegyesulet.hu>

A folyóirat URL címe: <http://imagobudapest.hu>

Copyright by Imágó Egyesület, 2018

Felelős kiadó: Erős Ferenc, alapító főszerkesztő

Bevezetés

125 éve született Szondi Lipót, a sorsanalízis atyja. Az általa kidolgozott projektív eljárást, a genotesztet a szintén magyar származású egopszichológus, David Rapaport nevezte el megalkotójáról Szondi-tesztnek. A sorsanalízis központi gondolata – ami az emberi „leglényegét”: a változás lehetőségét, egyben nagy szerencsénket adja – hogy „A sors is – ugyanúgy, mint az én – állandóan úton van.” (Szondi, 1999/1968, 74.)¹. Ez a Szondi-gondolat igaz a teljes, hatalmas Szondi-életmű sorsára, recepciójára is. Ennek a sorsnak, szakmai életút-történetnek egy aktuális válogatását tárjuk az olvasók – a szélesebb pszichológus szakma és a pszichológiai iránt érdeklődő tudományos közönség – elé. A tanulmányok sora jól reprezentálja Szondi multi- és interdiszciplináris szemléletét, gondolkodását.

Szondi Lipót elmélete a korai magyar pszichológia egyik legkiválóbb és leginkább megosztó öröksége. Egyike azon nagy elméleteknek, amelyek a személyiség egészének, az ember teljes fejlődési és motivációs útjának megértését tűzték ki célul. Egészleges magyarázatot kínál az ember múltját, jelenét és jövőjét illetően, a tudatos és a tudattalan minden szintjét érintve, az ösztönöktől a választásokig, a génektől a viselkedésig. A szexualitás, a szeretet vagy az agresszió jelenségeit a pszichoanalitikus hagyományhoz méltó módon, objektivitásra törekedve és tabukat döntögetve tárgyalja, megvilágítva a modern ember legszebb és legsötétebb arcait. A bűnös és a teremtő

¹ Szondi, L. (1968). Szabadság és kényszer az ember sorsában. In: Gyöngyösiné Kiss E. (szerk.): *Szondi Lipót* (41-114). Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.

Bevezetés

ember, a szent és a gyilkos egyaránt része a Szondi által leírt egyetemes emberi minőségnek.

Rendre felvetődik mégis a kérdés: Az iskolateremtő Szondi ma már csak őskövület lenne? Elméletével és módszerével egy dinoszaurusz tojást tartanánk a kezünkben? Már csak tudománytörténetileg lenne érdekes? Ha csupán így lenne, akkor sem hagyhatnánk sorsára, akkor is fontos volna emlékét ápolni, kiemelni azt, hogy a hazai pszichológiában az elsők között művelt és bővített olyan tudományokat, mint a gyógypedagógiai pszichológia, a pályaválasztási tanácsadás vagy a kriminálpszichológia. Ennél azonban sokkal többről van szó: Szondi sorsa halála után is folytatódik. Folytatódik, mert pszichológusként sokan dolgoznak az ő szellemében itthon és szerte a világban. Hagyatéka a pszichodiagnosztikai munkában és a terápiás térben egyaránt használható: akik tesztjét szakértő módon elsajátították, tudják és vallják, hogy a Szondi-teszteredmények meghatározzák a pszichodiagnosztikai és a terápiás munkát.

Szondi elmélete nagyívű és bátor, hasonlóan az általa kidolgozott ösztöndiagnosztikai módszerhez. Noha módszertanát – Ranschburg Pál tanítványaként – mindenkor természettudományos alapokra helyezte, a kritikusok jelentős része spekulatívnak látja a sorsanalízist; e tekintetben keveset változott az álláspontjuk az elmúlt évtizedekben. Noha számos igen előremutató kutatási eredmény született a Szondi-teszt érvényességét és megbízhatóságát vizsgálva, a sorsanalízis és a Szondi-teszt legitimitása sokak számára továbbra is kérdéses maradt. Kétségtelen, hogy az elmélet – talán Szondi szándékaitól függetlenül – némileg provokatív. Az is világos, hogy az ősök pszichológiai tapasztalatának örökölhetősége lamarckiánus keretbe helyezi a sorsanalízist, amely ugyan nem csupán Szondit kísértette², ám ennyire kifejezett módon csak Szondinál jelent meg. Bizonyos, hogy Szondi genetikáról alkotott elképzelései is csak részben felelnek meg a modern genetika és szociobiológia eredményeinek. Találhatunk vitás pontokat a sorsanalízis összetett rendszerében. Mindezek ellenére a sorsanalízis elmélete és gyakorlata továbbra is élő, hatást

² Lásd például Freud Totem és tabuját vagy Jung elképzeléseit a kollektív tudattalan tartalmairól.

Bevezetés

gyakorló és nagy érdeklődésre számot tartó irány Magyarországon és a világ számos más országában.

Jelen tematikus szám azzal a céllal született, hogy felhívja a figyelmet a sorsanalízis nem múló aktualitására. Szondi elmélete nem csupán a magyar pszichológia történetének egyik vitathatatlan csúcspontja, hanem élő elmélet és gyakorlat, amely sokkal nagyobb figyelemre, szakmai támogatásra és empirikus kutatói érdeklődésre tart számot. Mint a magyar pszichológia történetének oly sok elméletét, a sorsanalízist is fenyegetik a gondatlan értelmezők torzításai és a feledés. A tematikus szám célja, hogy bemutassa a sorsanalízis és a Szondi-teszt alkalmazásának napjainkban is érvényes lehetőségeit, a fejlődés és a továbbfejlesztés eddig kiaknázatlan útjait. További fontos célkitűzés, hogy korábban nem ismert történeti adalékokkal új kontextusba helyezzük a sorsanalízis és a Szondi-teszt tudományos és kulturális szerepét. Szondi életműve nem elszigetelt terméke a kor tudományának, hanem egy tágabb és összetettebb szellemi-tudományos irány része, melynek hatásai ma is meghatározóak.

A tematikus számban közölt tanulmányokat az előbbi megfontolások alapján válogattuk össze. Kőváry Zoltán a sorsanalízis és az egzisztencializmus kapcsolatát tárgyalja cikkében, igen meggyőzően rendszerezve a két terület számottevő kapcsolódási pontjait. Hasonlóan újszerű Narancsik Gabriella írása is, aki Kerényi, Jung és Szondi kapcsolatát elemezve helyezi a sorsanalízis elméletét meglepően új kontextusba. Garai Dóra a sorsanalízis és a Szondi-teszt születésének történetét tárgyalja tanulmányában, fontos adalékokkal szolgálva a sorsanalízis pontosabb történeti rekonstrukciójához. A tematikus szám egyik szerkesztője, Reinhardt Melinda a pályaválasztás sorsanalitikus vonatkozásait mutatja be. Nem csupán értékes történeti szempontokkal gazdagítja a sorsanalízis megértését, hanem a Szondi-teszt pályaválasztási alkalmazási lehetőségére is felhívja a figyelmet írásában. Antalfai Márta a családi tudattalan szerepét az életút alakulásának szempontjából vizsgálja; tanulmányában a transzgenerációs traumaátadás szondiánus értelmezési keretét nyújtja esettanulmányokkal illusztrálva. A sorsanalízis gyakorlati alkalmazására koncentrálnak Káplár Máttyás is, bemutatva Szondi elméletének felhasználási lehetőségeit a

Bevezetés

tanácsadói gyakorlatban. Végül, de nem utolsó sorban Lányiné Engelmayer Ágnes és Kiss Enikő Csilla a Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány történetéről számolnak be.

A szerkesztők munkáját számos lektor segítette; Borgos Annának és Szabó Dórának külön köszönettel tartozunk. Reméljük, hogy a *Thalassa* 1996-ban megjelent Szondi-Ferenczi tematikus száma után az *Imágó Budapest* jelen száma is alkalmas lesz arra, hogy felhívja a figyelmet a sorsanalízisre, és azokra a felfedezésekre, amelyek talán segítenek megújítani a pszichológiai gondolkodást és munkát. Bízunk benne, az olvasók megérik ezt a változást, és egyre szélesebb körben frissül fel a Szondi iránti érdeklődés, Szondi újrafelfedezése „sorszerűen” megindul.

Gyimesi Júlia és Reinhardt Melinda

Kőváry Zoltán

Sors, szabadság, létezés

Az „egzisztencialista” Szondi Lipót

A Szondi-reneszánsz dimenziói

A rendszerváltást követő évtizedekben Magyarországon megindult nemcsak Szondi Lipót és a Szondi-tanítványok műveinek kiadása, hanem a sorsanalízis újraértékelése is. Mivel Szondi klinikai módszerei – elsősorban ösztöndiagnosztikai tesztje – korábban is jól használhatónak bizonyultak, szükségessé vált annak felülvizsgálata, hogy a gyakorlat háttérében meghúzódó elméleti elgondolások mennyire kompatibilisek a modernebb pszichológiai törekvésekkel vagy a humán viselkedésbiológiai kutatások eredményeivel. Ez a „modernizálás” egyébként nem teljesen új keletű; a kísérleti ösztönteszt Mérei Ferenc (Mérei, 1974) által kidolgozott kétprofilos technikája ennek a törekvésnek egy korai megnyilvánulása. A kétprofilos próba – szemben az eredeti tízprofilos változattal – nem csupán Szondi sorsanalízisének keretein belül, hanem a korszerűbb klinikai pszichológia számára is alkalmazhatóvá tette a kísérleti ösztöndiagnosztika módszerét. Mérei azt várta a kétprofilos eljárástól, hogy az által a Szondi-teszt általánosabb értelemben is részévé válhat a hazai klinikai pszichodiagnosztikai gyakorlatnak.

A „valódi”, immár (majdnem) minden részletre kiterjedő újrafelfedezés azonban a 80-as, 90-es évekig váratott magára. Ez nyilvánvalóan szoros kapcsolatban áll a magyarországi politikai-társadalmi változásokkal, azonban nem független a

tudományos korszellem azon időszakra jellemző kétirányú átalakulásától sem, amely pluralisztikusabbá tette a személyiségkutatásokat. Egyrészt fellendültek az emberi magatartás biológiai alapjaival foglalkozó kutatások (neurobiológia, humánétológia, magatartásgenetika, lásd pl. Bereczkei, 1994; Bánki, 1995), emellett azonban a pszichológiában történt egy „narratív fordulat” is. Ez utóbbi ahhoz köthető, hogy a 80-as évektől kezdődően a pszichológusok számára világossá vált, miszerint az emberi lelki jelenségek jelentős része azok történeti kontextusa, illetve történetyszerű szerveződésének figyelembe vétele nélkül érthetetlen marad (Hargitai, 2007)¹. Részben ez utóbbi vonulathoz kapcsolódik² – időben is – a „humán tudományos” pszichológia (kiváltképp a pszichoanalízis) fokozódó érdeklődése a narratológia, illetve hermeneutika és a fenomenológia, általánosabb értelemben a „kontinentális” filozófia, mint episztemológiai alap iránt (Tobin, 1990; Orange, Stolorow és Atwood, 1998; Karterud, 1999; Rennie, 2007). Szondi sorsanalitikus elmélete sajátos módon e két tendencia, a „természettudományos” és a „humán tudományos” pszichológia (Walsh, Teo és Baydala, 2014) metszéspontjában helyezhető el.

A Szondi munkássága iránti megnövekedett érdeklődés nyomán számos eredeti szöveg, illetve a tanítványok által írt összefoglaló, ismertető vált hozzáférhetővé a hazai közönség számára. 1987-ben végre megjelent az első magyar nyelvű Szondi-könyv, a „Káin, a törvényszegő – Mózes, a törvényalkotó” (Szondi, 1987). A könyv bevezetőjét író Szondi-tanítvány, Benedek István ugyanebben az évben „Az ösztönök világa” című könyvében külön fejezetet szentelt mestere elméletének (Benedek, 1987)³, majd 1989-ben egy másik követő, Noszlopi László eredetileg 1947-es „Sorselemzés és kísérleti ösztöndiagnosztika” (Noszlopi, 1989) című munkája látott napvilágot. A 90-es évektől aztán egymást érték a különféle újabb kiadványok. Részletesen foglalkozott a Szondi-iskola történetével Harmat Pál 1994-es könyve, a „Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis”, a *Thalassa* folyóirat (az *Imágó Budapest* elődje) pedig 1996-ban Szondi- Ferenczi számot jelentetett meg eredeti

¹ A történeti jelleg felfedezése azonban nem teljes mértékben a narratív pszichológia érdeme. Az 50-es évektől kezdve az egzisztencializmushoz és a pszichoanalízishez kötődő pszichológusok/pszichiáterek és filozófusok (Binswanger, Sartre) már hangsúlyozzák ezt, lásd Kőváry, 2017.

² A narratív pszichológia és a fenomenológiai/hermeneutikai filozófia közötti konkrét kapcsolódást Paul Ricoeur munkássága jelenti, elsősorban a „narratív identitás” elmélete, lásd pl. Ricoeur, 2001.

³ Benedek – úttörő módon - már 1973-ban publikált egy két részes írást Szondiról, lásd Benedek, 1973.

Szondi-szövegekkel. Ugyanebben az évben jött ki a Szondi három alapvető tanulmányát tartalmazó „Ember és sors” (1996) (ez részben átfed a *Thalassában* publikált tanulmányokkal), illetve Lukács Dénes kötete, a „Szondi- Az ösztönprofilról az elméletig” (1996). Az évtized végére megélénkülő Szondi-kutatás vezető alakja, a pécsi egyetemhez kötődő Kiss Enikő 1999-ben állította össze elsődleges és másodlagos irodalmakból az Új Mandátum kiadó „Magyar Pantheon” sorozatának Szondi-kötetét „Szondi Lipót” címmel. A tendencia a 2000-es években folytatódott; 2007-ben egy monumentális, több mint 500 oldalas könyv jelent meg a teszt alkalmazásáról (Szondi, 2007), amit 2016-ban követett Lukács Dénes „modernizált” verziója (Lukács, 2016).

E kiadványok megjelentetése mellett a 80-as évek végétől megindult Szondi Lipót komplex munkásságának már említett újraértelmezése is. Hargitai Rita (Hargitai, 2008) nyomán a következő csomópontok jelölhetők ki a revíziós folyamatokon belül:

- (1) A Szondi-teszt pszichometriai felülvizsgálata (Vargha András munkássága)
- (2) A Szondi-teszt működési elvei a korszerű arcfelismerési és számítógépes képfeldolgozási kutatások fényében (Révész György, Feldmann Ádám vizsgálatai)
- (3) Szondi viselkedésbiológiai-örökléstan felvetéseinek összevetése a modern magatartásgenetika és evolúciós biológia/pszichológia eredményeivel (Czeizel Endre és Bereczkei Tamás nyomán)
- (4) Szondi elmélete a modern temperamentum- és karakterkutatások tükrében (Kiss Enikő munkásságában)
- (5) A „sorspszichológia” és a mai narratív pszichológia viszonyának tisztázása (Hargitai Rita saját kutatásai)

Ezek a kortárs revíziós folyamatok azonban nem érintnek egy fontos aspektust, mégpedig azt, hogy Szondi elméletének van egy markáns filozófiai, etikai és valláslélektani rétege, ami nélkül a koncepció egészének értelmezése egyoldalú marad. Kiss Enikő szerteágazó munkássága (Kiss, 1999a, 1999b, 2007) szerencsére kiterjedt erre a területre is, ám – ahogyan azt például a 2017-es Budapesten rendezett

nemzetközi Szondi-konferencia programja⁴ is tükrözi –, ez a dimenzió sajnálatos módon kezd teljesen a háttérbe szorulni a Szondival kapcsolatos mai diskurzusokban. Ez egyébként az egész 21. századi pszichológiában is megfigyelhető, pontosabban az tapasztalható, hogy az ezeket a témákat felvállaló aktuálisabb irányzatok (pozitív pszichológia, transzperszonális pszichológia) az európai, „kontinentális” hagyományok helyett inkább a felszínebb amerikai pragmatizmus szellemében nyúlnak e témákhoz. Szondi Lipót mai követőinek jelentős részét is sokkal inkább foglalkoztatja az, hogy az elméletet és a gyakorlatot tematikailag és módszertanilag a jelen kor (sokszor egyoldalúan pragmatista, redukcionista, sőt időnként szcientista) tudományos elvárásaihoz igazítsák⁵.

Ez egyébként nem meglepő, hiszen az egész 21. századi pszichológiát erőteljesen meghatározza a szcientizmus és a pragmatizmus irányába történő hangsúlyeltolódás, ami a popularizációval egyetemben jelentős dimenzióvesztéssel, elsekélyesedéssel fenyegeti a lélektan tudományát (Kőváry, 2017). Ez a technikai-fogyasztói kulturális hatások érvényesülése mellett nagymértékben kapcsolható a pszichológia sok esetben jelentős „szcientista önfélreértéséhez”⁶ is. Ez Yanchar és Hill (Yanchar és Hill, 2003) szerint arra vezethető vissza, hogy a legitimáció vágya miatt a természettudományos/pozitivisták módszerekhez kezdettől fogva kényszeresen ragaszkodó akadémikus pszichológia ezzel a törekvéssel egy, a módszertannal implicite együtt járó ontológiai alapfeltevést, a kartéziánus materializmust tette saját, sosem felülvizsgált kiindulópontjává⁷. Ez utóbbi szerint az elme működése egyenlő az agy mechanikus működésével, amelynek megismerése érdekében a szervet izoláltan, önmagában kell vizsgálni (Gallagher és Zahavi, 2008). Szondi maga is rendkívül szűklátókörűnek tartotta az akadémiai pszichológiát (Bürgi-Meyer, 1994, 1996); a sors fintora volna, ha elmélete épp az ehhez való igazítás nyomán vesztené el sajátos komplexitását. Tanulmányomban ezzel az „elveszett” dimenzióval, pontosabban a

⁴ <http://szondialapitvany.hu/phocadownload/abstracts2017.pdf> 2008. 02. 03.

⁵ Ennek az egyik jele például, hogy Lukács Dénes (Lukács, 2016) megkísérelte Szondi sajátos terminológiáját „érthető fogalmakkal” helyettesíteni, ami elfogadható törekvés, ha ez hosszú távon nem érinti negatívan a sorsanalízis komplexitását és nélkülözhetetlen filozófiai beágyazottságát.

⁶ A „szcientista önfélreértés” kifejezést Jürgen Habermas (Habermas, 1968) használta a freudi pszichoanalízissel kapcsolatban.

⁷ A pszichológia tehát a kezdetektől fogva nem vette komolyan Husserl (Husserl, 1910-11) – többek közt a „naturalista” kísérleti pszichológiára irányuló - kritikai megjegyzését, miszerint a kutatási módszereket a tárgy természetéhez kell igazítani, nem előzetes ideálokhoz.

filozófiai aspektusokkal foglalkozom, ezek kidomborításával pedig a komplexitás megőrzése mellett érvelek. Úgy vélem egyébként, hogy ez nem csak a Szondi-hagyomány, hanem az egész tudomány jövője szempontjából kulcsfontosságú kérdés.

Szondi és az egzisztencializmus kapcsolódási pontjai

Szondi Lipót filozófiával és egzisztencializmussal való kapcsolata, ha nem is túl gyakran hangsúlyozott, de alapvetően azért ismert jelenség. Kiss Enikő „Sorsanalízis és egzisztencialista filozófiák” című tanulmányában (Kiss, 1999a) utal arra, hogy Szondi Lipót – főként munkássága második világháború utáni, „újanankológiai” szakaszában – a választás, illetve a szabadság problémájának középpontba helyezésével hasonló kérdések felvetéséhez jutott el, mint az egzisztencializmus legfontosabb előfutára, Sören Kierkegaard, illetve Szondi saját korának német egzisztencialista filozófusai, Martin Heidegger⁸ és Karl Jaspers. Elemzésében ennek megfelelően Kiss Enikő a magyar sorsanalitikus választással és szabadsággal kapcsolatos elméleti elgondolásait, fogalmait veti össze Kierkegaard, Heidegger, illetve Jean-Paul Sartre eszméivel – a vonatkozó szövegrészek párhuzamos felidézése és értelmezése segítségével. Az elméleti és eszmetörténeti jellegű megközelítésen túl – vagyis a tematikai átfedések megállapítása, a hasonlóságok és különbségek kimutatása mellett – véleményem szerint érdemes egy részletesebb rekonstrukcióval is megpróbálkozni, ami az ide kapcsolódó szövegek tartalmán túl figyelembe vesz fontos kontextuális tényezőket is. Az általam vizsgált kapcsolódási pontok a következők: (1) a svájci kulturális közeg, (2) a (Szondi számára) kortárs egzisztenciális filozófiák közvetlen hatása, (3) az ugyancsak kortárs egzisztenciális pszichológia/pszichiátria közvetlen hatása, az elődök közül pedig (4) Dosztojevszkij illetve (5) Kierkegaard munkássága. Az ezekre vonatkozó alábbi elemzéseimet inkább problémafelvetésnek szánom, mivel a felmerülő kérdések megnyugtató tisztázása további részletes és hosszadalmas kutatásokat igényel.

⁸ Heidegger esetében egyes szakértők szerint nem teljesen indokolt egzisztencializmusról beszélni, lásd pl. Aho, 2003. Az erre vonatkozó ellenvetések egyik lényegi eleme, hogy a heideggeri fundamentális ontológia az egzisztencializmussal szemben a létezésre (ontológiai) és nem a létezőre (ontikus) koncentrál.

Svájc

Először is rendkívül fontos történeti – kulturális kontextuális tényező, hogy Szondi élete és munkássága 1944-től Svájcra köthető (Bürgi-Meyer, 1994). Ebben az időszakban itt élt és dolgozott a rá kétségtelenül nagy hatást gyakorló Carl Gustav Jung mellett a Jung-tanítvány Alphonse Maeder, aki Jung mellett az egzisztencialista Martin Buberrel is közeli kapcsolatban állt (lásd később), valamint a Daseinanalízis két meghatározó figurája, Ludwig Binswanger és Medard Boss is (Condrau, 2013). Ezen túl 1948-tól 1969-ben bekövetkezett haláláig szintén Svájcban, egész pontosan Bazelben tevékenykedett Karl Jaspers is, aki korai, ám nagy hatású pszichiátriai tevékenységét követően váltott az egzisztenciális filozófia irányába (Jaspers, 1977). Szondi tehát évtizedeket töltött egy olyan kulturális közegben, ahol az egzisztenciális, illetve fenomenológiai-hermeneutikai szemlélet jelentős képviselői munkálkodtak, és legtöbbjüket idézi is írásaiban (ezekre lentebb részletesebben is kitérek). Arra vonatkozóan azonban nincs adat a zürichi Szondi Intézet dokumentumai közt, hogy személyes kapcsolatot tartott volna fent bármelyikükkel⁹, kivéve Jungot, akivel a viszonya – Kerényi Magda szerint – „bensőséges volt” (Bürgi-Meyer, 1996). Felettébb figyelemre méltó azonban, hogy Szondi ezen, svájci periódusában tért át az ún. „óanankológiai” felfogásról az „újanankológiaiakra”¹⁰. Ez azt jelenti, a családi tudattalan által (genetikailag) meghatározott óanankológiai „kényszersors” fogalmát kiegészítette az újanankológiai „választott sors” aspektusával. E szerint „az egyén számtalan egzisztencialehetőséggel rendelkezik, s az én¹¹ tudatosan, szabadon dönthet egyik vagy másik egzisztencialehetőség választása mellett” (Gyöngyösiné Kiss, 1999b, 19.). A választott sors lényegi sajátosságait leíró fogalmak – egzisztencialehetőségek, szabadság és választás – közvetlenül utalnak az egzisztenciális felfogásra.

Szondi „egzisztenciális” fordulatának a legfőbb személyes indítékai feltehetően a második világháború és a holocaust sokkja, a bergen-belseni koncentrációs táborban

⁹ A tanulmány megírásának idején nem volt lehetőségem arra, hogy Zürichbe utazzak áttekinteni a hagyatékot. Ebben egy magyar származású svájci barátom, Victor Varga volt segítségemre, aki útmutatásaim alapján és Alois Altenweger intézetvezető (Szondi Intézet – Lehr- und Forschungsinstitut für Schicksalpsychologie und Allgemeinen Tiefenpsychologie, Zürich) támogatásával áttanulmányozta Szondi mintegy 120 levelét és ottani könyvtárát, amiért hálával tartozom nekik.

¹⁰ Anankológia Szondinál a sorssal (ananké) foglalkozó tudomány.

¹¹ Ugyanebben az időszakban kerül pszichológiai gondolkodásának középpontjába az én, ami nem független a pszichoanalízis 20. századi alakulásától, az ego-pszichológia népszerűvé válásától (Gyöngyösiné Kiss, 1999b).

elszenvedett tapasztalatok hatásai és az emigráció (Harmat, 1994) lehettek. Ez a megrázó periódus olyan „határhelyzetet” (Jaspers, 2008) jelenthetett számára, amely világnézeti állásfoglalásra, gondolkodásának újraértékelésére készítette. „Az emberiség történetében nem volt még egy olyan korszak – írja Szondi az itthon maradottakhoz szóló első, Svájcából írt levelében¹² – amelyben a sors kérdése olyan elemi erővel tört volna ki minden gondolkodóból és minden kontemplálóból, mint napjainkban.” Nem biztos azonban, hogy az újanankológiai perspektíva ebben a formában jött volna létre a Szondit ért közvetlen és közvetett egzisztencialista hatások nélkül, amelyek segíthettek neki abban, hogy benyomásait, tapasztalatait megfelelő formába öntesse és összeegyeztesse korábbi elgondolásaival. A levelek mellett Karl Bürigi-Meyer Szondi svájci periódusát bemutató tanulmányában (Bürigi-Meyer, 1994) sincs arra vonatkozó utalás, hogy a hatás befogadása során Szondi személyes kapcsolatba került volna Binswangerrel, Bossal vagy Jaspers-szel. Bürigi-Meyer cikkében – amely nyomon követi nem csak Szondi életének, de munkásságának alakulását is – teljesen elmarad ennek a nyilvánvaló egzisztencialista hatásnak az említése, annak ellenére, hogy Szondi tanulmányai feketén-fehéren tükrözik ezeket az inspirációkat. Ez a hiány talán egy hasonló tendenciát tükröz, mint amit a bevezetőben a Szondi-renaisszánszal kapcsolatban említettem.

Egzisztenciális filozófia és fenomenológia

Szondi Lipót tájékozottsága és olvasottsága egészen elképesztő mértékű volt. Az orvosi, pszichiátriai és pszichológiai szakirodalom mellett beható irodalmi, filozófiai és teológiai ismeretekkel bírt; nem véletlen, hogy a louvain-i katolikus egyetem díszdoktorrá avatta (Harmat, 1994). Filozófiai érdeklődése már hazai időszakában is igen jelentős volt. „Mindig meglepett – írja Benedek István –, hogy a legmodernebb orvoslélektani kutatás közepette a hindu Aranyaka-Upanishadot, Platon Lakomáját és főként a Bibliát olvassa – és nemcsak olvassa, hanem közvetlen összefüggést is talál a maga munkája és az ókori szellem között. Ezeknek az összefüggéseknek számos nyomát lehet találni a könyveiben...” (Benedek, 1973b, 96-97.). Ez az érdeklődés

¹² A levelet a *Lélekelemzés* folyóirat 2018-as tavaszi számában publikálja Narancsik Gabriella.

később, „újanankológiai” korszakában tovább bővült 20. századi szerzők irányába. Ekkor született elméleti tanulmányaiban (Szondi, 1954, 1956, 1963, 1968) konkrétan idéz az egzisztencialista filozófiához tartozó szerzőket; Martin Heideggert, Karl Jasperst, az egzisztencializmust messzemenőig meghatározó, a fenomenológiai irányzatot megalapító Edmund Husserlt, valamint a Heidegger és Husserl követő Karl Löwith-et is. Szondi írásaiban az egzisztencialista és fenomenológus filozófusok mellett felbukkan még Henri Bergson, Wilhelm Dilthey, Hegel, Arisztotelész, Franz Brentano, Spinoza, Immanuel Kant, Friedrich Schleiermacher és Ludwig Klages neve is, az egyik tanulmányban (Szondi, 1968) pedig Arthur Schopenhauer örökléssel kapcsolatos téziseit elemzi hosszabban. Az alábbiakban részletesebben is kitérek az egzisztencialista-fenomenológus szerzők és Szondi közvetlen szellemi kapcsolatára.

Martin Heidegger

Jelen tanulmány kereteit és a szerző kompetenciáját meghaladná annak a – bármilyen rövid – megtárgyalása, hogy mi mindent jelentett és jelent Heidegger munkássága az egzisztencializmus, a filozófia egésze, illetve a pszichológia/pszichoterápia számára. A tanulmány témája szempontjából elég annyit megemlíteni, hogy többek közt Heidegger eszméi ösztönözték Ludwig Binswangert a Daseinanalízis létrehozására (Condrau, 2013, 2017), és az irányzat másik kiemelkedő alakja, Medard Boss meghívására tartotta a filozófus 1959 és 69 közt Svájcban híres „Zollikoni szemináriumait” (Heidegger, 1993). Heidegger pszichológiai hatása nyelvezetének nem mindennapi komplikáltsága ellenére nem korlátozódott Európára, és az Egyesült Államokban is lettek követői (Stolorow, 2011). Szondi és Heidegger gondolatainak párhuzamait Kiss Enikő elemezte 1999-es, már említett cikkében. Ebben a szerző kitér arra, hogy az egzisztencialista filozófia egyik alapkonceptiója, a választás fontossága Szondi „újanankológiai” elméletében is központi jelentőségű, azzal a különbséggel, hogy Heideggernél (és Sartre-nál) a választás tudatos aktus, míg Szondinál a választást részben a (családi) tudattalan (kényszersors), részben az én (választott sors) határozza meg. A másik különbség Kiss Enikő szerint az, hogy Heidegger lényegében pesszimista választ ad arra a kérdésre, hogy hova vezet az ember útja, míg Szondinál a

transzcendencia és a participáció lehetőséget nyújt arra, hogy elérje „az emberlét végső birodalmát” (Gyöngyösiné Kiss, 1999a, 264.).

A gondolati párhuzamok és különbségek megléte mellett azonban jelentős tényként kell számon tartanunk azt is, hogy Szondi tanulmányaiban többször áttételesen és közvetlenül is utal Heideggerre. A filozófus tanai áttételesen Binswanger elgondolásainak ismertetésekor (pl. Szondi, 1963, 114.) bukkannak fel Szondinál, a közvetlen idézetek pedig mind Heidegger alapművéből, a „Lét és idő”-ből valók. Fontos adalék azonban, hogy a zürichi Szondi Intézetben őrzött könyvei közt szerepelnek az „Aus der Ehrfarung des Denkens”, az „Identität und Differenz” és a „Satz vom Grund” című Heidegger- munkák is¹³. Két idézet található „Az emberré válás útja” (1963) című tanulmányban, egy a „Szabadság és kényszer az ember sorsában” (1968), míg a „Káin a törvénszegő- Mózes a törvényalkotó” (1973-78) című Szondi-könyv Káinról szóló részében további három bukkán fel. Ez utóbbiban az első idézet (i.m. 49.) lényegében megismétli azt az eszmefuttatást, ami „Az emberré válás útja”-nak elején található (lásd alább), a másik kettő (i.m. 152.) pedig Heideggernek a létezés „hangoltságával” kapcsolatos megállapításait citálja. Utóbbiaknál jelentősebbnek tűnik „Az emberré válás útja”, mivel Szondi itt rögtön az első oldalon felidézi, hogyan próbált Heidegger az ember lényegére vonatkozó „Ki az ember?” kérdésre válaszolni a „magán-kívül-állás” formulájával (Szondi, 1963, 87.). (Alább Karl Löwith-tel kapcsolatban kitérek majd arra, hogy miben látja a különbséget Szondi az egzisztencialista filozófia és a sorsanalízis ezzel kapcsolatos felfogása közt.) A hosszú tanulmány végén Szondi visszatér Heideggerhez (Szondi, 1963, 119.), aki szerint a halálra irányuló lét határozza meg a jelenvalólét történetiségét, kijelölve az emberré válás lehetőségének végső határait. Szondi ezzel nem tud azonosulni, szerinte „ez a tan a jelenvalólét és a sors halált kereső szándékát illetően túlzottan is általánosítja az ember egy extrém létformáját” (Szondi, 1963, 119.).

A „Szabadság és kényszer az ember sorsában” (1968) című írásban a sorsanalízis atyja a családi tudattalanból eredő örökölt sorslehetőségekről értekezve utal Heideggerre. Szondi úgy véli, ezek a sorslehetőségek pszichológiai szempontból az

¹³ Az erre vonatkozó forrást lásd a 9. lábjegyzetben.

ősök tudattalanul megnyilvánuló törekvéseiként azonosíthatók, filozófiailag pedig az ismétlés jelenségéhez tartoznak. Ez utóbbi azért is fontos téma, mert „ismétlési kényszer” formájában a pszichoanalízis elméletében is fontos szerepet játszik (Freud, 1920). „Az ismétlés – idézi ennek kapcsán Szondi Heideggert – a kifejezett áthagyományozás, vagyis visszatérés a jelen-volt jelenvaló létlehetőségeibe” (Szondi, 1968, 72.)¹⁴. A „Lét és idő” (Heidegger, 1927) azon fejezetében, ahol ez az idézet található (74. §. *A történetiség alapszerkezete*, 614-620.) Heidegger a sorsról (!) értekezik, és a következőképp definiálja azt: „Sorsnak nevezzük a jelenvalólétnek a tulajdonképpeni elhatározottságban rejlő eredendő történését, amelyben a jelenvalólét – nyitottan a halálra – egy öröklött, de egyszersmind választott lehetőségben önmagára *hagyatkozik*” (im. 616.). A sors általa meghatározott szerkezete teljesen lefedi Szondi újanankológiai elgondolásait a kényszersorsról („öröklött”), a választott sorsról („választott lehetőség”) és a személyes, szabad választásról („önmagára hagyatkozik”). Vajon milyen viszonyban állhat egymással Heidegger 1927-es tézise és a Heideggert jól ismerő Szondi 1944 utáni elmélete? Kérdéses, hogy Szondinál mikortól beszélhetünk Heidegger konkrét, közvetlen hatásáról, de valószínűbb, hogy csak a svájci periódustól. Az 1944 előtti magyarországi Szondi-kör néhány oszlopos tagja (Noszlopi László, Zemplén György) a 30-as évektől kezdődően azonban már reflektált Heidegger munkásságára (Noszlopi, 1937; Zemplén, 1943). Noszlopi 1937-es, „A világnézetek lélektana” című könyvében (1937) például Heidegger igen gyakran idézett szerző, ezért elképzelhetetlen, hogy a kör megbeszélésein ez egyáltalán ne került volna szóba. Noszlopi (és Zemplén) lehetséges hatásának a kérdésére később Kierkegaard-dal kapcsolatban még visszatérek.

Karl Jaspers

Szondi a „Szabadság és kényszer az ember sorsában” (1968) című tanulmányában többször utal Karl Jaspersre, a szakirodalom-jegyzék alapján az „Általános pszichopatológia” szerzőjeként, tehát nem későbbi, filozófiai művei nyomán. Jaspers

¹⁴ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az ismétlés Kierkegaard „Vagy-vagy” utáni korszaka első könyvének témája (Kierkegaard, 1943). Pálfalusi Zsolt filozófus szerint (személyes közlés) Heidegger egész ismétléssel kapcsolatos koncepcióját innen, illetve „A szorongás fogalma” című Kierkegaard-műből (1844) emelte át anélkül, hogy erre konkrétan utalt volna.

– mint az köztudott – filozófussá válása előtt pszichiáter volt és pszichológiából doktorált (Jaspers, 1977). A Szondi által idézett „Általános pszichopatológia” című híres mű azonban korántsem nélkülözi a jelentős filozófiai vonatkozásokat; Hamvas Béla szerint Jaspers „alapokat megvető filozófiai műve is ez” (Hamvas, 1987, 44.). Bár a szakirodalom Ludwig Binswangernek és Eugene Minkowskinek tulajdonítja a fenomenológia bevezetését a pszichiátriába az 1920-as évektől kezdődően (Condrau, 2013), Jaspers ebben az először 1913-ban megjelent művében már utal a husserli fenomenológia és a Dilthey-féle megértő lélektan nélkülözhetetlenségére a pszichopatológiai kutatásban¹⁵. Módszertani-szemléleti újításainak bevezetéséhez, írja, az ösztönzést nem saját akkori szaktudományától, hanem filozófusoktól kapta (1977, 24.). Hogyan kapcsolódott Szondi Lipót Jaspers filozófiai-lélektani elgondolásaihoz? Szondi szerint a lelki életet ellentétpólusok határozzák meg; a különféle ellentétes lélektani törekvések (mindenhatóság-tehetetlenség, tudatos-tudattalan, stb.) közti dialektikus kapcsolatlehetőségek tipizálását (átcsapás, szintézis, kizárás) bevállása szerint „Karl Jaspers fejtegetéseire támaszkodva” írta le (Szondi, 1968, 86.)¹⁶ Az én feladata, hogy válasszon, közvetítsen, hidat építsen e pólusok közt (Pontifex Én); a sorsanalízis választásfogalma azonban Szondi szerint már tágabb értelmű, mint ahogyan azt Jaspers megfogalmazza. Jaspersnél a választás „a dialektikának csak az a módja, amelynél az ember a vagy-vagy helyzete előtt áll”, míg Szondinál a „szabad, egotróp választás kritériumai... tágabb értelemben foghatók fel” (Szondi, 1968, 86.). A filozófiai ihletésű pszichopatológián túl Szondi Jaspers világnézet-pszichológiájára (ami fontos kiindulópont volt az ugyanezzel a témával foglalkozó, már említett Szondi-tanítvány, Noszlopi László számára, lásd 1937), valamint későbbi egzisztenciálfilozófiájára nem reflektál az általam olvasott tanulmányokban¹⁷.

¹⁵ A filozófia és a lélektan elválaszthatatlanságát tükrözi, hogy – miként Jaspers is utal rá – Husserl és Dilthey is kezdetben “leíró pszichológiaként” aposztrofálta módszertanát, amiből csak később lett fenomenológia és hermeneutika.

¹⁶ Ezek az ellentétek Jaspers (2008) későbbi filozófiájában az emberi lét antinomikus strukturájának elgondolása formájában jelennek meg, amely antinómiákat nem lehet logikailag megoldani, csak választási aktusok formájában.

¹⁷ Jaspers lélektanból indult filozófiájának tudományos pszichológiai párhuzamát magyar szerzők, Lénárd Ferenc (1947) és Hamvas Béla (1987) egy másik, Szondi által gyakran idézett mélylélektani iskola megalapítójában, C. G. Jungban látja. Hamvas (1987, 46.) szerint például amit Jaspers „egzisztenciának” nevez, az Jungnál a „Selbst”. Bár a jungi hatás egyértelmű Szondinál, a jungi Selbst és a Szondi-féle Pontifex Én nem feleltethető meg egymásnak maradéktalanul. A Selbst elérése Jung szerint az individuáció célja; ám Szondinál az individuáció mint végső cél a nárcizmusban való megrekedést jelenti (1963). Nála az emberré válás a „homo

Edmund Husserl

Edmund Husserl egzisztencialista filozófiára (és a filozófia egészére) valamint pszichológiára gyakorolt hatása Heideggerhez hasonlóan elképesztően sokrétű és a mai napig tart (sőt az utóbbi időben még fokozódik is, lásd pl. Gallagher és Zahavi, 2008; Szummer, 2011). Ennek bemutatása ugyancsak nem képezheti e tanulmány célját. Arra fentebb utaltam, hogy Jaspers filozófiáját megalapozó pszichopatológiai kutatásai során részben Husserltől ihletve indult el saját útján, Binswanger esetében pedig már a Heidegger-hatást megelőzően beszélhetünk Husserl-befolyásról, hiszen Binswanger 1922-ben Minkowski szkizofrénia-tanulmányai nyomán figyelt fel a fenomenológiára, amikor még híre-hamva nem volt a „Lét és idő”-nek (Condrau, 2013). Szondinál többször felbukkan Husserl neve a binswanger-i létanalízis ismertetésénél és kritikájánál (lásd alább), az „Ember és sors” című tanulmányt (Szondi, 1954) viszont kifejezetten Husserl szellemében zárja, tehát alkalmazza is Husserl szemléletét, mint módszert. A tanulmány III. részének címe ugyanis a következő: „A sors fenomenológiája: sorsradikálék és sorskörök” (Szondi, 1954, 39-41.). Ebben Szondi utal arra, hogy bár a sors egészséges mivolta épp annak változtathatóságától és az „örök úton-lenni-tudástól” függ, mégis fontos, hogy „a husserli megközelítésben a fenomenológiai redukció által a tiszta, immanens sorsradikálékot és sorköröket meghatározzuk” (Szondi, 1954, 39.). Ennek a nehézsége Szondi szerint abban rejlik, hogy egyrészt a sors folyton változik, másrészt az azt befolyásoló tényezők egyúttal részesei is a sorsnak. Ezen az segít, írja, ha a felhasználjuk a husserli eljárást, amihez a sors gyökérfaktorait „eidetikusán kell szemlélnünk” (Szondi, 1954, 40.). Példaként a *h* sorsradikálék különféle, szerteágazó megnyilvánulási formáit említi, amiből az eidetikus redukció nyomán lehetséges „kivonni” a változatlan lényegét, aminek nyomán „az ösztönradikálék eidetikus, teljes mértékben adott sorsradikálékká” válnak (Szondi, 1954, 41.). Alább majd részletesebben szólok Szondi és Binswanger megközelítésének viszonyáról, azonban

individuator”-on túl a „homo elector”, „liberator” és „humanizátor” szintjének elérését is magába foglalja, így a Pontifex Ént a Selbstnél tágabb fogalomnak kell tartanunk.

itt mindenképp meg kell azt említeni azt, hogy a fenomenológiai módszer, amit Szondi a sorsradikálék meghatározásánál alkalmaz, megegyezik Binswanger eljárásával, hiszen ő az általa „egzisztenciaátalakulásoknak” nevezett (klinikai) jelenségeket ugyancsak a husserli elgondolások alapján ábrázolta (Szondi, 1956, 121.). Mivel a fentiek nyomán kijelenthető, hogy Husserl felfogása közvetlenül befolyásolta Szondi kutatási módszerét, így összességében jogosabb „Szondi és az egzisztencializmus” helyett „Szondi és az egzisztenciális-fenomenológiai hagyomány”-ról beszélni.

Karl Löwith

Karl Löwith, Husserl és Heidegger tanítványa „Világtörténelem és üdvtörténet. A történelemfilozófia teológiai gyökerei” (1949) című alapműve mellett Nietzsche-szakértőként is ismert (1935). Szondi Löwith-et Heideggerrel egyetemben idézi „Az emberré válás útja” című írása első oldalán, ahol a „Mi az ember” kérdésre vonatkozó „egzisztencialista” válaszokat mutatja be. „Joggal állapítja meg Karl Löwith – írja Szondi –, hogy ’az a meggyőződés, miszerint az emberi természet mindig ugyanaz marad, egy régen túlhaladott naturalizmusba való korszerűtlen visszatérést jelent a modern, történetileg megalapozott történelmi gondolkodás számára.’ Löwith itt Dilthey historizmusára utal, ami szerint az ’emberi típus’ a történelem folyamán ’felolvad’” (Szondi, 1963, 87.). Hogy Szondi itt pontosan Löwith és Dilthey melyik munkáját idézi, az a tanulmányból nem derül ki. Amikor Heidegger és Löwith nyomán összegzi az egzisztencialista filozófia álláspontját – szembeállítva a szerinte „egy teljesen ellentétes nézőpontból” közelítő mélylélektan perspektívájával – akkor az előbbi jellemzőjének azt tartja, hogy az embert a létezés alapján próbálja meghatározni logikai úton, míg a mélylélektan a „valamivé válás alapján” próbál közeledni „ontogenetikus úton” (Szondi, 1963, 88.). Ezen a ponton részben vitába kell szállnunk Szondival; ugyanis míg az egyedi személyiségfejlődés középpontba helyezése valóban a mélylélektan érdeme, addig a „valamivé válás” ugyanúgy központi jelentőségű az egzisztenciális filozófia számára is. Ezt a kérdést lentebb Kierkegaard nyomán még érinteni fogom.

Egzisztenciális pszichológia és terápiás gyakorlat

Szondi írásaiban nem csak filozófusokat idéz, hanem úgy tűnik, az egész korabeli, egzisztencializmusból és fenomenológiából kiinduló pszichiátriai/ pszichológiai szakirodalmat ismerte. Ahogy fentebb már utaltam rá, „Az emberré válás útja” című tanulmányában (Szondi, 1963) egy konkrét alfejezetet szentel a sorsanalízis és a Ludwig Binswanger-féle létanalízis összevetésének („A jelenvalólét analízise. Analízis a psziché ’bennefoglaltatásával’”, Szondi, 1963, 113-114.); ugyancsak egy oldalt szentel Binswanger „létezésanalízisének” az „A mélylélektan integrációja” című tanulmányában (Szondi, 1968, 121.) (A két ismertetés lényegi módon nem különbözik egymástól.) Már arról is volt részben szó, hogy Binswanger volt az első pszichiáter, aki – a természettudományos előfeltevésektől eltávolodva – Freud, Husserl és Heidegger (Condrau, 2013), valamint Kierkegaard (Basso, 2011) alapján igyekezett egy, a tárgya valódi adottságainak megfelelő pszichológiai-pszichoterápiás elméletet kialakítani, noha fentebb láttuk, hogy Jaspers bizonyos törekvései elvileg időben megelőzték Binswanger kísérleteit. Szondi a Binswanger-féle létanalízist és saját sorsanalízisét hasonló tudományos háttérből eredezteti. Ennek lényege véleménye szerint abban áll, hogy a freudi pszichoanalízis és a jungi analitikus pszichológia, e „két monisztikus gondolkodásmód harcában – természet a szellem ellen és kauzalitás a finalitás ellen – maga az emberi lélekképről való tudás szakadt szét” (Szondi, 1963, 112.). Ez a szakadás, állítja Szondi, „teljesen elválasztotta a testet a lélektől, a tárgyi világot az alanyi világtól, a kauzalist a finalistól, az immanenst a transzcendenstől. A törekvés, hogy kiutat találjanak ebből a krízisből, egyrészt Ludwig Binswanger létanalíziséhez, másrészt sorsanalízisünkhöz vezetett. A két irányzat közös vonását abban véljük felfedezni, hogy mindkettő a tárgy (világ) és az alany (én) közti szakadékot próbálja áthidalni” (Szondi, 1963, 112.).

A tanulmány ezután következő, Binswanger elgondolásait taglaló része (Szondi, 1963, 113-114.) nem csak pályatársa munkásságának mélyreható ismeretét tükrözi, hanem azt is, hogy Szondi mennyire tisztában volt annak filozófiai alapjaival (Husserl, Heidegger) is. (Ez a fentiek alapján természetesen nem meglepő.) A magyar

sorsanalitikus azonban kritikusan viszonyult a binswangeri tan bizonyos következményeihez. „Indokolatlannak tartjuk, hogy a jelenvalólét analízise hatályon kívül helyezett minden freudi fogalmat, beleértve a pszichikus fogalmát, minőségét, energetikáját. A jelenvalólét analízise megpróbálta kiönteni az állott vizet az 'elavult' pszichológia fürdőkádjából, hogy filozófiailag tiszta, desztillált vizet engedjen bele. Ezzel együtt kiöntötte a kádból Freud rendkívül életrevaló gyermekét” (Szondi, 1963, 116.), és így részben visszatért a tudat tanulmányozásához (Szondi, 1956). A sorsanalízis Szondi szerint nem ezt az utat követte, hanem meghagyva Freud tanát a pszichikum minőségéről és energetikájáról „a pszichikus tárgyat lefelé a családi tudattalannal, felfelé pedig a Pontifex-én mindent áthidaló tevékenységének leírásával” egészítette ki (Szondi, 1963, 116.). Fentebb Husserl-nél már volt szó arról, hogy az alanyi és tárgyi világ közti hasadás áthidalásának vágya mellett egy másik fontos közös pont Binswanger és Szondi közt a fenomenológiai módszer alkalmazása. Binswanger – írja Szondi-, Husserl nyomán ábrázolta az általa „egzisztenciaátaalakulásoknak” nevezett jelenségeket, amit a hagyományos klinikai megközelítés mentális „betegségként” tart számon (Szondi, 1956), míg Szondi a sorsradikálék megragadásához alkalmazta a fenomenológiai redukció eljárását (Szondi, 1954). Szondit a szellemi rokonság mellett valamiféle közvetett személyes kapcsolat is fűzte Binswangerhez. Amikor az irányzat alapelveinek ismertetése után a terápiás módszer kérdésére kerül sor, Szondi a következőt írja: „Személyes kérdésemre, hogy kidolgozásra került e már a létezésanalízis sajátos terápiája, R. Kuhn¹⁸, L. Binswanger diákja azt közölte velem, hogy egy ilyesmi kidolgozás alatt áll, de még nincs készen.” (Szondi, 1968, 121.).

Szondi Lipót azonban nem kizárólag Binswanger műveit ismerte ebből a „táborból”. A már említett, „A mélylélektan integrációja” című írásában (Szondi, 1953, 121.) ugyanis idézi a svájci-német (és francia) egzisztenciál-fenomenológiai illetve antropológiai pszichiátria „mozgalmának” összes ismert alakját: Binswanger mellett Medard Boss-t, Viktor Emil von Gebstalt, Ervin Straus-t, Eugene Minkowskit, Alfred Storch-t, Hans Kunz-t. Emellett egy másik helyütt Viktor von

¹⁸ Roland Kuhn svájci pszichiáterről van szó (1912-2005), aki a Rorschach-tesztrel és a Daseinanalízissel való foglalatosság mellett 1956-ban felfedezte az imipramin antidepresszív hatását, ami így az első antidepresszánsok hatóanyagává vált (Steinberg és Himmerich, 2012).

Weizsäcker műveire is utal (Szondi, 1968, 68.), akinek „antropológiai” irányzatát oldalakon keresztül taglalja Gion Condrau a Daseinanalízisről szóló könyvében (2013). Az ugyancsak ide sorolható Arthur Jores – aki szintén szerepel Condrau Daseinanalízis-könyvében – még idézi is Szondi: „az életrajzi történet adatfelvétele során a figyelmes orvosokat újra és újra meglepi a betegség, az életsors és a szociális sors közötti összefüggés, ahol mindhárom faktor szorosan összefügg egymással” (Jores, idézi Szondi, 1968, 68.). Ezek az elgondolások sok tekintetben egybecsengenek Szondi sorsanalitikus tapasztalataival.

Végül ki kell még térnünk néhány svájci C. G. Jung-tanítványra, akik valamilyen formában kapcsolódtak az egzisztencialista mozgalmakhoz. Alphonse Maeder-t Szondi a „vallásos humanisztikus” mélylélektan zürichi képviselőjeként említi, és szó szerint is idézi a transzcendenciával és a hit fontosságával kapcsolatos gondolatait (Szondi, 1963, 101.), valamint a prospektív-finális-autoszimbolikus álomfelfogását (Szondi, 1956). Kaspar Weber (Weber, 2005) említi, hogy Maeder kezdetben Freud követője volt, de Freud Maeder „miszticizmusával” kapcsolatos kritikája nyomán a svájci önállósította magát, végül „pszichoszintézissel” kapcsolatos elgondolásai elvezették őt Martin Buber¹⁹ köreihez. Buber az egzisztencializmushoz szokták sorolni (Scott, 2009), aki megteremtette a kapcsolatra épülő gyógyítás filozófiai alapjait. Egy másik, Szondi által idézett Jung-tanítvány, Hans Trüb később ugyancsak Buber baráti köréhez csatlakozott (Deleo, 1996). Szondi Trüb-öt a jungi individuáció-koncepció kritikája során idézi; Trüb szerint ugyanis az individuáció egy valóságtól eltávolodó „kitalált rendhez” kapcsolódik, és a csúcsra érést követően az ember – kötöttségeiből kitörve – óhatatlanul a mélybe zuhan (Szondi, 1963, 120-121.) Ennek nyomán hangsúlyozza Szondi, hogy az alkotói tevékenységhez szükséges önmagunkká válást követően „az önmagává vált embernek (...) választania kell az önszeretetet és az emberiség szeretete közt, miután elérte létének csúcsát (...) Ha az ember az önmagává válás ön-szeretetét választja, akkor az elmagányosodás katasztrófájának veszélye fenyegeti. Ha azonban kiterjeszti szeretetét, folytathatja az emberré válás útját” (Szondi, 1963, 121.).

¹⁹ Buber neve felbukkan Szondi „Káin a törvénytörő- Mózes a törvényalkotó” (1973-78) című munkájának Mózesről szóló részében.

Dosztojevszkij és „a választás problémája”

Az egzisztencialista filozófusok és pszichológusok/pszichiáterek mellett mindenképpen említésre méltó az egzisztencializmusra hatást gyakorló szépirodalom, pontosabban Dosztojevszkij szerepe Szondi életművében²⁰. A Dosztojevszkij-élmény, ami Szondi érettségijének idejére datálható, két fontos tanulmányában (Szondi, 1954 és 1973) is úgy kerül bemutatásra, mint az egyik első lépés a sorsanalízis megalkotása felé vezető úton. „A sorsanalízis felé indító élményei közt – írja tanítványa, Benedek István – Szondi sohasem hagyta említetlenül Dosztojevszkijt” (Benedek, 1987, 26.). Maga Szondi szerint (1973) a „választás problémája” a Dosztojevszkij témaválasztásával kapcsolatos „kreatológiai”²¹ kérdésfeltevés nyomán fogalmazódott meg benne *először*. Egy élettörténetben és életműben az ilyen jellegű „elsőség” a pszichobiográfus Irving Alexander (Alexander, 1990) szerint „pszichológiailag kiemelkedő jelenség elsődleges indikátora”, vagyis Szondi saját kreativitásának, tehetségének (ezáltal a sorsanalízisnek) az alakulásával kapcsolatban is fontos pszichológiai tényezőként kell számon tartani²². Hogyan kell ezt pontosan értenünk?

Hermann Imre (Hermann, 1930) tehetség-elméletében azt írja, hogy a mély gondolatok megszületése – és a „választás problémáját” feltétlenül ilyennek kell tartanunk – sosem képzelhető el a tudattalan közbenjárása nélkül, tehát pszichoanalitikusan értelmezhető. A pszichobiológiai „tehetség egész” és a „hajtó részlet-gyökerek”, vagyis a pszichoanalízis által leírt rész-ösztönök, mint motivációs tényezők mellett – mondja Hermann – mindig számolni kell „kiváltó erővel”, ami felszínre hozza a szunnyadó potenciált. Ez a „kiváltó erő” mindig valamilyen érzelmileg hangsúlyos élmény, ami átalakulást eredményez a személyiség belső

²⁰ Az egzisztencializmus irodalmi előfutárai közt Dosztojevszkij mellett az osztrák költőt, Rilket szokták kiemelni, akire Szondi szintén többször hivatkozik.

²¹ A „kreatológia” kifejezést Czeizel Endre (1997) használta; ez a tudományág a kiemelkedő teljesítmény gyökereivel, létrejöttével, támogatásával foglalkozik, elsősorban az öröklött, de környezeti tényezőket is hangsúlyozva.

²² A másik pszichológiai tényező, ami ugyancsak ehhez az időszakához köthető, az Szondi apjának halála és az azt követő gyászfolyamat, amire maga is utal “Sorsanalízis és önvallomás” című írásában, de azt nem említi, hogy ez Dosztojevszkijhez hasonló szerepet játszott volna a sorsanalízis kialakulásában. Ez pedig korántsem volna meglepő, egyrészt az egyidejűség miatt, másrészt például Freudnál is fontos hatás volt apjának halála az „Álomfejtés”-hez vezető úton.

erőterében; ez lehet krízis, trauma, konfliktus, de akár belátást eredményező esztétikai hatás, vagy bármely, maslow-i (Maslow, 1968) értelemben vett „csúcserő”, ami Maslow szerint egyúttal mindig „akut identitás-élmény” is (Maslow, 1968, 181-197). Norman N. Holland (Holland, 1976) szerint egy mű értelmezését (jelen esetben a Dosztojevszkij-regények fiatal Szondi általi interpretációját) mindig megelőzi egy befogadói folyamat, ami a befogadó „viszontáttételére” épül, így az értelmezés valójában önanalízisnek (is) tekinthető. Az (ön)analízis Hollandnál a következő fázisokat tartalmazza: kezdeti közeledés (várakozás) – a befogadott anyag szelekciója (elhárítás) – a vágyak kivetítése a befogadott anyagra (fantázia) – a befogadott anyag átfordítása témákba (transzformáció). Dosztojevszkij volt tehát ilyen értelemben nem csak Szondi első „páciense”²³, hanem „analitikusa” is, és a végső transzformáció egy eredeti, újszerű intellektuális konstrukcióhoz, a sorsanalízis elmélethez vezetett el, amivel Szondi megértette önmagát²⁴ és másokat is – Dosztojevszkijt majd „valódi” pácienseit is. A két dimenzió egymástól elválaszthatatlan, hiszen a hermeneutika alaptézise szerint megértésről akkor beszélünk, ha az „én a te-ben önmagára talál” (Dilthey, 1990, 61.).

Szondi élménye ebből a szempontból nem egyedülálló; Szerb Antal (Szerb, 1980) úgy véli, egyenesen „megszállottságról” és „Dosztojevszkij-mérgezettségről” (Szerb, 1980, 636.) kell beszélni azok esetében, akik a nagy orosz író befolyása alá kerülnek. Dosztojevszkij megbabonázó hatással volt az utána következő nemzedékek íróira, filozófusaira és pszichológusaira. Nietzsche úgy jellemezte, mint „az egyetlen pszichológus, akitől tanultam valamit” (Nietzsche, 1888, 93.), míg Thomas Mann (Mann, 1946) – Nietzsche mellett – legmegrendítőbb szellemi élményének nevezte a vele való intellektuális találkozást. Freud külön tanulmányt szentelt az orosz írónak („Dosztojevszkij és az apagyilkosság”), amin két éven át dolgozott, s amelyben a „A Karamazov testvérek” –et úgy aposztrofálja, mint „a legnagyobb regény, amit valaha is írtak (Freud, 1928, 83.). Magát Dosztojevszkijt egy Stefan Zweignek írt 1920-as leveleiben Freud „minden dolgok tudójának” nevezte, akinek nincs szüksége

²³ „... egy klinikus biográfus joggal érezheti: klienssel van dolga. Ám amint a klinikus beleringatja magát ebbe az érzésbe, hamarosan rá kell jönnie arra, hogy nem ő foglalkozik a beteggel, hanem az elképzelt beteg foglalkozik övele.” (Erikson, 1958, 20.)

²⁴ Lásd tanulmánya címét: „Sorsanalízis és önvalomás” (1973).

pszichoanalízisre, mivel „minden mondatával magamagát magyarázza” (Freud, 1920, 106-107.). Szondi számára Dosztojevszkij azonban nem csak pszichobiográfiai/patográfiai elemzés tárgya volt, vagyis nem egy már készen álló elméletet igazoló „eset” (mint Freudnál), hanem a pszichológiai belátás forrása is, aki ennek nyomán elvezetett egy új elmélet megfogalmazásához. Ez a szituáció az irodalom és pszichológia viszonyának egy másik szintjéhez tartozik, mint Freud esetében (Moghaddam, 2004).

A pszichoanalízishez és sorsanalízishez, a mélylélektan eme két egymást kiegészítő irányzatához fűződő szövevényes viszonya mellett Dosztojevszkijről azért is kell részletesebben szólni jelen kontextusban, mert az orosz regényírót az utókor egy része egyértelműen az egzisztencializmushoz sorolja. Az orosz egzisztencialista filozófus Lev Sesztov²⁵ például együtt tárgyalja Kierkegaardot és Dosztojevszkijt. „Azt is mondhatnánk – írja Sesztov –, anélkül, hogy attól kéne félnünk, túlzással vádolnak meg minket, hogy Dosztojevszkij Kierkegaard hasonmása. Nem csak a gondolataik, de az igazság feltárására irányuló vizsgálódásaik módszerei is teljesen azonosak...” (Sesztov, 1935, oldalszám nélkül, saját fordítás). Walter Kaufman, aki „szöveggyűjteményt” állított össze „Egzisztencializmus Dosztojevszkijtől Sartre-ig” címmel, válogatását a „Feljegyzések az egérlyukból” egy részletével kezdi, és előszavában így fogalmaz: „Nem látok arra okot, hogy Dosztojevszkijt egzisztencialistának nevezzük, de úgy vélem, hogy a 'Feljegyzések az egérlyukból' első része a legjobb bevezető az egzisztencializmushoz, amit valaha írtak” (Kaufman, 1956, 14.). Egyébként Sesztov is úgy vélte, hogy az „Egérlyuk” Dosztojevszkij legjelentősebb műve, és az utána jövő nagy regények csak ehhez fűzött kommentárok (Milosz, 1977). A felnőtté váló Szondi számára ugyanígy szolgálhatott „legjobb bevezetőként” Dosztojevszkij, aki elvezette a mélylélektanhoz, saját sorsanalíziséhez, az egzisztencializmushoz – és önmagához.

Kierkegaard: a választás, az én és a mitológiai-vallási példázatok

²⁵ Kierkegaard olvasására egyébként barátja, Husserl bírta rá Sesztovot (Milosz, 1977).

A Szondi által idézett, egzisztencializmushoz kapcsolható filozófusok és lélekgyógyászok – Heidegger, Jaspers, Binswanger – számára az egyik legfontosabb kiindulópont Sören Kierkegaard filozófiája volt, aki az egzisztencializmus kulcsfigurájának tekinthető (Vajda, 1993; Basso, 2011; Granito, 2015). Ezért alapvető kérdés, hogy vajon beszélhetünk-e tematikai párhuzamokról az egzisztencializmusra reflektáló Szondi Lipót és az azt megalapozó Kierkegaard munkáiban, illetve kimutathatóak e Szondit ért direkt vagy indirekt Kierkegaard-hatások? Ahogyan azt már Kiss Enikő (Kiss, 1999a) is hangsúlyozta, fontos közös pontjuk a választás kitüntetett jelentősége. Kierkegaard szerint „maga a választás döntő jelentőségű az egyéniség tartalma szempontjából; a választással a személyiség a kiválasztottba merül, s ha nem választ, akkor elsorvad [...] ha lemondunk a választásról, akkor maga a személyiség fog öntudatlanul választani vagy a benne levő sötét hatalmak” (Kierkegaard, 1994, 196-198.). Az „öntudatlan személyiség” és a „sötét hatalmak” a mélylélektan elgondolásait idézik; Szondinál az egyik fő „sötét hatalom”, a családi tudattalan ismert módon a választás nyelvét beszéli (Szondi, 1955). Az idézett Kierkegaard passzussal tartalmilag így teljes mértékben párhuzamba vonható Szondi azon kijelentése, miszerint „a kényszersors az én szabad választása nélkül tulajdonképpen nem sors, hanem csak én nélküli élet, és éppen ezért egy sors nélküli vegetáció. Csak az, aki maga választ, rendelkezik saját, személyes sorssal.” (Szondi, 1954, 15.). Tehát a választás mindkettőjük szerint szükségszerű, csak az nem mindegy, hogy az ember tudatosan vagy öntudatlanul teszi mindezt. Az utóbbi esetben a személyiség „elsorvad” (Kierkegaard), vagy „sors nélkül” vegetál (Szondi)²⁶.

A választás fontosságának hangsúlyozása mellett azonban egyéb párhuzamok is felsejlenek Szondi és Kierkegaard szemléletében, mégpedig az „én”-re vonatkozó elgondolásaik területén. Ez javarészt a sorsanalitikus elméletképzés svájci időszakában kifejtettekre értendő, mivel Szondi a magyarországi időszakban kidolgozott, „énes ösztönnel” kapcsolatos korai én-elméletét (Szondi, 1943b) addigra sok tekintetben megváltoztatta. Nem csupán arról van szó, hogy az én eredetének és struktúrájának a leírását felváltja a funkcionalista megközelítés, és Szondi áttér egy modernebb,

²⁶ Ez ismét egy fontos párhuzam Heideggerrel, aki szerint „a hanyatló Dasein” nem rendelkezik sorssal (Pálfalusi Zsolt személyes közlése)

újszerűbb nyelvezetre, hanem arra is, hogy „egyúttal az én fogalmát *filozófiailag* (kiemelés tőlem – KZ) kitágítja, mely magasabb instancia a *Pontifex oppositorum* elnevezést kapja” (Gyöngyösiné Kiss, 1999b, 25.). Az én fogalmának eme kitágítása több, párhuzamos hatás végeredményének tekinthető. A 11. lábjegyzetben Kiss Enikő nyomán már utaltam arra, hogy az én illetén hangsúlyozása és újrakonceptualizálása az „újanankológia” időszakában összekapcsolható a pszichoanalitikus én-pszichológia korbéli megerősödésével. Ehhez még hozzátenném, hogy Szondi sors-fogalma (pontosabban a sorsbetegség koncepciójának leírása) egy ponton meglepően közel kerül az ego-pszichológiához is sorolt Erik Erikson identitáskrizissel kapcsolatos elgondolásához (Erikson, 1975). A sorsbeteg ugyanis, írja Szondi, „nem tud elődeinek sokféle lehetőségeiből és egyéni életének tényleges egzisztenciális lehetőségeiből egy 'darab életet' kiemelni, amelyből aztán önmaga számára saját személyes sorsát megformálhatná” (Szondi, 1953, 34.). Mivel az elődök sorsa által kirajzolódó lehetőségek a pszichoanalitikus Eriksonnál nem jelennek meg tényezőként, így a hasonlóság csak az egyéni élet tényleges egzisztenciális lehetőségeiből formált személyes sorsra vonatkozik. Ugyan az idézett Szondi cikk születése idején (1953) Erikson művei közül még csak a „Gyermekkor és társadalom” jelent meg (1951), de figyelemre méltó, hogy „A mélylélektan integrációja” (1956) című tanulmányában Szondi idézi az összes olyan amerikai vagy Amerikában befutott, pszichoanalízishez sorolt szerzőt (H. S. Sullivan, E. Fromm, K. Horney), akik Erikson kor- és pályatársai voltak, és Eriksonnal egyetemben a pszichoanalízis neofreudista, „pszichoszociális” irányzatához szokták sorolni őket (Lejbin, 1982). Emellett ugyancsak közös Eriksonban és Szondiban a történeti-élettörténeti aspektusok erőteljes hangsúlyozása egy olyan korban, amikor a személyiségpszichológia sokkal inkább a mérhető személyiségkonstrukciók kvantitatív vizsgálatával volt elfoglalva (McAdams, 1997). A pszichobiográfiával és pszichohistóriával foglalkozó Eriksonnak (Alexander, 2005; Kőváry, 2014) például „Life History and the Historical Moment” címmel egész könyve jelent meg (1975), míg Szondi alapelve szerint „egyedül az embernek van története, élete és sorsa” (Szondi, 1953, 7.)²⁷.

²⁷ Jelen alfejezet további gondolatmenete szempontjából egyébként fontos adalék, hogy Erikson bizonyos tekintetben honfitársa, Kierkegaard gondolataiból indult ki, és tervezett egy soha meg nem valósult Kierkegaard-

Úgy vélem azonban, hogy az én fogalmának kitágítása nem csak a korabeli ego-pszichológia hatását tükrözi, és nem véletlenül beszél Kiss Enikő „filozófiai” kitágításról (Gyöngyösiné Kiss, 1999b, 25.). Elképzelésem szerint ez utóbbi – ha csak indirekt formában is –, de összekapcsolható az „A halálos betegség”-ben kifejtett híres kierkegaard-i én-koncepcióval (Kierkegaard, 1849). Hogy ezt a problémát mélyebben megértsük, vissza kell mennünk egy kissé az időben. Az én, mint instancia gondolatának felbukkanása a pszichoanalízisben az 1920-as évekre tehető (Freud, 1923), ezt megelőzően a pszichológiában csak William James (illetve Charles Cooley) használta tudományos igénnyel a kifejezést (Hall és Lindzey, 1957)²⁸. Mire azonban az én fogalma elérte a pszichológiát és a pszichoanalízist, már nagy múltra tekintett vissza a nyugati gondolkodás történetében. (Erre Szondi is utalt, lásd 1954, 16-17.) A modern értelemben vett ént a romantika kora „fedezte fel” (Baumeister, 1987); első nagy teoretikusának pedig Johann Gottlieb Fichte tekinthető (Safranski, 2010). A romantika a felvilágosodás pusztán racionális „én”-jének dimenzióit kitágította az érzelmek, a fantázia, az álmok bevonásával (Gyenge, 2007), de ugyanilyen én-kitágulást eredményezett a betegség, főként az örület romantikus mitizálása is (Sontag, 1983). Talán nem véletlen, hogy a mélylélektan és az egzisztencialista pszichológiák (Nietzsche mellett) legfontosabb előfutára, Kierkegaard (Noszlopi, 1937; Becker, 1973) a romantikával való ambivalens kapcsolata ellenére egy olyan műben fejtette ki az „én” mibenlétével kapcsolatos téziseit, ami a „betegség, mint metafora” romantikához kötődő elgondolásán alapszik. „A halálos betegség” (Kierkegaard, 1849) szerzője az általa papírra vetett elemzéseket különféle műveiben – Nietzschéhez hasonlóan – folytonosan „pszichológiaként” aposztrofálta. A mű az 5 évvel korábban született „A szorongás fogalmá”-val együtt (Kierkegaard, 1844) számos pszichológus számára vált kiindulóponttá a 20. században; a 2011-ben megjelent „Kierkegaard’s

pszichobiográfiát (Monney, 2011.) A valamivé válás stádiumokra való felosztásának ötlete (esztétikai, etikai, vallásos) mellett - amit később Erikson is alkalmazott ismert módon - Kierkegaardtól származik. Annak az elvnek a megfogalmazása is kierkegaard-i, miszerint a hegeli „általánosról szóló örökös locsogás” helyett a „kivételt” (az egyedi esetet) kell vizsgálni, mert a kivétel önmagát és az általánost is „energikus szenvedélyességgel” gondolja el (Kierkegaard, 1843, 108.). Ez megfeleltethető az Erikson által is magas szinten művelt pszichobiográfiai kutatás (lásd pl. 1958) egyik tudományfilozófiai alapelveinek: az élettörténeteket elemző pszichológia nagyrészt az egyénre irányuló, ún. idiografikus perspektíván alapul.

²⁸ Csak távolról ide kapcsolódó, de fontos tény, hogy James nézetei nagy hatást gyakoroltak Edmund Husserl felfogására (lásd pl. Mullane, 1973).

Influence on the Social Sciences” című tanulmánygyűjtemény (szerk. Stewart, 2011) például a következő szerzőknek szentel külön fejezeteket: Ludwig Binswanger, Erik Erikson, Erich Fromm, Carl Gustav Jung, Julia Kristeva, Jacques Lacan, Rollo May, Carl Rogers, Irvin Yalom.

Nézzük meg, hogy mit állít az énről Kierkegaard „A halálos betegség”-ben! A filozófus az embert írása elején „szellem”-ként határozza meg, ezt a szellemet pedig az én-nel azonosítja²⁹. Honnan eredeztethető ez az én, és milyen a természete? Az ember, mondja Kierkegaard, a végtelenség és a végesség, a mulandóság és az örökkévalóság, a szabadság és a szükségszerűség szintézise, amely szintézist „viszony”-ként határozza meg. Az Én nem maga a viszony, hanem az, ahogyan az ember a reflexió nyomán ehhez a viszonyhoz viszonyul. Saját, autentikus Én-ről akkor beszélünk, ha ez a viszony nem külsődlegességek által meghatározott, hanem azáltal, hogy az Én vállalja a szubjektivitást, vagyis önmaga akar lenni, önmaga határoz a viszony mibenlétéről (Kierkegaard, 1849, 19-20.). A szintézis, az önmagához viszonyuló viszony egy másik bekezdésben Kierkegaard-nál a szabadsággal egyenlő, mivel a szabadság maga „a dialektikus a lehetőség és a szükségszerűség meghatározásaiban” (Kierkegaard, 1849, 36.). Itt ugyanis az ember számára lehetőség van a tudatosságra, vagyis a tudatos, szabad választásra. „A tudat, vagyis az öntudat – írja Kierkegaard – döntő az Én tekintetében. Minél több tudat, annál több Én; minél több tudat, annál több akarat; minél több akarat, annál több Én. Az az ember, akinek nincs akarata, nem Én; minél több akarata van, annál több öntudata van” (Kierkegaard, 1849, 36.). Az Én, a tudat/öntudat valamint az egzisztencializmus szerint mindig felelősséggel, vagyis szorongással járó szabadság nyomán megformálódó szintézis vagy viszony nem egy állandósult állapot. Az Én létezése Kierkegaard szerint „minden pillanatában alakulóban van [Vorden, Werden], mert az Én lehetőség szerint valóban nem létezik, hanem csupán az, amivé lesz” (Kierkegaard, 1849, 37.). Valamivé pedig azáltal válik, hogy viszonyul a lehetőség és a szükségszerűség (és egyéb ellentétek) viszonyához, figyelembe véve, hogy azok „egyformán lényegesek” (Kierkegaard, 1849, 43.). Az Énnek amellettt hogy „szabadon kell önmagává válnia” (Kierkegaard, 1849, 43.),

²⁹ „A sors, az én és a szellem közötti komplex összefüggés” Szondinál is kiemelkedően fontos kérdés, lásd Szondi, 1954, 34.

rendelkeznie kell „az engedelmességhez szükséges erő”-vel, ami „az az erő, amelyre a szükségszerű előtti meghajláshoz van szükség az Énben, az előtt, amit saját határainknak nevezhetünk” (Kierkegaard, 1849, 45.). A „halálos betegség”, vagyis a kétségbeesés állapota – amely így vagy úgy minden embert jellemez – Kierkegaard szerint nem egyszerűen egy torz viszony pl. a szabadság és a szükségszerűség közt, hanem a viszonyhoz való torz viszonyulás nyomán alakul ki, például annak következtében, hogy az ember nem veszi figyelembe valamelyik pólust, vagy azt, hogy ezt az egész viszonyrendszert nem önmaga hozta létre. Ennek a kétségbeesésnek a legyőzése, írja Kierkegaard, csak akkor lehetséges, ha az Én „miközben önmagához viszonyul és önmaga akar lenni”, eközben „átlátható módon abban a hatalomban alapozza meg magát, amely őt létrehozta” (Kierkegaard, 1849, 20.). Ez a hatalom nyilvánvalóan Istent jelenti.

A Kierkegaard által megfogalmazott sajátosságok egy része Szondi énnel kapcsolatos leírásaiban is megtalálható, mégpedig annyira hasonló módon konceptualizálva, hogy az olvasó nehezen tudja azzal elintézni magában ezt a hasonlóságot, hogy mindez csak a véletlen műve. (Az én és a szellem közti összefüggésre Szondinál már fentebb utaltam, így ezt nem említem újra.) Szondi „újanankológiai” írásaiban kifejtett elgondolásaiban folyamatosan jelen van az a feltételezés, hogy a mélylélektanok – ahova saját irányzatát is sorolta – „az embert [vagyis a személyiséget, az ént – K.Z.]... a valamivé válás alapján próbálják meghatározni” (Szondi, 1963, 87.). Erre utal Szondi tanulmányának címe is: „Az emberré válás útja”. Máshol úgy fogalmaz: „A sors is – ugyanúgy, mint az én – állandóan úton van.” (Szondi, 1968, 74.)³⁰. Ez a valamivé válás tehát az én sokoldalú tevékenysége nyomán bontakozik ki, ahogyan az én az embert meghatározó ellentéteket, polarításokat „kezeli”. Az emberi létezést ugyanis – Kierkegaard fentebb megfogalmazott elképzeléséhez teljesen hasonlóan – Szondi szerint is „globális ellentétpárok” határozzák meg, úgy mint mindenhatóság-tehetetlenség, szellem-természet, tudattalan-tudatos, szubjektív és objektív világ, nőiesség-férfiasság vagy az ősök, a családi tudattalan által meghatározott kényszersors és a személyes választott

³⁰ Fentebb Löwith-tel kapcsolatban már volt róla szó, hogy valamilyen oknál fogva a valamivé válás jelentőségének felismerését Szondi kizárólag a mélylélektanok tulajdonítja, és az egzisztencializmustól elvitatja. Kierkegaard munkássága ennek az ellenkezőjére bizonyíték.

sors dialektikája (Szondi, 1954, 13., 17.). Itt jön képbe a választó és integráló én, aminek a legfőbb feladata az egyensúly (vagyis a szintézis) megteremtése. Az ént Szondi sorspszichológiája „mint hídépítő fogalmát használja, mint minden lelki ellentétesség áthidalójának a fogalmát, s amelyeket *Pontifex oppositorum*nak nevez”, vagyis „az én a híd, amely képes áthidalnia a lélek összes ellentétes pólusát” (Szondi, 1954, 20.). Azt a kitétel, hogy a szintézis megteremtése során az én túl kell, hogy lépjen önmagán (az immanencián) annak érdekében, hogy – kierkegaard-i módon – „átlátható módon abban a hatalomban alapozza meg magát, amely őt létrehozta”, Szondi a transzcendencia (szabaddá válás) és a participáció (hitfunkció) fogalmaival írja le (Szondi, 1963).

Úgy vélem, hogy ez az én által végzett választó és „hatalomosztó” tevékenység Szondinál célját tekintve teljesen azonos azzal, amit Kierkegaardnál fentebb a „szintézis” fogalmánál láttunk, csak míg Szondinál az én, mint legfelsőbb instancia hozza létre a szintézist, addig Kierkegaardnál az én inkább a szintézisre való reflexióval, a viszony önmagához való viszonyával egyenlő. Hasonlóképpen mindkettőjükénél megjelenik azon következmények taglalása, amelyek a szintézisre/áthidalásra való képtelenségből következnek. Kierkegaard (1849) leírja, hogy kétségbeesés szempontjából milyen katasztrofális következményekkel kell számolni akkor, ha a például a szabadság vagy a szükségszerűség hiányzik a szintézisből vagy viszonyból (Kierkegaard, 1849, 43-50.). A szükségszerűség hiányában például az individuum „délibábbá válik”, és a „mélység elnyeli az Ént” (Kierkegaard, 1849, 44.). Hasonlóképpen fogalmaz Szondi, amikor azt mondja, hogy „ha az ellentétes pólusok közötti kiegészítő tendenciák megszakadnak vagy zavarttá válnak, az egyén, csakúgy, mint az emberiség, katasztrófaveszélybe kerül” (Szondi, 1954, 19.). Kierkegaard könyvében az Ént nem ruházza fel olyan konkrét pszichológiai funkciókkal, mint Szondi (választás, integráció, szublimáció, participáció, stb., lásd pl. Szondi, 1943b), hanem némileg elvontabban ábrázolja azt: az én a viszonyban az, ahogy a viszony önmagához viszonyul. Ám ha felidézzük a dán filozófus korábbi, választással kapcsolatos kijelentését („a választással a személyiség a kiválasztottba merül, s ha nem választ, akkor elsorvad”), amit összevetettünk Szondi párhuzamos kijelentésével („a kényszersors az én szabad választása nélkül

tulajdonképpen nem sors, hanem csak én nélküli élet, és éppen ezért egy sors nélküli vegetáció”), akkor ez a különbség³¹ nem is tűnik annyira jelentősnek. Ennek nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy Kierkegaard választással és az énnel kapcsolatos filozófiai felfogása sok tekintetben konkrétan megelőlegezi Szondi mintegy száz évvel későbbi sorsanalitikus elméletét.

Feltételezhetünk-e ennek hátterében Szondi Lipótot ért direkt Kierkegaard-hatásokat? Szondi 1944. júniusi internálásakor – amiről csak később derült ki, hogy nem kimenekítés a célja – Benedek István és Ervin Gábor segítettek neki elcsomagolni a könyveit (Benedek, 1973); hogy ekkor mi keveredhetett el Szondi könyvei közül, ma már kideríthetetlen; Platón-könyvét például ekkor ajándékozta Szondi Ervinnek. A zürichi Szondi Intézet archívumában tárolt Szondi-könyvtárban nincsenek Kierkegaard-kötetek, mivel ott nagyrészt szakkönyvek találhatóak. (Az ezzel kapcsolatos információk forrását lásd a 9. lábjegyzetben.) Alois Altenweger intézetvezető személyes közlése nyomán azonban feltételezhető, hogy az ott levő gyűjtemény nem tartalmazza Szondi Lipót összes svájci könyvét, mivel nyoni praxisának helyszínén is tartott belőlük, emellett egy rövid időt (1944-46) töltött Oscar Forel pranginsi intézetében is, ahol szintén maradhattak kötetei. Privát, vagyis nem szakmai jellegű könyvei utódaihoz, rokonaihoz kerültek; ezek sorsának esetleges felkutatása korántsem volna egyszerű feladat.

Felmerülhet az indirekt hatások lehetősége is. A Szondi által olvasott és idézett egzisztencialista filozófusok és pszichológusok-pszichiáterek számára fontos kiindulási pont volt Kierkegaard életműve. Basso (Basso, 2011) részletesen bemutatja, hogyan hatják át Binswanger munkásságának különböző területeit a kierkegaard-i eszmék, míg Jaspers szerint Heideggerrel való kapcsolatának „közös pontja Kierkegaard hatása volt” (Jaspers, 1977, 102.). E szerzők olvasása közben Szondi minden bizonnyal találkozott Kierkegaard nevével és gondolataival, de ez alapján nem szűrhető le, hogy mennyire részletesen ismerhette a dán filozófus tanait, az énnel kapcsolatos elképzeléseit. Szondi Pontifex-én- elméletének esetén a szakértők (pl. Kiss

³¹ A különbség talán abból származik, hogy Kierkegaard esetén pszichológiai ihletésű filozófiáról, Szondinál filozófiai ihletésű pszichológiáról van szó.

Enikő, személyes közlés) inkább Jung hatását tartják jelentősnek, ami megalapozott, hiszen Szondi folyamatosan reflektált Jung elméletére idézett írásaiban. Azonban Jung esetében is feltételezhető némi kierkegaard-i hatás; Anthony Rudd (Rudd, 2011) „A Missed Connection” („Elszalasztott kapcsolat”) címmel elemzi részletesen Jung és Kierkegaard gondolatainak párhuzamait, és külön kitér az individuációs folyamat és az én-né válás hasonló felfogására. Jung Rudd szerint néhányszor utalt is Kierkegaard-ra írásaiban.

Azonban létezik egy másik indirekt hatás-lehetőség is, ami időben megelőzi Szondi „újanankológiai” korszakát és egzisztencialista szimpátiáját. Internálását és Svájcba emigrálását megelőző hazai tevékenysége során Szondit tanítványok tucatjai vették körbe; három olyan személy volt köztük, akik behozhatták Kierkegaard-t a Szondi-kör eszmecseréibe. Mindhárman a teológia és filozófia irányából érkeztek; az ilyen határtudományok művelőinek vonzalma Szondi tanaihoz G. Donáth Blanka (G. Donáth, 1989) szerint koránt sem volt véletlen. Az egyikük a már említett Ervin Gábor, a mártírhalált halt fiatal katolikus lelkész, aki Harmat (Harmat, 1994) szerint „katolikus egzisztencialista filozófus” volt (Harmat, 1994, 302-303.). A másik Noszlopi László, hívő katolikus bölcselelő, a Pázmány Péter Tudományegyetem etikatanára, Pauler Ákos és a Dilthey-követő Eduard Spranger tanítványa (G. Donáth, 1989, Harmat, 1994), akinek a háború után egyedülként jelenhetett meg Szondi elméletéről és gyakorlatáról könyve (Noszlopi, 1949). G. Donáth (G. Donáth, 1989) szerint Noszlopi csak „pár évig” (G. Donáth, 1989, 12.) dolgozott Szondival. Bár tanainak és módszerének egyik legalaposabb ismerője volt, némileg kritikai szemlélettel viszonyult hozzá; igyekezett elhelyezni a sorsanalízist a pszichológia egészén belül, sőt kiegészítéseket is csatolt hozzá. Noszlopi még a Szondi-elmélet „óanankológiai” korszakát (1937-44) megelőzően publikált két tanulmányt (Noszlopi, 1935a, 1935b) és egy könyvet (Noszlopi, 1937), amelyekben Kierkegaard-t „a lelki élet elemzésének” mestereként mutatja be. Ennek nyomán Noszlopi a dán filozófust nemcsak „a lélekelemzés előfutárának” nevezi (Noszlopi, 1935a, 62.), hanem úgy véli, ezen erénye miatt „fordul feléje a modern filozófiai embertan figyelme is (Heidegger)” (Noszlopi, 1937, 331.). Ha ilyen jelentősnek vélte Noszlopi Kierkegaard-t, aki szerinte a mélylélektan és a modern, Szondi által is követett filozófia közös

előfutára volt, akkor nehezen elképzelhető, hogy a G. Donáth által említett „pár év” során egyáltalán ne lett volna róla szó Noszlopi és Szondi eszmecseréiben.

A harmadik ide kapcsolható személy Zemplén György katolikus pap, aki sokszor megfordult Szondinál (Harmat, 1994), és a Teológiai Főiskolán tartott Szondi-szemináriumot a háború után (Benedek, 1973b). Zemplén 1943-ban jelentette meg „Jellem és sors a modern karakterológiában” című könyvét, tehát pont abban az évben, amikor Szondi „óanankológiai” én-elméletét sokszorosított kézirat formájában terjeszteni kezdte (Gyöngyösiné Kiss, 1999b). Ugyanebben az évben Zemplén előadást tartott a Magyar Pszichológiai Társaságban „Jellem és énes ösztönök” címmel, amire Szondi utalt „Az én kísérleti elemzése” című sokszorosított jegyzetében (Szondi, 1943b, 296.), tehát jól ismerte tanítványa publikációit. Zemplén „szabad, szellemi Én”-nel kapcsolatos koncepciója említett publikációjában (Zemplén, 1943) meglepően hasonlít Szondi 1944 utáni, „újanankológiai”, „filozófiaiilag kitágított” én-fogalmához. A személyes Én-központ- írja Zemplén- „irányíthatja az ösztönös áramlások belső dinamizmusából fakadó élményeket. Az ember sorsa nemcsak ősi adottságaitól, hanem saját személyes elhatározásaitól és választásaitól is függ. A két tényező szoros kölcsönhatásban áll egymással, de a vezető szerep mégis a szabad, szellemi Én kezében van. A választásaink nyomán kibontakozó sors, a jellemsors egyrészt eredője választásainknak, másrészt az ember további alakulásának jelentős tényezője” (Zemplén, 1943, 16-17.). Zemplén az irodalomjegyzéket nem tartalmazó írásban beszél az „egzisztenciális ember”-ről (szembeállítva azt az „esszenciális emberrel”), a „modern életfilozófiáról” és a „modern existenciális filozófiáról” (Zemplén, 1943, 5.), számos filozófust említ név szerint (Spengler, Klages, Heidegger), de – Noszlopival szemben – Kierkegaard-ra nem utal. Tarthat-e számot eredetiségre Zemplén egzisztenciális filozófiai ihletésű én-meghatározása, és lehetett-e az hatással Szondi „újanankológiai” megfogalmazásaira? Vagy épp ellenkezőleg arról van szó, hogy a Szondi-tanítvány Zemplén vette át a koncepciót mesterétől és igazította azt filozófiai-teológiai elgondolásaihoz? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához meg kell néznünk, hogy Szondi ugyancsak 1943-as, „Az Én kísérleti analízise” c. sokszorosított jegyzete tartalmaz –e olyan gondolatokat, amelyek megegyeznek Zemplén „személyes, szabad Énközpont”-ról, és a „szellemi Én szabad

választásai”-ról vallott felfogásával (Zemplén, 1943, 16.). Szondi jegyzetében – miként azt korábban Kiss Enikő nyomán (Kiss, 1999b) már említettem – az „óanankológiai” én-felfogás dominál, ami az én eredetére és szerkezetére koncentrálnak, ám megjelenik néhány olyan érdekesség, ami a „filozófiai kitágítás” irányába mutat. Egyrészt Szondi William James nyomán utal a „szellemi énrre” (Szondi, 1943b, 4.), másrészt már felbukkan az ego-pszichológia (Hartmann, Löwenstein) „nem ösztön-eredetű *autonóm én*” fogalma (Szondi, 1943b, 5.), harmadrészt pedig egy külön fejezet foglalkozik „Az én és a szellem” témájával (Szondi, 1943b, 12-17.). Ez utóbbiban Szondi beszél „a természet, a biosz, az ész, a logosz felett álló x-instancia”-ról, amit „az ind theozófia ’Mahan-Atman’-nak, Magasabb Énnek, a katolicizmus és a régebbi lélektanok szabad akaratnak, a pszichoanalízis Felettes Énnek, a komplex pszichológia ’Önmagá’-nak, a metafizika ’szellem’-nek nevezi. E fogalmak mögött azonban ugyanaz az ismeretlen X-instancia áll.” (Szondi, 1943b, 14.). Az „ind theozófia tanítását” az énnel kapcsolatban Szondi egyébként részletesebben is kifejti a kézirat első kötetében, a „Módszertan és ösztöntan”-ban (Szondi, 1943a). Ez alapján feltételezhető, hogy a későbbi Pontifex Én fogalmának kialakulását a nyugati filozófiai hagyományok és a modern lélektan mellett a keleti tanítások is befolyásolták. Ezek egyik legfontosabb megállapítása Szondi szerint az, hogy „Az Én az ember belső irányítója” (Szondi, 1943a, 225.). Elmondható tehát, hogy Szondinál 1943-ban az én ösztön eredetével és struktúrájával kapcsolatos, korábbi eredetű tanítás mellett már felbukkan az én magasabb rendű, szellemi és autonóm (szabad) mivoltának a hangsúlyozása is, ám annak az explicit megfogalmazása még nem történik meg (mint Zemplénnél), miszerint a személyes, szellemi Én szabad választásainak hasonló sorsformáló ereje volna, mint a családi tudattalanból eredő tudattalan kényszerválasztásoknak. Szondi ekkoriban még inkább az „irányítható fatalizmus” elvét vallotta, amelyen belül az irányíthatóság szerinte a „lelkiismerettől és a környezettől függ” (Szondi, 1939, 82.). Úgy vélem, hogy Zemplén és Szondi felfogásának egymáshoz való viszonyát további kutatások tudnák csak megnyugtatóan tisztázni.

A lehetséges indirekt Kierkegaard-hatások áttekintését Szondi fiával, az irodalomtudósként elhíresült Szondi Péterrel (Peter Szondi) kell zárunk. Peter Szondi

alaplámpve váló irodalomtudományi munkája, „A modern dráma elmete” (Szondi, 1956) a szerző 27 éves korában látott napvilágot, tehát pont azokban az években formálódott, amikor apja „újanankológiai” elméletét (s benne a Pontifex Én-rol vallott felfogását) kidolgozta. Nagy András szerint (Nagy, 2016) Kierkegaard hatása egyértelműen kimutatható Peter Szondi dramaelmeleten, bár ez a hatás még koránt sincs teljes mértékben tisztázva. Az biztos, hogy Szondi dramaelmeletenek kifejtését Ibsennel kezdi (Szondi, 1956, 25-35.), Ibsenrol pedig azt lehet tudni, hogy érték olyan kritikák, miszerint eredetiség híján csupán Kierkegaard elképzeléseit vitte színre (Nagy, 2016). Nem tudni, hogy Peter Szondi és apja között volt-e olyan szellemi kapcsolat, amely lehetővé tette intellektuális témák megbeszélését az 50-es években, és ha igen, ebben mennyi szerepe lehetett az egzisztencializmusnak vagy akár Kierkegaardnak. Kiss Enikő szerint (személyes közlés) Peter Szondi anyjához közelebb állt, és küzdött az apai géniusz által kijelölt „kenyyszersors” ellen. Később érdeklődése a hermeneutika irányába fordult (Szondi, 1996), amely (Dilthey és Gadamer mellett) magába foglalta Heidegger munkassaganak tanulmányozását és alkalmazását, akárcsak apja esetében.

Az én-elméleten túl egy másik fontos párhuzam Szondi Lipót és Kierkegaard munkassaganban, hogy a sorsanalízis atyja az univerzális sorslehetosegeket illusztráló alakokat (Káin, Ábel, Mózes) nem a görög mitológiából választotta, mint Freud, hanem az Ószövetségből, akárcsak a dán filozófus. Kierkegaard „Az ismétlés”-ben (1993/1943) Jobbal példálózik, a „Félelem és reszketés”-t (1986/1843) szinte teljes egészében Ábrahám tortenete³² értelmezésének szentelte, „A szorongás fogalmá”-ban bemutatott „egyszerű pszichológiai irányú vizsgálódás” (Kierkegaard, 1844, 9.) pedig Ádám bunbeeseset állítja a kozepontba. Ezzel Kierkegaard és Szondi is egy fontos, szintén a romantikához kapcsolható hagyományhoz csatlakoznak. A romantika fedezi fel ugyanis, hogy az ősi mítoszok motívumai és alakjai korántsem a tudomány előtti ember naiv világszemléletét tükrözik, hanem általános emberi szituációkat, lélektani-

³² Érdekes, hogy a korszak nagy „pszichológusai” (ha ebbe irokat és filozófusokat is beleerthetunk), úgy mint Dosztojevskij, Kierkegaard, Nietzsche, Freud és Jung egyaránt az apa-fiú viszony kérdéseivel (is) hadakoztak irasaikban – és személyes életükben is. Ennek kifejtése azonban meghaladná e tanulmány kereteit. A 22. lábjegyzetben utaltam az apa halálának sorsfordító jelentőségére Szondi és Freud esetében; ugyanez a téma – más és más variációkban – megfigyelhető Dosztojevskij, Kierkegaard és Nietzsche esetében is, mivel személyiségük és ezzel elválaszthatatlan kreativitásuk kibontakozása e nélkül nem érthető teljes mértékben.

filozófiai igazságokat fejeznek ki egyszerre elvont és konkrét, perszifikált formában (Safranski, 2010). Az egyik első művész, aki kihasználta a mítoszban rejlő ilyen lehetőségeket, Francisco Goya volt (Földényi, 1993), ám a legnagyobb hatást ebből a szempontból talán Richard Wagner gyakorolta korára és az utókorra. Wagner pszichológiai tartalmakkal töltötte meg az általa felhasznált ógermán mitológiai motívumokat, amivel sok tekintetben megelőlegezte a pszichoanalízist (Paneth, 1985). Wagner egyértelmű követőjének tekinthető ebből a szempontból (is) az egzisztencializmus másik előfutára, Nietzsche, mégpedig az apollói-dionüszoszi ellentétpár esztétikai elvével (Nietzsche, 1871). Kierkegaard, aki ambivalensen kapcsolódott a romantikához (Gyenge, 2007), nem lóg ki a 19. századi szerzők e sorából, noha műveiben a bibliai példázatok értelmezése „a protestáns teológiának abból a megújuló vonulatából is táplálkozik, amely a hermeneutikát felújító, romantikus Schleiermacher révén bontakozik ki” (Balassa, 1986, 228.). A pszichoanalízis – amely sok szempontból a romantika beteljesítőjének tekinthető (Trilling, 1979), hiszen ahhoz hasonlóan az individuumot, az ént meghatározó képzelettel, érzelmekkel, álmokkal és betegségekkel foglalkozik – minden újszerűsége ellenére egy létező szellemi hagyományra, jelesen a romantikára támaszkodott. Amikor Freud Ödipusz-komplexusról és nárcizmusról (Freud, 1940), Jung pedig archetípusokról és a kollektív tudattalan alapvetően mitológiai jellegéről beszélt (Jung, 1916), akkor ezt a hagyományt a tudományos diskurzus részévé tette.

Szondi, aki önmagát Freud pszichoanalízise és Jung analitikus pszichológiája közé pozícionálta (Szondi, 1955), kapcsolódott a mélylélektani irányzatok e mitologizáló elgondolásaihoz, ám emberképében túl is lépett azokon. Nála ugyanis az ember lényegét tekintve nem *homo repressor*, mint Freudnál, aki elfojtja és álcázza vágyait, nem hatalomra törő *homo potentator*, mint Adlernél, illetve nem csak az individuációig (*homo individuator*) juthat el, mint Jungnál. Szondi felfogásában az ember élete során én-je által választóvá (*homo elector*), felszabadítóvá (*homo liberator*) és humanizátorrá (*homo humanisator*) is válhat (Szondi, 1963). A *homo humanisator* és *liberator* egy szimbolikus, mégis konkrét alakban, a törvényalkotó bibliai Mózesben testesült meg számára (Szondi, 1973-78). Az embernek Szondi szerint a választáson keresztül lehetősége van arra, hogy – megjárva a többi

mélylélektan által képviselt előző stádiumokat – olyan egzisztenciává váljon, „aki a szellemben való hit által a kollektív emberszeretet útját választja, és ezzel megszabadítja magát az ösztöntermészettől és az önszeretet elmagányosodásától” (Szondi, 1963, 122.). Ez a felfogás sokban emlékeztet Kierkegaard elgondolásaira, hiszen ő volt az egyik első a modernitás gondolkodói közül, aki leírta a valamivé váló egzisztencia lehetséges útját az esztétikai és etikai stádiumokon keresztül a vallásos stádiumig, aminek tartalma, a hit nem más, mint „az ember legmagasabb rendű szenvedélye” (Kierkegaard, 1843, 217.).

Konklúzió

Az utóbbi évtizedekben jelentős Szondi-reneszánsznak lehetünk szemtanúi Magyarországon. Ennek következtében a kísérleti ösztönteszten túl immár Szondi Lipót rendkívül komplex elmélete iránt is elkezdtek érdeklődni a pszichológusok és a társszakmák, és elkezdődött egyfajta interdiszciplináris párbeszéd az elmélet különféle aspektusainak modern tudományba integrálhatóságáról. Ezek a revíziós folyamatok azonban nagyon szórványosan foglalkoztak azzal a markáns filozófiai, morál- és valláspszichológiai dimenzióval, ami nélkül a Szondi-elmélet egésze (kiváltképp annak második világháború utáni, „újanankológiai” változata) csak korlátozottan értékelhető. Ezt a figyelmen kívül hagyást összefüggésbe hoztam azzal a dimenzióvesztéssel, ami az egész mai popularizálódó, szélsőségesen pragmatikussá és szcientistává váló pszichológiát jellemzi. A tanulmányban a mellett érveltem, hogy Szondi „újanankológiája” valószínűleg nem ebben a formában jön létre, ha a sorsanalitikust svájci időszakában nem érik markáns egzisztencialista és fenomenológiai hatások; ezeket igyekeztem nyomon követni a filozófia, a pszichotudományok és az irodalom irányából. Vizsgálódásaim nyomán nem tudtam minden ponton kielégítő válaszokat megfogalmazni, ezért úgy vélem, hogy ezek esetében további kutatásokra volna szükség. Az egyik ilyen a Heidegger-hatás pontos felmérése Heidegger sors-szerkezettel kapcsolatos 1927-es megfogalmazásai nyomán, a másik pedig Szondi Pontifex Énjének viszonya azzal a nagy hatású én-koncepcióval, amit Kierkegaard „A halálos betegség” című művében fogalmazott meg.

A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségért az alábbiaknak szeretnék köszönetet mondani: Alois Altenweger, Garai Nikoletta, Kiss Enikő Csilla, Klein László, Nagy András, Narancsik Gabriella, Pálfalusi Zsolt, Almut Schweikert, Victor Varga.

Irodalomjegyzék

Aho, K. (2003). Why Heidegger is Not An Existentialist. Interpreting Authenticity and Historicity in „Being and Time”. *Florida Philosophical Review* 3(2):5–22.

Alexander, I. E. (1990). *Personology. Method and Content in Personality Assessment and Psychobiography*. Durham and London, UK: Duke University Press.

Alexander, I. (2005). Erikson and Psychobiography, Psychobiography and Erikson. In: W. T. Schultz (ed.): *The Handbook of Psychobiography* (265–285). New York, NY: Oxford University Press.

Balassa, P. (1986). Utószó. In Kierkegaard, S. (1986/1843): *Félelem és reszketés* (221–273). Budapest: Gondolat Kiadó.

Basso, E. (2011). Kierkegaard’s Influence on Binswanger’s Work. In Jon Stewart (ed.): *Kierkegaard’s Influence on the Social Sciences* (29–55). New York, NY & London, UK: Routledge.

Baumeister, R. (1987). Hogyan lett probléma az „én”? In V. Komlósi, A.–Nagy, J. (szerk.): *Énelméletek. Személyiség és egészség* (147–176). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2003.

Bánki, M. Cs. (1995). *Az agy évtizedében*. Budapest: Biográf Kiadó.

Becker, E. (1973). The Psychoanalyst Kierkegaard. In *The Denial of Death* (67–93). New York, NY: The Free Press.

Benedek, I. (1973). Szondi I-II. *Új Írás*, 13:10–11., 82–91., 91–100.

Benedek, I. (1987a). *Az ösztönök világa*. Budapest: Minerva.

- Benedek, I.** (1987b). Tájékoztató. In Szondi, L.: *Káin a törvényszegő – Mózes a törvényalkotó* (9–53). Budapest: Gondolat Kiadó.
- Bereczkei, T.** (1994). Humánétológia és szociobiológia. In: Bernáth, L.–Révész, Gy. (szerk.): *A pszichológia alapjai* (211–227). Budapest: Tertia Kiadó.
- Bürgi-Meyer, K.** (1994). Szondi élete és munkássága Svájcban 1944-1986. *Pszichológia*, 2 (14):157–168.
- Bürgi-Meyer, K.** (1996). Emlékezés a Szondi-családra. Interjú Kerényi Magdával. *Thalassa*, 2:105–117.
- Condrau, G.** (2013). *Freud és Heidegger*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Condrau, G.** (2017). Daseinanalízis. *Imágó Budapest*, 6(2):5–16.
- Czeizel, E.** (1997). *Sors és tehetség*. Budapest: FITT Image és Minerva Kiadó.
- Deleo, J. V.** (1996). What is – Psychotherapy? In: Maurice Friedman (ed.): *Martin Buber and the Human Sciences* (317–327). New York, NY: State University of New York Press.
- Dilthey, W.** (1990). Vázlatok a történelmi ész kritikájához. In: Csikós, E.–Lakatos, L. (szerk.): *Filozófiai hermeneutika* (61–91). Budapest: A Filozófiai Figyelő Kiskönyvtára.
- Erikson, E. H.** (1975). *Life History and the Historical Moment*. New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Erikson, E. H.** (1958). A fiatal Luther. In: *A fiatal Luther és más írások* (9–400). Budapest: Gondolat Kiadó, 1991.
- Erikson, E. H.** (1975). Identitásválság önéletrajzi vetületben. In: *A fiatal Luther és más írások* (401–435). Budapest: Gondolat Kiadó, 1991.
- Erikson, E. H.** (1950). *Gyermekkor és társadalom*. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.
- Földényi, F. L.** (1993). *A lélek szakadéka. Goya Szaturnusza*. Budapest: Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó.

- Freud, S.** (1940). A pszichoanalízis foglalatja. In: *Esszék* (407–475). Budapest: Gondolat Kiadó, 1982.
- Freud, S.** (1920). *A halálöszön és az életöszönök*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, 1991.
- Freud, S.** (1923). *Az ősvilági és az én*. Budapest: Hatágú Síp, 1991.
- Freud, S.** (1920). Sigmund Freud levele Stefan Zweignek. In: Zweig, S.: *Sigmund Freud/Stefan Zweig és Sigmund Freud levelezése*. (106–107). Budapest: Balassi Kiadó, 1993.
- Freud, S.** (1928). Dosztojevszkij és az apagyilkosság. In: Bókay, A.–Erős, F. (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány* (83–94). Budapest: Filum Kiadó, 1998.
- G. Donáth, B.** (1989). Bevezető gondolatok. In: Noszlopi, L.: *Sorselemzés és kísérleti ösztöndiagnosztika* (7–15). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gallagher, S.–Zahavi, D.** (2008). *A fenomenológiai elme*. Budapest: Lélekben Otthon Kiadó.
- Granito, A.** (2015). „A Great Awakener”. The Relevance of Sören Kierkegaard in Karl Jaspers’ „Aneigning und Polemik”. In: H. Schulz, Ion Stewart & Karl Verstrynge (eds.): *Kierkegaard Studies Yearbook*, 20(1): 259–278.
- Gyenge, Z.** (2007). *Kierkegaard élete és filozófiája*. Budapest: Attraktor Kiadó.
- Gyöngyösiné Kiss, E.** (szerk.) (1999). *Szondi Lipót*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Gyöngyösiné, Kiss, E.** (1999a). Sorsanalízis és az egzisztencialista filozófiák. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 54(2):259–264.
- Gyöngyösiné, Kiss, E.** (1999b). Bevezetés Szondi Lipót sorsanalízisébe. In: Gyöngyösiné Kiss, E. (szerk.): *Szondi Lipót* (7–36). Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Habermas, J.** (1968). A metapszichológia szcientista önfélreérése. In: Szummer, Cs. – Erős, F. (szerk.): *Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről* (91–107). Budapest: Cserépfalvi Kiadó, 1993.

- Hall, C. S.–Lindzey, G.** (1957). Néhány korai énelmélet. In: V. Komlósi Annamária–Nagy János (szerk.): *Énelméletek. Személyiség és egészség* (38–46). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2003.
- Hamvas, B.** (1987). Szellem és egzisztencia (Karl Jaspers filozófiája). In: *Szellem és egzisztencia* (27–85). Pécs: Pannónia Könyvek.
- Hargitai, R.** (2007). Narratíva és személyiség. In: Kiss, E.–Oláh, A. (szerk.): *Vázlatok a személyiségről* (294–307). Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Hargitai, R.** (2008). *Sors és történet. Szondi Lipót sorsanalízise a narratív pszichológia tükrében*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Harmat, P.** (1994). *Freud, Ferenczi és a pszichoanalízis budapesti iskolája*. Budapest: Bethlen Gábor Könyvkiadó.
- Heidegger, M.** (1927). *Lét és idő*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1989.
- Heidegger, M.** (1993). Freudról és a pszichoterápiáról. In: Szummer, Cs.–Erős, F. (szerk.): *Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről* (47–63). Budapest: Cserépfalvi Kiadó.
- Hermann, I.** (1930). A tehetség pszichoanalízise. In: *Magyar nyelvű tanulmányok 1911-1933* (85–97). Budapest: Animula Kiadó, 2007.
- Holland, N. M.** (1976). Az irodalmi interpretáció és a pszichoanalízis három fázisa. In: Bókay, A.–Erős, F. (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány* (331–342). Budapest: Filum Kiadó, 1998.
- Husserl, E.** (1910-11). *A filozófia, mint szigorú tudomány*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1993.
- Jaspers, K.** (1977). *Filozófiai önéletrajz*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998.
- Jaspers, K.** (2008). *Mi az ember?* Budapest: Katalizátor Kiadó.
- Jung, C. G.** (1916). *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1993.

Karterud, S. (1999). Szelfpszichológia és hermeneutika. In: S. Karterud–J. T. Monsen (szerk.): *Szelfpszichológia- a Kohut utáni fejlődés* (165–178). Budapest: Animula Kiadó.

Kaufman, W. (1956): *From Dostoevsky to Sartre*. New York, NY: Meridian Books Inc.

Kierkegaard, S. (1843). *Félelem és reszketés*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1986.

Kierkegaard, S. (1843). *Az ismétlés*. Szeged: Ictus Kiadó, 1993.

Kierkegaard, S. (1844). *A szorongás fogalma*. Budapest: Göncöl Kiadó, 1993.

Kierkegaard, S. (1849). *A halálos betegség*. Budapest: Göncöl Kiadó, 1993.

Kierkegaard, S. (1994). *Írásaiból*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Kiss, E. Cs. (2007). Mélylélektan és emberkép. In: Révész, Gy.–Péley, B. (szerk.): *Autonómia és identitás* (59–69). Pécs: Pannónia Kiadói Alapítvány.

Kőváry, Z. (2014). *Pszichobiográfia: történet, elmélet, módszertan és alkalmazás*. Budapest: Oriold és Társai Kiadó.

Kőváry, Z. (2017). „A létezés lényegét illetően történeti.” Az élettörténeti megközelítés jelentősége a klinikai munkában és a pszichológusok képzésében. *Imágó Budapest*, 6(2), 53–70.

Lejbin, V. M. (1982). *Pszichoanalízis és neofreudizmus*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Lénárd, F. (1947). *A lélektan útjai*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.

Löwith, K. (1935). *Nietzsche's Philosophy and the Eternal Recurrence of the Same*. , Berkeley, CA: Berkeley University Press, 1997.

Löwith, K. (1949). *Világtörténelem és üdvtörténet. A történelemfilozófia teológiai gyökerei*. Budapest: Atlantisz Kiadó, 1996.

Lukács, D. (1996). *Szondi – az ösztönprofiltól az elméletig*. Budapest: Animula Kiadó.

Lukács, D. (2016). *A Szondi-teszt korszerű értelmezése*. Budapest: Oriold és Társai Kiadó.

Mann, T. (1946). Dosztojevszkij-módjával. In: *Válogatott tanulmányok* (396–386). Budapest: Európa Könyvkiadó, 1963.

Maslow, A. (1968). A csúcselmények, mint akut identitás-élmények, In: *A lét pszichológiája felé* (181–197). Budapest: Ursus Libris, 2003.

McAdams, D. P. (1997). The Conceptual History of Personality Psychology. In: R. Hogan, J. Johnson–S. Briggs, S. (eds.): *Handbook of Personality Psychology* (3–39). San Diego, CA: Academic Press.

Mérei, F. (1974), A Szondi-próba. In: Mérei, F. –Szakács, F.: *Klinikai pszichodiagnosztikai módszerek* (124–138). Budapest: Medicina Kiadó.

Milosz, Cz. (1977). Sesztov, avagy a kétségbeesés tisztasága. In: Sesztov, L.: *Dosztojevszkij és Nietzsche* (333–372). Budapest: Európa Könyvkiadó, 1992.

Moghaddam, F. (2004). From „Psychology in Literature” to „Psychology is Literature”: an Exploration of Boundaries and Relationships. *Theory Psychology*, 14: 505–525.

Monney, E. F. (2011). Erik Erikson: Artist of Moral Development. In: Stewart, J. (ed.): *Kierkegaard's Influence on the Social Sciences* (81–95). New York, NY & London, UK: Routledge.

Mullane, J. (1973). *William James and Phenomenology*. Master's Theses. Paper 2705. http://ecommons.luc.edu/luc_theses/2705 2018 02 03

Nagy, A. (2016). Kierkegaard árnyéka Szondi drama-elméletén. *A filológusi megismerősről. A Peter Szondi Műhely II. Nemzetközi Konferenciája*. A Pannon Egyetem Veszprém 2016. szeptember 28–30.

Narancsik, G. (2018). „Sejtésem élet és halál kérdésében mindig megsegített”. Szondi Lipót egy kiadatlan levele. *Lélekelemzés*, 2018 tavasz (megjelenés alatt).

Nietzsche, F. (1871). *A tragédia születése a zene szelleméből*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1986.

Nietzsche, F. (1988). Bálványok alkonya. In: *Bálványok alkonya/Nietzsche kontra Wagner* (5–107). Budapest: Holnap Kiadó, 2004.

- Noszlopi, L.** (1935a). Lélekelemzés és katolikum. In: Székely, B.–Kulcsár, I (szerk.): A pszichoanalízis mellett és ellen. *Az Emberismeret* különszáma, 2/1: 64–67.
- Noszlopi, L.** (1935b). A pszichoanalízis közeledése a keresztény lélektanhoz. *Katolikus Szemle*, 49(3): 129–138.
- Noszlopi, L.** (1947). *Sorselemzés és kísérleti ösztöndiagnosztika*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.
- Noszlopi, L.** (1937). *A világnézetek lélektana*. Budapest: Szent István Társulat, 2012.
- Orange, D.–M., Stolorow, R. D.–Atwood, G. E.** (1998). Hermeneutics, the Instesubjective Perspective and Psychoanalysis. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 46:568–571.
- Paneth, G.** (1985). Gnosztikus és pszichoanalitikus elemek Richard Wagner zenedrámaiban. In: *A labirintus járataiban. Pszichiátria, kultúra, klinikum* (150–176). Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Ricoeur, P.** (2001). A narratív azonosság. In László, J. –Thomka, B. (szerk): *Narratívák 5. A narratív pszichológia* (15–26). Budapest: Kijárat Kiadó.
- Rennie, D. L.** (2007). Methodological Hermeneutics and Humanistic Psychology. *The Humanistic Psychologist*, 35(1):1–14.
- Rudd, A.** (2011). Carl Gustav Jung: a Missed Connection. In: Stewart, J. (ed.): *Kierkegaard's Influence on the Social Sciences* (151–177). New York, NY & London, UK: Routledge.
- Sesztov, L.** (1935). Kierkegaard and Dostoevsky (Instead of a Preface). http://www.angelfire.com/nb/shestov/sk/sk_01.html 2018. 02.03.
- Safranski, R.** (2010). *Romantika. Egy német affér*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Sontag, S.** (1983). *A betegség, mint metafora*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Steinberg, H.–Himmerlich, H.** (2012). Roland Kuhn—100th Birthday of an Innovator of Clinical Psychopharmacology. *Psychopharmacological Bulletin*, 45(1): 48–50.

Stewart, J. (ed.) (2011). *Kierkegaard's Influence on the Social Sciences*. New York, NY & London, UK: Routledge.

Stolorow, R. D. (2011). *World, Affectivity, Trauma. Heidegger and Post-Cartesian Psychoanalysis*. New York: NY & London: UK, Routledge.

Szerb, A. (1980). *A világirodalom története*. Budapest: Megvető Könyvkiadó.

Szondi, L. (1939). *Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből. 1. rész: elmélet és metodika*. Budapest: kiadásért felelős: dr. Szondi Lipót.

Szondi, L. (1943a). *Módszertan és ösztöntan. Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből, I. kötet*. Budapest: Diószegi sokszorosítása.

Szondi, L. (1943b). *Az Én kísérleti elemzése. Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből, III. kötet*. Budapest: Diószegi sokszorosítása.

Szondi, L. (1973-78). *Káin a törvénytörő – Mózes a törvényalkotó*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1987.

Szondi, L. (1996). *Ember és sors (három tanulmány)*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Szondi, L. (1954). *Ember és sors*. In: *Ember és sors (három tanulmány)* (5–41). Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1996.

Szondi, L. (1955). *A tudattalan nyelvei: a szimptóma, a szimbólum és a választás*. In: *Ember és sors (három tanulmány)* (43–83). Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1996.

Szondi, L. (1963). *Az emberré válás útja*. In: *Ember és sors (három tanulmány)* (85–122.). Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1996.

Szondi, L. (1973). *Sorsanalízis és önvallomás*. *Thalassa*, 2: 5–39, 1996.

Szondi, L. (1956). *A mélylélektan integrációja*. In: Gyöngyösiné Kiss, E. (szerk.): *Szondi Lipót* (115–137). Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.

Szondi, L. (1968). *Szabadság és kényszer az ember sorsában*. In: Gyöngyösiné Kiss, E. (szerk.): *Szondi Lipót* (41–114). Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.

Szondi, L. (2007). *A Szondi-teszt. A kísérleti ösztöndiagnosztika tankönyve*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

- Szondi, P.** (1996). *Bevezetés az irodalmi hermeneutikába*. Budapest: T-Twins Kiadó.
- Szondi, P.** (1956). *A modern dráma elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.
- Szummer, Cs.** (2011). A fenomenológia váratlan felbukkanása az ezredforduló megismeréstudományában. *Magyar Filozófiai Szemle*, 55(2): 139–151.
- Scott, J. G.** (2009). Healing Relationships and the Existential Philosophy of Martin Buber. *Philosophy, Ethics, and Humanities in Medicine*, 4(11).
- Tobin, S.** (1990). Selfpsychology As a Bridge Between Existential-Humanistic Psychology and Psychoanalysis. *Journal of Humanistic Psychology*, 30(1):14–63.
- Trilling, L.** (1979). Freud és az irodalom. In: *Művészet és neurosis* (85–111). Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Yanchar, S. C.–Hill, J. R.** (2003). What is Psychology About? Toward and Explicit Ontology. *Journal of Humanistic Psychology*, 43(11):11–32.
- Vajda, M.** (1993). Kierkegaard és Heidegger. In: *A posztmodern Heidegger* (23–38). Budapest: T-Twins Kiadó, Lukács Archívum: Századvég Kiadó.
- Walsh, R. T. G.,–Teo, Th.–Baydala, A.** (2014). *A Critical History and Philosophy of Psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Weber, P.** (2005). Alphonse Maeder. In: Mijolla, de A. (ed.): *International Dictionary of Psychoanalysis* (999). Detroit, MI: Thomson Gale.
- Zemplén, Gy.** (1943). *Jellem és sors a modern karakterológiában*. Különlenyomat A Ciszterci Hittudományi Főiskola és a Ciszterci Tanárképző Főiskola 1942-43-as Évkönyvéből, Veszprém.

Narancsik Gabriella

Sors és mítosz

Kerényi Károly kapcsolata Szondi Lipóttal és C. G. Junggal a 30-as és 40-es években¹

„Vajon amikor a hatalmas fal készül összeomlani, ültetgessük-e a fal tövébe továbbra is árvácskáinkat?”²

Kerényi Károly (1897-1973)³ a magyar tudományos élet rendhagyó alakja, korának kiemelkedő klasszika-filológus vallástörténésze, vagy miként levelezőtársa, Thomas Mann elkeresztelte, mítoszkutatója volt. Húsz évesen debütált az antik regényről írt dolgozatával, mellyel nemzetközi elismerést aratott, és mindjárt a szaktudománya élvonalába került. 1926-ban magántanári kinevezést kapott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre, megválasztották a Philológiai Társaság titkárának és az *Egyetemes Philológiai Közlöny* szerkesztőjének. Felfelé ívelő karrierjét tette kockára, amikor 1930-ban a Társaság közgyűlésén nyíltan felszólalt az egyre inkább sovíniszta-nacionalista irányt vett kultúrpolitika „magyar szempontú” klasszika-filológia programjával szemben. Szembehelyezkedése következményeként 1934-ben a pécsi,

¹ A cikk megírásához nyújtott nagylelkű segítségükért köszönetemet fejezem ki Illyés Máriának, Kiss Enikő Csillának, Paneth Gábornak és Valerio Severinonak.

² Kerényi Károly költői kérdése Devecseri Gáborhoz, amikor a 30-as évek végén Kerényi görög-római szerzőket közreadó sorozata, a *Kétnyelvű klasszikusok* újabb kötetét tervezik (Devecseri, 1981, 352.).

³ Kerényi Károly munkásságával kapcsolatban lásd bővebben Szilágyi (1999, 1982); Lackó (1996).

majd 1940-ben a szegedi egyetemre⁴ száműzték, ahol már a tudományos kutatás feltételei is hiányoztak (Mann és Kerényi, 1989). 1943-ban Svájcba költözik, haláláig ott él.

Kerényi érdeklődési köre mindig is túlmutatott a szűkebb szakterülete határain. Szellemi kapcsolatokat keresett – ahogy erre Lackó rámutatott – elsősorban a nonkonformista gondolkodókkal, művészekkel és irodalmárokkal (Lackó, 1996). Karizmatikus tanár, műhelyteremtő alkat volt, aki köré a 30-as években olyan széles tanítványi-baráti kör szerveződött, mely átívelt a magyar kulturális és közélet különböző platformjain álló társaságokon.⁵ Emellett nagy levelezőként, többek között kapcsolatban állt Thomas Mann-nal és Herman Hesselével. Tanulmányunk tárgya, több évtizedes barátsága Szondi Lipóttal és C. G. Junggal, a kultúrtörténet egyik jelentős, ámbar kevésbé ismert fejezete.

A Stemma-társaság és a Szondi-kör

„A fiatal tanár szokatlan hangon beszélt, egész másképp, nem hidegen és távolságtartással, ahogy általában a professzorok szoktak. Az órája bizonyos értelemben fellépés volt, úgy, mint egy koncertező előadóművésze, vagy egy színésze, de valóban lelkes volt, a szó legjobb értelmében, és közönségének közvetítette is ezt a lelkesedést. Úgy tűnt, hogy alkalomról alkalomra fedezi fel a görög vallást, és ez mindenki felfedezése lett, a „vallás” – ahogy a fogalmat megszoktuk, és amely oly ellenszenves volt – soha nem sejtett dimenziót kapott. Kerényi azért is tett mindenkire nagy hatást, mert egy *élő* embernek látszott, megélt kultúrával. Miközben a görög vallásról beszélt, olyan írókat idézett, mint D. H. Lawrence, Thomas Mann és mások. És az is hatott, hogy a tanítványokkal nem tartott távolságot, hanem összetetegeződött a leghűségesebbekkel, akik a keresztneven szólították.” (Brelich, 2016, 95.)

⁴ Kerényi 1934-től a Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetemen a klasszika-filológia nyilvános rendkívüli, 1936-tól nyilvános rendes tanára. 1940-1943-ig Szegedi M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetemen professzora.

⁵ Az ókortudós tanítványain kívül szűkebb baráti körének tagja volt a Babits *Nyugat*-jában is publikáló Szerb Antal, Németh László, Devecseri Gábor, Gulyás Pál, Hamvas Béla. Tágabb szellemi köréhez tartozott a művészetfilozófus Fülepp Lajos, a zenetörténész Szabolcsi Bence, az író Cs. Szabó László és a kultúrfilozófus Prohászka Lajos, aki többek között az *Atheneum* szerkesztője volt. Baráti kapcsolatban állt a Columbia Egyetemen tanító Tolnay Károly művésztörténésszel és az 1919-es emigrációhoz tartozó Szilasi Vilmos filozófussal, aki a háború után Heidegger volt tanszékét vezeti a Freiburgi Egyetemen (Albert Ludwig Egyetem), hogy csak a legfontosabb kapcsolatait említsük.

A fenti portrét Brelich Angelo, a Római Egyetem⁶ vallástörténeti tanszékének majdani vezetője rajzolta Kerényiről visszaemlékezéseiben. Az idézet Kerényi legendás péntek esti előadásainak a hangulatát eleveníti fel, melyeket magántanárként vidéki száműzetése idején is megtarthatott a pesti egyetem második emeleti 13-as termében, sokaknak valóságos szellemi menedéket nyújtva az egyre nyomasztóbb szellemi és politikai légkörben (Devecseri, 1981). Nagy népszerűségét annak köszönhette, hogy a vallástörténeti témákat a legújabb tudományos módszerekre támaszkodva, irodalmi, filozófiai, pszichológiai szempontokat is bevonva, a mai ember egzisztenciája szemszögéből közelítette meg. Aktuális kérdéseket vetett fel, „abban a tudatban, hogy az ókortudománynak van rájuk válaszolni valója”, írja Kerényi tanítványa, Szilágyi János György (Szilágyi, 1982, 249.).

A maga részéről „egzisztencialista tudománynak”⁷ tekintette az ókortudományt, vagyis az „antik emberi lét tudományának”, mellyel foglalkozni azért érdemes, mert a mai ember önmegértéséhez járulhat hozzá (Kerényi, 1934, 160.). „A szerzőnek meggyőződése – írta 1937-ben –, hogy a klasszikus ókortudomány minden új fokán, melyet a szellemtudományok általános fejlődése során idővel elért, képes az ókor egy új oldalát megvilágítani, és éppen ezáltal a nyugati emberiségnek ebből a kimeríthetetlen kincsestárából a maga számára valami fontosat és újat előhozni.” (idézi Szilágyi, 1982, 249.)

„Bundás” előadásai, ahogy népszerűségére utalva akkoriban nevezték, a görög-latin szakos hallgatókon kívül az egyetemen kívüli intellektüeleket is vonzotta, beleértve a városból bundában érkező hölgyeket (Devecseri, 1981, 328.; Kerényi Magda közlése in: Ramshorn-Bircsák, 2003, 249.). „Aki az ő vallástörténetet, ókori irodalmat és jelenkori életet a költészet varázsával összekötő, mindig friss, mindig izgalmas mondandójú kollégiumát akár egy fél éven át is hallgatta, az annak a

⁶ Università degli Studi di Roma “La Sapienza”

⁷ Kerényi feltehetően Jaspers nyomán használta az „egzisztencialista” kifejezést, akire 1934-es írásában hivatkozik is (Kerényi, 1934, 157.). Továbbá a Husserllel és Heideggerrel 1919-óta közeli kapcsolatban álló Szilasi Vilmos külön felhívhatta a figyelmét a fenomenológiai megközelítésre, csakúgy Heidegger filozófiájára. Mindkét gondolatrendszer jelentős szerepet kapott Kerényi filozófiai orientációjában. Szilasi 1933 és 1947 között a Kerényi asconai otthonához közel eső Brissagóban élt, és egy ideig szoros szellemi kapcsolat volt közöttük.

tárgynak, a klasszika filológiának, amelyet foglyul ejteni áhított és vélt, végképp foglya maradt", írja Devecseri Gábor visszatekintve (Devecseri, 1981, 329.).⁸

A 30-as évek elején Kerényi és régészprofesszor kollégája, Alföldi András körül egy kis tanítványi csoport formálódott. A kizárólag Kerényi „adeptusaiból” álló ún. Stemma (Koszorú) társaság heti rendszerességgel, kedd esténként találkozott, és egy kisvendéglőben vagy Kerényi lakásán, „szerényen, egy liter bor mellett” olvasták és kommentálták az ókori szerzőket vagy egymás tudományos dolgozatait vitatták meg, vasárnap pedig a pilisi hegyekbe kirándultak (Brellich, 2016, 95.). A fiatal tudósokat alkotásra ihlető műhelyként működő Stemma tagjai között szinte mindenki megfordult, aki akkoriban egyetemi hallgatóként az ókortudomány, a régészet vagy a klasszika-filológia iránt érdeklődött. A kör állandó tagja volt az ókortudós Waldapfel Imre, Szilágyi János György, Kövendi Dénes, Lengyel Dénes, Brellich Angelo, Trencsényi-Waldapfel Imre és az egyiptológus Dobrovits Aladár. Emellett Kerényi személyes társaságába tartozott többek között Szerb Antal, Hamvas Béla, Devecseri Gábor, Petrolay Margit és a néprajzkutató Honti János, meg Dömötör Tekla is.⁹ Részben e társaságokból kerültek ki Kerényi kulturálisan jelentős, bár rövid életű *Sziget* lapjának a szerzői, ill. a görög-római auktorokat közreadó, hiánypótló *Kétnyelvű klasszikusok* sorozat fordítói (Dömötör, 1975).

A kör tagjaival kapcsolatban állt Jakobi Jolán¹⁰ is, aki 1938-tól Jung tanítványa és munkatársa volt. Egyik hazalátogatása alkalmával épp akkor kereste fel Kerényit,

⁸ Paneth Gábor, aki medikusként még hallotta Kerényi utolsó magyarországi előadását 1947-ben, úgy emlékszik vissza, hogy Kerényi, ahogy Szondi is, akkoriban divatos volt. A művelt pesti közönség olvasta Kerényit, és tudvalevő volt az is, hogy részben róla mintázta Szerb Antal az *Utas és holdvilág* Waldheim professzorát. (Paneth Gábor szóbeli közlése)

⁹ A fiatalabb Stemma tagok létrehozták az ún. szombati Társaságot, azaz találkozóikat szombatonként tartották valamelyikük lakásán. Ez a társaság a tagok élete végéig fennmaradt (Szilágyi, 2016). A körhöz tartozott többek között Devecseri Gábor, Dobrovits Aladár, Dömötör Tekla, Hajnal János, Huszár Klára, Karinthy Ferenc, Koffán Károly, Somlyó György, Szilágyi János György, Vajna Márta, Zolnay Vilmos, Örkény István, Kosztolányi Ádám, Rényi Alfréd. Ellátogatott hozzájuk Weöres Sándor, Tersánszky Józsi Jenő, Zelk Zoltán is. Mint Dömötör Tekla írja visszaemlékezéseiben, „alig volt olyan haladóbb irodalmi folyóirat, irodalmi társaság, írói csoportosulás, amelyhez valami módon ne kapcsolódtunk volna” (Dömötör, 1987, 88.). A Társaság életéről képet kaphatunk többek között Somlyó György *Árnyjáték* vagy Karinthy Ferenc *Szellemidézés* című kulseregényéből (Szilágyi, 2016; Dömötör, 1987).

¹⁰ Jakobi Andorné Székács Jolán (1890–1973) katolizált nagypolgári zsidó családból származott. Tizenkilenc évesen a sikeres ügyvéd, Jakobi Andor felesége lett. 1919-ben politikai okokból Bécsbe emigráltak. A házasság nem volt sikeres, a férj 1925-ben visszatért Magyarországra, míg Jakobi Bécsben maradt, ahol a *Kulturbund* (Kultúrszövetség) alelnökeként tevékenykedett. A *Kulturbund* művészeti, irodalmi és kulturális ismeretterjesztő társaság volt. Előadói között szerepelt például Bartók Béla is, akit Jakobi hívhatott meg, mert fő feladata éppen az előadások szervezése volt. Így került kapcsolatba Junggal is 1928-ban. Jakobi a Junggal való megismerkedés

amikor *Az isteni gyermek*¹¹ német fordításán dolgozott. Felismerve Jung és Kerényi szellemi rokonságát, elkérte a kéziratot, és megmutatta Jungnak, akinek azonnal megtetszett, és Kerényi kérésére egy pszichológiai kommentárt fűzött hozzá. Az 1940-ben megjelenő immár közös munkájukról Németh László írt a kritikát. Recenzióját így vezette be:

„A könyvet ketten írták. Kerényi Károly, szegedi egyetemi tanár, óorkutató, és a zürichi Jung professzor, a lélektan egyik legnagyobb és legismertebb élő tudósa. Mire állhatott össze ez a két ember, aki közül az egyiknek a közhit szerint másodrendű görög szövegeket kellene bogarászni; a másiknak meg betegek lelkéből különféle komplexumokat föltárni? A könyv címében hirdetett *Isteni gyermek* ugyancsak kitett magáért, ha ezeket összehordta.” Majd valamivel később: „A múlt század a lélektanban tudóskodott és amatőrkedött. A történész épp úgy, mint a regényíró. A mi korunknak, azt hiszem az a bontakozó tudomány lesz az „ismeretelmélete”, mely Jungot és Kerényit is összehordta. Egyre többen érzik, amit Jung, hogy a mítoszok nem haltak és nem hallhattak meg bennünk; ha pedig nem haltak meg, gondozni és nevelni kell őket” (Németh, 1941, 22.).

A kötetet Thomas Mann is lelkesen üdvözölte. „*Az Isteni gyermek* eljutott hozzám. Végtelenül érdekes könyve – nem csoda hogy az érdekesség csodája jön létre, ha két ilyen mértékben beavatott együtt munkálkodik. Mulattatná Önt, ha látná, hogy példányomnak lapjai mennyire teli vannak jelölésekkel és aláhúzásokkal”, írja Kerényinek (Mann és Kerényi, 1988, 109.). Jung és Kerényi eme első közös vállalkozásával egy több évtizedes munkabarátság vette kezdetét.

Szintén a kiterjedt társasági kapcsolatokkal rendelkező, és a szellemi összecsengésekre láthatóan érzékeny Jakobi lesz az, aki Kerényit és Szondit is

hatására a Bécsi Egyetemen pszichológiai tanulmányokba kezdett, és 1938-ban doktori fokozatot szerzett. Szintén a Junggal szorosabbá váló kapcsolata járult hozzá ahhoz, hogy 1938-ban a zsidóüldözés elől Svájcban keresett menedéket, haláláig ott élt. Jung egyik legjelentősebb tanítványa lett, és fontos szerepet töltött be az analitikus pszichológia népszerűsítésében. Jolande Jacobi néven számos tudományos munka szerzője (lásd Bair, 2003). A magyar kultúra terjesztése svájci emigrációja idején is foglalkoztatta, Kerényi és Gulyás Pál közreműködésével például egy Ady-kötetet terveztek, ami végül nem valósult meg (Kerényi és Gulyás, 1989).¹¹ *Az isteni gyermek* Kerénye talán egyik legszebb írása, akkor készült, amikor a felesége első gyermekükkel épp várandós volt. Devecseri Gábor mesélte, hogy miután meghallgatták Kerényi előadását a témáról, csak mentek azt utcán, és mindenütt terhes nőket véltek megpillantani (Komoróczy Géza szóbeli közlése).

összeismerteti. A Stemmához fogható színvonalas tudományos baráti társaság akkoriban Pesten talán csak Szondi Lipót köre volt. Szondi 1938-tól havonta egyszer szombat esténként tartotta a Kerényiéhez foghatóan népszerű szemináriumát Anker közeli lakásában, amin szűkebb tanítványi köre mellett a pesti intelligencia képviselői is rendszeresen feltűntek, többek között a pszichoanalitikusok, Hollós István, Bálint Mihály, Hermann Imre, Hermann Alice, Lévy Kata és Pető Endre (Benedek, 1992; Bürgi-Mayer, 1996). A két társaság között feltehetően volt átjárás, amire Jakobi személye is bizonyíték. Kerényi Magda visszaemlékezése szerint valamikor 1938 vagy 1939 tájékán a hazalátogató Jakobi részt vett Szondi lakásszemináriumán, s „ott jutott arra a véleményre, hogy Kerényi Károlynak és Szondinak meg kell ismerkedniük egymással”¹² (Bürgi-Mayer, 1996, 105.), s ennek szellemében el is vitte Kerényit a legközelebbi „nyitott ajtó” szemináriumra Szondiékhoz. Minden jel arra utal, hogy Jakobi ítélete helyes volt, mert Szondi és Kerényi között hamar bensőséges barátság fejlődött ki, sőt, Szondi megnyerte Kerényit a teszt-kísérleteknek is. Kerényi Magda is megemlíti Bürgi-Mayernek adott interjújában, hogy amikor 1940-ben Jakobi ismét meglátogatta őket, a férje „elragadtatva beszélt Szondiról” (Bürgi-Mayer, 1996, 105-106.). Ekkor már Kerényi az ajándékba kapott tesztet is használta, és a Stemma-tagokkal is felvették, mint arról Dömötör Tekla is említést tesz memoárjában (Dömötör, 1987). Úgy tűnik, hogy az ösztönprofilok gyűjtése akkoriban egyébként is valóságos társasági szórakozásnak számított a pesti értelmiségi körökben.

Kerényi valószínűleg baráti körének tagjait is összeismertette Szondival. Brelich Angelo, Kerényi legkedvesebb tanítványa például rendszeres vendég volt náluk a 40-es években. Kerényinek írt levelében többek között beszámolt arról, hogy miként analizálta Szondi visszaeső alkoholizmusa miatt:

„[...] időközben volt egy meglehetősen súlyos alkoholista visszaesésem s erről – mikor egyszer nála voltam, – említést tettem neki. Erre ő elhatározta, hogy kivizsgálja ennek az okait s attól kezdve hetenként háromszor fogadott, megcsinálta velem vagy tízszer a ’test’-et, kivallatott életem legkülönbözőbb dolgairól, megvizsgált stb. – s végül olyan ’diagnózist’

¹² Kerényi megismerkedésüket 1940-re teszi Fülep Lajosnak írt levelében (Fülep, 2001, 324.).

adott rólam (’önbüнкépletem’ kapcsán), amely először nem elégített ki, de aztán minél tovább gondolkoztam rajta, annál mélyebben meggyőződtem, s valahogy átalakította azóta egész önmagamról alkotott képemet. Ez nagyon jelentős esemény”.¹³

1945-ben, az akkor már Rómában élő Brelich, utólag értesülvén Szondiék sorsáról, akikről még úgy tudta, hogy „kelet felé mentek”, a következőket írja Kerényinek:

„Szondit utolsó budapesti tartózkodásom alatt annyira megszerettem, hogy rosszlesett volna minden őt érő kellemetlenség s az is, ha elvesztettük volna az érintkezési lehetőséget. Vele való kapcsolatomban részben egybevágott, részben hozzá is járult ahhoz a megtisztulási folyamathoz, amely 44 elején alkalmassá tett a fogság olyan elviselésére,¹⁴ amelyre bizonyosan nem lettem volna képes katona-periódusom züllöttségében.”^{15 16}

Kerényi és Szondi a 40-es években már rendszeresen találkozott, sőt családilag is összejártak. Kerényi gyakran felkereste őket, amikor óráit megtartani hetente felutazott Pestre, és egy alkalommal, a visszavonultan élő,¹⁷ már csak a tanítványokkal és pácienseivel érintkező Szondi is lelátogatott hozzájuk Szegedre (Fülep, 1998). Kerényi ez idő alatt behatóan megismerkedett a sorsanalízissel, melyet az is alátámaszt, hogy majd emigrációja alatt szemináriumot tart a témáról Zürichben.

Emigrációban

Amikor Kerényit 1942-ben Jung meghívta az Eranos konferenciára, a kiutazást a háború miatt engedélyeztetnie kellett a minisztériumban. Így történhetett, hogy Lubi

¹³ Brelich Angelo levele Kerényi Károlynak, 1943. 12. 11., Deutsches Literaturarchiv Marbach (a következőkben DLM). Az tanulmányban idézett Brelich-Kerényi leveleket, melyek eredeti példánya a marbachi Deutsches Literaturarchivban található, Valerio Severino bocsátotta rendelkezésemre, aki jelenleg a levelek magyar kiadását készíti elő. A levelek átírása Lucia Kerényi Barella munkája.

¹⁴ Brelich 1944-ben német fogságba esett.

¹⁵ Brelich Angelo levele Kerényi Károlynak, 1945. 10. 12., DLM.

¹⁶ Brelich és Szondi között a kapcsolat az emigráció alatt is fennmaradt, Brelich időnként meglátogatta őt zürichi otthonában, és nem kizárt, hogy alkalmasint lelki útmutatást is kért.

¹⁷ Az 1938-tól kezdődően bevezetett zsidótörvények miatt Szondit 1941-ben eltávolították a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolához tartozó Magyar Királyi Állami Kórtani és Gyógytani Laboratóriumban 1927-től betöltött főorvosi állásából.

Géza államtitkár, látva, hogy „milyen jó összeköttetései vannak a svájci szellemi élettel”, felkéri, hogy állami fizetéssel, félhivatalos minőségben képviselje külföldön a hitlerizmussal szembehelyezkedő „másik” Magyarországot (Kerényi Magda közlése, in: Ramshorn-Bircsák 2009)¹⁸. A szegedi elszigeteltsége miatt egyre jobban szenvedő Kerényi elvállalta a megbízatást, de a legkevésbé sem gondolt emigrációra. Mivel az állás nem követelte meg a berni tartózkodást, a Kerényi család a szenvedélyesen szeretett mediterráneumhoz közelebb, az olasz Svájchoz tartozó Asconában bérelt házat, Fröbe Kapteyn, az Eranos konferenciák szervezőjének segítségével.

A Kerényi és a Szondi család a svájci kiküldetés idején levelezés útján érintkezett, és minden jel szerint eljuttatták egymásnak legújabb munkáikat is. Így például Brelich Angelo Szonditól kéri majd kölcsön a *Hermész a lélekvezető* friss példányát. Ez a helyzet a német megszállással természetesen megváltozott. A Thomas Mann-nal kiadott levelezésük előszavának mondatai érzékeltetik Kerényinek az otthoniak miatti aggodalmát és veszteségének valódi súlyát:

„A tanítványok mára szétszóródtak: fogoly és munkatáborokban vannak, ha élnek még egyáltalán [...] És akik régebben talán mesternek hitték magukat, ma félelmes magányban bolyonganak egy romvilágban, egyedül az árnyékukkal, mint az, aki a csalárd módon diadalmaskodó „tudósok” házából még jókor kivonult. És jó, ha legalább még az árnyékuk megvan. Ha egyedüllétükben nem veszítették el gyökereiket is, melyekből a jövő számára valami talán sarjadhat még.” (Mann és Kerényi, 1988, 44.)

Nagy valószínűséggel csak utólag értesült arról is, hogy Szondit családjával 1944-június végén a Kasztner-vonattal¹⁹ a bergen-belseni koncentrációs táborba deportálták,

¹⁸ Ebben az időben a Kállai kormány „hintapolitikája” keretében a külügyminisztérium több politikailag nem kompromittált, nemzetközi hírű tudóst felkért, hogy a külföld számára informális úton képviselje, hogy létezik egy antifasiszta Magyarország is. Így került Kerényi barátai közül Törökországba Frey András, a *Magyar Nemzet* munkatársa, vagy Fredinándy Mihály Portugáliába (Kerényi Magda közlése, in: Ramshorn-Bircsák, 2009).

¹⁹ Kerényi Magda a következőképpen számol be a Kasztner-féle mentőakcióról Bürgi-Mayernek adott interjújában: „A mentési próbálkozások különböző akciók keretein belül zajlottak, melyeknek az egyik irányítója Kasztner Rezső volt, egy magyar zsidó Erdélyből. A náciak a Kasztner akcióval nagyon sok pénzt szereztek. Sok zsidót úgy távolítottak el, hogy az nem deportálásnak tűnt, hanem azt mondták, hogy Bécsen keresztül Palesztinába juttatják el őket. Ez főleg az erdélyi magyar zsidókra vonatkozott. Szondi az egész országban és valószínűleg Erdélyben is ismert volt. Hogy hogyan csatlakozott ehhez az akcióhoz Szondi, pontosan nem

ahonnan 1944 decemberében szabadult. Svájci orvosi körök, elsősorban C. G. Jung közbenjárására Svájcba, a caux-i internálótáborba vitték több magyar sorstársukkal együtt (a csoporthoz tartozott pl. Komlós Aladár is), majd onnan 1945-ben Oscar Forel meghívta a prangins-i privát elmeógyógyintézetbe tudományos munkatársnak (Bürgi-Meyer, 1996). Többek között Kerényi segítségével, aki a hivatalos papírok intézésében és az álláslehetőségek felkutatásában is közreműködött, 1946 márciusában sikerült Zürichbe átköltöznie (Lackó, 1999). Itt az Institut für Angewandte Psychologie és az Schweizerische Aerzteverein für Psychoanalyse alkalmazásában már korábban elkezdett oktatói munka mellett hamarosan elindította magánrendelését, és megkezdte sorsanalitikus működését. A „szellemi környezetet a sorsanalízis befogadására” már Kerényi előkészítette azzal, hogy Szondi engedélyével annak megérkezése előtt tanítani kezdte a tesztet (Bürgi-Mayer, 1996, 107.). „*Bevezetés Szondi sorsanalitikus tesztmódszerébe*” címmel tízszer két órás szemináriumot tartott két szemeszteren keresztül 1944-ben a zürichi Alkalmazott Pszichológiai Intézetben (Bürgi-Mayer, 1996, 107.).

Kerényi a későbbiekben is sokat tett Szondi munkáinak nemzetközi befogadtatása érdekében, így például könyvei olasz kiadásának előmozdításáért. A római egyetem alkalmazásában álló Brelich Angelo vállalta a *Sorsanalízis* lefordítását, és ő keresett kiadót is, ami egyáltalán nem volt könnyű feladat.²⁰ Szintén Brelich fordította olaszra Kerényi és Jung egyik közös könyvét (*Bevezetés a mitológia tanulmányozásába*), ahogy korábban ő közvetített az ABC kiadó megbízásából Jung munkáinak magyarországi megjelentetése ügyében is.²¹

Szondi egyébként hamar egzisztenciát teremtett Svájcban is, még ha a leveleiben annyira hiányolt, a magyarországihoz mérhető tudományos-baráti kört nem is tudott létrehozni. Ahogy Kerényi írja Fülepnek 1948-ban: „A könyvei nagypéldányszámban fognak, bár a fényképpaparátus miatt szörnyű drágák: 70 svájci frank körül. Emellett

tudom, felszólították, hogy menjen, pénz fizetése nélkül, tiszteletből. Hogy az akció nem lett sikeres, az nem Kasztner bűne volt. A náci, miután megkapták a pénzt, a vonatot nem Palesztinába, hanem Bergen-Belsenbe irányították. [...] Szondinak hamarosan észre kellett vennie, hogy koncentrációs táborban van. Bergen-Belsennek két része volt, az egyik, ahol az elgázosítást végezték és egy másik, amely ettől el volt választva. Így sosem lehetett biztos benne az elhurcolt, hogy mi lesz vele. Annyit betartottak a náci, hogy nem öltek meg senkit a Kasztner-csoportból” (Bürgi-Mayer, 1996, 107.).

²⁰Lásd Brelich Angelo levele Kerényi Károlynak, 1948.03. 25. ;1951. 06. 10., DLM.

²¹Lásd Brelich Angelo levele Kerényi Károlynak, 1943.12.11., DLM.

mindinkább magányosodik, akár Te vagy én s úgy tűnik mindenki az 50 éven felüliek közül, aki az emberiségnek még valamit mondani tudna, ha adnának neki még néhány nyugodt évet” (Csanak, 2001, 324.).

Az emigráció évei alatt Kerényiek és Szondiék rendszeresen összejártak, a két család között a barátság elmélyült (Bürgi-Mayer, 1996.). Közös beszélgetéseikből nagy valószínűség szerint mindketten profitáltak saját szakterületük felől nézve is. Könnyen lehet, hogy Szondi Kerényi közreműködésével alkotta meg a „Pontifex-én” és az „anankológia” terminusokat – mely fogalmak központi helyet foglaltak el a háborút követően továbbgondolt elméletében. Szondi új- és óanankológia kifejezése, mellyel a háború után életműve szakaszolását írta le, egy igen kevésbé ismert görög sorsistennő, Ananké nevéből képzett alak. Némi fantáziával el lehet képzelni, ahogy egy közös együttlét alkalmával, Kerényi Szondi sorstanához kapcsolódva az elkerülhetetlen végzet görög mitológémájáról értekezik. Szintén valószínű, hogy a Pontifex-én kifejezést is Kerényi inspirálhatta. Egyik legismertebb munkájában, a *Religio academici*-ben²² a tudós magatartás étoszáról filozofálva, egy római *pontifex* alakját helyezi a középpontba (Kerényi, 1984). Ezt az 1938-ban megjelent tanulmányát, melyben nem titkoltan saját tudósi hitvallását fogalmazta meg, és általában is visszhangot keltett intellektuális körökben, nagy valószínűséggel elküldte Szondinak is, akivel épp ekkortájt mélyülhetett el a kapcsolata. Megjegyzendő, hogy a latin-görög kulturális elemek megjelenése Szondi beszédmódjában általában is újdonságot jelentett a korábban hangsúlyosan ószövetségi motívumokhoz képest. Mindazonáltal a fenti hatástörténeti összefüggések csupán felvetések, melyek tisztázása alaposabb filológiai munkát igényelne.

Kerényi a maga részéről, mint láthattuk, mélyen érdeklődött Szondi pszichológiai nézetei iránt. A következőképpen ír Fülep Lajosnak 1948-ban: „Azt mindig sajnáltam, hogy Szondival nem ismertethettelek meg. [...] Módszerét nagyjából megmutattam neked Rómában. Örülök, hogy nézeteivel egyet tudsz érteni. Én sokat tanultam tőle s meleg barátság köt össze vele [...]” (Fülep, 2001, 324.). Lackó felvetése szerint különösen Szondinak az ösztönök ellentétes kettősségéről szóló teóriája ragadta meg,

²² Ezt a munkáját Herman Hessének is elküldi, aki lelkesen üdvözölte (Hesse és Kerényi, 1972).

melyben az antik isten-alakok ellentmondásos természetére vonatkozó nézetei pszichológiai alátámasztását vélte felfedezni (Lackó, 1999). Kerényi Fülep Lajosnak írt 1943-as levelében, melyben szellemi útkeresésének állomásait vázolja fel, Szondi nézeteit „anthropológiai szempontból” többre tartja Jungénál, majd egyébként rá jellemző éles kritikával hozzáfűzi, hogy a „filozófiai alap egyelőre mindkettőnél hiányzik, Jungnál a gondolatok koherenciája is” (Lackó, 1999, 168.).

Az emigrációjuk kapcsán még meg kell említenünk, hogy eredetileg egyikük sem gondolt svájci letelepedésre, hanem – mint az levelezésükből is egyértelműen kiderül – mindketten hazavágytak, és katedrában reménykedtek a háború befejezése után (lásd Lackó, 1999). Kerényit 1946-ban be is választották az Akadémiára. A hazatérés reménye az 1948-as politikai fordulatot követően szállt el. Szondiért Illyés Gyula próbált még közbenjárni, ahogy ő segített Kerényi barátjának, a művészetfilozófus Fülep Lajosnak is katedrához jutni, de ez Ortutay Gyula miniszterségre kerülésével esélytelenné vált.²³ Kerényiért a pártkörökben jól pozicionált tanítványai, Devecseri Gábor és Trencsényi-Waldapfel Imre kilincseltek. Számára akkor zárult le végleg a hazatérés lehetősége, amikor Lukács György megtámadta a *Társadalmi Szemle* hasábjain, és azzal vádolta, hogy ugyan akaratlanul, de az „észellenes” „mítosz-atmoszféra” terjesztésével a fasizmus ideológiai előkészítését szolgálta (Lukács, 1948, 494-495.).²⁴ Kerényi az őt ért támadásokkal kapcsolatban tömören, csak ennyit írt Fülep Lajosnak: „Arra nem tudom rászánni magamat, hogy a tudományos „irányt”, amit követek, s amelyet barbárok, hülyék és megmerevültek irracionálisnak neveznek, külön magyarázom és védekezzem” (Fülep, 2001, 142.). Majd 1954-ben tanítványának, Szilágyi János Györgynek négyszemközt Alexits György bevallotta, hogy „az ideológiai megalkuvásra képtelen, a szókimondást erkölcsi kötelességének érző természete, s ugyanakkor széles körű nemzetközi tudományos tekintélye volt az együttes oka annak, hogy az országból való eltávolítását, emigrációba kényszerítését

²³ Illyés Mária szóbeli közlése.

²⁴ Az sajátos történelmi helyzetből adódóan kiélesedő ideológiai ellentétek miatt már a közismerten Hitler-ellenes Kerényinek a német szellemtudományok szellemében fogant „irracionális” is elfogadhatatlannak számított, emiatt már korábban is több támadás érte a hozzá különben közel álló progresszív sajtó részéről is (Lásd Szilágyi, 1982.). A méltatlan támadásokra is utalva írja Thomas Mann-nal kiadott levelezésük előszavában: „Úgy hittem, hogy aki felnyitja az emberek szemét a mitológia emberi-isteni játéka nagy tanításai számára, az tisztít és humanizál” (Mann és Kerényi, 1989, 37). Mint Komoróczy Géza is rámutatott, Kerényi, Mann-hoz hasonlóan felismerve, hogy a köreszme „visszaél a mítosz világgép életformáló képességével”, a kortársaival szemben védelmezte a mítosz-kutatás függetlenségét (Komoróczy, 1999, 254.).

látták az egyetlen lehetséges megoldásnak” (Szilágyi, 1999, 51.). Révai József pedig tömören így értékelte Kerényi életművét az érdekében fellépő tanítványának: „Nagy csibész” (Szilágyi, 1999, 51).

„Életemben sorsszerű alakká vált”

Kerényi saját bevallása szerint ugyan Szerb Antal már az 1930-as évek közepe táján felhívta a figyelmét Jung írásaira, a személyes megismerkedésükig munkássága nem érintkezett Jung pszichológiájával. Így például véletlen egybeesésként említi, hogy a „lelki valóságok” (seelischen Realitäten) fogalmát, melyet az *Antik vallás és valláspszichológia* (1935) tanulmányában kísérelt meg bevezetni a történeti vallástudományba, hasonló értelemben használja, mint Jung a „lélek valósága” (Realität der Seele) kifejezést (Kerényi, 1984, 345.). Az említett – egyébként egyetlen tematikusan valláspszichológiai tárgyú – dolgozatában Kerényi egyedül William Jamest nevezi meg, mint kimagasló képviselőjét a „nagy stílusú, úttörő vallástörténeti kutatásnak” (Kerényi, 1984, 268.), és a továbbiakban a vallásos élmény James által is képviselt nem-redukcionista felfogásához kapcsolódva tesz kísérletet az antik ember isten-élményének rekonstruálására. Ha figyelembe vesszük, hogy a vallásos jelenségek egzisztencialista-fenomenológiai megközelítését valló Jung bevallottan James és Flournoy valláspszichológiai irányzatának folytatója, és a 30-as években az egyre inkább uralkodóvá váló pozitivistá-materialista felfogással szemben épp ő volt ennek a nézőpontnak a legjelentősebb kontinentális képviselője, meglepő, hogy a német nyelvterületen otthonosan mozgó Kerényi nem találkozott a munkáival. Akárhogy is legyen, világos, hogy míg Kerényi, például Freud redukcionista valláspszichológiai nézeteit egyértelműen elutasította, még Junggal történt megismerkedése előtt közeledett a pszichológia említett fenomenológia vonalához, és már a 30-as években, ha epizódikusan is, de hivatkozási alapul vette azt saját mítoszfelfogása alátámasztásához.

Hogy megértsük, miért lesz majd oly jelentős Kerényi számára a Jung pszichológiájával való találkozás, érdemes röviden felidézni szakterülete, a klasszika-filológia megújítására tett kísérleteit.

Kerényi már 1930-ban, a Philologiai Társaság közgyűlésén tartott programadó előadásában képviselte a természettudományok és az „emberi alkotásokkal foglalkozó tudományok” megközelítésének módszertani megkülönböztetését, és felhívta a figyelmet arra, hogy az ókortudománynak „a maga munkaterületén a humanitás nagy közösségének érdekét kell szolgálnia” (Kerényi, 1930, 38-39.), továbbá az „egész élő embert rekonstruálnia az antikvitás töredékeiből” (Kerényi, 1930, 23.). A német szellemtudományok talaján álló Kerényi abbéli meggyőződésében távolodott el az akkoriban uralkodó, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf nevével jelölt filológiai iskolától, „a tudni nem érdemes dolgok tudományától”, ahogy Hatvany Lajos jellemezte már 1908-ban az ókortudomány korabeli szellemi állapotát, hogy az ókortudomány létjogosultságát csakis az biztosíthatja, ha a ma emberéhez szól, és a mai egzisztenciánk felvetette problémákhoz kapcsolódik válaszaival. Ez a véleménye, ahogy Szilágyi János György, Kerényi közeli tanítványa is rámutatott, a szellemi-politikai légkör egyre nyomasztóbbá válásával csak megerősödött, és a szűkebb szaktudománya határain túllépő, szélesebb társadalmi rétegeket célzó későbbi munkaprogramját alapvetően meghatározta (Szilágyi, 1982). Ebben a szellemben írja 1934-ben:

„Ma a klasszika-filológiának, mint ókor tudománynak – az antik emberi lét tudományának – külső és belső kényszerűségből be kell lépnie az egzisztenciális tudományok körébe: tudatára kell ébrednie annak, hogy olyan kérdésekkel is foglalkozik, melyek az emberi létezés lényegével függnek össze, és az ennek megfelelő gondot és elmélyedést kell fordítania rájuk.” (Kerényi, 1934, 162-163.)

Kerényi szellemi útkeresése szempontjából fordulatot jelentett, amikor a 30-as évek elején felfedezte a Walter F. Otto által alapított frankfurti vallástörténeti iskolát, melyhez később maga is csatlakozott. Otto nézetei, miszerint a görög istenalakok ma is érvényes „világvalóságok”, amelyekkel a görögök „a vallás mély megrendüléseiben érintkeztek az isteneiken és mítoszaikon át” (Németh, 1940, 22.), megfelelő értelmezési keretet kínáltak Kerényi hasonló irányba mutató, de addigi inkább intuitív

gondolatkísérletének, mely az antikvitás humanista szellemű aktualizációjának lehetőségeire irányult. Hatással volt Kerényire Ottonak – a romantikus-nietzscheánus mítoszértelmezésben, ill. a dilthey-i szellemtudományos tradícióban gyökerező²⁵ – „művészi tudományos” (Németh, 1941, 22.) módszere is, vagyis a vizsgálódás tárgyának nem pusztán a hagyományos tudósi távolságtartással, hanem a belehelyezkedő, a tárgytól való „megragadottság”²⁶ révén történő megértés ismeretelméleti lehetősége. A Kerényi képviselte tudósmagatartás szellemében mondta 1935-ben szegedi előadásában tanítványa, Honti János:

„A mi kutatásunk nem tudománytalan akar lenni, nem akar semmit sem elhanyagolni vagy kikerülni, amit a rendszeres kutatás elért [...] De nem csak tudós voltára támaszkodik a kutató, hanem – miután a tudós elérte célját és már vissza is fordulhatna – ember voltára. Mint ember keres emberi igazságokat és emberi élményeket, mint ember akarja átélni és meglátni a világ nagy valóságait úgy, ahogy más emberek mesében, eposzban, vallásban felismerték és átélték” (idézi Szilágyi, 1982, 258.).

Otto másik központi gondolata, miszerint az antikvitás megértése elsősorban az ókori ember vallásaként felfogott mitológia tanulmányozása révén történhet meg, Kerényi munkásságának szintén vezérelve lett.²⁷

A 30-as évek közepe táján ellenben már Otto bizonyos nézeteit is túlhaladottnak ítélte. Szilágyi szerint a magyar társadalom egyre nyomasztóbb atmoszférájára érzékeny Kerényi szinte kényszerítve érezte magát, hogy eltávolodjon korábbi mestere goethei klasszicizmusától, annak túlságosan „fényes” és ellentmondásmentes istenalakjaitól, és a görög istenek Homérosz előtti megjelenési formái felé fordulva kimutassa azok „sötét”, „alvilági” aspektusát (Szilágyi, 1982). Az istenek összetett, ellentmondásos természetéről vallott korai nézeteit későbbi kutatásai fényében is

²⁵ Kerényi mítoszértelmezésének kultúrtörténeti elhelyezéséről részletesebben lásd Kocziszky Éva (Kocziszky, 1987)

²⁶ Otto Goethétől átvett fogalma, melyet Kerényi is előszeretettel használt a 30-as években.

²⁷ „Meggyőződésemm lett, és az is maradt, hogy e hagyományhoz való határozott odafordulásommal az antik lét egyik, a romantikusok tévedései nyomán más módon félreismert elemét – a vallásos elemet – oda helyezem, ahová való: a középpontba”, írja Kerényi Thomas Mann-nak (Kerényi és Mann, 1988, 36.).

igazoltak látta. „Az én felfogásom volt a tisztább”, Otto nem akarta meglátni „az istenek keménységét”, a „világkeménységet”, „Apollón farkasvonását”, írja majd évtizedekkel később, 1959-ben Kövendi Dénesnek, a nemrég elhunyt mesterével való kapcsolatára visszagondolva (Lackó, 1993, 53.).

Visszakanyarodva kiindulópontunkhoz, Kerényi számára a Junggal történt megismerkedése több szempontból is meghatározó volt. Egyfelől, közvetítésével újra kapcsolatba került az európai szellemi élettel, mely az egyre mélyebb elszigeteltségben élő, de mindig is szellemi együttműködésre törekvő Kerényi számára valóságos megváltás lehetett, sőt, visszatekintve, találkozásukat egyenesen „sorszerűnek” látta, abban az értelemben is, hogy abból „egy új haza következett” (Kerényi, 1984, 345.).²⁸ Másfelől, és ennek jelentősége sem volt kisebb, Jung pszichológiai megközelítése épp a régen keresett modern értelmezési keretet kínálta mítoszfelfogása számára. A kollektív tudattalan és archetípus fogalma alkalmas volt arra, hogy Kerényinek az időtlen „eszmékre”, „ideákra” „örök alakokra”, „világvalóságokra” (lásd pl. Kerényi, 1984, 428-429.) centráló mítoszértelmezési gyakorlatának tudományosan is elfogadható elméleti keretet adjon. A jungi szemlélettel való találkozás egyúttal fontos állomása volt annak a szellemi útkeresésnek, mely részéről a klasszika-filológia aktualizálásának programjához kapcsolódott, ahhoz a kérdéshez, miként tudná szaktudományát kortársai gyakorlati hasznára fordítani. 1961-ben a 30-as évekre visszagondolva írja, hogy akkoriban is „a kor konkrét szenvedésével” volt elfoglalva, és úgy gondolta, hogy a vallástörténeti kutatás „egy lehetséges, de legalábbis nem elhanyagolható védőeszköz” lehet „az inhumánus ellen” (Kerényi, 1984, 345.).

A Jung által is képviselt modern fenomenológiai-egzisztencialista nézőpont átvételével lépett túl Otto neoromantikus, az isteneket középpontba helyező „teológiai” nézőpontján, s jutott el, Kerényi saját kifejezését használva, egy humanista antropológiai orientációhoz, vagyis ahhoz a gondolathoz, hogy a mítosz megértése

²⁸ Jung halálakor írt nekrológiájában a következőképpen tekint vissza kapcsolatukra: „Egy olyan személy méltatásakor, aki az ember saját életében sorsszerű alakká vált – sorsszerű olyan konkrét módon, hogy a találkozásból egy új haza következett – csak a személyes benyomásokból lehet kiindulni. Ez esetben a találkozás szót nem kívánom külön aláhúzni, hanem arra szeretnék rámutatni, ami ez a találkozás kezdettől és valamennyi ismétlődésekor volt: egy különleges baráti és gyümölcsöző kapcsolat” (Kerényi, 1984, 345.).

valójában nem az istenek, hanem az ember önmegértéséhez járul hozzá. Az addig megtett utat Fülep Lajoshoz írt levelében így foglalja össze 1943-ban:

„Ahová a görögség kutatójának el kellett jutnia, s ahová ép a vallásos, az abszolútummal meztelenül szembenálló ember megértésének el kell vezetnie: az az ember megértése. [...] S csak ez lehet az alapja egy új, igazi humanizmusnak. Ez az a cél, amelynek érdekében pszichológusokkal együtt dolgozhatok. És pedig ismersz annyira, hogy tudod: a telos, amely felé sorsom fejlődik, nem kitűzött cél. Hanem valami, amely felé kezdeteim kezdete óta sodródok s amely mindig csak annyival lesz világosabbá, amennyivel közelebb vagyok hozzá. Így találkozhatott 'filológiám' előbb az ethnológiával [...], s azután most a pszichológiával, amely végeredményben anthropológia kellene hogy legyen [...].” (Lackó, 1999, 167-168.).

Némileg más hangsúllyal ír valamivel később Alföldi Andrásnak:

„Te tudod legjobban, hogy tudományos kutatómunkám kezdettől fogva két síkon folyt. Az egyik a forráskutatás, az antik auktorok folytonos olvasásának, az ókori anyaggal való együttélésnek a síkja volt. A másik az 'emberkutatásé', a vallástudomány, ethnológia és pszichológia eszközeivel. Hogy publikációim mindinkább – bár sohasem kizárólag – erről a második síkról indultak ki, annak a külső okait szintén ismered. Sem Pécsen, sem Szegeden nem találtam meg a modern óorkutatás tudományos apparátusát. [...] Viszont ezen a másik síkon folyó kutatásaimnak köszönhetem, hogy egy logikus, tudományos út – az archetypus-kutatás útja hozott ki Svájcba s végeredményben talán az életemet mentette meg.” (Lackó, 1999, 103-104.)

Junggal történt megismerkedését követően – szellemi függetlenségét mindenkor megőrizve – Kerényi átvette azokat a jungi elemeket, melyek, tegyük hozzá, felfogásával eleve összhangban voltak.

Jung és Kerényi egymásra találásához jelentősen hozzájárulhatott, hogy eredetileg mindketten a német szellemtudományok talaján álltak, azaz a humán és természettudományok módszertani vitájában a kettő különválasztását képviselték, és

az akadémiai tudományosság területén mindinkább egyeduralkodóvá váló pozitivistamaterialista nézőponttal szemben a későbbiekben a fenomenológiai-hermeneutikai, ill. a vallásos élmény nem-materialista felfogását képviselő egzisztenciafilozófiai irányzatokhoz közelítettek.²⁹ Kerényi erre vonatkozóan írja Thomas Mann-nal folytatott levelezése 1944-es előszavában:

„Ennek a levelezésnek a kiadásával magányára keres vigaszt a közreadó. Megpróbál a gyökereiből, fejlődése korábbi szakaszaiból is feltárni valamit a maga számára. De úgy, ahogy egy filológiai-történeti és pszichológiai kutatóhoz illik: a közös átélésre és közös kutatásra hajlandók nyilvánossága előtt. A pusztán történeti filológia személytelenségét, amelyen maga is nevelődött, nem képes fenntartás nélkül elfogadni. Hiszen minden szellemtudomány mögött ott rejtőzik egy bensőbbesébb szellemi *élet*. Szellemi élet persze csak annyiban, hogy a léleknek mindama mélyebb vágya, amely szellemi munkában válik valóra, már magában véve szelleminek mondható. Ez azonban, főleg a klasszika-filológia egy részében, körülbelül 1870 óta minden bizonnyal nem igaz” (Kerényi és Mann, 1988, 44.)³⁰.

Kerényi és Jung munkássága közötti kölcsönhatások részletes elemzése e tanulmány keretein túlmutatna, így csak néhány kapcsolódási pontot említek. Így például Kerényi már az első közös munkájuk angol nyelvű kiadásában az archetípus korszerűbbnek számító fogalmára váltja a korábban használatos, eredetileg Goethétől származó „öskép” (Urbild) kifejezést. Számos esetben gondolatai legalábbis párhuzamba vonhatók Jung nézeteivel. A *Prótogoros Kóréban* (1941) például így ír a homéroszi istenalakok „igazságtartalma” kapcsán: „[...] az igazság mindig a lélekben merül fel, a világvalóságok mint istenek, *lelki valóságok*. Történeti szempontból hozzáfűzhetjük, hogy a lelki valóságok megragadó jellege *az idővel együtt változik.*” (Kerényi, 1984,

²⁹Kerényinek az ünnep jelentéséről szóló tanulmánya hatással volt a hermeneutika modern képviselőjére, Gadamerre is (lásd Gadamer, 1987), akivel az olasz vallásfilozófus, Enrico Castelli által évente szervezett nemzetközi vallástörténeti konferenciákon találkozott (Spineto, 1999).

³⁰Ugyanennek a gondolatnak a további kifejtése: „A filológus feladata az [...] interpretáció marad [...]. Az interpretátor azonban, minél jobban interpretál, annál inkább szerv is, mint befogadó és mint továbbadó egyaránt: nem csupán tudatosan, de öntudatlanul is reagál és funkcionál. Egész lénye és léte, struktúrája és saját élményei az interpretációból kikapcsolhatatlan tényezőt képeznek. Kikapcsolni ezt a tényezőt nem lehet, de teljes fénybe állítani igen. Ahol a legbecsületesebb tudományos törekvések eredményeit ennyire e kutató személye határozza meg, aki, tudatos megfigyelő, és egyúttal öntudatlanul funkcionáló szerv, ott nem szabad és nem is lehet személytelenséget színlelni, sem a személyest eltitkolni.” (Kerényi és Mann, 1988, 45.)

428.) A vallásos élmény alapjául szolgáló istenkép történetiségének fenti pszichológiai felfogása azonos Jungnak a vallásos eszmék fejlődéséről találkozásuk idején már publikált nézeteivel (lásd pl. Jung, 2005).

A pszichológiai nézőpont átvételének előnyeire utal Kerényi részéről az is, hogy a régen vágyott vendégelőadói szereplését a római egyetemen egy olyan témával készült megnyitni, melyben Jung és Szondi mélylélektani eredményeit párosította volna saját mitológiai kutatásaival, vagyis a modern lélektan eredményeire támaszkodva készült bemutatni saját, az „örök emberire” fókuszáló mítoszértelmezését egy olyan közegben, ahol különben Kerényi irányvonalával kritikus történeti-összehasonlító megközelítés uralkodott (Spineto, 1999, 60).

Munkabarátságukból azonban nem csupán Kerényi profitált, ahogy ez a levelezésükből is egyértelműen kitűnik. Thomas Mannhoz³¹ hasonlóan, Jung³² is inspirálón hatottak Kerényi fantáziadús eszme-futtatásai, és saját témái kapcsán is sokat merített mítoszmagyarázataiból, ahogy ezt a munkáira való gyakori hivatkozásai is alátámasztják. Utolsó nagylélegzetű művét, a *Mysterium Coniunctionis* egyenesen Kerényinek *Az égei ünnepe*, a Faust második részének egyik jelenetét értelmező írása ihlette. Az évek alatt szokásukká vált, hogy Kerényi elküldte Jungnak az éppen elkészült dolgozatait, gyakran azzal a kéréssel, hogy kommentárt vagy éppen előszót írjon hozzájuk, amit ő egyéb elfoglaltságai miatt némi késedelemmel, de rendszerint elkészített (lásd Jung, 2015). Így követte első könyvüket mindjárt 1941-ben *Az isteni leány*, majd 1942-ben az *Einführung in das Wesen der Mythologie (Bevezetés a mitológia tudományos kutatásába)*. Az utóbbi kötet sikerét bizonyítja, hogy több nyelvre lefordították és számos kiadást megélt, és majd ez lesz Kerényi első munkája is, amely 1948-ban megjelenik a háború utáni olasz kultúrtörténet meghatározó orgánumban, a *Vallástörténeti, ethnológiai és pszichológiai tanulmányok* ún. Lila

³¹ Thomas Mann Kerényinek *A könyv és görögség* - című tanulmányára utalva írja 1935-ben: „Egészen sajátos, milyen ösztönző hatással vannak rám az Ön dolgai. Mialatt ezt is olvastam, máris nagyobb kedvem támadt a magam fonalainak továbbszövése” (Kerényi és Mann, 1988, 77.). Megemlítendő, hogy Kerényi és Dobrovits Aladár is hozzájárult Mann József-trilógiája egyes alakjainak és helyszíneinek megformálásához (lásd Dömötör, 1987).

³² „Írásai mindig összehasonlíthatatlan élvezetet okoznak, stimuláló bepillantást nyújtanak olyan mélységekbe, melyekhez én nem mindig, vagy még nem tudok eljutni. Az új könyve is utalások és megsejtések kincsesbányája, az alkímia és a tudattalan birodalmában tett vándorlásaim benyomásait és emlékeit idézik fel [...]”, írja Jung Kerényi *Napleányok* című tanulmánya kapcsán (Jung, 2015, 355.).

sorozatában (Spineto, 1999, 64.). Fülep Lajosnak is beszámol arról, hogy a Junggal együtt írt könyvük sikerének tudható be, hogy a kiadó készségesen és gyorsan hozza a 4-500 oldalas *Miti e miseri* kötetét (Csanak, 2001, 350.). Feltehetően közös írásaik is hozzájárultak ahhoz, hogy Kerényiről tudományos körökben egyenesen az a nézet alakult ki, hogy Jung iskolájához tartozik, ami ellen Kerényi jogosan tiltakozott (lásd Spineto, 1999).

Jung életrajzírója a kortársak beszámolóira hivatkozva megjegyzi, hogy a közeli munkatársai közül, a Nobel díjas fizikust, Wolfgang Paulit leszámítva egyedül Kerényi iránt érzett feltétlen tiszteletet, lenyűgöző szaktudása miatt (Bair, 2003). Megbecsülésének kétségtelen jele volt, hogy gyakorlati értelemben is támogatta a kényszerű emigrációban megélhetési gondokkal küzdő barátját. Így például, ha lehetősége adódott rá, közbenjárt azért, hogy a Kerényi érdeklődési körébe tartozó, megrendelésre készülő tanulmányok megírásával őt bízzák meg (Bair, 2003). Az 1948-ban alakult zürichi Intézete számára vallástörténeti és mitológiai szemináriumok megtartására kéri fel Jung, amit Kerényi egészen 1962-ig el is lát, továbbá az Intézet kutatásvezetője lesz 1948-tól 1966-ig. Többek között szintén az ő ajánlásával nyeri el a bázeli egyetemen a magyar nyelvi lektori pozíciót, amit 1944-től 1947-ig lát el (az ókortörténeti tanszéken nem tudott állást szerezni a kollégák féltékenysége miatt). Kollégájának, Adolf Vischernek, aki a bázeli egyetemen a gerontológia professzora volt, Jung a következő szavakkal ajánlja figyelmébe Kerényit:

„A saját területén úttörő elme. [...] valódi géniuszként érez rá a görög történetek struktúrájára és jelentésére. Valójában ez az oka együttműködésünknek. Mitológiai interpretációival [...] nem csupán rendkívül értékes párhuzamokat kínál a tudattalan pszichológiájához, hanem a lélektani meglátások valóságos kútfeje, és így nagy segítséget nyújt a tudattalan folyamatok értelmezéséhez. Kerényi nagy nyereség lenne bármelyik egyetem számára, mert eleven szellemet vinne magával, mely oly gyakran aggasztóan hiányzik a filológiai fakultásokon.” (Jung, 2015, 352.)

A fenti idézet rávilágít arra is, hogy Jung milyen értelemben hasznosította a maga számára Kerényi kutatásait, és mint alább szó lesz róla, nem csak Kerényiét, hanem általában a vallástörténész kollégái munkáit.

A „mítosz átfunkcionálása”: Jung és a vallástudomány

A 20-as évek végétől számítva Jung nézetei prezentálásának új módszerét dolgozta ki. *Az aranyvirág titka* című alkímista-taoista traktátushoz a sinológus Richard Wilhelm felkérésére írt kommentárját követően általános gyakorlattá vált, hogy pszichológiai elgondolásait kultúrtörténeti párhuzamokon keresztül mutatta be, kezdetben keleti meditációs szövegekre, majd a 30-as évek végétől döntően alkímiai értekezésekre támaszkodva. A Kerényi tanulmányaihoz készített értelmezései ebbe a sorozatba illeszkedtek, tehát sok tekintetben egy már meglévő hagyományt folytattak.

Jung számára a keleti meditációs gyakorlatokról, az alkímiai processzusról vagy Kerényi esetében, a görög isten-alakokról szóló szövegek főként azért voltak érdekesek, mert az önanalízise és az individuális terápiák során tapasztalt pszichológiai folyamatokkal felismerni vélte párhuzamaik révén, felfedezéseit az egyetemes emberi tapasztalatok egyik változataként pozícionálhatta. Az individuális terápiák során megjelenő szimbólumok és benső folyamatok kulturális analógiáinak kimutatása egyúttal bizonyítékul szolgált Jung számára a kollektív tudattalan létezésére, illetve az individuációs folyamat univerzalitására. Sőt, alkalmasint Jung úgy találta, hogy a keleti gyakorlatok páciensei lelki folyamatainak pontosabb megértéséhez is segítséget jelenthettek.³³ Olyan is előfordult, hogy a betegek álmai kapcsán Jungot levélben megkereső kollégát az álomszimbólumok teljesebb megértése érdekében a Kerényivel közös munkáikhoz irányította (Jung, 2015). Hozzáállása adott esetben lelkesítően hatott a szaktudósokra is, akik ily módon valósággal hasznára lehettek embertársaiknak. Jung „úgy hitte, hogy a kutatásaimat alapul tudja venni. Ez további kutatásra ösztönzött. Mivel ez azt jelentette, hogy a vallásos és mitológiai

³³ A zürichi Pszichológiai Klubban Wilhelm Hauerrel a kundalíni jógáról tartott közös szemináriumukon Jung például beszámol arról, hogy egy Indiában felnevelkedett európai betegénél olyan tüneteket észlelt, melyek jelentését csak az után értette meg, amikor utólag kezébe került Sir John Woodroffe (alias Arthur Avalon) tantrikus szövegeket közreadó *The Serpent Power* című munkája (Jung, 1999).

tradíciók pusztán történeti vizsgálata segítségével lehet a szenvedő embereknek, akikkel az orvosok és pszichoterapeuták foglalkoznak”, írja Kerényi (idézi Shamdasani, 2012, 206.).

A vallástudósok azon köreiből, melyeket Kerényihez hasonlóan foglalkoztatott, hogy miként tudnák tárgyukat saját koruk egzisztenciális súlyú kérdéseivel kapcsolni, Jung pszichológiai megközelítése valósággal forradalmi újdonságként hatott.³⁴ Mint erről más vonatkozásban már szó esett, pszichológiai-fenomenológiai nézőpontjával alapvetően új interpretációs és módszertani lehetőséget kínált a vallástudósok számára is, olyan médiumot, mely révén kikerülhetőnek tűnt mind a metafizikai, mind a mechanikus-redukcionista narratíva. A mítosz és szimbólumok funkciójának archetipikus megközelítése lehetővé tette a modern intellektuális számára a múlttal való kulturális és szellemi kontinuitás helyreállítását, melyet a poszt-felvilágosodás kori pozitívizmus kultúrafelfogása radikálisan megkérdőjelezett.

Jung nézetei különösen visszhangra találtak az európai intelligencia azon köreiből, melyek a modernitás kulturális válságának egyik okát az instrumentális racionalitás egyeduralkodó helyzetében látták, és a racionális és irracionális státuszára vonatkozó évszázados vitában a kettő valamiféle integrációját gondolták megoldásnak. Jung és Kerényi ebben a vonatkozásban hasonló véleményen voltak. Mivel az nem-racionális létezés struktúrájához tartozó kiiktathatatlan elemnek tartották, a tudós feladatát épp abban látták, hogy az irracionális elutasítása helyett, racionálisan gondolkodjon róla (Kerényivel kapcsolatban lásd Komoróczy, 1999).

Amikor Kerényi és Jung kapcsolatát Thomas Mann majd lelkesen üdvözli, hasonló okok miatt teszi, tisztán látva, milyen előnyei lehetnek a vallástörténet és a jungi pszichológia esetén találkozásának. Többek között ettől remélte a „mítosz átfunkcionálását a humánumban”, vagyis a mítoszt meghamisító, propagandacélokra

³⁴Az indológus Heinrich Zimmer állítólag amikor először olvasta Jung egyik „keleti kommentárját”, dühében földhöz vágta, annyira irritálta a szöveg pszichológiai interpretációja. Kis idő múlva aztán újraolvasta, és megütközve vette észre, mennyire megvilágítja az általa tanulmányozott indiai szövegeket: „Amit átéltem, az a hirtelen felismerés volt, hogy a szanszkrit szövegeim nem csupán nyelvtani és szintaktikai rejtvények, hanem ráadásul még értelmük is van. ... Sok kulcs létezik a szimbólumok megértéséhez, de minden időszakban csak egy-két ilyen elérhető – ha egyáltalán. Dr. Jung írásait olvasva éreztem, hogy ez az ember rátalált egy olyanra, ami a mi korunkhoz illik” (idézi Shamdasani, 2006, 160.).

használó hitleri Németország „álmítoszaival” szemben a mítosz humanista értéként való megőrzését.

„Hogy ön tudományával összetalálkozott Junggal, a mitológia a pszichológiával, igen érdekes, örvendetes és a szellem pillanatnyi helyzetére rendkívül jellemző jelenség. ... Régóta szenvedélyes barátja vagyok ennek a kombinációnak: mert valóban a pszichológia az eszköz arra, hogy a mítoszt kivegyük a fasiszta ködösítők kezéből és a humánus területére ’átfunkcionáljuk’. Éppen ez a kapcsolat reprezentálja számomra a jövő világát, olyan emberiséget, mely áldott onnan felülről, a Szellem felől és áldott a ’mélység felől, mely alant hever”’, írja levelében 1941-ben (Kerényi és Mann, 1988, 109.).

Németh László, Kerényi közeli barátja, *Az isteni gyermekről* írt recenziójában hasonló szellemben foglalja össze a vallástudomány és a pszichológia találkozásának előnyeit, szembeállítva azt a mítoszt kisajátító és eltorzító nemzetiszocialista gyakorlattal:

„Az ember mítoszteremtő állat. Szüksége van rájuk és nem szabadulhat tőlük. Archetípusok – a Kerényi ösképei – dolgoznak benne. [...]A lélektan arra való, hogy a modern embernek a maga archetípusait megmagyarázza – velük összebékítse. Nagy konzervatív, tanító feladata van: az öntudat kapcsolatát az alája rétegzett múlttal fejleszteni és gondozni. Mert a mítoszoktól elszakadt lélek gyökértelen és veszélyben forgó. Ápolatlan archetípusai szörnyű bosszút állnak rajta: torz, kidolgozatlan mítoszoknak, szellemi járványoknak szolgálatják ki” (Németh, 1941, 22.).

Végezetül, ide kapcsolódóan még érdemes idézni Kerényi 1944-es levelét, melynek derűlátását Szondi szerencsés megmenekülése fölötti örömének tulajdoníthatjuk:

„Ennek a jelentős mélypszichológiai kutatónak,” – írja Mann-nak – „egy új, egzakt teszt-módszer feltalálójának megérkezése, a régi együttműködés Jung professzorral egy tiszta, az egyénit össze nem keverő paralelizmusban, és a svájci publikációs lehetőségek [...] reményt adnak rá, hogy a humanisztikus mitológusnak azt az üdvös feladatát, amelyet Ön a ’mítosznak

a humánusba való átfunkcionálása’-ként jelzett, a teljesen megváltozott körülmények között is elvégezhessem.” (Mann és Kerényi, 1988, 113.)

Az Eranos-kör

Az előző fejezetben felvázolt, Jung és a vallástudomány képviselői között kialakult együttműködésnek a 30-as évek elejétől „hivatalos” fóruma lett az évente megrendezett, a mai napig fennálló úgynevezett Eranos³⁵ találkozó, melynek vezéralakja akkoriban kétséget kizáróan Jung volt. Mint korábban már említettük, erre a sok tekintetben rendhagyó interdiszciplináris vallástörténeti konferenciára hívta meg Jung Kerényit 1941-ben.

Az Eranos találkozókat bevallottan Junggal folytatott terápiája hatására 1933-ban indította útjára egy holland spiritiszta és teozófusnő, Olga Fröbe-Kapteyn (1882–1962). A Lago Maggiore partján, Asconában épített villája, a Casa Gabriella adott otthont az összejöveteleknek, melyek rendszerint két hétig tartottak, és az előadóknak egy-egy teljes délelőtt állt rendelkezésére nézeteik kifejtésére. Gyakorlatilag mindenki megfordult itt, aki a vallástörténet-vallásfilozófia területén jegyezte magát, de az etnológia, művészettörténet, irodalom, sőt a természettudományok számos jeles képviselője is rendszeres előadója volt a találkozóknak. A konferencia résztvevőinek listája, a teljesség igénye nélkül is impozáns: a vallástörténészek közül D.T. Suzuki, Heinrich Zimmer, Wilhelm Hauer, Giuseppe Tucci, Erwin Rousselle, Mircea Eliade, Henri Corbin, Kerényi Károly, Victor White, Paul Tillich, Martin Buber, Gershom Scholem, Gilles Quispel, Ernesto Buonaiuti, Leo Beck, Louise Massignon, a művészettörténész Herbert Read, az antropológus Paul Radin és a biológus Adolf Portmann, a fizikus Erwin Schrödinger.

Az előadói társaság általában ismeretségi alapon szerveződött, de a végső döntés Fröbe kezében volt. Hogy például az éppen Rómában tartózkodó Kerényivel személyesen is megismerkedjen, egyenesen odarepült, és Kerényi Magda iróniát sem nélkülöző beszámolója szerint hosszú, komoly sétákat tettek az Örök Városban (Hakl,

³⁵ Az Eranos elnevezés – „bankett, melyhez mindenki hozzájárul”, ebben az esetben egy-egy előadással – Rudolf Otto, vallástörténész ötlete volt. Majd Kerényit kéri fel Fröbe, hogy írjon tanulmányt az eranos jelentéséről.

2013). Kerényi megnyerhette magának Fröbét, mert az a következőképpen számolt be együttlétükről Jungnak: „Nagyon kellemes volt találkozni Kerényi professzorral Rómában. Azon ritka tudósok közé tartozik, akiknek érzéke van a pszichológiához és különböző kutatási területek szintéziséhez.[...] Úgy hiszem, hosszú időre értékes közreműködőt nyerünk személyében” (idézi Hakl, 2013, 338.).³⁶

Az összejövetelek kezdetben Fröbe érdeklődését tükrözve teozófikus jellegűek voltak, majd a találkozók „pátriárkája”, Jung hatására (Hannah, 1976), fokozatosan akadémikus, és mindenekelőtt interdiszciplináris irányt vettek. Jung egyik régi, szívének kedves tervét valóra váltva, egyfajta „enciklopédikus projektté” fejlődtek.³⁷ Ámbár a témák döntően vallástörténeti kérdések köré szerveződtek, a témákhoz fűződő megbeszélések rendszerint a modernitás válságát elemző kultúrkritikai kontextusba ágyazódtak (Hakl, 2013). Alig túlzott Jung, amikor a zürichi Pszichológia Klubhoz intézett körlevelében a következőképpen reklámozta az Eranos konferenciát:

„Szeretném felhívni a figyelmüket ezekre az előadásokra, mivel azt gondolom, hogy különösen hasznosak lehetnek a pszichológiát tanulmányozók számára. Az előadások a filozófia, vallás és szimbólumtörténet aktuális kérdéseit érintik, olyan területeket, melyekhez a pszichológia folyamatosan eligazításért fordul. [...] Az 'Eranos-Tagung' valami egyedülállót nyújt manapság, mivel ez az egyetlen olyan európai platform, ahol az emberiség egészét érintő kérdésekről beszélgetnek a különféle országok képviselői” (idézi Hakl, 2013, 206.).

Kerényi személyére visszatérve, nem nehéz elképzelni az örömét, hogy újra inspiráló szellemi közösségre és értő hallgatóságra találhatott. Az Eranos interdiszciplináris jellege egyébként is közel állt hozzá, hiszen hasonló alapokon szerveződött a Stemma és később az 1936 és 1939 között megjelenő *Sziget* folyóirat alkotógárdája is. A *Sziget*

³⁶ Hakl egy 1938-as kiadatlan levelet idéz. Ha a datálás nem elírás, akkor Kerényi és Jung megismerkedése még korábbra tehető, mint más forrásokra támaszkodva gondolnánk!

³⁷ Jung már 1913-ban így írt egy új pszichológiai szaklap szerkesztőjének: „Túl van az egyes ember képességén [...], hogy átlássa a szellemtudományok sokrétű területeit, mely szükséges ahhoz, hogy valami képünk legyen az elme összehasonlító anatómiájáról [...] Nem csupán a klinikai pszichológusokkal kell együttműködnünk, hanem a filológusokkal, történészekkel, régészekkel, mitológusokkal, folklóristákkal, etnológusokkal, filozófusokkal, teológusokkal, pedagógusokkal és biológusokkal is” (idézi Shamdasani, 2003, 19.).

programszerűen a tudomány és művészet interdiszciplináris színtere kívánt lenni. Szerzői között ókortudós, folklorista, egyiptológus, filozófus és irodalmár egyaránt megtalálható, a tematikus számok vezérgondolatait – ahogy egyébként az Eranos összejöveteleken is – ki-ki a maga tudománya felől, egymás munkájához kapcsolódva közelítették meg.

Kerényi az Eranos találkozónak is hamar népszerű alakja lett. A *Mítosz és gnózis* címmel megtartott első előadása mindjárt nagy sikert ért el, és ettől kezdve 1950-ig rendszeres és közkedvelt résztvevője volt a konferenciáknak. Számos jelentős munkája az ide készített előadásaiból nőtt ki, és nem volt elhanyagolandó, hogy az előadások anyagából szerkesztett, évente kiadásra kerülő Évkönyvek biztos publikációs lehetőséget nyújtottak számára. Különösen sokat jelentettek az itt szövődő ismeretségek és barátságok az emigráció éveiben, melyekből nem ritkán további munkakapcsolatok születtek. Így például itt ismerkedett meg az amerikai kultúranatólóógus Paul Radinnal, akivel 1954-ben közös tanulmánykötetet jelentettek meg a szélhámos archetípusról (*Der göttliche Schelm. Ein indianischer Mythenzyklus*), egyúttal ez volt Kerényi utolsó írása, melyhez Jung pszichológiai magyarázatot fűzött.

Szondi és Jung

Hogy Szondi miként és mikor talált rá Jung pszichológiájára, nehéz lenne pontosan megállapítani. Ami bizonyos, hogy a 40-es évek elején már ismerte a munkásságát, és azon szerzők között szerepelt, akikre visszatérően hivatkozott. Nem kizárható, hogy önállóan fedezte fel Jungot, de Jakobi Jolán, majd később maga Kerényi is felkelthette iránta az érdeklődését, hiszen nehéz lenne elképzelni, hogy ne esett volna szó közöttük Jungról miután Kerényi megismerkedett vele. Továbbá számolni kell Szondi vallásfilozófus munkatársaival is, akik szintén rendszeresen hivatkoztak Jungra írásaikban.³⁸ Kerényi közvetítésével Svájcban személyesen is összeismerkedtek, és Kerényi Magda visszaemlékezése szerint bensőséges viszony alakult ki közöttük

³⁸ A neokatolikus és neotomista irányzathoz tartozó Noszlopi László, Ervin Gábor és Veszprém György munkáiról van szó.

(Bürgi-Mayer, 1996.). Bizonyos, hogy Jung is olvasta Szondi munkáit, egy alkalommal hivatkozik is az *Experimentelle Triebdiagnostik* és a *Triebpathologie* című írásaira (Jung, 1954, 239.).

Szondi visszatérően utal Jung teóriáinak saját elméletképzésére gyakorolt hatására, mint például a kollektív tudattalan családi tudattalan rétege, az infláció, a *participation mystic* fogalma, a pszichés folyamatok Silberer-Maeder-Jung nevéhez kapcsolódó jövőre irányuló, prospektív funkciója, a szimbólumok és álmok megközelítése esetében (lásd még Gyöngyössiné, 1990, 2001). Azonban számos olyan további koncepció fedezhető fel Szondi elméleti rendszerében, melyek párhuzamba vonhatók Jung nézeteivel. Mivel a kérdés részletes kifejtése túlnyúlna a tanulmány keretein, csak utalni szeretnék arra, hogy az olyan – Szondi elméletképzése szempontjából centrális – fogalmak bevezetésével, mint a „szellem”, a „hitfunkció”, a Pontifex-én avagy *pontifex oppositorum*, Szondi kétségtelenül közel kerül Jung filozófiai és pszichológiai elgondolásaihoz, sőt, szóhasználatához is. A Szondiéval rokon jungi fogalom, mint például a *Selbst*, mely a „magasan funkcionáló” Pontifex-énhez vagy *pontifex oppositorum*-hoz hasonlóan az ellentéteket egyesítő teljes személyiséget avagy *coincidentia oppositorum*-ot jelöli, vagy a transzcendens funkció, mely Szondi transzcendencia én-funkciójához hasonlóan a tudatos-tudattalan közötti átjárást, ill. Jung esetében, az ellentétek feloldását is biztosítja, egyaránt szerepel a Szondi által legtöbbször idézett, 1921-ben megjelent *Lélektani típusok*-ban (1921), tehát bizonyosan találkozott velük.

Egy apróság, de valószínű, hogy szintén Jungot követve veti fel írásaiban a Szellem és a *Mahá-Átman* közötti analógiát, Jung ugyanis a *Selbst* és az upanishadi *Átman* koncepció közötti hasonlóságról hosszan értekezik szintén a *Lélektani típusok* című munkájában.

A fentiek alapján úgy tűnik, Szondi törekvése saját nézetei markánsabb elhatárolására esetenként azzal járhatott, hogy kevésbé differenciáltan mutatta be Jung álláspontját. Erre nézve egy további példa az, ahogy Jung „individuálódott” egyénét jellemezte. Szondinak a lélektani iskolákat egybefogó hierarchikus rendszerében Jung önmagára ébredt individuuma a személyiségfejlődés utolsó előtti állomása.

Felfogásában az önmagunkká válás ugyan szükséges az alkotói tevékenységhez, de valójában egy nárcisztikus személyiséget eredményez, mert, mint írja, „minden individuáció önszereteten alapszik”, és azzal a veszéllyel jár, hogy „nárcizmus jégheggyé változtatja a személyes én hegyét, amelyen a lélek megdermed a magány hidegében” (Szondi, 1963, 59.). Ezért van szükség a személyiségfejlődés következő állomására, mely már Szondi embereszményét célozza meg, a *homo elektor et humanisator*, „aki a kollektív emberszeretet útját választja, és ezzel megszabadítja magát [...] az önszeretet elmagányosodásától” (Szondi, 1963, 60.). Kétségtelen, hogy Jung rendszerében nem kapott olyan hangsúlyt a morális értékek szellemében választó én, illetve az univerzális emberszeretet eszméje, mint majd Szondinál, de a moralitás, az etikus választás kérdése ott is a korai írásoktól kezdődően jelen volt,³⁹ és ez a szempont a már említett, Szondi részéről is gyakran idézett *Lélektani típusokban* is megjelent. Emellett Jung az individuációs folyamat természetes velejárójának és eredményének tekintette az egocentrikus beállítottságon való túllépést, az empátiára való képesség megnövekedését, és attól nem függetlenül, az eredendően reflektálatlan *szuperego* morál helyett egyfajta érett morál kialakítását (lásd Samuels, 1985). Valójában Jung az emberi kapcsolatokat az individuációs folyamat nélkülözhetetlen közegének tartotta. *Az indulatáttétel pszichológiája* című tanulmányában a következőképpen ír erről:

„[...] a lélek félig testi, félig szellemi szubsztancia, egy *anima media natura*, ahogy az alkímisták nevezik, egy hermafrodita lény, egyesítve az ellentéteket, de aki sose lehet individualitásában teljes, hacsak nem kapcsolódik egy másik individuumhoz. A kapcsolat nélküli ember nem teljes, mert csak a lélek révén nyerhetünk teljességet, s a lélek nem tud létezni másik oldala nélkül, melyet mindig egy „Te”-ben talál meg” (Jung, 1946., 234-235.).

Érdekes kérdés, és talán még a munkáik egy részletekbe menő összehasonlító filológiai elemzésével is nehéz lenne eldönteni, vajon pusztán a közös szellemi

³⁹ Jung 1913 januárjában így ír R. Loynak: „[...] felismertem: a neurotikus fantáziák zűrzavara és illúziója mögött mindig van egy olyan *konfliktus*, amelyet *morálisnak* nevezhetünk. Ezzel a felismeréssel új korszak kezdődött számomra: egybeesett a kutatás és terápia abbéli fáradozásomban, hogy a konfliktus okát és *ésszerű* megoldását megtaláljam. Számomra ezt jelentette a pszichoanalízis” (Jung, 2006, 265.).

hagyományból adódó koincidenziákról, paralelizmusról van szó, vagy Szondi esetenként Jung gondolati törekvéseiből is merített inspirációt. Még ha az utóbbi eset állna is fenn, kétségtelen, hogy a Jungéval rokon gondolatok minden esetben egy új és originális szellemi alkotás részévé váltak. A jelenség értelmezésénél talán kiegészíthet bennünket Szerb Antal Friedrich Gundolftól átvett „produktív átvétel” fogalma, mellyel a pozitivista egyirányú-mechanikus hatásfelfogással szemben azt emeli ki, hogy „szellemi átvételnél nem az a fontos, akitől átvesznek, hanem az, aki átvesz, mert ő fejt ki teremtő munkát és ő változik meg; nem az az érdekes, hogy mit vesz át egy alkotó, hanem hogy mit csinál belőle.” (Szerb, 1941, 328. idézi Havasréti, 2013, 151.)

A Pontifex – Szondi önmeghatározásának „mitikus” elemei

Szondi saját iskoláját Freud pszichoanalízise és Jung analitikus pszichológiája közé helyezte el, és szándéka szerint egyúttal össze is kapcsolta a két irányzatot, ahogy azt a Szondi Intézet híd emblémája is jelképezi. „Te rajzoltad meg a hidat Freud és köztem, valamint a különböző pszichológiák között”, mondta állítólag Szondi a feleségének, aki nem titkolt nosztalgiával a budapesti Lánchídra is visszagondolva tervezte meg az emblémát (Bürgi-Mayer, 1996, 117.). Szondi felfogásában, míg Freud a személyes tudattalan, Jung a kollektív tudattalan, addig ő a családi tudattalan *felfedezője* lett volna (Szondi, 1973). Hogy pontosan miként jutott arra a döntésre, hogy a genotropikus választásról szóló elméletét a két pszichoanalitikus iskola közé sorolja, homályba vész. Ez az önmeghatározás először az 1940-es években megjelent munkáiban tűnt fel (Szondi, 1943), és attól kezdve változatlan formában fenn is maradt.

Az első ún. sorsanalitikus írásában, az *Analysis of Marriages*-ben azonban még szó sincs erről a pozícionálásról, ellenben sejthető, hogy munkájával valamilyen módon a freudi iskolához szeretett volna kapcsolódni, és ahogy sokkal később írja, az „öröklött neurózis pszichoanalízise” kívánt lenni (Szondi, 1973, 13.). Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az inceszt tabu témáját is hosszan taglaló tanulmány zárófejezetének konklúziója: „végső olvasatban minden szerelem gén-rokon szerelem, tehát incesztuózus szerelem” (Szondi, 1937, 89.). Műve egy friss példányát barátjának,

a pszichoanalitikus Hollós Istvánnak dedikálta, „szeretettel és barátsággal” bejegyzéssel,⁴⁰ és a munkáját Freudnak is elküldte, joggal remélve elismerést azért, hogy Ödipusz-teóriáját ily módon a genetikával összekapcsolta. Az akkor már idős Freud távolságtartással válaszolt: örömmel üdvözölte, hogy oly sokat merített tanaiból, de új elméletét csak korlátozott érvényű, ámbar érdekes elgondolásnak tekintette. Ide kapcsolódik, hogy *Sorsanalízis és önvallomás* című kései életrajzi írásában Szondi beszámol arról, hogy a végső lökést az adta az *Analysis of Marriages* publikálásához, hogy az övéhez rokon gondolatokat fedezett fel Freud egyes írásaiban, a tudattalan ősi, a személyes életem túlmutató tartalmaira vonatkozóan (Szondi, 1973). Nos, vagy nem ismerte még Jung munkásságát, melynek központi gondolata épp az „ősibb tudattalan” volt, sőt Freud bevallotta tőle vette át (lásd Freud, 1912-13, 1923, 1925), vagy ennek akkor nem volt jelentősége, lévén a hangsúly a freudi tanokhoz kapcsolódáson – ezt csak megerősíteni látszik az, hogy utólag sem tesz Jungról említést.

A fentiek alapján talán nem volt független Freud elutasító magatartásától, hogy Szondi saját rendszerét épp Freud és Jung iskolája közé pozicionálta. Gesztusával tulajdonképpen Jungnak a *Lélektani típusokban* teoretizált megoldását követte, aki analitikus pszichológiáját Adler és Freud egymást kiegészítő elméleti építménye mellé és fölé helyezte, abban az értelemben, hogy az ő rendszere, szemben az övével, képes az elméletet alakító szubjektív faktor felismerésére, és ily módon az ellentétes nézetek integrálására.⁴¹ Hasonló szellemben, Szondi önmagát „hídépítő”-ként, csak éppen a freudi és jungi rendszer között tatóngó „szakadék” áthidalójaként látta. Így ír sorspszichológiája küldetéséről:

⁴⁰ Az említet példány az OSZK-ban található.

⁴¹ „[...] tökéletesen tudatában vagyok Freud érdemeinek, nem akarom ezeket kisebbiteni. Tudom, hogy amit Freud mond, sokaknak megfelel; s elfogadom, hogy ezeknek az embereknek tökéletesen olyan a pszichológiájuk, mint amit ő leírt [...]. Személyes hitvallásnak tekintem a pszichológiai működésemet. Ez az én személyes pszichológiám, az én elfogultságom, hogy olyannak látom a pszichológiai tényeket, amilyenek [...] De Freudtól és Adlertől is elvárom, hogy ugyanezt tegyék, és ismerjék el, hogy eszméik a saját szubjektív nézeteik. Amennyiben elismertük saját személyes elfogultságainkat, valóban hozzájárultunk egy objektív pszichológia kialakításához”, válaszolja Jung a saját és Freud nézetei közötti különbségre vonatkozó kérdésre a londoni Tavistock Klinikán tartott előadásán 1935-ben (Jung, 1991, 158-159).

„A két monisztikus gondolkodásmód e harcában — természet a szellem ellen és kauzalitás a finalitás ellen — maga az emberi lélekképről való tudás szakadt szét. A mélylélektan két iskoláját szakadék választotta el egymástól. [...] A törekvés, hogy kiutat találjanak ebből a krízisből, egyrészt Ludwig Binswanger létanalíziséhez, másrészt sorsanalízisünkhöz vezetett” (Szondi, 1963, 54.).⁴²

Utolsó munkáiban már valamennyi dinamikus iskolát egy rendszerbe foglalta, mindegyiknek kijelölve a maga helyét a nagy egészben:

„világosan látható, hogy a mélylélektan különböző irányzatainak történeti egymásutánja (a pszichoanalízis, az individuálszichológia, az analitikus pszichológia, az apellatív eljárás és a sorsanalízis) nem a véletlen szeszélyes játéka, de nem is személyes becsvágy eredménye, hanem az emberré válás területén folyó további kutatások természetes szükségszerűségének következménye. Már maga ez a tény is alapos érv a mélylélektan integrációja mellett.” (Szondi, 1963, 48.)

Ugyan kedves tapintattal hozzáfűzi, „Sigmund Freud korszakot nyitó Kolumbusz-szerepe az egyesült mélylélektanban is sértetlen marad” (Szondi, 1963, 48.), a hierarchikusan egymásra épülő elméletek betetőzése, mint erről már volt szó, Szondi sorsanalízise lesz. Megállapíthatjuk, hogy Szondi Junghoz⁴³ hasonló fordulattal oldotta meg az originális alkotásra oly nagy súlyt helyező modern nemzedék általánosnak mondható problémáját, jelesül, a szellemi elődökkel való kapcsolat kérdését: a múlttal

⁴²Szondi ebben az esetben szintén eltúlozza a közte és Jung pszichológiája közti különbségeket. Jung ugyanis éppen a „természet és a szellem” egységét (lásd pl. szinkronicitás-elméletét, Jung, 1980), ill. a kauzális és a finális megközelítés komplementaritását hangsúlyozta (lásd pl. Jung 2010). A *Lélektani típusokban* így ír a fantáziaképek értelmezése kapcsán: „[...] a fantázia egyaránt érthető kauzálisan és finálisan. A kauzális magyarázat felől a fantázia egy fiziológiai vagy pszichés állapot tünetének látszik, mely a megelőző események eredménye. A finális magyarázat számára a fantázia szimbólumként jelenik meg, amely a meglévő anyag segítségével megpróbál egy meghatározott célt vagy sokkal inkább egy bizonyos jövőbeli pszichológiai fejlődési vonalat jellemezni, ill. megragadni [ford. módosítva NG]” (Jung, 2010, 428.).

⁴³ Jung például a következőképpen ír önéletrajzi visszaemlékezésében: „[...] én mindig úgy éreztem, meg kell válaszolnom olyan kérdéseket, amelyeket a sors már eleimnek is feltett, de még ma is megválaszolatlanok, vagy mintha befejeznem vagy akár folytatnom kellene olyan dolgokat, amiket a régi kor elintézetlenül hagyott ránk” (Jung, 1961, 283.).

való kontinuitást megőrizve, az elődök érdemeinek elismerése mellett, végső soron a felvilágosodás fejlődés eszméjére hivatkozva lépnek túl mestereiken.

A „hídépítő” alakját Szondi egyúttal elméleti munkássága centrumába is beemelte a Pontifex-én fogalmának kialakításával (Szondi, 1954). Szondi felfogásában a személyiség fejlődése a Pontifex-én irányításával történik, vagyis annak a választó, „hatalmosító” és integráló ének a révén, „amely képes áthidalni a lélek összes ellentétes pólusát” (Szondi, 1954, 20.). Érdemes itt idézni a Pontifex-én meghatározásának egy költői variánsát, mely Szondi jellemző beszédmódjától eltérő nietzschei retorikájával kevés kétséget hagy felfedezése személyes jelentősége felől:

„Az én önmaga sem nem mindenható isten, sem tehetetlen ember, hanem összekötő kapocs Isten és az ember között. Az én sem nem szellem, sem nem természet, hanem híd a szellem és az ösztöntermészet között. Az én sem nem objektum, sem pedig szubjektum, hanem közvetítő az objektum és a szubjektum között. [...] Ami a lélek összes ellentétpárját – mint egy hatalmas kereket a pólusain számos sugárral – hordozza, az az én, a *Pontifex oppositorum*, minden ellentéteesség hídépítője. Ami a lélek ellentétpárjait egymáshoz igazítja, ami őket kölcsönös kiegészítésre kényszeríti, az az én, a kiegészítő és teljessé tevő. Ami az embert a tökéletességre kényszeríti, a férfi és a nő egyesítésére, a tökéletes kétnemű létre, az az én, a tökéletességre törekvő” (Szondi, 1954, 20-21.).

A fenti kérdéskör élete végéig foglalkoztatta. Utolsó nagy munkájában, az idős Freudhoz hasonlóan a bibliai Mózes történetéhez nyúlt vissza, az ő alakjában ismerve fel humanista emberideálját, a „Mózes-ember” ösképét, „aki mulasztásait szigorú törvényekkel igyekszik jóvátenni” (Szondi, 1969-1973, 43.) és „az emberiség új kivonulását vezetné az örök háborúk országából az örök béke országába” ((Szondi, 1969-1973, 407.).

Itt érdemes megjegyezni, hogy több minden utal arra, hogy Szondi azonosult az iskolateremtő Freud alakjával. Így például – részben a felvilágosodás, részben a romantika kulturális toposzaiból merítve – hasonló motívumok fedezhetők fel az életművükhöz való viszonyukban: a külső befolyástól független, originális felfedezés

mítosza,⁴⁴ a mű keletkezését meghatározó életrajzi elem központi szerepe,⁴⁵ a küldetésstudat és hősies küzdelem az elutasító akadémikus világgal szemben. Megállapíthatjuk, hogy Szondi nem csupán Freud „kolumbuszi” szerepével azonosult, hanem a „kultúrhéroszi” szereppel is. Az *Analysis of Marriages* megjelenése után a szakma oldaláról számos kritika érte elképzeléseit, kiadója, Révész Géza, akivel eredetileg egy egész sorozatot terveztek a munkáiból, szintén elzárkózik a folytatástól. Szondi önéletrajzi esszéjében, több esetben is visszatér a fájó eseményhez:

„A tudattalan választási nyelvének gondolata nagyon korán — 1911-ben — merült fel bennem. [...] Néhányaknak az eszmém a legtisztább igazság kifejeződését jelentette, amely mellett megszállottként szálltak síkra. Mások számára mindez egy téveszme legszörnyűbb torzszüleménye volt. Már akkor, 1911-ben ugyanazt a tanulságot vontam le mindebből, mint később is. Azt gondoltam, hogy a vélemények ilyen nagyfokú megoszlása bizonyítja, hogy valami sosem sejtett, kínos és elviselhetetlen dolgot érintettem meg, s éppen ezért folytatnom kell a munkát”, írja, kísértetiesen emlékeztetve Freudnak a pszichoanalízis fogadtatásáról szóló elbeszéléseire (Szondi, 1973, 86.; Freud, 1989; Jones...).

Igen valószínű, hogy amikor a sorsanalízist, mint „kínos és elviselhetetlen dolgot” említi, valójában nem a sorsanalízis megítéléséről van szó, hanem önkéntelenül a freudi narratívához igazodik, ahogy a műért folyó *heroikus* küzdelem képével is, mely a svájci időszak kezdetén is visszatér. „Az ösztönök génteóriája talán még jobban schockirozza az ittenieket, mint 30 évvel ezelőtt az Ödipus-teória”, írja magyarországi tanítványainak 1945-ben, első nekik címzett levelében a koncentrációs tábor után (Narancsik, megjelenés alatt). 1946-ban Balázs Péternek hasonlóan nyilatkozik: „A küzdelem a sorsanalízisért még csak most kezdődik. Bármily nagy az érdeklődés – az ellenállás is egyre erősebb. Különösen a Jung kör fejt ki nagy ellenállást. De így van ez jól...”⁴⁶ (Szondi, 1973, 123.). Még ha a szakma részéről tapasztalt távolságtartás

⁴⁴Szondi laboratóriumi munkatársai és tanítványai beszámoltak arról, hogy meglepetésként érte őket Szondi „sorsanalízise”, mert egyáltalán nem avatta be őket abba, min is dolgozik. Ennek az volt az oka, hogy szeretett volna elkerülni mindenféle külső befolyást. Kiss Enikő Csilla személyes közlése.

⁴⁵Lásd Szondi *Sorsanalízis és önvallomás* című tanulmányát (Szondi, 1973).

⁴⁶A Jung-kör „ellenállására” vonatkozóan máshol nem találtam utalást.

reális alapot is szolgáltatott Szondi elutasítottság élményéhez, narratívájának toposz-vonásai is jól kirajzolódnak. Hozzá kell tenni, hogy Szondi esetében a mű elfogadtatásáért folyó „hősies küzdelem” képe elhalványult, amikor sikerült Svájcban egzisztenciát teremtenie

Aligha kétséges, hogy Szondi számára Freud élete végéig fontos referencia személy maradt.⁴⁷ Munkássága kezdetétől az utolsó írásokig a maga oldaláról visszatérően reflektált rá, és az a benyomásunk támadhat, mintha egyfajta képzeletbeli párbeszédet folytatott volna vele – és ez a kapcsolat ambivalens érzésektől sem volt mentes. Így például aligha tekinthető véletlennek, hogy a fent említett írásában a mózesi „sorsproblémának” a Freudéhoz képest egy alternatív értelmezését kínálta (idézi Benedek, 1977, 97.), és miként Freud a *Totem és tabu*ban tette, Szondi is „a kultúra kezdeti történetét” kívánta pszichológiai szempontból megírni ((idézi Benedek, 1977, 97.). Míg a *Káin, a törvénytörő, Mózes, a törvényalkotó* (Szondi, 1969-1973) felvezetésében a mítoszhoz forduló eljárása alátámasztásaként Freudra hivatkozik, miszerint „ő tanított meg minket a mélylélektanban, az Ödipusz-komplexusban”, hogy mitológiai alakokból lelki jelenségek jelképeit lehet megalkotni (Szondi, 1969-1973, 48.), addig a kötet 1968-as előszavának záró passzusában rezignáltan nyugtázza, hogy a sorsanalízis „túléli” a pszichoanalízist:

„A pszichoanalízis kutatásainak központi problémája az Ödipusz-komplexus. A sorsanalízis Káint állítja az emberi lét középpontjába. Az „Ödipusz” már régen nem érvényesül az emberben, míg a Káin még mindig uralkodik. Ő irányítja az embert a bölcsőtől a koporsóig, a világot pedig a kőkorszaktól az atomkorig és még azon is túl” (Szondi, 1969-1973, 40-41.).

⁴⁷ Szondi számára nem csak Freud személye, hanem a pszichoanalízis és a pesti pszichoanalitikus kollégák közössége is értékes volt. Habár egy idő után már nem merülhetett fel, hogy maga pszichoanalitikus legyen, hanem inkább a saját iskoláját kívánta létrehozni, mindig baráti viszonyt ápolt a magyarországi analitikusokkal. A bergen-belseni időszak utáni, korábban már említett első levelében az itthoniakhoz, javasolja a kollégáinak, hogy „tartsatok össze a pszichoanalitikusokkal” (Narancsik, megjelenés alatt).

Humanitas militans

A második világháború borzalmai Kerényi, Szondi és Jung esetében is filozófiai nézeteik újragondolásához vezettek, és az európai intelligencia más képviselőihez hasonlóan magyarázatot kerestek a holokausztban kendőzetlenül megnyilatkozó „Gonoszság” mibenlétére.

Szondi a koncentrációs táborban elszenvedett tapasztalatai hatására emeli elmélete *centrumába* az „ösztönök humanizációjának” kérdéskörét, ill. hangsúlyozza a harcos, „maszkulin” humanizmus jelentőségét, szemben a humanista értékeket harc nélkül képviselő önátadó, alázatos, „feminin” magatartással⁴⁸ – mely különben közelebb állt korábbi embereszményéhez.⁴⁹ Szóhasználata felidézi Thomas Mann *Európa és humanizmus* címmel tartott budapesti előadását, melyben Mann is egy „férfias” és „harcos humanizmusra” szólít fel, amit „az a belátás táplál, hogy egy szemérem és kétség nélküli fanatizmusnak sohasem szabad a szabadság, türelem és kétség alapelveit kizsákmányolni és kiszorítani; az a belátás, hogy ennek a humanizmusnak nemcsak joga, hanem egyenesen kötelessége védekezni” (Mann, 1936, 179.).⁵⁰ Szondi meglátása szerint a *humanitas militans* magatartás elmaradása volt az oka, hogy „milliókat lehetett legyilkolni egy humanista kiállás és kiáltás nélkül”, mint Kerényinek 1944-ben írta (Lackó, 1999, 161.). Hogy a kérdés komolyan foglalkoztatta, megerősíti Illyés Gyula beszámolója is, amit 1946-ban írt a feleségének a Szondinál tett látogatásáról: „Rögtön nagy vita kerekedett, mert az ő álláspontja most, hogy az emberiséget csak a humanizmus militans, vagyis fegyver és erőszakra támaszkodó emberiség mentheti meg. De nagyon jól ment a vita, amikor kikísért a villamoshoz, azt mondta, mióta eljött hazulról, nem ’beszélte így ki magát’. Ezért is vágyik haza” (Illyés, 1994, 1171.). Kerényi különben egyetértését fejezi ki Szondinak

⁴⁸ „A dolog személyi részéhez még hozzáteszem: még Pesten el-készültem az ’Ösztön és humanizmus’ kísérleti eredményeinek a feldolgozásával. A bergen-belseni csaknem félévi sötét éj-szakák (’obscurae vigiliae’) hozták meg bennem a fordulatot F-ből az M-humanizmusba. Eredeti szándékom: röpiratot írni”, írja Szondi Kerényinek 1944-ben (Szondi, 1999, 162.).

⁴⁹ Balázs Péternek 1939-ben még így ír levelében: „Az ember merjen más lenni, mint mindazok, akik őt egy emberkertben körülveszik. Az ember merjen „jó” lenni, akár mennyi „rosszat” mívelnek vele és körülötte az emberek. Mi az, hogy rossz? Engem a sorsanalízis tanított meg arra, hogy rossznak lenni annyit tesz, mint még meg nem találni a helyes, az adequat vészkijáratot abból az ösztönrészből, melybe ösztönáramlataink sodortak. Azt mondtam: még nem! Tehát azt vallom: holnap vagy holnap után *már* másképp lehet.” (Szondi 1996, 121.o.)

⁵⁰ Mann az előadást 1936-ban olvasta fel a *Coopération Intellectuelle* budapesti ülésén, és az *Apollo* folyóirat közölte, amely a nevét történetesen Kerényi Apollón-tanulmányáról kapta.

válaszlevelében, hozzátéve, hogy a világhátrófa egyik okát épp a humanistára jellemző képesség, az absztrahálás „beteges elhatalmasodásában” látja. „Az absztrakciók embere [...] nem látja a testeket. A vonagló testi valóságot. Tudod, mi a zsidó? Absztrakció. S mi az absztrakció – a valóság tapintásától egyensúlyozatlanul megvalósítva? Tömegyilkosság.” Ahhoz, hogy az ember az absztrakcióból az legyen, aminek az igazi humanista látja, folytatja, „a test szeretete, a testhez való értés, a vele való foglalkozás” is kell (Lackó, 1999, 164-165.).

A test, a megsérthető, szenvedő test majd központi szerepet kap Kerényi vallásfelfogásában, és hozzájárul ahhoz, hogy az idős Kerényi közeledik a kereszténység emberképéhez. A *Vigiliának* adott interjújában az antik és keresztény nézőpont összevetése kapcsán kiemeli, hogy a „szenvedésnek kitett és szenvedő húsból való test” az, ami lényegesen új gondolat volt, olyan kiegészítése az egész pogány filozófiának, „amelyre az emberiségnek szüksége volt” (Kerényi, 1971, 126.). Szondi kései munkájában a kereszténység szintén előtérbe kerül, mint az egyetemes emberszeretet eszményének hordozója. *Az emberré válás útjában* (Szondi, 1963) valójában szubjektív meggyőződésének ad hangot, amikor a következőt írja: „Ha a szeretet kiterjesztése – mint az emberré válás alapfeltétele – illúzió lenne, akkor a kereszténység tana is illúzió volna. *Ez pedig minden bizonnyal nem az! A felebaráti szeretet gondolata nem illúzió, hanem az ember sajátja, emberré válásába vetett hite*” (Szondi, 1996, 122.).

A humanizáció kérdésköre szorosan kapcsolódott a „Gonosz és a Jó eredetének” (Szondi, 1987, 44.) problémájához, amely a Szondié mellett Jung életművének is központi motívuma volt. Nem tekinthető véletlennek, hogy a „Rossz” kérdése Jung esetében az első világháború idején teoretizálódik az árnyék személyes és kollektív metaforájában, és a második világháborút követően tér vissza a témához a sok vitát kiváltó *Válasz Jób könyvére* (1951) című, bevallottan személyes indíttatású munkájában, melyben a „Rossz” nem szorul az abszolútumon kívülre, hanem az istenség reflektálatlan, immorális oldalaként nyer értelmet, azaz a Rossz a létezés legkevésbé sem esetleges része, hanem eredendő természetéhez tartozik, mellyel csak

„az emberi tudat világossága” állítható szembe.⁵¹ Szondi utolsó nagy munkájában, *A Káin, a törvényszegő, Mózes, a törvényalkotó* (Szondi, 1969-1973) összetartozó esszéjében, melyet a 60-as évek kultúráját illető kritikája is sarkalt, Junggal sok tekintetben hasonló következtetésre jut: a Gonosz az individuális gonoszságon túl, a létezés alaptermészetéhez tartozik, és a bűn elkövetése, felismerése és beismerése vezet a lelkiismeret megszületéséhez, és a Jó választásának lehetőségéhez (Szondi uo.). Kerényi Junghoz hasonlóan szimbolikusan, az emberi létezés univerzális természetére vonatkozó kijelentéseként értelmezi az istenvilágban zajló mitikus történeteket. A kegyetlenség és cselvetés, mondja Kerényi, a görög mitológia visszatérő témája, s mint ilyen, az antik ember azon felismerésének a kifejeződése, hogy a világnak „csel- és viszály-arculata” van, és ez nem csak csupán az egyes ember lelki életének jelenségeire vonatkozik, hanem „örök dolog, mint maga a világ”. Majd felteszi a kérdést, „hátha a világ értelmetlensége tükröződik ebben?” (Kerényi, 1939, 368.)

A fenti gondolatkörhöz tartozik, hogy világháborút követően, miként Szondi esetében majd központi szerepet kap a morálisan mérlegelő Pontifex-én, Jung rendszerében a tudattalan megnyilvánulásainak korábbi romantikus-idealizáló felfogásával szemben jóval nagyobb hangsúly kerül az etikai dimenzióra és tudat reflektív-mérlegelő funkciójára.

Zárszó

Kerényi, Szondi és Jung intellektuális kapcsolatának pontosabb feltérképezését, az esetleges koincideneciák, hatások, kölcsönhatások biztosabb azonosítását megítélésem szerint leginkább a magánlevelezésük, ill. baráti körök levelezésének teljesebb bevonása segíthetné, azért is, mert kapcsolatuk nagyrészt informális közegben zajlott. Sajnos tudomásom szerint Szondi levelezése nagyrészt elveszett, bár nem kizárható,

⁵¹Izraelbe kivándorolt tanítványa, Erich Neumann a könyv megjelenése kapcsán így ír Jungnak: „[...] ez a könyv mélyen megérint. Számomra ez a legszebb és legmélyebb írása, és azt mondanám, hogy már nem is egy 'könyv' ez, hanem [...] perlekedés Istennel, hasonlóan ahhoz, ahogy Ábrahám vitatkozott Istennel Szodoma elveszejtéséről. Számomra ez egyfajta vádirat Istennel szemben, aki megengedte, hogy a 'népéből' 6 milliót meggyilkoljanak” (Jung és Neumann, 2015, 271-272.). Jung válaszában háláját fejezte ki Neumannnak, hogy ilyen teljességgel megértette őt (Jung és Neumann, 2015, 280.).

hogy egy része még magánhagyatékokból felbukkanhat (lásd Narancsik, megjelenés alatt). Reménytelibb a Stiftung Szondi-Institut archívumában talán még fellelhető 47 levél és képeslap a Kerényi-Szondi házaspártól, melyre Christoph König egy 2006-ban megjelent tanulmányában utal (König, 2006). Szintén van esély arra, hogy a marbach-i irodalmi archívumban (Deutsches Literaturarchiv) elszállásolt Kerényi hagyatékából is előbukkanhatnak idevágó példányok. Jung oldaláról mintegy 20.000 (!) kiadatlan levél található a zürichi ETH Jung hagyatékában, és további példányok más állami és magángyűjteményben (Shamdasani, 2003, 23.).

Kerényi útinaplójában a következő bejegyzés található 1955. január 1-i dátummal: „Ma megtaláltuk Jungot egy Upton Sinclaihez írt hosszú levél mellett a 'Tamaroban', ahol Szondi is lakik. A két pápa jól megérti egymást, mint az egyetemi pszichológia ellen lázadó eretnekek”. Majd két nappal később: „Hallgattam a két nagy pszichológust, amint kedvüket lelték abban, hogy lehangoló ítéletet mondjanak a mai orvoslásról. Igazuk volt.” (Bürgi-Mayer, 1996, 110.) Valóban mindhárman „eretnekek”, az uralkodó korszellemmel bátran szembehelyezkedő „ellenkultúra” alakjai voltak, akik a pozitivista-szcientista paradigmát megkérdőjelezve, szakterületük humanista megalapozására tettek kísérletet. A holokauszt és a második világháború megrázó eseményeit követően a humanista tradícióban gyökerező Bildung eszménye iránti elkötelezettségük csak megerősödött – habár ezt alkalmasint maguk is utópisztikusnak tekintették. Jung élete vége felé így írt angliai tanítványának, Eugen Rolfenak: „El kell fogadnom, hogy nem tudtam megértetni az emberekkel, mire is törekedtem. Teljességgel magamra maradtam [...], elbuktam a legfontosabban, hogy ráébredtem az embereket, hogy lelkük van, a föld alatt kincsek vannak, és hogy a vallásunk és a filozófiánk állapota nyomorúságos. Minek is éljek tovább?”⁵² (idézi Shamdasani, 2003, 351.). Kerényi valamivel derülátóbban írja Mann-nak közvetlenül a háború után:

⁵² Mikor a levél tartalmáról legjelentősebb angliai tanítványa, Michael Fordham tudomást szerzett, nyomban felkereste Jungot és biztosította, hogy a londoni jungiánusok „jó helyzetben vannak ahhoz, hogy mindenfajta félreértést tisztázzanak és a munkássága további térnyerését biztosítsák”, Jung csak legyintett, s hozzátette, „mintha én egy idióta lennék, aki nem tudja, mi is a valóság” (Shamdasani, 2003, 351.)

„Az anyagi műveltség régi statikus fogalma réges-rég elavult, erkölcsileg lehetetlenné tette magát azzal, hogy a műveletlenség vagy látszattműveltség totalitárius támadásaival szemben a legkisebb ellenálló képességet sem tanúsította, és még ma sem tanúsítja. Amit mi, öreg európaiak a fiatalabbaknak megmutathatunk, az csupáncsak anyagi – s éppen ezért korlátozott műveltségünk átmenete a nyitottságba, a régi és új tanulására és befogadására. [...] Már 'Levelezés'-ünk [...] kiadásakor [...] mindig az ifjúságra gondoltam, hogy így szóljak hozzá: 'Nézzétek! Így tanulunk mi, öregek, akik nem vagyunk dogmatikusak, de nihilisták sem, akik a műveltség egész elmúlt világát, minden lehetséges kitágításában helyeseljük!'” Hogy is tudnánk – belsőleg – különben még létezni?” (Kerényi és Mann, 1989, 213.)

Irodalomjegyzék

Bair, D. (2003). *Jung – A Biography*. New York: Back Bay Books.

Brelich A. (2016). Miért a vallástörténet? *Enigma*, 23(88):91–114.

Bürgi-Meyer, K. (1994). Szondi élete és munkássága Svájcban 1944-1986. *Pszichológia*, 14(2):157–168.

Bürgi-Meyer, K. (1996). Emlékezés a Szondi-családra. Interjú Kerényi Magdával. *Thalassa*, 2:105–117.

Csanak, D. (szerk.) (1998). *Fülep Lajos levelezése IV*. Budapest: MTA Könyvtára-MTA Művészettörténeti Kutató Intézete.

Csanak, D. (szerk.) (2001). *Fülep Lajos levelezése V*. Budapest: MTA Könyvtára-MTA Művészettörténeti Kutató Intézete.

Devecseri G. (1981). *Antik tanulmányok II*. Budapest: Magvető Kiadó.

Dömötör T. (1975). *Honti János*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Dömötör T. (1987). *Táltosok Pest-Budán és környékén*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Drob, S. L. (2012). Jung, Kirsch, and Judaism: Mystical and Paradoxical Transformation. *Jung Journal: Culture & Psyche*, 6(1):35–55.

Freud, S. (1912-1913). *Totem és tabu*. Budapest: Göncöl Kiadó.

Freud, S. (1923). Two Encyclopaedia Articles. In: uő, *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol. 1-24. Volume Set (3912–3935)*. New York: W. W. Norton & Company, 1976.

Freud, S. (1925). Önéletrajz. In: Freud, S., *Önéletrajzi írások (11–82)*. Budapest: Cserépfalvi Könyvkiadó, 1989.

Füst M. (2002). *Összegyűjtött levelei*. Budapest: Fekete Sas Kiadó.

Gadamer, H. G. (1984). *Igazság és módszer*. Budapest: Gondolat.

Gyöngyösiné Kiss E. (1990). A sorsanalízis helye a mélylélektanban. In: *PMMF Tudományos Közleményei*, Pécs, 114–116.

Gyöngyösiné Kiss, E. (1999). *Szondi Lipót*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Gyöngyösiné Kiss E. (2001). Szondi Lipót sorsanalízise. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 56(1):13–34.

Hakl, H. T. (2013). *Eranos: An Alternative Intellectual History of the Twentieth Century*.

Bristol: Equinox.

Hannah, B. (1976). *Jung: His Life and Work*. New York: G. P. Putnam's Sons.

Harmat, P. (1994). *Freud, Ferenczi és a pszichoanalízis budapesti iskolája*. Budapest: Bethlen Gábor Könyvkiadó.

Illyés Gy. (1995). Illyés Gyula levelezése feleségével, 1946-47. I. rész. *Magyar Szemle*, 4(11):1171–1178.

Jung, C. G. (1975). *Structure and Dynamics of the Psyche*. Princeton, N.Y.: Princeton University Press.

Jung, C.G. (1951). *Válasz Jób könyvére*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.

Jung, C.G. (1961). *Emlékek, álmok, gondolatok*. Budapest: Európa, 1987.

Jung, C. G. (1980). *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton, N.Y.: Princeton University Press.

Jung, C. G. (1999). *The Psychology of Kundalini Yoga*. New Jersey: Princeton University Press.

Jung, C. G. (1946). Az indulatáttétel pszichológiája. In: uő, *A pszichoterápia gyakorlata*. Budapest: Scolar Kiadó, 2002.

Jung, C. G. (2005). *A nyugati és keleti vallások lélektanáról*. Budapest: Scolar Kiadó.

Jung, C.G. (2010). *Lélektani típusok*. Budapest: Scolar Kiadó..

Jung, C.G. – Neumann, E. (2015). *Analytical Psychology in Exile-The Correspondence of C. G. Jung and Erich Neumann*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Kerényi K. (1930). Klasszika-filológiánk és a nemzeti tudományok. In: Kerényi, K., *Hallhatatlanság és Apollón-vallás* (37–53). Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1984.

Kerényi K. (1930). Az örök Antigóné. In: Kerényi, K., *Hallhatatlanság és Apollón-vallás* (162–172). Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1984.

Kerényi K. (1934). Ókortudomány. In: Kerényi, K., *Hallhatatlanság és Apollón-vallás* (150–161). Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1984.

Kerényi K. (1971). „A Vigilia beszélgetései – Amit Kerényi Károly mond”. *Vigilia*, 2:124–126.

Kerényi K. (1984a). *Hallhatatlanság és Apollón-vallás*. Budapest: Magvető Kiadó.

Kerényi K. (1984b). *Wege und Weggenossen. 2. köt.* München: Langen Müller.

Kerényi K. – Gulyás P. (1989). *Adj ideákat az időnek! Kerényi Károly és Guylás Pál barátságának dokumentumai*. Budapest: Kráter Kiadó.

Kocziszky É. (1987). A mitológus Kerényi Károly. *Valóság*, 30(7):84–99.

Komoróczy G. (1999). Út a mítoszhoz. In: Szilágyi, J. Gy. (szerk.) *Mitológia és humanitás: Tanulmányok Kerényi Károly 100. születésnapjára* (252–274). Budapest: Osiris.

König, Ch. (2006): Welche humane Wissenschaft? In: Schlesier R., Martínez R. S. (ed.) *Neuhumanismus und Anthropologie des griechischen Mythos. Karl Kerényi im europäischen Kontext des 20. Jahrhunderts* (149–160). Locarno: Rezzonico Editore.

Lackó Miklós (1996). Sziget és külvilág. Kerényi Károly és a magyar szellemi élet. In: Lackó, M., *Sziget és külvilág*. (305–334). Budapest: MTA Történettudományi Intézet.

Lackó M. (1993). Sziget. Kerényi Károly levelezéséből. *2000*, 5(1):47–59.

Lackó M. (1999). Kerényi-levelek. In: Szilágyi J. Gy. (szerk.) *Mitológia és humanitás: Tanulmányok Kerényi Károly 100. születésnapjára* (145–208). Budapest: Osiris.

Lukács Gy. (1948). Kerényi Károly: Napleányok. *Társadalmi Szemle*, 3(2):491–495.

Mann, T. (1936). Európa és a humanizmus (ford. Faragó László). *Apollo*, 2:177–179.

Mann, T. – Kerényi K. (1988). *Beszélgetések levélben*. Budapest: Gondolat.

Németh L. (1941). A teremtő lélek tudománya. (Jung és Kerényi könyvéről). *Híd*, máj. 27. 22.

Narancsik G. (megjelenés alatt). „Sejtésem élet és halál kérdésében mindig megsegített”. Szondi Lipót egy kiadatlan levele. *Lélekelemzés*, 2018 tavasz.

Ramshorn-Bircsák A. (2009). Beszélgetés Kerényi Magdával, Kerényi Károly özvegyével. (Interjú). In: Uő. *Mítosz és mű. Kerényi Károly mitológia- és műhely-konceptiójának, az 1930-as, 1940-es évek regényirodalmának és a korszak tudományos életének összefüggései*. Bp., ELTE BTK. Disszertáció.

Sziget I-III. 1935–1939. (2000). Budapest: Orpheusz Kiadó.

Samuels, A (1985). *Jung and the Post-Jungians*. London, Boston and Henley: Routledge and Kegan Paul.

Szerb A. (1980). *A világirodalom története*. Budapest: Magvető Kiadó.

Shamdasani, S. (2003). *Jung and the Making of Modern Psychology: The dream of a Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Shamdasani, S.(2012). *C. G. Jung: A Biography in Books*. New York – London: W. W. Norton & Company.

Spineto, N. (1999): Kerényi Károly és a vallástörténeti tanulmányok Olaszországban. In: **Szilágyi, J. Gy.** (szerk.) *Mitológia és humanitás: Tanulmányok Kerényi Károly 100. születésnapjára* (52–87). Budapest: Osiris.

Szilágyi J. Gy. (1982). *Paradigmák*. Budapest: Magvető Kiadó.

Szilágyi J. Gy. (szerk. 1999). *Mitológia és humanitás. Kerényi Károly 100. születésnapjára*. Budapest: Osiris Kiadó.

Szilágyi J. Gy. (2016). Egzisztenciális tudomány. Interjú szilágyi János Györggyel. *Enigma*, , 87:28–123.

Szondi L. (1943). *Az Én kísérleti elemzése. Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből, III. kötet*. Budapest: Diószegi sokszorosítása.

Szondi, L. (1954). Ember és sors. In: *Ember és sors (három tanulmány)* (5–41). Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1996.

Szondi, L. (1956). A mélylélektan integrációja. In: Gyöngyösiné Kiss, E. (szerk.), *Szondi Lipót* (115–137). Új Mandátum Könyvkiadó: Budapest, 1999.

Szondi, L. (1963). Az emberré válás útja. *Thalassa*, 2(5):39–60, 1996.

Szondi, L. (1968). Szabadság és kényszer az ember sorsában. In: Gyöngyösiné Kiss, E. (szerk.), *Szondi Lipót* (41–114). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999.

Szondi, L. (1973). Sorsanalízis és önvallomás. *Thalassa*, 2(5):5–38, 1996.

Szondi, L. (1969-1973). *Káin a törvényszegő – Mózes a törvényalkotó*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1987.

Garai Dóra

A sorsanalízis és a Szondi-teszt születésének története a kor tudományos szakmai és szellemi áramlatainak tükrében

Írásunkban arra vállalkozunk, hogy bemutassuk, Szondi Lipót II. világháború előtti hazai munkássága milyen korabeli tudományos áramlatok, szakmai törekvések közegében indult el, milyen hatások érhatték az orvos-biológus Szondit, amelynek hatására megszületett sorsanalitikus elmélete és kialakította máig használatos tesztjét. A pszichológus szakma előtt talán nem ismeretlen Ranschburg Pál és Szondi munkásságának közös időszaka, ám kevesebb szó esik arról, hogy mindketten egyben az európai viszonylatokban is elismert magyar gyógypedagógia oktató-kutató nemzedékének második körébe tartoztak (Gordosné Szabó, 2004), s munkásságukkal maguk is hozzájárultak a gyógypedagógia tudományának fejlődéséhez. Más szempontból ők maguk sok mindent köszönhetnek a magyar gyógypedagógia korabeli gyakorlatának és tudományos közegének. Szondi és a köréje csoportosuló fiatal szakemberek – orvosok, gyógypedagógusok, pszichológusok – olyan szakmai műhelyt alkottak, amelynek „szellemi olvasztótégelyében” született tudományos eredmények, módszerek és elméletek hozzájárultak a korabeli magyar pszichológia, gyógypedagógia tudományainak szakmai fejlődéséhez. Egyes megközelítéseik a kor gondolkodásának tükröződései, míg mások a kort megelőző tudományos megközelítés előfutárai.

E korszak tudománytörténeti szempontból feltárt, jól dokumentált időszak (Gordosné Szabó, 1993, 2000, 2004; Buday, 1993; Bürgi-Meyer, 1996; Kiss, 2014).

Maradt-e még megírandó élettörténeti esemény, körülmény, amely hozzátesz az életrajzhoz? S miért fontos mégis újra és újra feleleveníteni e korszak momentumait? Narratív pszichológiai megközelítésben az életmű egésze nemcsak a hivatalosan elfogadott és már „ízesült” élettörténeti események egységéből épül fel, de a történet fontos részei az elhallgatott, vagy éppen nem tudatosított, hiányukban is beszédes élettörténeti elemek. Írásunkkal kísérletet teszünk az életmű egy új szempontból való elemzésére. Azt keressük, milyen lenyomatai vannak Szondi szakmai életútjában a kor tudományos-szellemi irányzatainak, hogyan alakult ki a kezdetekben döntően orvosi-kísérleti vizsgálódásból a sorsanalízis szellemtudományos elmélete és ösztöndiagnosztikus személyiségvizsgáló eljárása.

A sorsanalitikus elmélet talán elfogadottabb a tudományos és a hétköznapi gondolkodás számára, annak ellenére, hogy a pszichoanalitikus iskolák soha nem fogadták be maguk közé Szondi családi tudattalanról szóló teóriáját. Szondi ösztöndiagnosztikus tesztjét azonban sok szempontból kritikák érték (Vargha, 1979, 1984; Káplár, Bernáth és Kiss, 2012), s napjainkban tapasztaljuk, hogy a 10 profilos Szondi-teszt alkalmazása a klinikai pszichológiai gyakorlatban marginális szerepbe kerül. Az életmű megítélése „friss” szemmel, a legújabb kutatások tükrében, mindig ad okot a visszatekintésre és az értékelésre. Ezen visszatekintések fényében adható csak válasz arra, van-e máig érvényes és tudományosan alátámasztható eleme Szondi életművének, vagy a sorsanalízis elmélete és az ösztöndiagnosztikus eljárás kultúrtörténeti érdekességgé, tudománytörténetté válik.

Ranschburg Pál hatása Szondi munkásságára

Amikor a 20. század elejének magyar humántudományos szellemi-szakmai műhelyeit sorra vesszük, a századfordulón már a német és hazai tudományos világban is elismert elme-, és ideggyógyász, Ranschburg Pál nevének említése semmiképpen nem hagyható ki a visszatekintő összegzésből (Kiss, 1991; Torda 1995a). Az ő alakjában sajátos módon fonódik össze a gyógypedagógia és a pszichológia tudományának fejlődése e korai időszakban. Ranschburg 1902-ben kerül a maga alapította *Gyógypedagógiai Pszichológiai m. kir. Laboratórium* élére, majd 1904-től a székhelyét

Vácról Budapestre áthelyező *Gyógypedagógiai Tanítóképző* oktatóinak sorába. Mind a laboratórium, mind a tanítóképző a VII. kerületi Mosonyi utca egyik épületében kapott helyet, más gyógypedagógiai intézményekkel együtt. Ezek az intézmények – kisegítő iskola, bentlakásos intézmények – jó terepet adtak Ranschburg összehasonlító gyógypedagógiai-pszichológiai gyermeklélektani vizsgálataihoz, hiszen a mai szemszögből nézve is egyedülálló módon a gyermekeket nemcsak vizsgálati helyzetben, hanem iskolai, „otthoni” környezetükben is vizsgálhatta, rendszeresen, napi szinten (Gordosné Szabó, 2004; Torda, 1995b). Talán a gyógyító-nevelő munka gyakorlati terepének közelsége, a tudományos-kísérleti érdeklődés, az egyetemi oktatás ilyen szoros összefonódása eredményezte, hogy Ranschburg oktatói-kutatói munkájában képes volt ezen területek nagymértékű integrációjára (Pléh, 2003). Nem térünk ki most arra, milyen tudományos eredmények születtek Ranschburg Pál szellemi műhelyben, ez másutt részletesen olvasható (Szegál, 1985; Czigler, 2013; Lányi, 2013). A figyelmet inkább azokra a hatásokra szeretnénk felhívni, amelyek a tanítvány Szondi szemléletének formálódásában döntőnek bizonyulhattak.

A Ranschburg vezette laboratórium feladata tudatosan vállaltan három cél köré fonódott: egyrészt felvállalta a fogyatékos gyermekek, ifjak kognitív funkcióinak és személyiségjellemzőinek összehasonlító vizsgálatát, új vizsgálati módszerek feltalálását, vizsgálati módszerek pontosítását, adaptálását. Másrészt elméleti és gyakorlati háttérrel biztosított nemcsak a kor gyógypedagógus nemzedékének oktatásához, hanem orvosok, pszichológusok képzéséhez is. Harmadrészt klinikai gyógyító (diagnosztikus, terápiás, tanácsadói) munkát is folytatott fogyatékos gyermekek és családjaik ellátásában. E hármas feladatvállalás hagyománnyá alakult, amelyet nemcsak Szondi követett, de az ő tanítványán – Kozmutza Flórán – keresztül a későbbi jogutód intézményekben is fennmaradt egészen a 2000-es évekig (Lányiné Engelmayer, 1992, 2013). A laboratóriumban folyó kísérleti gyógypedagógiai-pszichológiai munka magas szintű tudományos jellege, a gyakorlati tapasztalatok jelenszinten való pontos leírása, a hozzá igazított mérési módszerek kialakítása, a jelenséget, kutatási eredményeket, elméleti magyarázatot átfogó elemzési módszer alkalmazása volt sikerének kulcsa (Pléh, 2003).

Szondi később is elismerően nyilatkozott mesteréről. A Ranschburgtól tanult szisztematikus gondolkodás, kutatómódszertan, elmélet és gyakorlat szoros kéz a kézben járása készítette fel Szondit arra, hogy képes legyen oly módon megalkotni geno-tesztjét, hogy annak pszichometriai mutatóihoz a mai napig nem kellett hozzányúlni (Kiss, 2014).

Szondi Lipót a hagyományok folytatója

Szondi 1927-ben veszi át a Ranschburg nevével fémjelzett laboratórium egyik jogutód intézményének vezetését, a *m. kir. Állami Kórtani és Gyógypedagógiai Laboratóriumot*, de Ranschburg révén már az 1920-as évek legelejétől jelen volt a magyar gyógypedagógia világában. 1922-ben részt vett a Magyar Gyógypedagógiai Társaság alakuló ülésén, később pedig annak egyik elnökségi tagjává választották. Rendszeresen szerepelt a társaság különböző tudományos rendezvényein, pl. az I. Országos Értekezleten *Kapcsolatok az abnormálisok testi és szellemi alkata között* címen tartott előadást (Gordosné Szabó, 1993). 1925-ben jelent meg a *Fogyatékos értelem* című átfogó műve, amely egyértelmű elismerést hozott számára a gyógypedagógia hazai tudományos közéletében. 1926-ban elsők között folytatott nagy elemszámú növekedésvizsgálatot a budapesti iskolás gyermekek körében, és ugyancsak ő az, aki Magyarországon először közölt adatokat a koponyaméret megváltozásáról egyes rendellenességek kapcsán.

E kutatásokban korának legfejlettebb biometriai módszereit, újító matematikai megoldásokat alkalmazott (teszméreték átlagának, szórásának, sőt a normalitás övezetének megadása, korrelációs számítás). Hogy Szondi vélhetően nemcsak Ranschburg hatására, hanem saját belső késztetésből is érdeklődött korának felívelő tudománya, a biometria iránt, azt bizonyítja 1929-ben megjelent műve: a *Zur Psychometrie der Test. Versuch einer kritischen Darlegung der Maßeinheiten der Tests*. Könyvéből világosan kitűnik, hogy Szondi széles körben tájékozott volt a biometriában meghatározó jelentős külföldi és hazai tudósok munkáit, mérési elveit, elméleteit tekintve. Fejezetet szentelt a jó tesztek alapvető (kísérleti, pszichológiai, metrikus) kritériumainak meghatározására, a pszichológiai mérési módszerek

kategorizálásának és definíciójának részletes bemutatására. Könyvében behatóan foglalkozott olyan kérdésekkel, hogy mit tekinthetünk pszichometriai mérési egységnek különböző pszichikus funkciók mérésekor (Szondi, 1929).

Szondi endokrinológiai kutatásait elemezve Buday kiemeli, hogy meglepő módon „*a megfigyelések, kórbonctani adatok és néhány – mai szemmel nézve „[...]” meglehetősen durva – mérés napjainkban is helytálló következtetésekre vezettek*” (Buday, 1993, 173.). Szondinak sikerül cukorterheléses próba alapján megkülönböztetnie az oligofrén személyek kétféle viselkedését, az „apatikus-ernyedtet” és az „irritatív-izgatottat”. A neuraszténiák megkülönböztetésére Szondi által bevezetett kategóriák és azok vizsgálata a gyógyítás és az oktatás számára is fontos gyakorlati tanácsokkal szolgáltak (Bürgi-Meyer, 1996).

Szondi fent említett 1925-ös összefoglaló munkája átfogó képet nyújtott a fogyatékoságok a kor orvosi-biológiai ismereteinek fényében történő osztályozásáról, s mint ilyen, valóban alapműnek számított nemcsak a szakemberképzésben, hanem a gyakorlatban is. Ugyanakkor megjelent benne korának másik jellemző elgondolása, az eugenikai szemlélet is. A *faj egészségvédelméről és az értelem néphigiéniájáról* szólva Szondi így nyilatkozik: „*Az értelem ezen pozitív eugenikájától ma még messzi vagyunk, úgy véljük, annál jogosabb az értelem negatív faji higiéniáját hathatósan támogatni, tehát bizonyos, a faj értelmét veszélyeztető egyének szaporodásának megakadályozását szorgalmazni.*” (Szondi, 1925, 328.). Történelmi tapasztalataink fényében és humanisztikus szemlélettel nehéz ezeket a sorokat olvasni. Szondi életének eddigi feldolgozói sem igen tértek ki az életmű e részletére, részben az iránta érzett tiszteletből, részben e körülmény életműbe nehezen integrálható volta miatt. Úgy érezzük azonban, e momentum feltárása és életműbe illesztése fontos lehet, ha meg akarjuk érteni Szondi emberi-szakmai életútját. Az eugenika önmagában is nagyon megosztó tudománytörténeti eszmerendszer. Az intézményes kirekesztés, rasszizmus, antiszemitizmus mellett azonban társadalmi reformok és népegészségügyi újítások is fakadtak belőle (Szebik, 2002; Farkas, 2017). Ez utóbbira, a társadalomjavító, gyógyító és a megelőzés szándékára utaló példákat is találunk Szondi idézett művében. Felemelte szavát a vérbaj-gondozók, tudógondozók számának és hatékonyságának növelése érdekében. Szólt annak szükségességéről, hogy javítsák a

szegény néprétegek életviszonyait és enyhítsék a köznyomort. Kitért a terhes nők gondozásának, illetve szülőiskolák létrehozásának fontosságára – hivatkozva Nagy László hasonló irányú kezdeményezésére –, valamint hangsúlyozta az orvosok, gyógypedagógusok, pedagógusok oktatásának jelentőségét. Könyve végén pedig határozottan állást foglalt arra vonatkozóan, miként kell a preventív, gyógyító szándékokat jogszabállyá átültetni: *„Nézetünk szerint akkor, amikor a faj értelmi egészségének rendeleti, törvényes, vagy intézményes úton történő biztosításáról van szó, gondoljon mindig az orvos, a törvényhozó, a pedagógus és a társadalom minden tagja arra, hogy a meghozandó rendelet, törvény, vagy intézmény „emberre” fog vonatkozni.”* (Szondi, 1925, 338-339.)

Láthatjuk tehát, hogy Szondi kezdettől fogva hűen követi a ranschburgi szisztematikus kísérleti tradíciót, a biometriai hagyományokat, alapjaiban őrzi orvosi-biológiai szemléletét. Kezdetekben vizsgálatai a fogyatékos képesség jellegzetességeinek leírására korlátozódtak. A fogyatékos képességet hordozó személyekre úgy tekintett, mint a társadalom támogatására, gyógyításra szoruló tagjaira. A „normálistól” való eltérést pedig az orvosi-biológiai paradigmának megfelelően elsősorban orvosi eszközökkel kívánta gyógyítani.

Szondi és a korabeli gyógypedagógia kölcsönhatása

Hogyan alakította Szondi szemléletét az a közvetlen közeg, nevezetesen a gyógypedagógia formálódó tudományos erőtere és korának kiemelkedő gyógypedagógus elméletalkotói, akikkel közvetlenül együtt dolgozott, vagy éppen csak kortársai voltak? S miképpen jutott el a személyiség biológiai determináltságának gondolatától a kényszer- és választott sors szellemtudományos kérdéséig? Gordosné Szabó Anna gyógypedagógiai tudománytörténeti kutatásai során megállapította, hogy *„Szondi és a gyógypedagógia viszonyáról szólva, most már elegendő történelmi távlatból teljes bizonyossággal megállapítható, hogy mindaz az érték, ami „[...]” a Szondi vezette szakmai/tudományos műhelyben létrejött, az akkori magyar gyógypedagógiából indult el és töltekezett, hogy azután annak továbbfejlesztéséhez és*

kiteljesedéséhez máig kihatóan jelentősen hozzájáruljon.” (Gordosné Szabó, 2004, 125.).

Az úttörő korszakában lévő magyar gyógypedagógia európai hírnévnek örvendett. A 19. század végére kiépült a magyar gyógypedagógiai ellátórendszer. Egyre több volt a jól képzett gyógypedagógus szakember, amelyhez a világon elsőként, 1900-ban megalakult, felsőfokú oktatást nyújtó *Gyógypedagógiai Tanítóképző* is hozzájárult. A gyakorlati munkát kutatásokkal megalapozott módszertan jellemezte. A magyar gyógypedagógia mind a gyakorlat, mind az oktatás és a kutatás tekintetében élénk, kölcsönösen gyümölcsöző nemzetközi kapcsolatokat ápolt több európai országgal, elsősorban Ausztriával, Németországgal, Svájjal, Hollandiával. Ebben a szellemi közegben Szondi nézetei is formálódtak, maga is bekapcsolódott a nemzetközi tudományos eszmecserebe, amelyből több tudományos eredmény és gondolat is származott, de nevének nemzetközi hírneve később saját sorsának alakulására is döntően hatott (Kiss, 2014).

Gordosné Szabó Anna levéltári kutatásai nyomán (Gordosné Szabó, 2003, 2005) azt is tudjuk, hogy a magyar gyógypedagógia több jeles korabeli személyisége – többek között Ranschburg Pál és a *Gyógypedagógiai Tanítóképző* első igazgatója, Borbély Sándor is – tagjai voltak a magyar szabadkőműves mozgalomnak. A mozgalom magyarországi ága 1886 és 1919 között élte virágkorát, 1920-tól illegalitásba kényszerült, mégis jelentős szerepet gyakorolt a korabeli Magyarország társadalmi-, szellemi-, kulturális életére. Szabadkőműves páholyok támogatásának köszönhetjük több gyógypedagógiai intézmény létrejöttét. A szabadkőműves Frimm Jakab alapította meg 1875-ben Rákospalotán értelmi fogyatékos személyek számára az első *Magyarországi Gyógypedagógiai Nevelő és Oktató Intézményt*. A *Demokratia Szabadkőműves Páholy* – melynek Ranschburg is tagja volt – hozta létre az *Országos Pártfogó Egyesületet (Patronázst)*, mely a kisújszállási és gyulai gyógypedagógiai intézmények létrejöttét támogatta. A *Nyomorék Gyermekek Egyesülete és Menhelye* a Deák Ferenc Szabadkőműves Páholy kezdeményezésére jött létre 1903-ban. A vakok számára létrejött intézményt szintén a *Demokratia Páholy*nak, annak alapítójának köszönhetjük, de az intézmény első igazgatója, Adler Simon is szabadkőműves volt. A Bethlen téren szabadkőművesek támogatásával létrejött *Izraelita Siketnémák Országos*

Intézetének alapítója, sőt későbbi igazgatói is szabadkőművesek voltak. Roboz József, korának egyik legkiemelkedőbb gyógypedagógus személyisége, a *Dadogók és Hebegők Gyógytanfolyamának* megszervezője, vezetője, az első hazai gyógypedagógiai szaklap, a *Magyar Gyógypedagógia*, megalapítója szintén tagja volt a szabadkőműves közösségnek, hasonlóképpen a logopédia és szurdopedagógia ügyéért sokat tett Kanizsai Dezsőhöz.

A szabadkőműves tagság ugyan nem volt nyilvános, de tagjaik a profán világban is támogatták egymást. Olyan ügyekért szálltak síkra, mint az ifjúságnevelés, gyermekgondozás, rokkantügy, női egyenjogúság. A *Demokratia Szabadkőműves Páholy* szűkebb körben a népnevelés és a tanügy, szélesebb értelemben véve a gyermekvédelem ügyét karolta fel. Ranschburg maga is megfogalmazza a páholyba való felvételi procedúra során, hogy számára mit testesít meg a tagság: „*Igaz idealizmust, a mit eddig odakünn közös célok szolgálatában nem találtam. A szép, jó és igaz szolgálatát. Barátságot, szeretetet – testvériességet, melyet az érdekek harca nem zavar meg.*” (idézi Gordosné Szabó, 2003, 211.). Nincsenek adataink arról, hogy Szondi valaha is közvetlen kapcsolatba került volna a szabadkőműves mozgalommal. A szabadkőművesség gondolatvilágának szellemi miliője azonban olyan módon hatotta át a korabeli gyógypedagógiát, hogy az minden bizonnyal, akarva-akaratlanul is befolyásolhatta a pályájának első felében e közegben alkotó Szondi szellemi-, szakmai irányultságát is.

Szondira hazai pályatársai közül a legnagyobb hatást vélhetően a bölcsész végzettségű Tóth Zoltán, a gyógypedagógiai Tanítóképző igazgatója, korát sok szempontból megelőző gyógypedagógiai elméletalkotó munkássága tette. Tóth Zoltán az *Általános gyógypedagógia* (Tóth Z., 1933) című művében összegezte azokat a nézeteit, amelyek útmutatásul szolgáltak a korabeli formálódó gyógypedagógia-tudomány önmeghatározásához is. Kiállt amellett, hogy nem elég a fogyatékos személy deficitet mutató képességének vizsgálata, hanem a megértéshez szükség van a teljes ember, a személyiség összorganizációjának feltérképezésére. Egységes gyógypedagógia koncepciójával túllépett korának azon megközelítésein, mely szerint a gyógyító-nevelés elsősorban gyermekkorban megvalósítandó gyógyító eljárások, pedagógiák összessége. Meglátása szerint a gyógypedagógiának a fogyatékos személy

élethosszig tartó támogatását és gyógyítását kell célul kitűznie, így foglalkoznia kell a felnőtt fogyatékos emberek életét befolyásoló társadalmi problémákkal és azok megoldásaival is. A gyógypedagógia-tudomány rendszertani meghatározására vonatkozó szakmai vitákban Tóth Zoltán a szűkebb értelemben vett gyógyító nevelés és a kapcsolódó – orvosi, pszichológiai, pszichiátriai, társadalmi, jogi, gazdasági – társtudományok komplex egysége mellett érvelt, megalapozva ezzel napjaink tágabb értelemben vett komplex gyógypedagógia-tudomány definícióját. Tóth Zoltán eszmerendszerének értékelő összegzésekor mind Gordosné Szabó Anna (Gordosné Szabó, 1993), mind Zászkalicky Péter (Zászkalicky, 2015) kiemeli Tóth Zoltán egyértelmű elkötelezettségét az esélyegyenlőség és a fogyatékoságügyet magába foglaló szociálpolitika iránt, amellyel szinte teljesen szembe ment korának általánosan uralkodó társadalmi és tudományos szemléletével, történelmi eseményeivel.

Szondi Lipótot megérintette Tóth Zoltán eszmeisége, szakmai vitái, s maga is többször, több fórumon szövetséget vállalt vele. 1934-ben a „*dr. Tóth Zoltán: az „Általános Gyógypedagógia” című művének a biológia és a kórtani gondolkodás szemszögéből történő bírálata*” című írásában (Szondi, 1934, 17.) biológiai szemszögből elemezte a fenti gondolatokat. Megállapította, hogy „*Valamely képességnek az értékét pedig – úgy a társadalom, mint az összegyén szempontjából – nem magának a képességnek az átlagon aluli, vagy átlagon felüli értéke dönti el egymaga, hanem mindig az egyénisége mélyén fekvő, legbensőbb és legegységibb biológiai organizáció, melynek a különleges képesség csak különleges megnyilatkozása.*” (Szondi, 1934, 20.).

Egyetértett, sőt kiterjesztette Tóth Zoltán azon gondolatát, hogy a fogyatékos ember megismerése nem korlátozódhat a deficitek feltárására, hanem ezzel szemben „*arra kell törekednünk, hogy megismerjük: 1. az összegyén fejlődését gátló és serkentő okok összességét, 2. a gyermek és ifjú fejlődésmenetének egyéni vonalát és végül 3. a gyermek világra hozott öröklött alkatát és az ezt módosító törekvések hosszú sorát.*” (Szondi, 1934, 20.). Szondi e gondolatok szellemében vezette tovább az intézetben folyó kutatásokat és jutott olyan eredményekre, amelyek visszahatottak Tóth Zoltán gyógypedagógia-értelmezési koncepciójára (Tóth Z., 1934).

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a gyógypedagógia tudományos közegének, szakmai vitáinak hatására emelte be Szondi gondolkodásába a teljes személyiség többdimenziós vizsgálatának teóriáját. Emellett, bár orvosként továbbra is az öröklött tényezők döntő szerepét hangsúlyozta az egyén teljesítményében és viselkedésében, mégis nagyobb figyelmet szentelt a képességek kibontakozását segítő vagy gátló környezeti faktorok számbavételének. 1931-ben az V. Német Gyógypedagógiai Kongresszuson már kifejezetten a személyiség többdimenziós vizsgálati megközelítése mellett foglalt állást, szemben a berlini iskolával, amely a kapillármikroszkópiai vizsgálatok alapján készült személyiségelemzés mellett érvelt (Buday, 1993; Gordosné Szabó, 1993). Mindezek jelzik a Szondi gondolkodásában és érdeklődésében bekövetkezett változást: 1931-től már egyértelműen a konstitúcióanalízis kezdte el foglalkoztatni, amely később elvezetett a sorsanalízis teóriájának megszületéséhez.

Szondi az 1930-as évek fordulóján a szomszédos Festetics utcában lévő *Beszédhibások Állami Intézetében* mintegy 100 dadogó és rhinoláliás beteg és 2449 vérrokon konstitúcióanalitikus vizsgálatába kezdett. A fiziológiai, biológiai, endokrinológiai vizsgálatok átfogó személyiség-, és karaktervizsgálatokkal, valamint családfakutatással egészültek ki. Az intézet igazgatója, Sulyomi-Schullmann Adolf egyben Szondi közvetlen tanítványa is volt. A közös kutatás mindkettejük számára eredményeket hozott. A Sulyomi-féle pedagógiai pszichoterápiás koncepció új alapokra helyezte a dadogó emberek logopédiai ellátását (Gordosné Szabó, 2004), Szondi pedig a sorsanalitikus elmélet szempontjából döntő felfedezést tett. Feltárta a paroxizmális reakcióformák, a dadogás, a migrén és az epilepszia közötti összefüggést, a dadogás öröklődésében recesszív gének szerepét feltételezte, de más beszédzavarok – a száypadhasadék és a farkastorok – öröklésbiológiai összefüggéseit is e kutatás mentén sikerült kiderítenie (Bürgi-Meyer, 1996; Kiss, 2014). A Szondi laboratórium önkéntes tagjai 1930 és 1937 között gyakorlatilag több ezer főn végeztek sokrétű, többdimenziós konstitúcióvizsgálatokat, és családfakutatásokat. Bár Szondi gondolkodásában és tudományos szemléletében határozottan tetten érhető a fordulat, valójában a fogyatékosok megközelítésében mindvégig megmaradt az orvosi/klinikai paradigma keretei között, és társadalomjobbító szándékai sem hunytak ki, nem gondolva arra – amit aztán a történelem is bizonyított – hogy miképpen lehet

ezekkel visszaélni. A fogyatékos személyek és családtagjaik adatait egészen 1941-ig szisztematikusan gyűjtötte az ún. családi kataszterben, amely elgondolása alapján egy majdani kötelező házasság előtti tanácsadás egyik fontos alapját képezheti majd.

Ezen a ponton csak egy rövid kitérő erejéig teszünk említést a kutatási erőfeszítésekhez és eredményekhez méltatlan, szegényes laboratóriumi körülmények között „*lázasan dolgozó hangyatársadalom*” (Bürgi-Meyer, 1996) fiatal tudós generációjáról, a „*fiú-nemzedékről*” (Kiss, 2014). Azokról az orvosokról, gyógypedagógusokról, pszichológusokról, akik közül nem egyen saját tudományterületük neves művelőivé váltak a későbbiekben. A legendás „Szondi-kört” csak úgy szokás emlegetni, mint Szondi karizmatikus egyéniségének vonzáskörébe került lelkes és elszánt követőket. Kevesebb irodalmi, történeti adat szól arról, hogy e kutatók és tudósok sokszínű képzettséggel és önálló gondolkodásukkal vélhetően maguk is hozzájárulhattak Szondi sorsanalitikus eszmerendszerének kialakulásához. Szakmai szocializációját tekintve a francia társadalom-, és gyermeklélektani előtanulmányokon nevelkedő Mérei Ferenc Franciaországból hazatérve beállt Szondi követői közé, és hatására már elfogadta, hogy a gyermek nem „*tabula rasa*”, de a biológiai determinizmus Szondinál tapasztalt mértékű hangoztatását, a társadalomjobbító szándékokat Méreinel soha nem tapasztaljuk (Kanfi-Horváth, 2011, 268.). Másutt Molnár Imre úgy idézi vissza Szondi legelső, legbelső körének kiképzését, hogy kezdetben ők maguk is kritikus hozzáállással kezdték gyűjteni a tesztfelvételi-vizsgálati adatokat, és sok kérdést fogalmaztak meg a formálódó sorsanalitikus teóriával kapcsolatban (Molnár, é.n. idézi Kiss, 2014, 599.). Azt bizonyosan tudjuk, hogy a tágabb szakmai kör számára Szondi lakásán minden hónapban megtartott szemináriumokat más tudományterületek, például a Magyar Pszichoanalitikai Egyesület tagjai is látogatták. A laboratóriumban és a Szondi-szemináriumokon folyó szakmai-tudományos viták minden bizonnyal szintén hozzájárultak Szondi formálódó eszmerendszeréhez, megerősítették mind a genoteszt használhatóságát, mind a sorsanalízis téziseit.

Nem beszélhetünk közvetlen hatásról, de jelzik a magyarországi gyógypedagógia korabeli tudományos színvonalát egy másik kiemelkedő orvos-gyógypedagógus személyiség, Bárczi Gusztáv kutatásai. Bárczi munkatársaival a siketség

átörökítődésének kérdéseit tanulmányozta, mintegy 220 siket gyermek 8000 családtagot felölelő családfáját dolgozta fel korának megfelelő statisztikai számításokat alkalmazva, és vett számításba egyéb gyakorlati tapasztalatokat, amelyek révén eljutott odáig, hogy bizonyítható módon az egész személyiségre más hatással bír az érzékszervi rendellenesség következtében kialakult siketség, szemben az értelmi fogyatékoság társuló tüneteként jelentkező siketiséggel (Gordosné Szabó, 2004).

Láthatjuk tehát, hogy a korabeli gyógypedagógia miképpen hagyta rajta nyomát Szondi tudományos nézeteinek fejlődésén és termékenyítette meg gondolkodását.

A pszichoanalízis hozzájárulása a sorsanalízis megszületéséhez

Az 1930-as évektől folyó kutatások már egyértelműen a sorsanalízis előszobájának tekinthetők. Karl Bürigi-Meyer (1996) részletesen feltárta a sorsanalízis előtti alkattani kutatások és a sorsanalízis közötti hiányzó láncszemet: összefoglaló írásában felsorolja azokat a konstitúcióanalitikus, endokrinológiai, többdimenziós és örökléstani családfakutatásokat, ikervizsgálatokat, amelyeknek eredményei egy-egy elemét jelentették Szondi sorsanalitikus teóriájának. Bürigi-Meyer a hiányzó láncszemet a konstitúcióanalitikus- és a családfakutatások, valamint a sorsanalízis között abban véli tetten érhetőnek, amikor Szondi elkezdett foglalkozni a betegségválasztás – közelebről a „fogyatékos értelem választásának” – kérdéskörével, ami a sorsanalízis tárgyválasztási-teóriájának legrégebbi magjaként fogható fel. Szondi 1930-1936 között megjelent publikációiban is található családfakutatások eredményeiről szóló elemzések, ezekben azonban a lueszes megbetegedés és az ennek nyomán a leszármazottakban megjelenő fogyatékoság összefüggéseinek tárgyalásakor *betegségválasztásról* beszélt. 1936-1937 fordulópontnak tekinthető a sorsanalízis teóriájának kialakulásában. A korábban citált példákat Szondi 1937 után már pszichoanalitikus szemlélettel *neurózisválasztás* kérdéskörben tárgyalta újra. Új elemként bukkantak fel a libidotropizmus mögött feltételezett génrokonság és konduktor természet elgondolásai (Bürigi-Meyer, 1996, 89-93.). 1937 más szempontból is fontos évszám: ekkor adták ki Hollandiában Szondi *Analysis of Marriages. An attempt at a theory of choice in love* című, első sorsanalitikus munkáját.

A sorsanalízis kialakulásának ezen a pontján érhetjük tetten leginkább a pszichoanalízis hatását Szondi gondolkodására.

Szondi kölcsönösen jó kapcsolatot ápolt a magyar pszichoanalitikusok körével. Az 1930-as évekre élénk szakmai viták folytak a Budapesti Iskola követői körében, melyek meghatározó része szólt a nevelés kérdéseiről. Másrésről a magyar pszichoanalitikus iskola e korszakára erősen jellemző volt a racionalista szemlélet, az a kifejezett törekvés, hogy természettudományos válaszokat találjanak a lét ontológiai kérdéseire (Vajda, 1996). Szondi gondolkodásmódjától nem álltak messze ezek a viták, amelynek bizonyítéka, hogy egyes gondolatokat, például Hermann Imre megkapaszkodás-ösztön elméletét változatlan formában beépítette a genoteszt ösztönelméletébe, míg másutt ő maga is foglalkozott az ösztönök nevelhetőségének kérdésével (ld. lentebb).

Szondi ismerte és elismerte Freud és Jung elgondolásait a tudattalan két kifejeződéséről, a szimptomáról és a szimbólumról. A szimptóma a tudattalan személyes rétegeihez kapcsolható, az egyén személyes, infantilis szexuális ösztöntendenciáinak elfojtásaképpen születik meg. Jung (Jung, 2011) szerint az álomban megjelenő szimbólumok egy mélyebb archaikus réteg, az emberiség primitív képi és szemléleti gondolkodásának vetületei is egyben. Az álombeli képek szimbolikus jelentése olyan magyarázat, amely túlmegy a személyes rétegen, a transzcendens, mitikus rétegre. Amellett, hogy Szondi elfogadta a szimptomát és a szimbólumot, mint a tudattalan legitim nyelveit, mégsem tartotta ezeket kizárólagosnak. Véleménye szerint a tudattalan olyan többdimenziós képződmény, amely nem bontható ki pusztán e képződmények segítségével. Szondi egy újabb nyelvet ajánl a tudattalan megértéséhez: az ösztönös választások nyelvét. A fogyatékos gyermekek családjainak körében végzett családfakutatások vezették el ahhoz a gondolathoz – bár saját bevallása szerint e gondolat már jóval korábban, 1919-ben megfogalmazódott benne, akkor még tudományos igazolás nélkül (Szondi, 1996, 68.) –, hogy választásaink – legyen szó pár-, barát-, betegség-, hivatás-, halálnem választásról – öröklött családi genotípus által meghatározottak. Ezzel Szondi azonosítja a tudattalan harmadik funkcióját, a családi tudattalant, és annak nyelvét, az ösztönös választások nyelvét, elméletét mintegy a freudi személyes tudattalan és a

jungji kollektív tudattalan közé helyezve. Szondi a személyiség pszichodinamikus működésének háttérében működő ösztönökről alkotott elméletét tekintve is eltér a freudi duális ösztönelmélettől. Genotesztjének ösztönelméletében négy ösztönkört és ezek öröklésbiológiai háttérét azonosította: szexuális-, paroxizmális-, énes- és kapcsolati ösztönkörről beszélt (Gyöngyösiné Kiss, 2011).

Szondi elgondolása a családi tudattalanról nem vált elismert részévé a pszichoanalitikus hagyománynak. Nem állnak rendelkezésünkre irodalmi adatok arról, hogy Jung foglalkozott-e valaha Szondi tanaival. Azt viszont tudjuk, hogy Szondi megküldte a libidotropizmusról írt, fent említett könyvét Freudnak. Freud szkepticizmussal és távolságtartással kezelte Szondi elméletét, véleménye szerint az anaklitikus és nárcisztikus tárgyválasztás kimerítő módon írja le a szerelmi partnerválasztás okait, ezért nem tartotta szükségesnek újabb paradigma bevezetését (Bürgi-Meyer, 1996, 89.).

Ezzel együtt 1937-re már megszületett a genoteszt is, Szondi mintegy kész teóriával állt a tudományos nagyközönség elé. De visszaemlékezések szerint ennek előmunkálatai már jó ideje folytak a laboratóriumban anélkül, hogy hivatalosan ezt felvállalhatta volna Szondi (Benedek, 1993; Bürgi-Meyer, 1996). A laboratóriumban folyó munka 1937-1939 között egyértelműen a Szondi-teszt végső formájának kialakítását célozta meg. 1938 végére a teszt elnyerte mai formáját, azaz a tesztbatteria a ma is használatos képeket és ösztöntengelyeket tartalmazta. 1939-ben Calderoni, egy pszichológiai tesztek kiadására specializálódott tesztkészítő, kiadja a tesztet, majd 1939-ben elindulnak az első kísérleti ösztöndiagnosztikus kiképzőcsoportok (Bürgi-Meyer, 1996).

A sorsanalízis megszületésével párhuzamosan ismét fordulatot tapasztalhatunk Szondi tudományos gondolkodásában, szemléletében: az eredetileg orvosi-biológia nézőpontból vizsgálódó Szondi érdeklődésének körébe az ösztönalkat és az ösztönélet kerül, a test és a lélek határán tapasztalható jelenségek kezdtek el foglalkoztatni. Míg korábban a patológiás folyamatokat funkciózavarokra vezette vissza, ekkortól ösztönzavarról beszélt, a testalkat, testalkat-patológia helyett ösztönalkat és ösztönpatológia került figyelmének középpontjába. Ezek után a kutatások a részletes

családi anamnézis és ösztönalkatok azonosítása mentén zajlottak. Az ösztönök nevelhetőségének kérdésével foglalkozva meghatározta a nehezebben és könnyebben nevelhető ösztönök körét, azt tervezte, hogy lelki segítségnyújtó állomásokat hoz létre, ahol a segítséget kereső ösztönalkatának megfelelő segítőt, nevelőt, ún. lelki karót találhat.

Bár a sorsanalízis elmélete és a genoteszt is készen állt a II. világháború előtt, történelmi okokból Szondi nem teljesíthette ki munkáját Magyarországon. A sorsanalízis filozófiai háttere, a genetikai meghatározottságot módosító szabad választás kérdése, az egyén több, sokszor ellentétes sorslehetőségei között rendet teremtő Pontifex-Én gondolata főként munkásságának második, svájci szakaszában bontakozott ki.

Utóhangok Szondi munkásságának megítéléséhez

Szondi munkásságát sokan és sokszor méltatták. Tudományok széles körét volt képes szintetizálni nagyszámú, szisztematikusan megtervezett és kivitelezett kutatásai során. Alapvetően és döntően természettudományos-klinikai beállítottsága mellett munkásságának korai éveiben magába szívta és elméletképzésébe építette a pszichoanalízis gondolatvilágán túl a gyógypedagógia holisztikus, multidiszciplináris emberszemléletét, amely a gyakorlatban az ember teljes személyiségének megragadására ösztönözte, elméletben a sorsanalízis filozófiai hátteréül szolgálhatott.

Az elmúlt évtizedekben mégis azt tapasztaljuk, hogy Szondi elmélete tudománytörténeti érdekességgé válik és a Szondi-teszt gyakorlati alkalmazása egyre inkább kiszorul a klinikai gyakorlatból. Természetesen egy életmű értékét nem ítélni meg pusztán annak alapján, hogy a mai tudományos gondolkodásban és gyakorlatban mennyire van jelen. Jelen-léte ugyanakkor megerősíti az elmélet helyénvalóságát, alkalmat ad a gyakorlatban való továbbfejlesztésére. Tekintsük át e háttérbe szorulás okait, s a gyakorlatban tapasztalható új kezdeményezéseket.

A Nemzetközi Szondi Intézet megalapítása után az intézet vezetésével több éves kurzusok formájában történt Szondi sorsanalitikus elméletének, a genoteszt

felvételének és értelmezésének, valamint a sorsanalitikus terápia gyakorlatának oktatása. Bár az intézet erőfeszítéseket tett arra vonatkozóan, hogy a képzést az akadémiai világban önálló képzésként ismertesse el, ez nem járt sikerrel, így Szondi tanai az érdeklődőknek csak szűkebb közeget érhetett el. Szondi közvetlen munkatársainak eltávozásával egyre szűkül az a kör, amely Szondi szellemiségét továbbvihetné.

Magyarországon részben a Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány szakmai felügyelete mellett folynak a teszt felvételére és értelmezésére, elsősorban klinikai gyakorlatban való diagnosztikus alkalmazására felkészítő kurzusok. De e kurzusokra is nagyobb létszámban még abszolutóriumot nem szerzett pszichológushallgatók jelentkeznek. Az alapítvány kuratóriumi tagjain keresztül ezek az ismeretek megjelennek egy-egy egyetemi kurzus erejéig a pszichológushallgatók akadémiai oktatásában is. Az elméleti kurzus elvégzéséhez azonban nem társul közvetlenül a Szondi-teszt gyakorlati alkalmazása, amennyiben a tesztet csak végzett pszichológusok használhatják. Az elmélet tanítása és a gyakorlati alkalmazás időben eltávolodni látszik egymástól.

Másrészről a Szondi által preferált 10 profilos tesztfelvételi eljárás nehezen illeszthető a klinikai gyakorlatba, részben az eljárás időigényes volta, részben az értékelés szövegének régiessége, részben pedig amiatt, hogy a Szondi által felállított ösztönkörök és ezek patológiája nehezen illeszthető a mai tudományosan elfogadott diagnosztikai rendszerekhez. A kétprofilos eljárás több szempontból is megkérdőjelezhető információkat nyújt. A sorsanalitikus terápiás eljárást pedig tudtommal ma már senki nem alkalmazza.

Van-e helye, jogosultsága Szondi sorsanalitikus elméletének és ösztöntesztjének napjaink gyógyításában? A biológiai és a géntudományok fejlődésével Szondi elméletének biológiai alapjai, a genotropikus választás elmélete több szempontból megerősítést nyertek, ld. Bereczkei összefoglaló munkáját (Bereczkei, 1999). A mai, korszerű statisztikai apparátussal végrehajtott családfakutatások Szonditól függetlenül hozzá hasonló megállapításokra jutottak (Vidgop, Haguel-Spitzberg és Fouxon, 2017). Úgy tűnik tehát, hogy az elmélet több szempontból, mai tudományos szemmel is

megalapozottnak mondható. A gyógyítás gyakorlatában új irány látszik kibontakozni, amennyiben a Szondi-tesztet nem elsősorban diagnosztikus eszközként alkalmazzák, hanem a terápiában, viselkedési mintázatok, választási lehetőségek beazonosítására és tudatosítására (Schweikert, 2017; Geykens, 2017). Tanúi lehetünk a Szondi-teszt értelmezésének megújítására tett erőfeszítésnek is (Lukács, 2016). Új utat jelent a sorsanalitikus szempont beemelése a tanácsadói munkába (Káplár, 2017). A családterápia pedig felfedezni látszik Szondi családi tudattalanról szóló elgondolását, mely szervesen illeszthető a transzgenerációs családterápiás megközelítések körébe (Tóth B., 2017). Főleg Dél-Amerikában és Svédországban Szondi teóriája és tesztműszere a karrier tanácsadás és kiválasztás területén vezetett új kezdeményezésekhez (HumanGuide teszt) és vált nagyon sikeressé (Kenmo, 2017; Welter és Neman, 2017).

E tudományos kutatások és gyakorlati kezdeményezések fényében elmondható, hogy Szondi elmélete és genotesztje folyamatosan jelen volt, és ha más utakon is, de új helyet talál magának – ismét – a gyakorlatban.

Irodalomjegyzék

Benedek I. (1993). A sorsanalízis születése. *Gyógypedagógiai Szemle*, (3):162–164.

Bereczkei T. (1999). Szondi és a modern biológia. In: Gyöngyösiné Kiss E. (szerk.), *Szondi Lipót (158–166). Magyar Pantheon sorozat*. Budapest: Új mandátum Könyvkiadó.

Buday J. (1993). Adatok Szondi Lipót humánbiológiai munkásságához. *Gyógypedagógiai Szemle*, (3):170–176.

Bürgi-Meyer, K. (1996). „A laboratórium egy lázasan dolgozó hangyataradalom”. *Thalassa*, 7(2):83-103.

Czigler I. (2013). Ranschburg Pál kísérleti pszichológiai munkássága és nemzetközi hatása. In: Lányi G. (szerk.), *Ranschburg Pál és a magyar pszichológia (59–66)*. Budapest: Eötvös Kiadó.

- Farkas T.** (2017). Fajbiológia, szociáldarwinizmus, eugenika. *Szocio.hu.* (1):61–69.
- Geykens, T.** (2017). *The Szondi Test in the Work with Adults with Intellectual Disability.* Presentation on the XXIst Congress of the International Szondi Association. Power of Fate: Past, Present, Future. Budapest, 2017. 07. 06.-08.
- Gordosné Szabó A.** (1993). Szondi és a korabeli magyar gyógypedagógia. *Gyógypedagógiai Szemle,* (3):164–169.
- Gordosné Szabó A.** (2000). *A magyar gyógypedagógus-képzés története.* Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar.
- Gordosné Szabó A.** (2003). Ranschburg Pál hatása a gyógypedagógiára eddig ismeretlen adatok tükrében. *Gyógypedagógiai Szemle,* (3):220–230.
- Gordosné Szabó A.** (2004). Szondi és a gyógypedagógia. *Gyógypedagógiai Szemle,* (2):122–131.
- Gordosné Szabó A.** (2005). Szabadkőműves magyar gyógypedagógusok a 19. és 20. század fordulóján. In: Kelemen E., Falus I. (szerk.), *Tanulmányok a neveléstudomány területéről (163–176).* Budapest: Műszaki Kiadó.
- Gyöngyösiné Kiss E.** (2011). A kísérleti ösztöndiagnosztikai teszt, a Szondi teszt. In: Császár-Nagy N., Demetrovics Zs., Vargha A. (szerk.), *A klinikai pszichológia horizontja: Tisztelgő kötet Bagdy Emőke 70. születésnapjára (248–261).* Budapest: L'harmattan Kiadó.
- Jung, C. G.** (2011). *Az archetípusok és a kollektív tudattalan.* 9/1. Budapest: Scolar Kiadó.
- Kanfi H. Zs.** (2011). *Kívül: Peremhelyzet és habitus formálódása Mérei Ferenc élettörténetében.* PhD értekezés. Budapest: ELTE, Történelemtudományi Doktori Iskola.
- Káplár M. – Bernáth L. – Kiss E.** (2012). On the Track of the Validity of the Szondi Test. In: *Szondiana,* (32):24–31.

Káplár M. (2017). *The Family Unconscious and the Transgenerational Strategies of Families*. Presentation on the XXIst Congress of the International Szondi Association. Power of Fate: Past, Present, Future. Budapest, 2017. 07. 06.-08.

Kenmo, R. (2017). *Introduction of HumanGuide: Test and Mobile Application*. Presentation on the XXIst Congress of the International Szondi Association. Power of Fate: Past, Present, Future. Budapest, 2017. 07. 06.-08.

Kiss E. Cs. (2014). Szondi Lipót szakmai életútja – A Sorsanalízis és a Szondi teszt megszületése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 69(3/7):595–602.

Kiss Gy. (1991). „Gyakorlati pszichológiai műhelyek a két világháború közötti Magyarországon”. In: uő (szerk.), *Tanulmányok a magyar pszichológia történetéből* (79–105). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Lányi G. (2013). Ranschburg Pál és a magyar kísérleti pszichológia kezdetei. In: uő. (szerk.), *Ranschburg Pál és a magyar pszichológia* (29–49). Budapest: Eötvös Kiadó.

Lányiné Engelmayer Á. (1992). *10 éves a Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet Vizsgáló és Tanácsadó 1981-1991*. Budapest: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola.

Lányiné Engelmayer Á. (2013). Ranschburg Pál és a magyar gyógypedagógiai pszichológia. In: Lányi G. (szerk.) *Ranschburg Pál és a magyar pszichológia* (77–88). Budapest: Eötvös Kiadó.

Lukács, D. (2016). *A Szondi-teszt korszerű értelmezése*. Budapest: Oriold és Társai Kiadó.

Molnár I. (é.n.). Ami a kulisszák mögött volt a magyar pszichológiában 1932-1976 között. Kiadatlan kézirat. Idézi: Kiss E. Cs. (2014). Szondi Lipót szakmai életútja – A Sorsanalízis és a Szondi teszt megszületése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 69(3/7):599.

Pléh Cs. (2003). A korai magyar akadémikus pszichológia. *Iskolapszichológia*. (10):38–42.

Schweikert, A. (2017): *Antonia and Thirteen Dreams, Single Case Study*. Presentation on the XXIst Congress of the International Szondi Association. Power of Fate: Past, Present, Future. Budapest, 2017. 07. 06.-08.

Szebik, I. (2002). Eugenika a 19. és a 20. század fordulóján. *2000 – Irodalmi és társadalmi havilap.* (4):68–74.

Szegal B. (1985). Ranschburg Pál, az interdiszciplináris kutatás úttörője. *Magyar Pszichológiai Szemle.* (4): 343–344.

Szondi L. (1925): *A fogyatékos értelem*. Budapest: Magyar Gyógypedagógiai Társaság.

Szondi L. (1929). *Zur Psychometrie der Test. Versuch einer kritischen Darlegung der Maßeinheiten der Tests*. Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft m. b. H.

Szondi L. (1934). dr. Tóth Zoltán: az „Általános Gyógypedagógia” című művének a biológia és a kórtani gondolkodás szemszögéből történő bírálata. *Magyar Gyógypedagógia.* (1-3):17–25.

Szondi L. (1996). A tudattalan nyelvei: Szimptóma, szimbólum és választás. *Thalassa,* 7(2):61–82.

Torda Á. (1995a). Egy tudományos hely létrejötte a századfordulón. In: Kiss Gy. (szerk.), *Pszichológia Magyarországon* (31–35). Budapest: OPKM.

Torda Á. (1995b). Ranschburg Pál pályakezdése. 45-60. In: Zászkaliczky P.(szerk.), *„Önmagában véve senki sem...” Tanulmányok a gyógypedagógiai pszichológia és határtudományainak köréből, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes 65. születésnapjára*. Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar.

Tóth B. (2017). *Sorsunk rejtett mintázata. A genogramtól a genodrámáig*. Budapest: Kairosz.

Tóth Z. (1933). *Általános gyógypedagógia*. Budapest: Magyar Gyógypedagógiai Társaság.

Tóth Z. (1934). Az orvosi és gyógyító nevelői tevékenység körei és határai a gyógyító nevelés területén. *Magyar Gyógypedagógia.* (4-6).

Vajda Zs. (1996). A budapesti pszichoanalitikusok rendhagyó nézetei a gyermeki természetről és a nevelésről. *Magyar Pedagógia*, 96(4):329–339.

Vargha A. (1979). A Szondi Teszt faktorainak kísérleti vizsgálata. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 35(5):498–511.

Vargha A. (1984). *A Szondi teszt pszichometriája*. Budapest: Universitas.

Vidgop, A. J – Haguel-Spitzberg, M. – Fouxon, I. (2017). *Jewish clans: regularities and dominant traits*. Presentation on the XXIst Congress of the International Szondi Association. Power of Fate: Past, Present, Future. Budapest, 2017. 07. 06.-08.

Welter, G. – Neman, R. (2017): *HumanGuide® Test – New Normative and Explanatory Studies in Brasil*. Presentation on the XXIst Congress of the International Szondi Association. Power of Fate: Past, Present, Future. Budapest, 2017. 07. 06.-08.

Zászkalicky P. (2015). Tóth Zoltán szerepéről az európai gyógypedagógiai hagyományban. *Pedagógiatörténeti Szemle*. (1):72–80.

Reinhardt Melinda

„Hát én immár mit válasszak?”

A pályaválasztás mint sors Szondi Lipót sorstanában

Szondi Lipót szerint abban, hogy hivatásul az orvosi pályát választotta, jelentős szerepe volt szintén orvos bátyjának (Gyöngyösiné Kiss, 1999). Ugyanakkor visszaemlékezéseiben egyértelműen rávilágít arra, hogy más családi tapasztalatai is „sorsszerűen” hozzájárultak ahhoz, hogy már pályája és tudományos vizsgálatai kezdetén örökléstani és lélektani jelenségek kerültek érdeklődésének fókuszába (Szondi, 1996a). Egy szorosan összezáró zsidó közösségbe belenőve a szülők tisztelete és a nemzeti múlt megismerése különös hangsúlyt kapott már gyermekkorában, s ez a Szondi-elmélet sarokkövévé vált abban a felismerésben, hogy a múlt, a családi „ősök” megismerése révén válhatunk csak képessé jövőnk formálására, sorsunk alakítására. Elmélete középpontjában az általa bevezetett családi tudattalan fogalma áll (Szondi, 1937). Szondi abból indult ki, hogy ún. sorsdöntő választásaink, azaz életünk fontos fordulópontjain tett döntéseink csak látszólag tudatosak, annak hátterét a tudattalanul ható családi tapasztalatok adják. Igaz ez párválasztásunkra, barátaink vagy foglalkozásunk megválasztására, de még betegségeink és halálnemünk „választásában” is ez a tudattalan erő működik (Kiss, 2014).

Szondi (1996c) azonban azt is kiemelte, hogy bár az ember sorslehetőségei – genetikai adottságai, az örökletesség révén – mindig tartalmaznak egy bizonyos fokú kényszerűséget, emellett jelen van az én szabad választása is: a személy a genetikailag meghatározott sorsterében szabadon és tudatosan képes dönteni arról, hogy milyen

életutat és ebben milyen személyeket választ útítársul a maga számára. Szabadon határozhatja meg, hogy ősei által determinált ún. ösztönszükségeit a társadalom számára elfogadható, hasznos formában vagy negatív módon elégíti ki. Egy példával élve: természetes agresszív késztetéseit munkájában „humanizálni” képes (pl. mesterien ír félelmetes érzésekről), vagy azokat erőszakosan éli ki. Ezt a jelenséget egy nagyhatású oximoronba sűrítve irányítható fatalizmusnak nevezte el (Szondi, 1996a).

„A sors nem emberi szerv, melyet meghallgatni, kikopogtatni és szondázni lehet, vagy átvilágítható, mint egy tüdő, és az élet letelte után felboncolható. Nem is olyan életfolyamat, amely klinikailag diagnosztizálható és orvosilag — gyógyszerrel vagy sebészeti úton — kezelhető. Én más véleményen voltam és maradtam is. A saját családban már egész fiatalon láttam, hogy a választást gyakran a család, vagyis az öröklődés irányítja, és ez a választás alakítja a sorsot. Korán tudatosodott bennem, hogy minden élőlény közül egyedül az ember képes a család által előírt sorsát tudatossá tenni. Éppen ebben áll az emberi méltóság. Ám az emberi lét nagy terhét cipeljük azáltal, hogy magunkra kell vennünk azt a feladatot, hogy a lehetséges, családtól és öröklődéstől függő sorslehetőségek közül válasszunk, és ezzel áthidaljuk, esetleg megoldjuk a sorsban lévő szabadság és kényszer közötti ellentéteket. Hol lehetett volna könnyebben egy ilyen gondolatra jutni, mint olyan családban, ahol tizenkét testvér szerencsés és szerencsétlen életének sorsát, pályaválasztását, betegségeit és halálát lehetett átélni?” (Szondi, 1996a, 5.).

Sorsanalitikus terápiáját a svájci évek alatt finomította tovább, benne azt tűzte ki célul, hogy pácienseit ősei örökségével szembesítse, hiszen ha ezt felismeri valaki, akkor szabadon dönthet arról, hogy a családi áthagyományozódó „sorsdarabokból” milyen új, egyéni sorsot hoz létre (Gyöngyösiné Kiss, 1999). Az Ennek ez a választó funkciója a mindenkori Ember szabadságát, egyben felelősségét is magában hordozza. Az ember sorsa „állandóan úton van” – mondja Szondi, de csak akkor válhat Emberré, ha választásaiban a humanizált útírányt követi (Tamás, 2002): szeretetét és emberségességét képes kiterjeszteni saját énjéről családjára, saját családjáról más családokra, saját vallásának tagjairól más vallások tagjaira, saját nemzetéről más

nemzetekre. Az ezzel a képességgel bíró embert nevezi Szondi „homo liberator et humanizátor”-nak (Szondi, 1987).

Szondi szerint (idézi Benedek, 1993, 163.) „*Az ember sorsa olyan, mint egy jól megszerkesztett regény: ösztönös választások sorozata.*” Választásaink pedig rólunk szólnak – vallotta. Mindez jól summázza az egyén szabad választásának, a sors irányításának a lehetőségét. Jelen tanulmány az ún. „sorsdöntő választások” közül a Szondi életműből kevésbé feltárt „foglalkozásválasztással”, a pályaválasztás kérdéseivel foglalkozik, kiemelten Szondi két, 1942-es munkájára alapozva. 1940-ben Szondit zsidó származása miatt menesztették a Magyar Királyi Állami Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskoláról, azonban családjával együtt 1944 júliusáig Magyarországon maradt a ciszterci rend védelme alatt (Benedek, 1993; Emlékezés a Szondi-családra. Karl Bürgi-Meyer interjúja Kerényi Magdával, 1996). Ez alatt a szűk négy év alatt is „szabadon választva” dolgozott: írt és átadta tapasztalatait tanítványainak, többek között Mérei Ferencnek (Bürgi-Meyer, 1996). 1942-ben és 1943-ban néhány munkája sokszorosított jegyzet formájában jelent meg, míg más írások kiadatlanok maradtak. A kiadott könyvek borítóján neve alatt – Szondi Lipót dr. – a következőket szerepeltette: „*A Magy. Kir. Állami Gyógypedagógiai Tanárképzőn az élet- és kórtan volt előadó tanára, a kórtani és gyógytani Laboratórium volt vezető-főorvosa*”.

Az egyik 1942-ben összeállított kötet, melyben önálló fejezetet kap a pályaválasztás kérdése, kézirat formájában maradt fenn. Szondi ennek a *Sorselemzés* címet adta, s azon belül is az első kötetet a „*Sorstan*”-nak szentelte (Szondi, 1942a). Ebben öt fejezetben fejti ki részletesen a (1) párválasztással, a (2) barátválasztással, a (3) pályaválasztással, illetve a (4) betegség-, és a (5) halálválasztással kapcsolatos gondolatait. Már a tartalomjegyzékben is jelzi, hogy ez az öt választási terület adja az ember sorsának vezérfonalát: pl. „III. rész: Pályaválasztás mint sors.” Ez a kézirat lett az alapja a két évvel később, 1944-ben, már Svájcban, Bázelen megjelent *Schicksalsanalyse* című kötetének.

A másik Szondi-írás, melyben a pályaválasztás kérdése hangsúlyosan megjelenik, s abban többször hivatkozik a *Sorselemzés* kéziratára, az 1942-ben

sokszorosított jegyzet formájában kiadott munka: az *Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből IV. kötet – Az ember meghatározása az ösztönök tapasztalati rendszerében – Az ember ösztön-linnaeusa*. Ebben a vaskos kötetben Szondi az életszakaszok és az ösztöndinamika kapcsolatát elemezve fókuszál a „pályaválasztás korának” „ösztön-, és jellemsorsára” (Szondi, 1942b, 326-330.).

„Az ősi ösztönerők választása” – A genotropizmus gondolata Szondinál

Szondi szerint az ember életének sorsdöntő állomásai a „szülőválasztás”, a „rokonválasztás”, a „barátválasztás”, a „párválasztás”, a „pályaválasztás”, a „betegségválasztás”, végül pedig a „halálválasztás”. Azonban az Én helyett valójában az Énben működő „lappangó gének”, az ősi ösztönerők irányítják a választásokat. Ezek az erők gének formájában kódolódnak bennünk, s a génekben valamely felmenőnk hatása rejlik, azok így „választanak bennünk és általunk” (Szondi, 1942a, 314.). Szondi azonban a „genetikus fatalizmus” látszólagos determináló kötésén nagyot enged, amikor egy metaforával szemléltetve azt mondja, hogy – bár a választás köre genetikusan előre meghatározott, de – a bennünk uralkodó (ösztön)kör nagyon nagy átmérőjű, és ebben az óriás sugarú körben már szabad a választás. Az előre kirajzolt kör, az „öröklött életterv” (Szondi, 1942a, 315.) ugyan determinált: „[...] a sors a bennünk meglévő ősektől, vérrokonoktól származó választási kényszer a szerelemben, a barátságban, a foglalkozásban, a betegségben és a halálban.” (Szondi, 1996c, 10.), de ezen belül sorsunkat mozgatni tudjuk (Szondi, 1942a).

A genetikailag meghatározott ösztöntörékvések, azaz szükségletek megjelenési formája Szondi szerint a genotropizmus, erre alapoz a sorsanalízis. Eszerint adott személynél, ha a lappangó gén adott mennyiségben jelen van, azaz hordozza az adott gént (konduktor), akkor a látenszen jelenlévő gén kerülőúton keresi a manifestáció lehetőségét. Ez a kerülőút lehet a párválasztás, a barátválasztás vagy például a pályaválasztás, hiszen ezek révén a konduktor olyan egyénekhez kerülhet közel, akik maguk is ugyanannak a génnek a lappangó vagy éppen nyílt hordozói (Szondi, 1942a). Benedek István (Benedek, 1993, 163.) visszaemlékezései szerint Szondi gyakran mondogatta munkatársainak: „Figyeljék meg [...], a párok nem véletlen választják

egymást, hanem rejtett génrokonság alapján. A házasságok nem az égben köttetnek, hanem a latens recesszív génekben.”

Ha a lappangó gének a párválasztásnál jelennek meg libido-genotropizmusról vagy eroto-genotropizmusról beszélünk, ha a barát vagy ideál-, illetve eszmeválasztásban jelentkezik, akkor idealo-genotropizmusnak nevezzük. Amennyiben a pályaválasztásban mutatkozik meg a hordozott ösztönigények kiélése, szocializációja, akkor opero-genotropizmusról van szó. Míg a betegségválasztás a morbotropizmus, a halálnem – tudattalan – megválasztása a thanatotropizmus elnevezéseket kapta Szondinál (Szondi, 1942a).

A tízprofilos Szondi-tesztel, amit annak kialakításakor kísérleti ösztöndiagnosztikai tesztnek nevezett el, azt kívánta feltárni, hogy milyen szükségletrendszer (az ő elnevezésével élve „ösztönrendszer”) mozgatja a vizsgálati személyt (Szondi, 2007). Ún. „ösztönbetegek” fényképein alapuló választások sorozatának rögzítésével olyan területeket tett megragadhatóvá projektív módszerével, mint a kötődések milyensége, az érzelmek kommunikációjának minősége, vagy a személyiség integráltsága. A tízprofilos Szondi-teszt a különböző mutatóival együtt „a sorsanalitikus jellemtan” (Szondi, 1942b, 299.) meghatározásának eszköze, azaz a személyiségkép felvázolásához ad adalékokat. Egészséges embernél továbbá az ún. sorslehetőségek feltárásában segít, míg pszichés nehézségekkel vagy betegségekkel küzdőknél a pszichodiagnosztika és a prognózis árnyalásához nyújt támpontokat.

Ösztönshükségletek a különböző életszakaszokban

Mielőtt a pályaválasztás Szondi szerinti dinamikájára és jellegzetességeire rátérnénk, ki kell emelnünk Szondi azon gondolatát, miszerint az életkorral előrehaladva más-más ösztönshükséglet válik motivációs bázisunk – „ösztönéletünk” – legdinamikusabb meghatározójává (Szondi, 1942b). Vizsgálatai alapján két nagy területen mutatta ki univerzálisan ezt a jelenséget: a Szexuál-vektor (S-vektor), ezzel összefüggésben a kapcsolati-tengely (C-vektor) és az Énes-tengely (SCH-vektor) mentén. Felmérései alapján a nemi hormontermeléssel összefüggésben adott életszakaszokban – kisgyermekkortól az idősikorig – hol a C_m, hol pedig az S_h latencia válik uralkodóvá

(Szondi, 1942b). Így például a pubertás kezdetétől annak végéig a megkapaszkodás szükséglete (Hermann, 1943), azaz a kapcsolati-kötődési igény fokozódik fel erőteljesen (C_m). A kamaszok ösztönéletének legdinamikusabban ható látens faktora a szinte kielégíthetetlen kapcsolódási vágy. Ugyanez a kötődési igény fokozódik fel a felnőttkorban, Szondinál a 31-40 éves kor között (vö. a családalapítás leggyakoribb idejével). Ugyanakkor fiatal felnőttkorban vagy az érett felnőttkorban, illetve az aggkorban az S_n latencia dominál, mely a szeretetigény, a gyengéd érzelmek, az örömgény kiélésének vagy elfojtásának dinamikáját emeli a középpontba, ezzel összefüggésben pedig a fékezhető, társadalmilag értékes szinten feldolgozható, azaz szublimálható ösztönfeszültség (Szakács, 1969) életfeladatát. Előbbit (C_m) a nemi hormontermelés fokozódásával, utóbbit (S_n) annak deflációjával vonja párhuzamba Szondi (Szondi, 1942b).

A pályaválasztás időszakának ösztönjellemezői

Az egyes korosztályok ösztönéletében tehát bizonyos rend szerint ösztönerő átcsoportosulások mutatkoznak. Az ösztönélet dinamikájában az életkorral megjelenő „átfordulások” (Szondi, 1942b, 298.) egyik kiemelt példája Szondinál „a pályaválasztás időszakának ösztön-, és jellemsorsa” (Szondi, 1942b, 326.).

Szondi vizsgálatai alapján egyetlen életszakaszban, „a 19-20 éves korban, tehát a pályaválasztás idején” (Szondi, 1942b, 297.) mutatta ki az SCH_k ösztönosztály uralkodó szerepét. 175 késő-pubertáskorban lévő vizsgálati személy tízprofilos Szondi tesztje alapján vázolta fel a „pályaválasztás korának jellemképét” (Szondi, 1942b, 326.).

A vezető ösztönészükséglet ebben a „sorsdöntő” életszakaszban az énes tengely k-faktora. Szondi (Szondi, 1942b) szerint ez az $\acute{E}n$ „ideálváltásával” és a pályaválasztással van szoros összefüggésben. Szondi (Szondi, 1942b) hangsúlyozza, hogy az ember életében ez az egyetlen olyan szakasz, amikor az SCH_k ösztönosztály jellemzői nélkül válnak uralkodóvá, hogy a személy „ösztönbeteg” volna, azaz a késő-pubertás idején az ehhez az ösztönosztályhoz tartozó pszichés jellemzők normatív módon jelennek meg.

Az SCH_k ösztönosztályt Szondi az énbeszűkítéssel hozza összefüggésbe, ami fokozott énes-hangsúlyú viselkedésben, gondolkodásmódban, nárcisztikus tendenciákban, érzelmi ridegségben, csökkent empátikus készségben vagy a világtól (akár kiélezett formában a realitástól) való eltávolodásban, deperszonalizációs tendenciákban mutatkozhat meg (Lukács, 1996). A késő-pubertásban fokozódik az egocentrikus beállítódás, ennek háttere, hogy a nagykasas keresi, de egyelőre nem találja a helyét a világban, „idegen lesz számára” az addigi élete, az otthona, a szülei (Szondi, 1942b, 297.). A szüleiről és más autoritásokról alkotott ideálkép jelentősen átszíneződik, az azonosulások dilemmákkal telítődnek. Ezt a jelentős változást nevezi Szondi ebben az életszakaszban az „érváltás” állapotának (Szondi, 1942b). A késő-kamaszkorban a fiatal „az állásfoglaló Ént változtatja meg” (Szondi, 1942b, 297.). A régi konstrukciók összeomlanak, de az újak még nem szilárdak. Mindez felfokozza a fantáziába való menekülés (Szondi, 1942b, 297.: „a nappali álmodozás”) igényét, azonban a – korban természetes módon megjelenő – grandiózus fantáziák rendre a valósággal ütköznek. Ez fokozott szorongáshoz, a szubjektív jóllét-mutatók csökkenéséhez vezethet. Szondi (Szondi, 1942b, 297.) maga konstatálja, hogy „az Sch_k-latencia-osztály jegyei – mint látjuk – valóban pontosan ráillenek a 19-20 évesek lelki megjelenésére”.

Az ebben az életkorban lévők ösztönképletében a leggyakoribb szelepreakciók az *e* és a *p* faktorok voltak. Az ösztönképlet legfelső részében, a szelepből azok az ösztönök (motivációs területek) foglalnak aktuálisan helyet, melyekben a leginkább problémamentes a feszültség levezetése (Lukács, 1996). A késő-pubertásban a feszültség a legkönnyebben tehát az *e* és a *p* faktorokon keresztül kanalizálódik. Azaz az indulatok, érzelmek kezelésének minősége (érzelmi-indulati feszültség, ennek elaborációja, illetve elhárítása), ma azt mondhatnánk, az érzelmszabályozás nívója (*e*-faktor), valamint az éntágítás, az „ego-diasztole” (Szondi, 2007) (*p*-faktor) azok a területek, amelyek a felgyülemlett feszültséget a leginkább képesek levezetni. Utóbbi az Én két elemi funkcióját, a projekciót és az inflációt foglalja magába (Szondi, 2007). A projekció az egyén azon természetes törekvése, hogy más személyekkel unióba lépjen (participációs projekció), míg az éntágítás az Én azon motivációja, hogy a teljességet érje el, Szondi szavaival, hogy „mindenné váljon” (Szondi, 2007), ami a

késő pubertás „megszállottságát”, omnipotens érzéseit és bizonyos dolgok/személyek iránti rajongását is jól magyarázza. Az Én ezen kiterjesztési igénye pozitív esetben megadja az alkotóképesség erejét, ezáltal a tudomány, a művészetek, az alkotás, a kreativitás alapjait. Ugyanakkor a posztadoleszcenciában az ösztönképlet gyökerében – ahonnan a legnehezebb vagy időlegesen lehetetlen a feszültség eltávolítása – Szondi vizsgálata (Szondi, 1942b) nyomán a leggyakrabban az *s*, a *k* és a *h* faktorok szerepelnek. Ami azt jelenti, hogy ebben a rövid, de pszichés szempontból az egyik legdinamikusabb szakaszban a feszültség tartósan az agressziókezelés (*s*), a gyengéd érzelmek (*h*) és az énszűkítés (*k*) területein van jelen, s ez a dinamika adja ekkor „a jellem rejtett gyökerét” (Szondi, 1942b, 328.). Empirikus kutatásai nyomán azt találta, hogy a negatív *s*-reakciók aránya (*s*–) a serdülőkor végén és az ifjúkor elején éri el a csúcspontját. Az elhárított agresszió mazochizmusban, önbüntető tendenciákban (pl. aszketizmus), intraagresszióban manifesztálódhat, de elaborálódhat is (pl. kultúra iránti igényben vagy altruizmusban, a szűkebb vagy tágabb közösség szolgálatában) (Szondi, 1942b).

A serdülőkorban csak az *s*-faktort találta jellemző gyökértényezőnek, annak végén *s* az ifjúkor elején azonban az *s* mellett a *k*-faktor is megjelenik gyökéreként. Utóbbi az én külvilágtól való elhatárolásának igényeként írhatjuk le. Szondi (Szondi, 2007) a *k*-faktort az „állásfoglaló ego” funkciójaként írja le. A gyökér *s-k* faktorkoalíciója Szondi (1942b) szerint arra mutat rá, hogy az ifjú ember új énídeált, új felettes ént „választ” magának, azaz új elemekből szervezi meg Énjének azon részét, melyet vezérfonalként, normaként a későbbiekben követni, használni fog. Ez az új belső „tanácsadó” és az SCH_k latencia a legbiztosabb mutatói Szondi (Szondi, 1942b) alapján az énídeál és felettes én váltásnak, változásnak, illetve az ezekből fakadó „énváltás”-nak vagy kevésbé félreérthetően fogalmazva az Én normatív változásának.

Az ifjúkori egováltás az egyes tengelykonstellációkban is megjelenik. Míg az S-tengelyen a leggyakoribb konstellációvá a + – és a – – lép elő, addig a kötődési lehetőségek közül a C ++ kapcsolati kép lesz a domináns. A C ++, az új keresése (d+) és az érzelmi megkapaszkodás (m+) együttes jelenlétével jelzi a kamaszkor végi, fiatalkor eleji kötődési dilemmát: „még” belekapaszkodást a régi tárgyba, a felettes én régi ideálszemélyeibe, ugyanakkor „már” az új tárgy, az új énídeál(ok) keresése is

jelen van. A $d+$, azaz az új (tárgy) keresésének mutatója Szondi vizsgálata szerint egész életen át jelenlévő gyakori reakció, de ezen az általános gyakoriságon belül két kulminációs pontot tudott kimutatni: az egyik az iskolába lépés ideje (7-8 éves kor körül), a másik „a pályaválasztás kora” (Szondi, 1942b, 333.). Szondi (Szondi, 1942b) felmérése nyomán arra is rámutatott, hogy az ifjúkor elején a kötődési képletből az $m\pm$ előfordulási aránya (20%) a serdülőkorhoz képest (11%) megduplázódik. A megosztott m -reakció Szondi szerint azonban nem vagy nem pusztán a kötődés bizonytalanságát jelzi, hanem a pályaválasztással kapcsolatos dilemmát is felmutatja.

Szondi (Szondi, 1942b) érdekes eredménye, ami az eriksoni pszichoszociális identitáselmélet serdülőkorról szóló megállapításainak (Erikson, 1958) keretében is jól értelmezhető, hogy a fiatalok a C-reakciók szerint három csoportba sorolhatók. A többség (52%) esetében a kötődés bizonytalansága, a moratórium a legjellemzőbb (ennek képletei $C = ++; +0; 00; +\pm; 0\pm; -\pm; \pm-$ és ± 0). Ez jelzi Szondi szerint a fiatalok pálya-, és ideálválasztási krízisét. Vannak olyanok is, igaz, ekkor kevesen (8%), akik a kapcsolati hűség, a konzervativizmus jegyeit mutatják ($C - 0$ és $C - +$). Ők tekinthetők a korai záróknak (vö. Marcia, 1966). S vannak olyanok, az elért identitás énállapotát megharcolók ($C 0 +$), akik megtalálták azt a személyt, ideált és pályát, „melyhez sorsukat odakötik” (Szondi, 1942b, 329.).

Az Énben végbemenő változásokat az SCH_k ösztönosztály mellett a jellemzővé váló SCH „énképek” is jól jelzik. Szondi (Szondi, 1942b) vizsgálata szerint az ifjúkor elején a második leggyakoribb SCH-képlet a $+ 0$ lesz. Ezt „operotrop énkép”-nek nevezi (Szondi, 1942b, 327.), amely ebben az életkorban a választott pálya iránti fokozott érdeklődést, elköteleződést – Szondi szavaival – „a pályatudás szélsőséges vágyát” (Szondi, 1942b, 327.) jelzi. Az érettségi körül, az egyetemi élet, a szakmai tanulmányok elkezdése idején a fiatal mindent tudni szeretne, mohó vágy él benne, hogy magáévá tegye, integrálja a választott szakterület tudását, ismeretanyagát. Ezt a tudást mintegy nárcisztikusan megszállja, ez azonban pozitív kezdést ad a szakmai tanulmányoknak, az „ösztön szükségletek pályán történő kihasználását” (Szondi, 1942b, 327.) segíti. Az én részévé válhat ezzel a szakmai öntudat, az énkép azon része, mely a szakmai identitás megalapozódását támogatja. Szondi érzékenyen rámutat azonban arra is, hogy az erre az életszakaszra fokozottan jellemző felfedezési vágyat,

az újat teremteni akarás igényét – az énkítógító működést (SCH + +; SCH + 0) – a fiatal részben vissza is szorítja, azzal ambivalens (megosztott reakciók a vektoron). Másrészt a fiatal még nem elég felkészült, a valóság akadályaiba ütköznek az éninfláció sugallta lehetőségek. Szondi (Szondi, 1942b) szerint ebből az alaphelyzetből fakad az erre az életszakaszra oly jellemző depresszív-szorongásos alaphangulat.

Érdemes felfigyelni arra is, hogy az SCH + 0 konstelláció megjelenésének pszichodinamikailag mennyire jól megágyaz a Szexuál-vektor két leggyakoribbá váló konstellációja, az S + – és az S – –. Míg a $h+$ -szal az emocionalitás és a befogadó attitűd tevődik hozzá a jellemző lelki működésmódhoz, addig a $h-$ és az $s-$ együtt jelzi, hogy az elfojtott libidó szociálisan értékes tevékenységekre helyeződhet át. Az SCH + 0 mellett az S – – a szublimációs készség jele (Szakács, 1969). De fordítva is szemlélhetjük: ha az egocentrikus beállítódáshoz, a saját gondolatnál, a saját sikernél megtapadó pszichés működésmódhoz, az SCH + 0 konstellációhoz elaboráció, például sikeres foglalkozási elaboráció (S – –) társul, akkor az normatív (Szakács, 1969). Az elaboráció (pl. a hivatásért, valamilyen eszméért vagy a másikért való „rajongással”, a szerelemmel) segíti a kitárulkozást, az énkítógítást a saját nagyszerűségébe záródott én számára. Lukács Dénes (Lukács, 2016) is kiemeli az SCH + 0 képlet kapcsán, hogy milyen ritka konstelláció, s egocentrikus dominanciája miatt éretlen jegy, de fiatal felnőttkorban, az identitását építő embernél normatív módon fordul elő többször is a tíz sorozatból, s nem ritkán akár telített formában ($k+$). A pályaválasztó, pályakezdő fiatal ugyanis kíváncsi, érdeklődő, bármit befogad, s mindent szeretne gyorsan beépíteni a személyiségébe ($k+$). Ugyanakkor az Én még nem elég fejlett (p_0), így a befogadottakat nem képes hatékonyan, megemésztenie tárolni. Ez a képlet a posztadoleszcencia és a fiatal felnőttkor kezdetének identitásépítő folyamatát, a felnőtt státuszba való átmenetet jelzi (Lukács, 2016). Ekkor az SCH + 0 képlet fokozott nárcizmusra természetesen szükséges, hiszen egy pálya mellett elköteleződni csakis az adott (tudomány)terület tudásanyaga felé irányuló birtoklásvágygal lehetséges ($k+$). A birtoklási vágy, az introjekció énfunkciója operotropizálva a foglalkozásválasztásban, a pályaelköteleződésben manifesztálódhat (Lukács, 2016).

Amilyen az ember, olyan a munkája – Az operotropizmus

A genotropizmus egyik alapvető formája az opero-genotropizmus vagy röviden operotropizmus, illetve ergotropizmus, azaz a foglalkozásválasztás vagy más néven pályaválasztás. Szondi genetikus sorstana szerint adott embernél az ösztönkör genetikusan, transzgenerációs előre megszabott, de a választása már szabad a genotropizmus területei és dinamikája tekintetében. Azaz abban szabadon dönthet, hogy adott örökölt ösztönkörbeli szükségleteit pár-, barát-, pálya-, betegség-, vagy halálnem-választás formájában éli-e ki, s adott választáson belül hogyan (Szondi, 1942a). Az ösztönsors, a kényszersors szabta lehetőségeken belül az egyén „sokmindent tehet és sokminden lehet” szabad akaratából (Szondi, 1942a, 315.).

Szondi a pályaválasztást sorsunk egyik legfontosabb, ugyanakkor „legveszedelmesebb” pontjának látta (Szondi, 1942a, 314.).

Lényeges, hogy az operotropizmusról vallott gondolatai csak azokra az esetekre vonatkoztathatók, amikor a pálya megválasztása szabadon, két vagy több lehetőség közüli spontán választás alapján történik, vagy legalábbis úgy zajlik, hogy a folyamatban szó lehet választásról.

Szondi (Szondi, 1942a) elsőként felteszi a kérdést, hogyan függhet össze a választott foglalkozás a személy lappangó génjeivel, hiszen pályánk megválasztását testi és lelki adottságaink, valamint a tágabb gazdasági és társadalmi tényezők is befolyásolják.

Széleskörű családfa-kutatásai nyomán vette észre, hogy sok családban a választott foglalkozások gyakran besorolhatók valamely önálló jellemzővel bíró pályakörbe (Szondi, 1942a). Bizonyára többünk tapasztalata ez. Példaként említhetjük azt a családot, ahol a nőtagok mind segítő foglalkozást választottak: az anya ápolónő, egyik lánya szociális munkás, a másik gyógytornász. Figyelemfelkeltő, hogy akkor indul meg a három nő között családi konfliktus, amikor egyikőjük „vált”, és segítő szakmáját – anyagi okokból – jól fizető, de nem altruisztikus, empátiát alig előhívó pályára „cseréli”.

Másrészt Szondi a több mint ezer genogram elemzése közben arra is felfigyelt és statisztikailag is megerősítette, hogy bizonyos pályakörök és „öröklődési körök” között szoros és specifikus kapcsolat áll fenn (Szondi, 1942a, 184.). Multidiszciplináris kutatócsoportjával (Bürgi-Meyer, 1996) megvizsgálta, hogy az egyes ösztönkörökhöz tartozó betegek (az S, a P, az SCH és a C-tengelyhez kapcsolható betegségekben szenvedők) családtagjainál milyen foglalkozásválasztások uralkodnak. Kíváncsi volt, hogy más „pályatípust” választanak-e az emberek aszerint, hogy pszichés beteg felmenőik a négy ösztönkör szerint melyikbe besorolható abnormalitással bírnak (pl. szexuális perverzióban (S-tengely), hisztrionikus személyiségzavarban (P-tengely), szkizofrén kórképben (SCH-tengely) vagy pl. bipoláris zavarban (C-tengely) szenvednek). Ez a hatalmas munka azonban csak az egyik szeletét adta a pályaválasztás sorsanalitikus vizsgálatának. Új utak nyíltak meg Szondi számára a jelenség tanulmányozására a kísérleti ösztöndiagnosztikai teszt, azaz a Szondi-teszt kialakításával. Ekkor olyan kérdések foglalkoztatták, mint: (1) a különböző pályák különböző ösztönszükségletek kiélésének teremtenek-e lehetőséget; (2) a különböző pályakategóriák hátterében milyen ösztöndinamika-, és struktúra rejlik; (3) milyen gyakorlati jelentősége van az ösztöndinamikának a pályaválasztás és a pályaalakosság terén. Az utóbbi terület is rámutat arra, hogy Szondi mindig a gyakorlati alkalmazhatóságot tartotta szem előtt. A pályaválasztással és a pályaalakossággal kapcsolatban az izgatta elsősorban, hogy a „pályaösztönton” (Szondi, 1942a, 185.) milyen többletet képes ahhoz hozzátenni. Másrészt – rendkívül modern módon – az is foglalkoztatta, hogy a pályaösztönton segítségével megtervezett munkaterápia képes-e „megelőzni, javítani, esetleg gyógyítani” pszichiátriai betegségekben szenvedőket (Szondi, 1942a, 186.).

Szondi és munkacsoportja foglalkozáskatalógust állított össze, melyben az egyes szakmák, foglalkozási körök esetében meghatározták, hogy azok mely ösztöntendenciák szocializációjára alkalmasak. A Szondi-tesztet alapesztésként használták ebben a folyamatban: a pályaaorientáció ösztönpszichológiai alapokon nyugvó finomításában (Bürgi-Meyer, 1996).

A pályaválasztás és a pályaösztönten genotropikus kapcsolatai

Empirikus anyagra támaszkodva Szondi és munkatársai, főként Mérei Ferenc, illetve Márton Imre és Márkus Sándorné az egyes öröklődési körökön belül jellegzetes foglalkozásokat azonosítottak. Szondi munkájában (Szondi, 1942a) számos esetet mutat be részletesen, hogy állításait illusztrálja.

Mind a négy ösztönkörnél az adott ösztönkörre jellemző pályaválasztásokat emel ki. Minden esetben az adott vektor részletes jellemzéséből kiindulva hoz fel példákat az adott ösztönkör ösztönbeteginél tapasztalt választott foglalkozásokra, azok jellegére. A kiindulópont minden esetben az az elgondolás, hogy a Szondi-tesztben az egyes ösztönköröknél szereplő betegek – akik az adott ösztön működésének szélsőséges reprezentánsai – valamely ösztönzükségüket extrém mértékben felduzzasztják. Ösztönkörönként a következő példákat hozza:

(I) A paroxizmális-tengely (P-vektor) az ún. epileptiform és a hiszteriform megbetegedésekben szenvedők fényképeit tartalmazza. A korban az előbbi kategóriába sorolták például az epilepsziás jellegű rohamokat, a migrént, a dadogást, az asztmát és az ekcémát is, míg az utóbbiba a hisztériát, a ticet és a szorongásos neurózisokat. Szondi (Szondi, 1942a) kiemeli, hogy a két betegségkör közös pontja a rohamszerűség, valamint a „meglepetés”: a beteg mind magát, mind környezetét meglepi rohamszerűen megjelenő, majd ugyanilyen hirtelenséggel eltűnő tünetével. A különbség az Szondi szerint, hogy az epilepsziás a durva indulatait duzzasztja fel, míg a hisztériás beteg a lágyabb affektusait. Az epileptiform kórképekben szenvedők tehát azzal, hogy férfias és erőszakos impulzusait, a bennük lévő „Káint” (Szondi, 1987) nyomják el, egyben fel is duzzasztják indulatosságukat (e–, hy+ és h+). Manifesztan „jámbor emberek akarnak lenni” (Szondi, 1942a, 190.), „Ábel”-pályákat választanak. Olyan foglalkozásokat tehát, melyekben a szelídség, a szociabilitás, az empátia, az alázatosság, a gyöngédség dominál. Így például gyakran lesznek ápolók, tűzoltók, papok, pékek vagy kéményseprők. A tudattalanban felgyülemlett harag, düh, erőszakosság csak ritkán, rohamszerűen tör ki. Arra, amikor „Káin kegyetlensége” (Szondi, 1942a, 189.) esetenként előtör, Szondi (1942a) kéziratában számos esetpéldát hoz. Ugyanakkor a hiszteroid karakterek a jámborságot, a kedvességet, a szeretetet

fojtják el (h–), s emiatt viselkedésük erőszakos elemekkel telítődik. Foglalkozásválasztásukban is ennek kiélése tölti be a vezető szerepet: gyakran lesznek például vezetők, az ilyen nők pedig kifejezetten szívesen választanak „amazon-pályákat” (Szondi, 1942a, 190.), melyekben a harc vagy akár a kegyetlenkedés társadalmilag elfogadott formában jelenhet meg (Noszlopi, 1969).¹

Fontos észrevétele Szondinak, hogy adott vektor (jelen esetben a P-vektor) látszólag ellentétes faktordinamikája (pl. itt „Ábel-pályák” vs. „Káin-pályák”) adott családon és generációkon belül váltakozhatnak, de a személyes életre is jellemző lehet, hogy „Ábel-foglalkozást” káinira cserél le valaki, vagy fordítva. A „poláris ellentét” (Szondi, 1942a, 204.), azaz az ösztönélet ellentétessége a lelki élet dinamikájának az alapja. Az állásfoglaló én az a szubsztancia Szondinál, mely képes dönteni arról, hogy mely ösztönszükségleteket elégíti ki vagy fojt el, illetve szublimál vagy akár humanizál (Gyöngyösiné Kiss, 2007; Noszlopi, 1989). A legmagasabb énfeljlettségi, illetve személyiségfejllettségi szinten, a „homo liberator et humanizátor” szervezettségével bíró ember képes arra, hogy rádöbbenjen, valamilyen formában az ellentétes ösztönerő mindkét pólusát ki kell elégítenie. Ezáltal válik képessé arra, hogy ősi ösztönszükségleteit emberi módon élje ki (Szondi, 1987).

Szondi (Szondi, 1942a) tapasztalatai és a családfakutatások alapján kiemeli, hogy paroxizmális kórképekben szenvedők egészséges rokonai az átlagosnál gyakrabban választanak olyan pályákat, melyekben a gyakori helyváltoztatás igénye (pl. áruszállító, vasutas), a tűzzel való foglalkozás (pl. tűzoltó), a magasság és a mélység (pl. pilóta), valamint a hullámmozgások (pl. tengerész) kiemelt szerepet kapnak. Mivel szerinte ezen „epilepszia konduktorok” magas baleseti hajlandósággal bírnak, az ilyen foglalkozáskörökre (pl. pilóta, mozdonyvezető, tengerész) jelentkezők alkalmasságvizsgálatánál fontos volna a részletes genogram felvétele, különös tekintettel a családban esetlegesen előforduló paroxizmális megbetegedésekre (Szondi, 1942a).

(II) A szkizofórm megbetegedések öröklődése és a „szkizofórm pályakörök” közötti párhuzamokat is több száz családfa áttekintése nyomán vázolja fel Szondi (Szondi, 1942a). Az SCH-vektorban úgy találta, hogy a vektor betegségköréhez

¹ Megjegyzendő, hogy Szondi a pályaválasztással kapcsolatos munkáiban a nemek szempontját alig hozza be. Az általa leírtakat univerzálisan, alapvetően nemtől függetlenül vagy attól kevésbé függően találta érvényesnek.

(kataton és paranoid szkizofrén betegeket „felmutató” családok) a következő pályák kapcsolódtak halmozottan: matematikus, mérnök, orvos, tanár, zenész, katona, művészetekkel foglalkozók (pl. író, költő, esztéta) és gazdálkodók. A reálpályák választásával a személytelenebb, érzelemmentesebb, a szociális kapcsolatoktól való fokozottabban visszahúzódó beállítódást képesek operotropizálni a rejtetten kataton ösztönszükségleteket hordozók (konduktorok). Kiemeli azt a tapasztalatát is, hogy a „szkizofrém családokban” erős törekvés van jelen az intellektuális pályák iránt, valamint azt, hogy a paranoid SCH-körben kimagasló a metafizikai, illetve a különböző vallások iránti érdeklődés. Utóbbiaknál gyakori a rajongás is valaki vagy valami iránt. Ezt az énhatárok problematikájával köti össze Szondi: a tárgy/az én határainak kitágításával metafizikai, transzcendens, mágikus elemek jelennek meg a személy gondolkodásában (Szondi, 1942a). Az operotropizmus klasszikus formája, amikor valaki olyan pályát választ, melynek keretében hivatásszerűen foglalkozhat olyan személyekkel, akik nyílt hordozói annak az ösztönigénynek, melynek maga rejtetten konduktora. Az SCH-körben két példát hoz erre. Az egyik a jogászi, a másik a pszichiáteri, illetve klinikai pszichológusi pálya. Előbbiek Szondi (Szondi, 1942a) szerint a perlekedéshez vezető paranoia konduktorai, azaz a bennük lappangó módon jelenlévő paranoid ösztönigényeket „nemesítik”, szociális értékű tevékenységgé alakítják a jogi pályán: „elhivatott szenvedéllyel, hivatásszerűen foglalkoznak [...] perlekedőkkel és azok pereivel” (Szondi, 1942a, 234.). De a pszichés problémákkal küzdők ellátásának pályái is (pl. pszichiáter, pszichológus), hasonlóképpen az előzőekhez, a rejtett paranoid ösztönigények operotropikus feldolgozási/kiélési – szocializált – útjai. Ezt a jelenséget ventilergotropizmusnak nevezi.

Fontos azonban arra is rávilágítani, hogy a pályaválasztás és a konduktorság kapcsán Szondi több esetben is megjegyzi, hogy az „esetek egy részében áll fenn”, tehát nem kell minden tűzoltó esetében pirománt, vagy minden pszichológus családjában paranoid személyt keresnünk. Sőt, kifejezetten hibának véli azt a leegyszerűsítést, hogy minden pályaválasztás esetében genotropikus jelenségeket keressünk, és ezzel általánosítsunk: „nem azt állítjuk, hogy minden elmeorvos valamely elmebetegségnek a konduktora, hanem azt, hogy az elmebetegsége hajlamosító gének konduktorai rejtett ösztönigényüket könnyen, jól és megnevesített

formában élhetik ki elmeorvosi pályán” (Szondi, 1942a, 277.). S ugyanez igaz minden más pályaválasztásra is. A megállapított operotropikus körök abban segítenek, hogy az adott ösztönkör betegségeiben szenvedőknek vagy azok konduktorainak megfelelő – azaz az adott ösztönigény szublimációjára alkalmas – pályákat ajánljanak (Szondi, 1942a).

(III) A cirkuláris, azaz a kapcsolati ösztönkör operotrop – az egyébként szélsőséges kapaszkodási ösztönszükségletet pozitívvá, társadalmilag hasznossá transzformáló – megoldásai a következő pályák választásában nyilvánulhatnak meg: zenei-művészi pályák (pl. zenész, zenekritikus, költő), illetve az ún. „orális pályák”, melyek a szájjal, a fogakkal, a nyelvvel, az ivással és az evéssel kapcsolatosak (pl. szakács, fogorvos, fogtechnikus, logopédus, bármixer, kocsmáros, nyelvszakos tanár, énekes). Ugyanakkor a túlzott kapaszkodás, ragaszkodás (d-!!) cirkuláris ösztönkörben megjelenő pszichés mechanizmusa olyan pályákon való sikeres részvételben operotropizálódhat, mint bankár, tőzsdeügynök, gyáralapító, vállalatvezető vagy műgyűjtő. Míg ennek ellentétes folyamata, a figyelem szórtsága, az állandó keresés (d+!!) a gyakori állás-, és foglalkozásváltásokban realizálódhat vagy például adóssághalmozásban, léha, bohém életvitelben, vagy akár szélhámosságban, csalásban (Szondi, 1942a).

(IV) Végül az S-vektorban megjelenő operotropikus lehetőségeket összegzi, azaz a „nemi ösztön zavarainak kórtani és pályatani körét” (Szondi, 1942a, 253.). A szadisztikus és mazochisztikus tendenciák pályaválasztásban való megjelenésén kívül a nemi identitás zavarai, valamint a homoszexualitás jelenik meg a Szexuál-tengely zavaraként, illetve elemzi annak foglalkozásválasztásban megjelenő formáit. Utóbbival, mivel ma már nem diagnosztikus kategória és Szondi is sokat bajlódott annak beillesztésével az S-tengely problémái közé (Lukács, 2016), jelen munkában nem foglalkozunk. Szondi az S-tengely s-faktorának két szélsőséges esetét – „ösztönbetegét” – írja le: a szadizmust (s+!!!) és a túlzott mazochizmust (s-!!!). Ezek legszélsőségesebb formái a szadista gyilkosság és az öngyilkosság, utóbbi mint szélsőséges intraagresszió. Familiáris pályakutatásaiból az derült ki számára, hogy a szadisztikus ösztönbetegek és konduktor családtagjaik olyan pályákhoz vonzódnak, melyekben az agresszió, az erőszak kiélhető vagy részben megjeleníthető (Szondi,

1942a). Szondi ezen a ponton azonban nem konkrét foglalkozásokat sorol, hanem olyan eszközöket (pl. kés, bárd, csákány, kalapács, ostor, különböző fegyverek), tevékenységeket (pl. darabolás, szétszedés), melyekben/melyekkel az agresszió operotropikusan kiélhető. Továbbá felsorolja a nagy izomerő kifejtését igénylő pályaköröket is a nyílt vagy lappangó módon szadisztikus színezetű genotropikus pályák esetében (Szondi, 1942a).

Szondi (Szondi, 1942a) felveti azt a nehézséget is, hogy adott ösztönkör betegségei gyakran más ösztönkör betegségeivel keverednek, ami kihat a pályaválasztásra, árnyalja, bonyolítja azt. A választott pályáján az ember ugyanis Szondi (Szondi, 1942a) szerint egyidejűleg több ösztönszükségletét is kiéli, illetve szublimálja, akár humanizálja.

Kiemelendő, hogy Szondi a szocializációs hatásokkal alig vagy nem is számol. Azt a jelenséget, hogy gyermekként örökbefogadott felnőtteknél hasonló pályaválasztások, illetve megbetegedések jelennek meg, mint az örökbefogadó szülőknél és/vagy felmenőiknél, azzal magyarázza, hogy az örökbefogadók „gyermekválasztását” is „genotropikus” erők irányítják (Szondi, 1942a, 191., a kéziratban is csak Szondi saját kézírásos bejegyzésében található meg a fenti gondolat).

Szondi a genotesztben a pályaválasztással a legtöbbet az ösztönosztályok jellemzésekor foglalkozik. Az ösztönosztály adott személynél a négy vektor közül az a vektor, melynek két faktora közül az egyikben sok, míg a másikban kevés a tüneti tényező, tehát a 0 vagy a megosztott (\pm) reakció. Az ilyen vektorban a kiegyensúlyozatlanság dominál, az ösztönök önszabályozása itt a legrosszabb (Lukács, 1996). Továbbá az a faktor lesz az ösztönosztály, melyben kevés a tüneti tényező, tehát az itt meglévő szükséglet erősebb elfojtás alá kerül. Mivel ennek ösztöne csak részben vagy nem elégíthető ki, ezért ez a vektor reprezentálja az ösztönbetegséget, a „veszélyt”. Mivel a vektor eme faktorában kevesebb az ösztönmegnyilvánulás, ezért ez a dinamikusabb faktor, s így meghatározza az egyén személyiségjellemzőit (Lukács, 1996). A lehetséges 16 ösztönosztály legtöbbjénél Szondi nemcsak sorslehetőségeket, hanem – annak részeként – lehetséges foglalkozásválasztásokat is felvázol. Példaként:

az S_h^+ ösztönosztályba sorolható személyek sorslehetőségeit a kielégítetlen gyengédségigény (h^+) határozza meg. A kötődés, az affiliációs szükséglet azonban univerzális emberi igény. Nem véletlen, hogy Szondi felmérései szerint a legtöbb ember ebbe az ösztönosztályba sorolható, s bizonyos életszakaszokban, amikor a szeretetigény normatív módon fokozottabb (pl. a párválasztás idején), dominánsabb (Lukács, 1996). Azok, akiknek sikerül gyengédségigényüket kötődéseikben megfelelően kielégíteni, más ösztönosztályba lépnek. Ellenben azok, akik beleragadnak a szeretve levés állandó – akár erőszakos – hajszolásába, egész életükben ehhez az ösztönosztályhoz kötődnek. Szublimációs mechanizmusok révén azonban a fokozott, de kielégítetlen szeretetigényt, s ezzel a magányosság érzését operotropizálhatják, s „szent” foglalkozásokat (pl. segítő szakmát, hitélettel kapcsolatos foglalkozást) választhatnak (Szondi, 1942a; Lukács, 1996).

Nagyon fontos azonban megjegyeznünk, hogy adott ösztönosztály nem egyenlő egy adott foglalkozás, betegség vagy bűnözési forma választásával. Szondi – vizsgálatait nyomán minden esetben – számos lehetőséget, példát sorol fel, sokszor inkább munkaköröket, nagyobb foglalkozási kategóriákat (pl. vallással kapcsolatos foglalkozás) hoz fel (Gergely, 2004). Ezzel is jelzi, hogy a sor folytatható, s inkább a felvázolt (ösztön)-pszichodinamika a fontos, mely adott foglalkozási kör választásához vezet.

Szondi (Szondi, 1942a) szerint a választott foglalkozásban rejtett ösztöneinket élhetjük ki. Éppen ezért az ösztönök formálásának kiváló terepe a foglalkozásválasztás, illetve annak professzionális segítése, a pályaaorientáció. Szondi a '30-as években egy sorsanalitikus programot kívánt megvalósítani annak szorgalmazásával, hogy laborja szisztematikusan tárja fel a Szondi-teszt segítségével, hogy mely szakma mely ösztönök szocializációjára lehet alkalmas (Bürgi-Meyer, 1996). Az első lépés ebben a folyamatban az volt, hogy az ösztönpróba (a Szondi-teszt) segítségével gyermekek és nevelőik látens ösztönrendszerének feltárásával a nevelő és a nevelt látens génrokonsága alapján hozzon létre jól működő pedagógus-nevelt párosokat. A tapasztalatok alapján a nevelési siker azon állt, hogy a nevelő és a nevelt azonos ösztönstruktúrával bír-e (Szondi, 1939; Lőrincz Ákosné Sófalyv, 1939). Szondi munkacsoportjával „lelki segélyállomásokat” próbált létrehozni, melyekben az

ösztöndinamikailag megvizsgált és megfelelő segítőköt „lelki támaszként” kívánták adott gyerekek, serdülők mellé illeszteni (Szondi, 1939). Végül ez a nagyszabású terv átfogóan nem valósult meg.

Szondi pályaválasztással kapcsolatos elgondolásainak hazai tudománytörténeti kerete

Szondi pályaválasztással foglalkozó gondolatai nem előzmény nélküliek a hazai tudományos életben. A pályaválasztás szakértő segítése viszonylag korán megjelent a segítő gyakorlatban (pl. Zanathy, 1892), s kiemelendő, hogy az szinte egybeesett a hasonló célú külföldi kezdeményezésekkel (Sipeki, 2005). Az 1800-as évek végén indultak az első próbálkozások, mégpedig a pedagógusok irányából, akik érzékelték a pályorientáció szükségességét. Ranschburg Pál kísérleti gyógypedagógiai laborja 1899-ben szerveződött, s ez a labor költözött a Mosonyi utca 6-ba, ahol 1906-tól Gyógypedagógiai Magyar Királyi Laboratórium néven működött. A Mosonyi utcai épületben egy gyógypedagógiai iskola is volt (Sipeki, 2005). Ebbe a laborba érkezett Szondi, s 1927-ben már annak irányításával bízták meg (Gordosné Szabó, 2004). Az első világháború alatt és közvetlenül azt követően felélénkült a pályalélektan iránti érdeklődés. Ennek háttérében részben a frontról hazatérők újbóli munkavállalásának segítése állt, de a tehetséges, ám nem tehetős gyermekek képességvizsgálata és ennek nyomán életpályájának támogatása is a fókuszba került. 1915-ben Makra Imre például olyan kézikönyvet adott ki, amely a Monarchia továbbtanulási és pályaválasztási alternatíváit foglalta össze (Sipeki, 2005). Két évvel később egy gyermeklélektani tematikájú kongresszuson a pályaválasztás kérdése helyeződött a középpontba. A tanácsköztársaság is hangsúlyos szerepet szánt intézkedéseiben a pályaválasztással kapcsolatos kérdéseknek, azonban kérészelete miatt a megvalósítás megghiúsult. Ezt követően több kezdeményezés is megindult a pályaválasztási tanácsadás intézményi alapjainak letételére (pl. Ranschburg Pál vagy Nagy László által), azonban ezek elszigetelten zajlottak, illetve hálózati rendszert egyikőjüknek sem sikerült megszervezni (Sipeki, 2005). Az 1920-as évek első felében látványos fellendülés indult a területen: 1924-ben létrejött az első önálló pályaválasztási tanácsadó

intézmény Nyilvános Pályaválasztási Tanácsadó Laboratórium elnevezéssel, 1925-ben pedig Nagy László hozott létre pályaválasztási labort. Előbbiben a munkanélküliek pályaalakmassági vizsgálatát és pályatanácsadását végezték. 1929-ben a Szondi-labor keretein belül – Nagy László támogatásával – önálló részlegként létrejött az Állami Gyógypedagógiai Nevelési és Pályaválasztási Tanácsadó, melyet Schnell János szervezett meg (Laczkó, 2000). Az ezt követő szűk két évtizedben fejti ki Szondi a pályaválasztással kapcsolatos sorsanalitikus gondolatait. Mivel ezek az elgondolások a sorsanalízis keretrendszerében formálódtak, így viszonylag függetlenek a kor pályaválasztással kapcsolatos és a külföldi, elsősorban angolszász hagyományokkal diskurzusba kerülő elméletektől, gyakorlattól. Ugyanakkor Mérei Ferencen keresztül mégis áthagyományozódtak szempontjai, elképzelései a pályalélektan területére. 1941-ben alakult meg ugyanis a Székesfővárosi Pályaválasztási Tanácsadó és Képességvizsgáló Intézet, amelyet 1945-től átszerveztek, nevét Fővárosi Lélektani Intézetté változtatták, s vezetésével a Szondi-tanítvány Mérei Ferencet bízták meg (Szakács, é.n.). Az is igaz azonban, hogy az ekkor megindult munka a szovjet nyomás miatt 1949-től a '60-as évekig megszakadt vagy legalábbis csipkerózsika-álmát aludta.

Szeretném azt is kiemelni, hogy Szondi pályaválasztással kapcsolatos elképzeléseiben – bár a Szondi-féle sajátos elméleti és terminológiai rendszerben – számos modern, a hazai és a külföldi szakirodalomban csak később megjelenő fontos szempont lelhető fel. Így például Szondi a pályaválasztás kapcsán személyközpontú megközelítést alkalmazott (vö. Csirszka, 1963), azaz az önmegvalósítást, az állásfoglaló ego erősödését, főszerepét fedezte fel az életpálya kiválasztásában, ezzel az alkalmazkodás segítségével (vö. Rókusfalvi, 1969) – természetesen csak akkor, ha az szabadon, elhivatottságból történik. De azt a modern alapgondolatot is megemlíthetjük, hogy Szondi a pályaorientációhoz minél alaposabb, szélesebb körű személyiségvizsgálatot szorgalmazott (nála ez az ösztönszükségletek részletes feltárást foglalta magába). A feltárt konstellációkat alapul véve, azokat „terelve”, fejlesztve érhető el kidolgozott szerepelképzelés (vö. Völgyesy, 1976).

Ergotropikus epilógus

Szondi 1942-ben azt írta: „A pályaválasztás terén a kísérleti ösztöndiagnosztikára heurisztikus feladatok várnak.” (Szondi, 1942b, 351.) Közvetlenül ez után azt veti papírra, hogy „a pályaválasztási diagnosztika kiépítését a kísérleti ösztöndiagnosztika módszerének segítségével” Mérei Ferenc, „pályapszichológusra” bízta (Szondi, 1942b, 351.). Kiemeli, hogy tanítványa, Mérei – empirikus vizsgálatainak alapján – több mint harminc szakma és „több ezer tanonc és munkás ösztönsorsát” elemezte, s munkája „csaknem készen várja megjelenését” (Szondi, 1942b, 351.). Valóban, Mérei monográfiája, címlapján egy gyári munkással, még abban az évben megjelent *A pályaválasztás lélektana* címmel (Mérei, 1942). Érdekes arra is rávilágítani, hogy egy nagy valószínűséggel 1945 második felében született levelében Szondi Méreit abban is sürgeti, hogy az általános ösztönrendszer mellett készítse el a pályaválasztással kapcsolatos ösztönjellemzők leírását is: „Mérei Ferenc csinálja meg sürgősen a pályaválasztási ösztönlinnaeust.” (Narancsik, megjelenés előtt) A pályaválasztás és a Szondi-féle ösztönrendszer kapcsolatainak meghatározása az ösztönlehetőségek foglalkozásban való megnyilvánulásainak rendszerzését is magában foglalta volna.²

Szondi az ösztöndiagnosztika bevezetését a pályatanácsadásba több szempontból is rendkívül fontosnak találta. A nevelés kérdésköre mindig is foglalkoztatta, s azt remélte, az ösztöndiagnosztika elmélete és technikája itt léphet a legszorosabb kapcsolatba a társadalomtudományokkal, kiemelten a neveléslélektannal és a szociológiával. Olyan kérdések foglalkoztatták, mint például annak kísérleti igazolása, hogy a társadalmi helyzet változásával megváltozik-e az ember ösztönsorsa, vagy például kíváncsi volt arra, hogy a genotropisztikusan (a látens családi, génikus hatások alapján) irányított pályaválasztásnak mi a szerepe az egyén és a társadalom sorsának alakulásában (Szondi, 1942b). Felvetődött benne annak – utópisztikus (?) – lehetősége, hogy „az egyéni látens sorsok irányításával” (Szondi, 1942b, 352.) a közösség sorsa is kedvező, szociálpozitív irányba befolyásolható.

² Történeti adalék, hogy az 1941-ben alakult Székesfehérvári Pályaválasztási Tanácsadó és Képességvizsgáló, amit 4 évvel később Fővárosi Lélektani Intézetté neveztek és szerveztek át, vezetője 1945-től Mérei Ferenc lett (Szakács, é.n.).

Részben a fenti gondolatmenetből fakad, hogy Szondi a nevelés terén várta a kísérleti ösztöndiagnosztika és a sorsanalízis legnagyobb hasznát. Hasznukat abban az értelemben, hogy a gyermekek és ifjú emberek, sőt a felnőttek ösztönszükségleteit ezek alapján lehetne képes a nevelés átformálni, s így mind az egyén, mind a közösség hasznára fordítani. Ehhez az első lépés, hogy a nevelő feltárja neveltje lappangó ösztönszükségleteit és a „veszélyt jelentő ösztönszükségleteket” (Szondi, 1942b, 352.), s azokat úgy segítsen átalakítani, hogy részben az ösztönigény is kielégüljön, de a gyermek „épségben megmaradjon és a közösség se szenvedjen” (Szondi, 1942b, 352.). És itt érkezünk el ismét az operotropizmushoz. Ezt Szondi (Szondi, 1942b) a sorsanalitikus nevelés második alaptételének tartja. Rendkívül fontos Szondi megállapítása, miszerint nem a „nehezen nevelhetőség nyílt tüneteit kell átnevelni”, mert ezek a tudattalanban működő „ösztönveszedelmek vészkijáratái” csupán (Szondi, 1942b, 352.), hanem magukat a lappangó és problémát okozó ösztönszükségleteket szükséges kezelni. Kezelni, ami Szondi rendszerében nem jelent mást, mint abban segíteni a személyt, hogy megtalálhassa azt a területet, melyben „veszélyes” ösztönszükségletei szocializált formában manifesztálódhatnak (pl. heves érzelmi reakcióit és fokozott egocentrizmusát színpadon állva, szerepbe bújva kanalizáltan, immár mások örömeire élhesse ki).

Szondi ezzel ellentmond a monisztikus nevelési elveknek, melyek egyetlen egy területen találják meg a „helyes” nevelési módszert. Szerinte „specifikus operotropizálás” (Szondi, 1942b, 353.) szükséges, azaz egyéni fókusz, a tízprofilos Szondi-teszt alapján való ösztönélet-feltárás, hiszen az egyes túlburjánzott és/vagy veszélyes ösztönszükségletek csak specifikus szocializációs úton, később speciális pályaválasztással formálhatók át (vö. ventilergotropizmus). Fontos adalék az is, hogy az egyes ösztönszükségleteket csak olyan szocializációs területeken lehet alakítani, melyek beletartoznak az adott motiváció genotropisztikus hatásmezőjébe (Szondi, 1940). Példaként: d-igényt (pl. kötődési problémát) nem lehet hy-úton (pl. szerepeltetéssel) „társasértékűvé tenni” (Szondi, 1942b, 354.). Végül a nevelés sikerének „titkos” összetevőjeként tekinti Szondi a nevelő és a nevelt génrokonságának egyezését, egyben szorgalmazza elmélete és a feltárt empirikus

anyag alapján gondolatainak gyakorlati felhasználását (Szondi, 1942b, 355.; Bürgi-Meyer, 1996; Gordosné Szabó, 2004).

Szondi (Szondi, 1942a) szerint a pálya választása és művelése nem pusztán kenyérkereseti forrás. Abban – részben vagy egészben – a személyben mélyen, a tudattalanban megbújó ösztönszükségletek törnek felszínre, keresik levezetésüket, kielégülési formáikat, a legtöbb esetben szublimált, „megnemesített” módon. Szondi (Szondi, 1942a, 283., kézírásos lábjegyzetes megjegyzés) szerint ez a képesség emeli az embert az állati ösztönös működésmód fölé. Az operotropizmusban mutatkozik meg a leginkább az, hogy az ember képes a természetes ösztöneit átformálni, szocializálni. Így lesz a pálya ösztönösen választott – és a családi tudattalan által (Szondi, 1996b) is formált – élethivatás, ezzel az ember sorsának része.

Irodalomjegyzék

Benedek I. (1993). A sorsanalízis születése. *Gyógypedagógiai Szemle*, 21(3):162–164.

Bürgi-Meyer, K. (1996). „A laboratórium egy lázasan dolgozó hangyatarsadalom”. *Thalassa*, 7(2):83–103.

Emlékezés a Szondi-családra. Karl Bürgi-Meyer interjúja Kerényi Magdával. (1996). *Thalassa*, 7(2):105–117.

Csirszka J. (1963). A pályaválasztási szaktanácsadás mint tudományos tevékenység. In: Gegesi Kiss P. (szerk.) *Pszichológiai Tanulmányok V.* (343–360). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Erikson, E. H. (1958). Az életciklus: Az identitás epigenezise. In: *A fiatal Luther és más írások* (437–497). Budapest: Gondolat, 1991.

Gergely A. (2004). Szondi – másképpen. *Iskolakultúra*, 1:93–96.

Gordosné Szabó A. (2004). Szondi és a gyógypedagógia. *Gyógypedagógiai Szemle*, 32(2):122–131.

Gyöngyösiné Kiss E. (1999). *Szondi Lipót*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Gyöngyösiné Kiss E. (2007). Személyiség és családi tudattalan Szondi sorspszichológiájában. In: Gyöngyösiné Kiss E., Oláh A. (szerk.), *Vázlatok a személyiségről. A személyiség-lélektan alapvető irányzatainak tükrében* (190–202). Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Hermann I. (1943). *Az ember ősi ösztönei*. Budapest: Magvető Kiadó, 1984.

Kiss E. Cs. (2014). Szondi Lipót szakmai életútja – A sorsanalízis és a Szondi-teszt megszületése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 69(3/7):595–602.

Laczkó I. (2000). *A szakszolgálati rendszerek. Kialakulásuk, mai feladataik*. Szakdolgozat. Székesfehérvár: BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Műszaki Pedagógiai Tanszék.

Lőrincz Ákosné Sófalvy R. (1939). Az állami gyógypedagógiai kórtani és gyógytani laboratórium munkássága. *Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Közlönye*, 328–340.

Lukács D. (1996). *Szondi. Az ösztönprofilról az elméletig*. Budapest: Animula Kiadó.

Lukács D. (2016). *A Szondi-teszt korszerű értelmezése*. Budapest: Oriold és Társai Kft.

Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5):551–558.

Mérei F. (1942). *A pályaválasztás lélektana*. Budapest: Unitas.

Narancsik G. (megjelenés előtt). „sejtésem élet és halál kérdésében mindig megsegített” – Szondi Lipót egy eddig kiadatlan levele. *Lélekelemzés*.

Noszlopi L. (1989). *Sorselemzés és kísérleti ösztöndiagnosztika*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Noszlopi L. (1969). Ösztön és sors. *Vigilia*, 34(7):445–453.

Rókusfalvy P. (1969). *Pályaválasztás, pályaválasztási érettség*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Sipeki I. (2005). A pályaválasztási tanácsadók tevékenységének és történetének áttekintése. *Neveléstörténet, 1-2*. Letöltve:

http://www.kjf.hu/nevelestortenet/index.php?rovat_mod=archiv&act=menu_tart&eid=31&rid=1&id=146 (Letöltés ideje: 2018. 02. 03.)

Szakács F. (szerk.) (1969). *Öt klinikai próba*. Budapest: Országos Ideg és Elmegyógyintézet Pszichodiagnosztikai Laboratóriuma.

Szakács K. (é.n.). *A nevelési tanácsadók helyzete és szerepe a tanulási és más zavarok megoldásában*. Kézirat. Letöltve:

http://www.oktatasikerekasztal.hu/hattertanulmanyok/06/szakacs_nevelisi_tanacsadok.pdf

Szondi L. (1940). *Ösztön és nevelés. Ösztöndiagnosztikai kísérletek ikreken. Közlemény a sorsanalitikus szemináriumról*. Budapest: Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézete.

Szondi L. (1937). *Analysis of Marriages: An Attempt at a Theory of Choice in Love*. Hága: Martinus Nijhoff.

Szondi L. (1939). Beszámoló a M. Kir. Állami Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Kórtani és Gyógytani Laboratóriumának 1938. évi munkásságáról. *A Jövő Útjain*, 1939/1-2:3–5.

Szondi L. (1942a). *Sorselemzés*. Kézirat. Budapest.

Szondi L. (1942b). *Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből IV. kötet – Az ember meghatározása az ösztönök tapasztalati rendszerében – Az ember ösztönlinnaeus*. Budapest: Diószegi sokszorosítás.

Szondi L. (1987). *Káin, a törvényszegő, Mózes, a törvényalkotó*. Budapest: Gondolat.

Szondi L. (1996a). Sorsanalízis és önvallomás. *Thalassa*, 7(2):5–38.

Szondi L. (1996b). A tudattalan nyelvei: a szimptóma, a szimbólum és a választás. *Thalassa*, 7(2):61–82.

Szondi L. (1996c). *Ember és sors*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Szondi L. (2007). *A Szondi-teszt. A kísérleti ösztöndiagnosztika tankönyve*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Tamás D. (2002). Az „ember” sorsa Szondi Lipót elméletében. *Erdélyi Múzeum*, 64(3-4):156–162.

Völgyesy P. (1976). *A pályaválasztási döntés előkészítése*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Zanathy B. (1892). Az életpályaválasztás kérdése kiváló tekintettel az iparágakra. In: *Szent Benedek-rendi Katolikus Gimnázium évkönyve – Az 1891-1892. iskolai év végén*. Kőszeg: Feigl Frigyes Könyvnyomdája.

Antalfai Márta

A családi tudattalan szerepe és jelentősége az életút alakulásában – irodalmi alkotások és esetrészletek tükrében

„Szeretném felismerni azokat a tulajdonságokat,
mozdulatokat, érzéseket a személyiségemben,
amit a szüleimtől, nagyszüleimtől kaptam örökül.”

(Borbély Vera, hallgató)

A tanulmány a transzgenerációs traumákat a Szondi Lipót által feltárt *genotropizmus* fogalmára építve tárgyalja, mely fogalom alatt „azt a folyamatot értjük, mely során két ember öröklött elemeinek, génjeinek latens ereje – amelyeket családi tudattalanjuk öröklött génállományában azonosan vagy rokon módon hordoznak – egymásra vonzó hatást gyakorolnak”. (Szondi, 1996, 10.)

Már a hippokratészi orvosi iskola vallotta a szerzett tulajdonságok átöröklését, ami jóval később Lamarck tanának is meghatározó tétele volt (Fejérváry, é.n., 23.).

A lélektan területén Szondi Lipót elmélete jelentett nagy áttörést a felmenőktől hozott tulajdonságoknak az utódokban történő megjelenésével. Ez a tudományos koncepció nagyszámú családvizsgálatra, valamint Szondi terápiás tapasztalataira épült.

Ma már szinte köztudott, hogy életünkre, működésünkra nemcsak a közvetlen, gyermekkori családjunk van nagy hatással, de legalább ilyen mértékben a nagyszülőké, dédszüelőké is – akár ismertük őket, akár nem.

Szondi a terápiái során azt tapasztalta, hogy az utódok analógiás szinten gyakran „megismétlik” egy-egy felmenőjük sorsát, ami a hasonló pár, barát, foglalkozás, és betegség „választásukban” is megnyilvánul. Terápiáiban arra törekedett, hogy a felmenők életének feltárását követően – amelyhez részletes önéletrajzot és családfát is készíttetett – felismertesse és tudatosítsa klienseiben, hogy életük mely területein ismétlik valamely ősük életvezetési problémáját, krízishelyzeteit. Hol vannak életükben olyan elakadások, amelyekhez üresjáratok, ismétlődések, tehetetlenségérzés, s vele együtt gyakran félelem és szorongás is kapcsolódik.

A tanulmány elején olvasható idézetben a hallgató által megfogalmazott vágy nemcsak az ősök betegségeinek, problémáinak, komplexusainak megismerésére vonatkozik, hanem személyiségük sokkal szélesebb, átfogóbb területeire is. Ezen résztulajdonságok felismerése mély önismeretet feltételez, amihez a közvetlen családtagok visszajelzésein túl terapeuta közreműködésére is szükség van.

A Szondi által bevezetett sorsanalízis elsődleges célja a betegségek, komplexusok, tragikus életutak megismétlődésének megakadályozása a tudatosítás, az én hatékony állásfoglalása által (ami az ő megfogalmazásában az *állásfoglaló én*), „amely az önmagunkkal kapcsolatos döntéseket meghozza” (Gyöngyösiné Kiss, 2007, 196.). A családi tudattalan meghatározó szerepének hangsúlyozása során genetikusan öröklődő *kényszorsorsról* beszél (Szondi, 1996). Szerinte a gének közvetítésén keresztül ősünk akarata érvényesül választásainkban. Genotropizmus-elmélete voltaképpen az ősök által irányított tárgyválasztás. Viszont a felmenők életének, a családfának az ismerete a sorslehetőségek közötti választást is lehetővé teszi. A családi tudattalant a ’néma ősök várócsarnokának’ nevezi, ahol egész életen át folyik a génikus küzdelem a manifesztálódásért (Koronkai, 1996, 38.). A mai genetikai kutatások a harc mögött egyfajta törvényszerűséget keresnek, és sok esetben találnak is. Ezen feltárt törvényszerűségek közül a génekre legáltalánosabban jellemzők Lamarck azon tézisének erősítik meg, amely a fajok átalakulását a szervek használatára és a szerzett tulajdonságok átöröklődésére vezeti vissza (Hamer és Copeland, 2002, 284-285.; Fejérváry, é.n., 82.). A szerzett tulajdonságok átöröklésén itt természetesen hajlamot kell értenünk.

Szondi az ősök által meghatározott *kényszersors* felfedezését követően újanankológiai elméletében már sorsválasztásról, „szabadság-sors”-ról ír, amely alapján van választási lehetőségünk, ami elvezethet a *választott sorshoz* (Szondi, 1996, 14.). Ugyanakkor – mint írja – „az ősi gének menetkész állapotban vannak bennünk” – ezeket Szondi „énkész állapotban lévő tudattalan egoidoknak” nevezi (Koronkai, 1996, 40.). Ezek viszont bármikor – jelen tanulmány szerzőjének pszichoterápiás tapasztalatai alapján elsősorban krízisek idején, illetve az egyes fejlődési állomásoknál – fölkerülhetnek a tudatba és az Énbe. „A szubmanifeszt megnyilvánulásra váró ősök régióját Szondi az „*ősök várócsarnokának*” nevezi, míg az elutasított, elfogadhatatlan, aszociális egoidok helyét a tudattalanban a „*láncravert ősök börtönének*”. „Az én, a tudat számára elfogadhatatlan felkerült egoidokat és szükségleteket visszanyomhatja elfojtásszerűen. Ilyen pl. a káini szükséglet, amely teljesen elfogadhatatlan. Ezeket a tudat soha többé nem akarja fölengedni, megnyilvánulni. De előfordulhat, hogy jön egy ’földrengés’, a láncok felszakadnak és az addig láncravert ősök megszállják a tudatot, elsöprik az ént és pszichózis, bűncselekmény, én-idegen állapot jöhet létre.” (Szondi, 1987, idézi Koronkai, 1996, 41.).

„Szondi újanankológiai felfogásában már a sorsválasztásra esik a hangsúly.” (Gyöngyösiné Kiss, 2007, 192.). Sorsunkat az *állásfoglaló én* közreműködésével mi is alakíthatjuk (Szondi, 1996, 7-14.). Terápiás tapasztalataim viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy csak akkor tudjuk életünkben megvalósítani saját sorsunkat, azaz a saját sorslehetőségeink közül akkor tudunk választani, ha kellő tudatossággal és énerővel rendelkezünk. Továbbá ez a tudatosság valamely szintig az őseink ismeretét és életük elfogadását (bármilyen tragédiákat is rejt magában), valamint megértését is magában kell, hogy foglalja.

Nem könnyű feladat „eljutnunk” azonban az őseinkhez! A nehézségen jelen tanulmány elsősorban lelki gátakat, háritást, elfojtást ért. Hiszen hány és hány esetben tapasztalhatunk terapeutaként a klienseinknél tudatos vagy tudattalan ellenállást felmenőik megismerését illetően. Különösen akkor, ha a család múltjában sok az árnyék, a fel nem dolgozott életvezetési, morális probléma, az elrejtett bűn, a társadalmilag elítélt életellenes cselekedet, mint például az öngyilkosság.

Milyen végtelenül hosszú utat kellett megtennie az emberiségnek ahhoz, hogy eljusson Káintól Mózesig, a káini ösztöntörekvéstől és lelki beállítódástól a mózesi törvényalkotásig: Ne ölj! És ennek az útnak még koránt sincs vége.

Az elutasított, aszociális egoidok megjelenhetnek kompenzációként is, például ha valakinek valamelyik felmenője bűnöző volt vagy alkoholista, ő pedig erős belső indíttatásból a rendőri pályát választja, anélkül, hogy tudott volna bűnöző őséről. A másik eset, amikor valaki (szinte megszállottan) szociális munkásként az alkoholisták megmentésén fáradozik. Mondhatjuk persze a fentiekre, hogy az ősöktől hozott komplexus vagy betegség feldolgozásával állunk itt szemben, ami az illető életét tekintve pozitív megoldás, hiszen önmagával és másokkal is jót tesz. Munkáját hivatásként, lelkesen végzi, a szakmájában képezi magát, fejlődik és sokszor elégedett. Mégis felmerül a kérdés, hogy kinek az életét is éli. Valóban a sajátját? A saját sorsát vagy inkább egyik felmenőjét, illetve annak reciprok változatát? Hivatása valóban sajátja-e? Ámbátor lelkesen, néha szinte megszállottan végzi saját magától választott pályáját, kérdés, hogy valóban ez az ő igazi sorsa. Vagy csak *sorsneurózis*? Nem inkább „saját maga mellett” él-e? Pályaválasztása valóban hivatásnak mondható-e, tudható-e be, vagy a felmenőtől „érkező”, öröklött ösztönkésztetésből, illetve sajátos génkonstellációból eredő, az egész személyiséget magával ragadó erővel állunk-e inkább szemben, amihez szenvedélyközeli libidinózus érzélem is kapcsolódik?

A következőkben esetrészletek illusztrálják a fenti kérdéseket:

1. Kinek az élete?

Klára a 39 éves, szociális munkásként dolgozó nő életvezetési gondokkal fordult hozzám. Azzal a problémával érkezett a terápiába, hogy nem képes sem érzelmileg, sem gyakorlatilag elszakadni a munkájától, ezért nincs is magánélete, nincs komoly párkapcsolata. Ez idáig egy-két rövidebb kapcsolata és néhány futó kalandja volt csupán, jóllehet házasságot és családot is szeretne. Az álomelemzésekre is épülő analitikus terápia első negyedében családfát, majd családi fotókat is kértem tőle, amelyeken a felmenők (nagy- és dédszülők) is láthatók voltak. Családfáján a neveken túl csak a nemek és a foglalkozások szerepeltek, rokonai életéről alig tudott valamit.

Csak anyai nagyszüleit ismerte. A családi elbeszélésekből apja felmenőinek elszegényedéséről és leépülésükről hallott. Apja agresszivitása miatt szülei 14 éves korában elváltak. Öccse drogfüggősége és időnkénti alkoholizmusa miatt határozott úgy, hogy segítő foglalkozást választ: szociális munkás lett. Úgy érezte, valami belső hajtóerő is arra készíti, hogy megmentse a függőségben szenvedőket, ezért ahol dolgozott, az intézetben, plusz munkákat is elvállalt, s vezetőhelyettesi munkakörbe került. Munkáját megbecsülték, noha ő maga soha nem volt elégedett a teljesítményével. Irracionálisan szorongott, nehogy elbocsássák, s azon is aggodalmaskodott, ha egy gondozottja visszaesett. Végül szinte már alig maradt szabadideje, éveken keresztül engedte, hogy éjjel-nappal hívják az intézet lakói, non-stop a rendelkezésükre állt, s nem vette észre, hogy lényegében kihasználják. Terápiába jövétele előtt már teljesen kimerült, betegszabadságra ment.

A terápia harmadik évében egy álma kapcsán villant tudatába egy kép az apai nagynénjéről, akit holt részegen szedtek össze az utcán: utóbb kiderült, hogy eltékozolta a családi vagyont, mindent eladott, s az alkohol rabjává vált. Nagynénjével sohasem találkozott, családjá még születése előtt megszakította vele a kapcsolatot. A bevillanó képhez valamiért erős érzelem is társult: egyik rokonánál megtalálta a nagynéni fotóját, amit talán valamikor gyermekkorában látott. Ezt követően elég hamar rádöbbsent, milyen szoros kapcsolata is van, volt ezzel a nagynénivel. Miként is befolyásolta láthatatlan módon életét, pályaválasztását. Rájött, hogy szakmai törekvése és mindenáron való mentő szándékai mögött valójában az ismeretlen őshöz kapcsolódó tudattalan félelem húzódik meg. A felmenőjéhez hasonló sorstól való tudattalan szorongását és gyenge énjét az előmenetelért folytatott igyekezetével, pozíció-építéssel és a mindenáron való segíteni akarással kompenzálta.

Mindennek felismerését és tudatosítását hamar követte életmódbeli változás. Hiszen fel kellett tennie magának a kérdést: addigi felnőtt élete valóban a sajátja volt-e?

2. Ki is vagyok én valójában?

A 34 éves, önismeretre járó *Szilvia* terápiájának negyedik évében, várandósága alatt (annak is a hatodik hónapjában) döbbsent rá arra, hogy a nagyon mélyről jövő, egész

addigi életét átszövő kitzasztottság, kirekesztettség, elszigeteltség és szégyenérzése anyai nagyanyja életéhez kapcsolódik. Ezt az érzését sokszor megfogalmazta már a terápiás ülések alatt, amit lényegében pusztán irracionálisként értelmeztünk. Kitzasztottság-érzése elsősorban a szüleivel (akik melleleg tanították, lakást vettek számára, anyagi vonatkozásban segítik) és a testvéreivel volt kapcsolatos, akik ha bajban volt és hozzájuk fordult, mindig segítették; továbbá a munkahelyével, ahol sok hiányosságot elnéztek neki. A terápia éveiben sokszor fogalmazta meg izoláltság-érzését és attól való félelmét, hogy kitagadják, éppen abból a közösségből, ahol van. Ezen érzéséhez nem csak szorongás, hanem hol ürességérzés, hol szégyenérzés is társult. A terápia éve alatt többször is beszélgettünk a felmenőkről, sok pozitív és negatív életeseményt és élményt mondott el róluk, családi fotókat is hozott. Erősen kötődött egyik rokonához, akinél kisgyermekkorában sokat tartózkodott. Mindezek ellenére, egészen a terhességéig nem számolt be a felmenők irányában megmutatkozó különösebb érzelmi rezonanciáról, lelki kapcsolatról, meghatározó vonzalomról. Kitagadottságtól való félelmének újabb felerősödése előtt az az egyetlen szorongató érzés kerítette hatalmába, amiről már otthon is hallott, miszerint nemvárt gyermek volt, amit úgy értelmezett, hogy anyja őt nem akarta.

Várandósága alatt az egyik terápiás ülés a számára nagy szenvedést okozó üresség-érzéssel vette kezdetét. Ez valójában egyfajta szorongás, ahogy Gyöngyösiné Kiss Enikő is idézi a sorsanalitikus terápiából: „a mélyből jövő asszociációs lánc megszakad. Az egyik páciens úgy fogalmazta meg ezt az állapotot, hogy úgy érzi, 'egy lyuk előtt áll, és nem tud tovább menni'. Ez az elakadás, az asszociációk felszínessé válása akár hónapokig is eltarthat.” (Gyöngyösiné Kiss, 2007, 198.). Kliensem esetében az elakadás több szakaszban zajlott. Az asszociációk megindulását (a terápiás évek munkáján kívül) várandósága oldotta fel, valamint az, hogy képessé vált arra, hogy pontosítsa a már sokszor, sokféleképpen megfogalmazott érzését: „Attól félek, hogy kitagadnak. A páni félelem, hogy megtörténhet, ott lebeg a levegőben.” Ezen érzéseit és szavait közvetlenül követték azután spontán az alábbi mondatok: „A nagymamámat (anyai) kitagadták. Vagyonilag. Azért, mert máshoz ment férjhez. De már előtte is. Amikor megszületett odaadták egy rokonnak! A családja adta oda. Ez a nagymama hideg, nem szoros vele a kapcsolat. Engem felváltva passzoltak le

különböző rokonokhoz. Én leszek a család szégyene, mindig ezt éreztem. A kitagadottság szégyen!” Majd továbbgördülnek erős érzésekkel átszőtt fantáziái: „Te leszel a család szégyene. Kiátkoznak a faluból, nem temetnek el! Talán valaki a családból nemi erőszaktól született, vagy megölt valakit? Mindenki hordozza ezt a bűnt! Ez egy transzgenerációs hatás, a kitagadásból ered.” (Idézet a kientstől.)

A terápia során sikerült megfogalmaznia, miszerint valójában sosem érezte magát otthon a családjában. Kitagadottságtól való félelméből eredően érzelmileg az elutasítottságot élte meg, sohasem merte felvállalni önmagát. Egy hamis szelf épült ki benne, amit a hosszúra nyúlt terápiás időszak vége felé már képes volt megfogalmazni. Évekbe telt, amíg fel tudta vállalni önmagát a terapeuta előtt is. Nem csak és nem elsősorban a szégyenérzete miatt, hanem mert nem tudta, nem érezte, hogy ki is ő valójában. „A transzgenerációs hatás a kitagadásból ered. Ez az érzés naponta ismétlődik. Most keresem a kisbabámmal együtt, hogy ki is vagyok én valójában.” (Idézet a kientstől.)

I. A családi tudattalan hatalma

I.1. Gyenge én-funkciók és a „láncravert ősök”

Talán mindannyiunk számára ismertek olyan tragikus életek, melyeken sem a család, sem a környezet, sem a szakember nem képes segíteni. Negyvenkét éves korában követett el öngyilkosságot (szó szerint halálra itta magát) egy fiatalember, aki 18-20 éves korától – először csak alkalmanként – alkoholizált. Az alkohol hatására már kezdetekkor, szinte minden ilyen alkalommal meg is akart halni, öngyilkos akart lenni. Utóbbi szándékától – nem kis erőfeszítéssel – aktuális barátnői térítették el folyamatosan. Amit családjáról lehet tudni: apja katonatiszt volt, akinek túlzott elvárásaival, szigorával nem tudott azonosulni, soha nem álltak közel egymáshoz; anyja óvónő volt, aki az apaszeretet hiányát is kompenzálva, túl erősen kötötte magához, két hűgát némileg elhanyagolva. 20 éves volt, amikor anyja meghalt, aki figyelmeztette, hogy ne igyon soha két pohárnál többet, mert rosszul reagál a szervezete az alkoholra. Anyja halálát követően depressziós lett, családi nyomásra

terápiába kezdett járni. A személyes életét feltáró terápiák nem érintették meg (több terapeutánál is megfordult), érzelmileg nem tudott bevonódni, néhány ülés után mindegyikből kilépett. Az időszakos alkoholizálás mellett egy másik függőség is kialakult nála: anyjához hasonlóan munkamegszállott lett. A munka és az alkohol mellett kevés idő jutott magánéletére. Gyakran váltakozó partnerkapcsolatai sorra kudarcba fulladtak: mindegyik anya-gyerek kapcsolattá redukálódott.

Végül már csak a munka és az alkohol váltogatta egymást életében, alkalmi szesztestvérek kíséretével. Családtagjai, rokonai közeledését indulatosan elhárította. Majd elvesztette állását, egy alkoholista barát „eltartása” fejében „vagyonából” kifosztotta (lakás, ingóság). Húsvét vasárnapján halt meg, végleg megszabadulva minden földi függőségtől.

Adódott a terápiás próbálkozások során – sajnos, amikor a férfi már igen súlyos állapotban volt – egy olyan szakasz, amikor a terapeuta megpróbált a felmenőkkel is foglalkozni. Az egyik ülésen, amelyen a családtagok is bevonódtak a terápiába, kiderült, hogy anyai ágú nagyapai dédapja 18-19 éves korától fogva alkoholizált, egyre súlyosabb állapotba került, majd családját (feleségét, kisgyermekét) otthagya, 32 évesen öngyilkos lett. Ám ezen tragikus családtörténeti epizód felszínre kerülése ellenére sem folytatódott a terápia, a páciens nem akart tudomást venni sem a családi múlttól, sem a jelenről.

A fenti esetből is kiviláglik, hogy a férfi súlyos alkoholizmusa és öngyilkossági hajlama csak részben vezethető le saját családjának működéséből, az apai, anyai viszonyulásból, kötődésekből, illetve függésekből. Sok hasonló családdinamikával találkozhatunk, ám mégsem jellemző ezen családoknál az ismertetethez hasonlóan súlyos patológiába futó eset.

A férfi felmenőinél – az apai és az anyai ágat is beleértve – csak az anyai ágú apai dédapánál jelentkezett alkoholfüggőség, depresszióval ötvözve. Munkamegszállottság és depresszió viszont az anyánál is fennállt. Anyai ágú nagyapjánál – a családtagok elmondása alapján – csak időszakosan fordult elő deprimált hangulat.

A tragikus eset kapcsán megfordulhat bennünk a gondolat, miszerint nem kizárt, hogyha 19-20 éves korában kerül sorsanalitikus terápiába a fent említett férfi, talán még lehetett volna rajta segíteni. Amint Gyöngyösiné Kiss Enikőnél is olvashatjuk: „a sorsanalízis olyan páciensek számára nyújthat gyógyulást, akiknél az én-funkciók működőképesek, vagyis az örökletességgel kapcsolatos állásfoglalás az én részéről létrejöhet. Szondi sorsanalízise az örökletes neurózisok, vagyis az ún. *sors-neurózisok* esetében hatékony gyógyítási technika.” (Gyöngyösiné Kiss, 2007, 200.). Megállapítható, hogy az alkoholista férfi esetében igencsak gyengén működött az én-funkció: alacsony szintű tudatosság, az önismeret igényének hiánya jellemezte. A függőségből is eredő gyenge énje és énhatára miatt anyja halálát követően az öröklött hajlamok fogságába került: felszínre jutottak ’segítségül, kapaszkodónak’ a latensen jelenlévő beteg ősök, „amelyek az örökletesség törvényszerűsége révén az utódban ’újra vissza akarnak térni’.” (Gyöngyösiné Kiss, 2007, 200.).

Számos hasonló eset kapcsán úgy tűnik: a gyenge, fejletlen én és az alacsony szinten integrált vagy integrálatlan személyiség jobban ki van téve annak, hogy megszállják a „láncravert ősök” – előbb a tudatát, majd az egész személyiségét.

1.2. Erős én-funkciók, merev Perszóna és a „láncravert ősök”

A terapeuta akkor sincs könnyebb helyzetben, amikor az ismertett alkoholbeteg férfival ellentétes személyiséggel, erős én-funkciókkal rendelkező, merev perszónájú, ego-megszállt esettel találkozik.

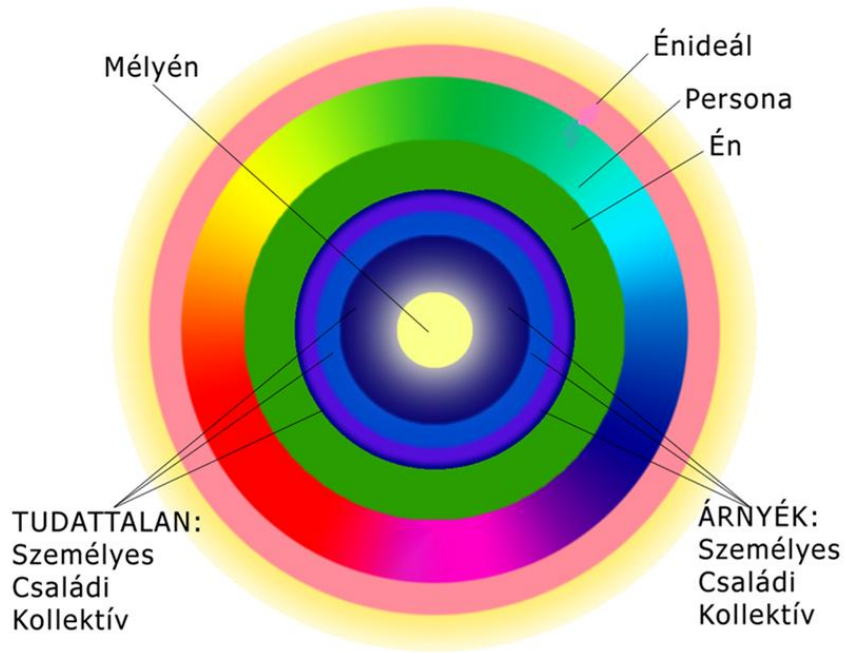
Mi a helyzet abban az esetben, amikor a felmenők megismerésétől való félelem miatt zárkózik el valaki attól, hogy akár a személyes, akár a családi múltjából (tudattalanból) valamit is beengedjen a tudatába? Személyisége kiszikkad, kiüresedik, érzelemnélkülivé és magányossá válik. Fél minden kapcsolattól, nehogy bármi, ami a külvilágból megéri, családi múltjára emlékeztesse.

Jól szemlélteti ezt a személyiségben lejátszódó folyamatot Stevenson kisregénye, a Dr. Jekyll és Mr. Hyde.

A regényben lényegében négy főszereplő van: Utterson, az ügyvéd, aki szinte az író helyett beszéli el a történetet; Enfield, Utterson rokona, aki a családi tudattalant szimbolizálja. Ketten együtt járják néma vasárnapi sétáikat. A harmadik, s egyben negyedik főszereplő, barátjuk, dr. Jekyll, az orvos, akinek Mr. Hyde alakjában, időszakosan árnyékrésze kel életre. A négy szereplő lényegében egy személyiség. Utterson, a történet elbeszélője képviseli az ént, dr. Jekyll, az orvos az énídeált, Enfield a családi tudattalant, Hyde pedig a személyiségnek azon árnyékrészét, amely a személyes, családi és kollektív tudattalanon vonul végig. Hyde alakja jól szimbolizálja, hogy abban az esetben, ha a személyes árnyékunkkal nem tudunk szembenézni, ahogy a regényben az orvos még a kisebb hibáit sem tudta elfogadni, akkor árnyékszemélyiségünk elhatalmasodhat rajtunk.

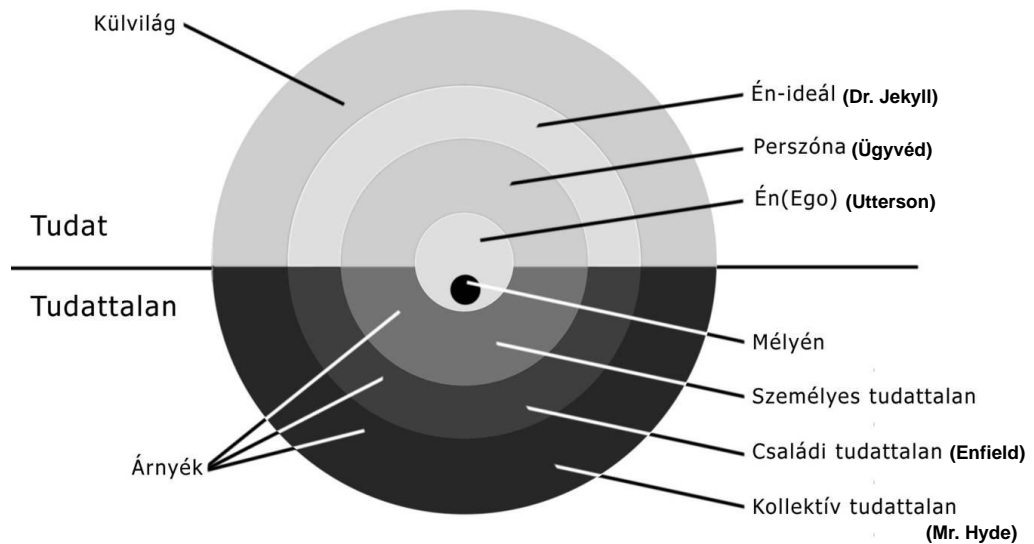
Uttersonnál a soha le nem vetett ügyvédi maszk szimbolizálja a perszóna és az én összeolvadását, amely már nem csak a külvilágból érkező információk és ingerek ellen védi a személyiséget, de a tudattalan terület impulzusait, a belső világ képeit, érzéseit sem engedi felszínre törni. Az ügyvéd személyes élete ezért kiszikkadt, üres, élmények és történések nélküli. Ez az üresség, emléknélküliség jellemzi személyes tudattalanját is. Vele sétáló rokona, Enfield személyesíti meg családi tudattalanját, akinek közreműködésével fokozatosan élettel telik meg. Az Enfield által előadott történet (Hyde éjszakai alakjáról) hatására éled fel személyiségének érzelmi oldala és egyben árnyékrésze. Így dr. Jekyll és Mr. Hyde egyben az ügyvéd én-ideálja és árnyék-része is (ld. 1., 2. és 3. ábra).

1. ábra. A SZEMÉLYISÉG SZERKEZETE I.

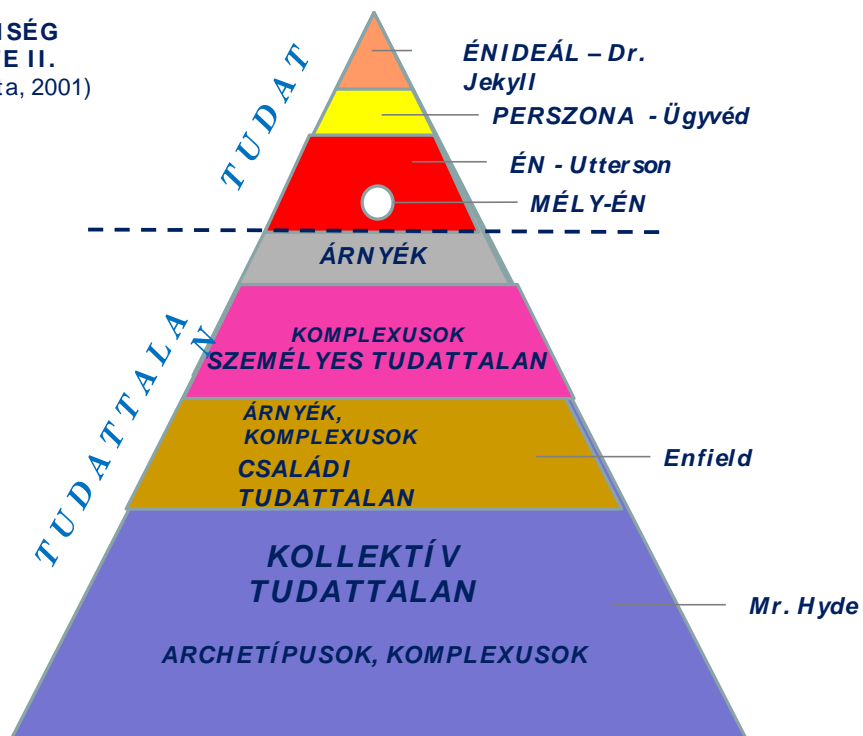

2. ábra. A SZEMÉLYISÉG SZERKEZETE STEVENSON KISREGÉNYÉNEK TÜKRÉBEN

Antalfai Márta, 1999.

3. ábra.
A SZEMÉLYISÉG
SZERKEZETE II.
(Antalfai Márta, 2001)

„Az ügyvéd képzeletét is rabul ejtette a dolog” – írja Stevenson. Egy szenvtelen, érzelem és érdeklődés nélküli ember tudattalanját érinti Hyde ördögi jelensége. Feléledt benne a családi tudattalan (Enfield, a rokon közvetítésével), majd egy archetípus, a gonosz archetípusa, amely már a kollektív tudattalan területéről érkezett. Ez megmozgatta érzelmi és indulati életét. Előbb az értelmét foglalkoztatta, majd képzeletét is megragadta. A kiszikkadt értelmet lázba hozza a múlt, az ősök képsora, egészen a kollektív árnyék, a gyilkos indulatokat képviselő Hyde archetípusáig. Közös sétájuk Enfielddel a családi tudattalan közvetítő szerepét szimbolizálja, egyben összekapcsolja a tudatos és a tudattalan lélekrészek közötti szakadékot. Megindul az energia felfelé áramlása a tudattalantól. A gonosz archetípusa misztikussá nő a szemében, az addig elfojtott indulatok hirtelen megszállják a tudatát és Hyde üldözőjévé válik – hasonlóan a Victor Hugo *Nyomorultak* című regényében is ábrázoltakhoz.

„És még nem volt arca ennek az alaknak, amiről megismerhette volna” – olvashatjuk Stevensonnál (Stevenson, 1978, 17.). „Nagyra nőtt Uttersonban a

kíváncsiság, hogy megismerje Hyde arcvonásait. Ha megláthatná, megvilágosodnék és elmúlna a rejtély.” (Stevenson, 1978, 17.). A regény pontosan ábrázolja, hogy addig félünk valamitől, amíg meg nem ismerjük. A tudat fénye eloszlatja a sötétséget, a félelmet.

Az Utterson éniideálját szimbolizáló orvos, dr. Jekyll nem tudta megengedni magának életében még a kisebb „csínytevéseket” sem, ezért egy olyan port talált fel, amely lehetővé tette számára, hogy saját maga ellentétévé változzon (jóból a rosszba: a társadalom szemében a „tökéletes” orvostól a „rossz”, a gonosz Hyde-ba), s így élvezni tudja az élet örömeit. Árnyék-részének, Mr. Hyde-nak szórakozásai kezdetben világi mulatozásokra terjedtek ki, később azonban ez az árnyék-rész egyre gonoszabb lett és a gyilkosságtól sem riadt vissza. Végül én-je elvesztette az átváltozások feletti kontrollt, nem használt a csodapor sem és a Hyde-alakból nem tudott visszaváltozni.

Dr. Jekyll az énjére tapadt és vele összenőtt merev orvos-ideál perszónától csak a „csodapor” segítségével szabadul: ám perszónájával együtt lehasad orvos-énje is és az árnyék-én, Hyde lép életbe. Itt tetten érhetjük, hogy az én irányító, integratív funkciója nem működik. Az én mintegy a perszóna, azaz az orvos-ideál áldozatává válik, vele olvad össze. Ilyenkor léphet fel a hasítás. A kisregényből megtudjuk, hogy Dr. Jekyll szülei irreálisan magas igényeket támasztottak gyermekükkel szemben, tökéletességet, hibátlanságot vártak el, még az apróbb csínytevéseket is elítélték. Így főhősünk én-erősítő pozitív visszajelzéseket valószínűleg nem vagy csak keveset kapott.

A regényben dr. Jekyll körül nincs női szereplő, árnyék-részének, a gyilkos Hyde-nak van egy idős, mogorva házvezetőnője. Ezen negatív női figura mellett megjelenik még egy nőalak, egy tíz év körüli kislány, akit Hyde fellök, majdnem eltapos. Így dr. Jekyll merev, irreális elvárásokat hordozó orvos énje, illetve perszónája nem kap érzelmi megerősítést pozitív női alaktól, ami hozzájárul merevségéhez és fokozatos kiüresedéséhez. Csak Hyde gyilkos-figuráját erősíti a benne lakó negatív anima, házvezetőnője személyében. Mint ismeretes az író, Stevenson is komoly anyakomplexussal élte le végig az életét pozitív, elfogadó, ún. „elég jó anya” hiányában.

Jekyll, az orvos Mr. Hyde alakjában halt meg. A regény végén már a por segítségével sem tudott visszaváltozni. Utat engedett a tudattalan ismeretlen erőinek, amelyek először az orvos alakjában megtestesülő perszónáját árasztották el, majd pedig személyisége esett szét, amikor pánik-állapotban öngyilkos lett. A regény jól érzékelteti, hogy az én számára elfogadhatatlan negatív impulzusok és ismeretlen erők (gondolok itt Utterson családi és kollektív tudattalanjának árnyékrészére) szabadon engedése nem megoldás – csakúgy ahogy az elfojtás sem. Egyedüli út a megismerés, tudatosítás, megvilágosodás és a megértés. Ezen az úton érvényesülhet életünkben az a felismerés, amit már Salamon király példabeszédeiben is olvashatunk: „Meggondolás örökös feletted, értelem őriz téged”. Lényegében erre hívja fel a figyelmet Szondi is a családi tudattalannal kapcsolatban, amikor az *állásfoglaló én* fontosságát hangsúlyozza: az én eldöntheti a saját tapasztalatai, érzései és késztetései alapján, hogy mit fogadjon el a külvilágból és a saját ösztöntörekvéseiből érkező impulzusokból. A „menekész egoidokat” nem elfojtani kell, hanem félretenni (Szondi, 1987, idézi Koronkai, 1996, 40.)

Stevenson kisregénye terápiás vonatkozásban egyrészt a családi tudattalan megismerésének fontosságát hangsúlyozza számunkra, másrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy a megismerésnek ez az útja nem veszélytelen. Kísérőre van szükség! Nem elég fellebbenteni a fátylat a múlttól, ahogy Enfield tette találkozásuk elején. Rájött, hogy végig Utterson mellett kell maradnia. Hasonlóan járt el, mint egy pszichoterapeuta. Figyelmeztető ez azon segítő foglalkozásúak számára is, akik gyors sikert, gyors megoldást várnak attól, ha a felmenők megjelennek a páciens képzeletében, vagy felismerik sorsukban. Még terápiás segítséggel sem könnyű eljutni a felmenők érzelmi befogadásához – lásd Utterson háritását. Önmagában a családfa ismerete sem elég, ha nem vagyunk készek arra, hogy szembenézzünk a múltunkkal, illetve mindazzal, amit a családi és a kollektív tudattalan tartogat számunkra.

A kisregény továbbá azt az üzenetet is hordozza, hogy nem tudunk közel kerülni belső világunkhoz a családi felmenőink kikerülésével.

A regény végén Utterson megszabadul irreális én-ideáljától (Jekylltől) és ellentététől, a családi, illetve kollektív tudattalan sötét, fenyegető árnyékrészétől (Hydetől) is, *de*

csak azt követően, miután megismerte őket. A megismerés nyomán integrálhatta csak mindkét szélsőséget a tudatába, s nyerhette vissza ezzel a két lehasított lélekrész energiáját. Az előzőekben ismertetett alkoholista férfival ellentétben Uttersont erős énje és énhatárai segítették abban, hogy létrejöhetett a családi tudattalanjával való kontaktusa, „vagyis az örökletességgel kapcsolatos állásfoglalása” rokonának és az általa előadott történetnek az elfogadásával.

Terápiás helyzetekben éppen a páciens gyenge énje, illetve gyengén strukturált én-funkciói miatt ez az állásfoglalás nem, vagy csak nehezen jön létre. Ezért a terápia első szakasza az énerősítésről kell hogy szóljon.

1.3. Elektra mint a családi tudattalan árnyéka

A tanulmány elején idézett mondatban a hallgató önismereti igénye minden bizonnyal az ősöktől öröklött előrevivő, pozitív tulajdonságokra is vonatkozik. Eddig mégis – a jelen fejezetet is beleértve – a családi felmenőktől „hozott” árnyékokról, patológiás működésmódokról, s azok visszatéréséről olvashattunk. Nem csak azért, mert a sorsanalízis célja, Szondit követve, a latensen jelenlévő beteg ősök feltárása, hanem mert a terapeuta a páciens problémáit kezelve, a felmenőknek elsősorban a patológiás működésmódjával találja magát szemben.

Jóllehet az ősök – terápiás tapasztalataim alapján úgy vélem – „megjelennek” (többek között) az életút fázis-specifikus fejlődési állomásainál is. A személyiségfejlődés folyamatában egyik rész-identitásból a másikba való átmenetnél erősebben érvényesül az ősök hatása, mivel az életszakasz-váltásoknál krízisek lépnek fel, s vele együtt komplexusok is aktiválódnak ősi működésmódok, archetípusok kíséretével, amelyek az adott fejlődési szakaszban manifesztálódnak. Ezek az archetípusok az elődök komplexusait, illetve konfliktusfeldolgozási módjait is tartalmazzák.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a következő pszichés fejlődési szakaszt, a következő identitást az egyén először az elődökhöz hasonlóan próbálja megvalósítani. Azaz nem az individuációt, az önmegvalósítást szolgáló módon, hanem elődei

mintájára. Ez gyakran vezethet sikertelenséghez, amit a mítoszokból született drámák érzékeltetnek a legjobban. Az utóbbira példa Elektra drámája.

Elektra történetét az ősi mondákból, a görög drámákból, és a monda modern, újkori feldolgozásából, Eugene O'Neill *Amerikai Elektra* című drámájából merítem. A görög mondakörről szóló elemzéseknél Edith Hamiltonra (Hamilton, 1992), Trencsényi-Waldapfel Imrére (Trencsényi-Waldapfel, 1960, 1973) és Kerényi Károlyra (Kerényi, 1977) támaszkodom. Elektra családtörténetének és személyes drámájának pszichológiai elemzését O'Neill darabjára építem.

A Pelopsz-ház Tantalosz óta nemzedékről nemzedékre húzódó sötét végzete nemcsak az ógörög tragikus költőket foglalkoztatta, az átokkal terhelt család története nyomán alkotta meg világhírű drámáját a 20. század egyik kiemelkedő szerzője, Eugene O'Neill is.

Az Elektra történetét feldolgozó művek közös magja az anyjával szembeforduló, apja védelmére kelő későserdülő-koraifjú lány tragédiája, aki az igazság pallosát suhogtatva előbb anyját hajszolja bele apja meggyilkolásába, majd öccsét anyja megölésébe. Igazságérzete mögött azonban egy infantilis és féltékeny lélek zsarolását, zsarnokságát fedezhetjük fel, amelynek háttérében a család napvilágra nem került bűneinek tudattalan kompenzációja húzódik meg.

Mind a görög, mind az o'neilli változatból kiderül, hogy Klütaimnésztra mai szemmel nézve annak a modern, szabadon döntő, érzelmeit vállaló nőnek az előfutára, aki nem törődik bele abba, hogy hadvezér férje megcsalja Kasszandrával. Nem törődik bele abba sem, hogy Agamemnón – engesztelő áldozatként a saját bűneiért – lányukat, Iphigéniát feláldozta az isteneknek.

Agamemnónról (az o'neilli változatban Mannonról) kiderül, hogy hideg, érzéketlen, szeretni nem tudó ember, akinek vádló tekintete mellett a szerelemre vágyó felesége bűnösnek érzi magát.

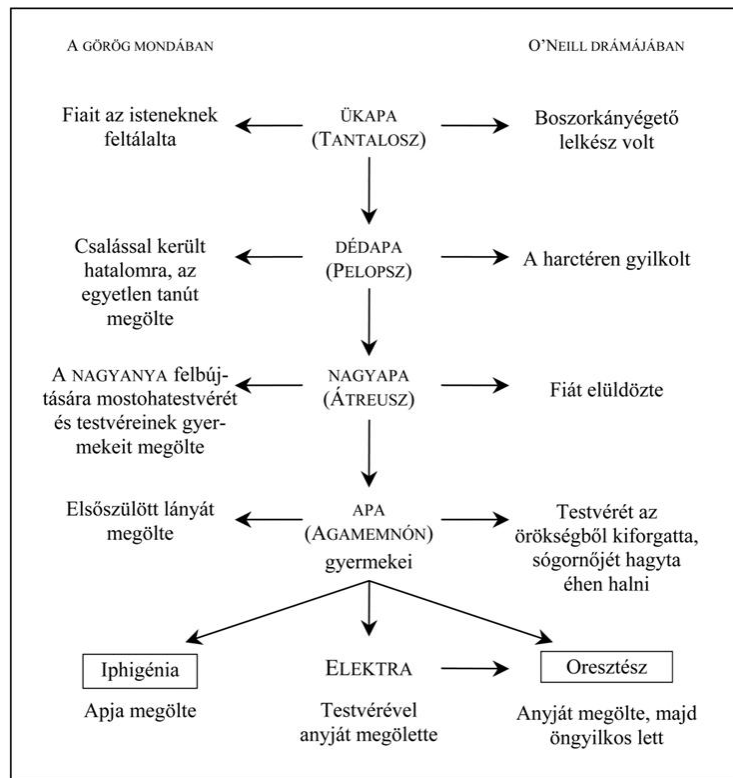
A családi patológia sokféle változatán belül a Pelopsz-ház tragédiájának háttérében a bűn húzódik meg és vonul végig nemzedékről nemzedékre. A megbánás,

felismerés és megvilágosodás nélküli bűn Elektra családjában apai ágon egészen az ükapáig követhető vissza (ld. 4. és 5. ábra).

4. ábra. ELEKTRA ŐSEI

5. ábra. A TANTALOSZ-PELOPSZ-HÁZ CSALÁDFÁJÁNAK APAI ÁGÚ FÉRFI FELMENŐI

A felmenők bűneinek árnyéka az utódokra vetül, előhívva személyiségük „alacsonyabb rendű oldalát”, árnyékrészét. Az előhívott „árnyék-én” destruktív energiája ebben az esetben nem a személyes énhez kapcsolódik, így nem, vagy legtöbbször csak késve tudatosul. Jól tetten érhető ez József Attila paradox értelmű verssorában: „miért nincs bűnöm, ha van”.

A családi tudattalanban rejtőző bűn, ahogy azt Mózes negyedik könyvében olvashatjuk, „megbünteti az atyák álnokságait a fiakban harmad- és negyedíziglen” (Szám 14,18).

A fel nem dolgozott, meg nem bánt bűnt személyiségünk árnyékrésze hordozza. Súlyától legkönnyebben úgy szabadulhatunk meg, ha a nálunk gyengébbekre, a legkisebb ellenállás irányába vetítjük azt ki. Így válhatnak a gyermekek szülei és felmenőik árnyékainak hordozóivá.

Agamemnón, a király és apa, érzelmeinek jóra és rosszra hasítása által szabadul meg elődei bűneitől, amelyet családi tudattalanjának árnyékrésze hordoz. Míg lánya testesíti meg lelkében a pozitív nőiséget, feleségére a negatív érzelmeit vetíti, így – az amoralitást is hordozó „árnyék-én” előhívásával – felesége, Klütaimnéztra elindul a bűn és az agresszió irányába, Elektra pedig a tisztaság, a morál képviselője lesz. Később, apja távollétében, vele hasonulva az ítélkezés megszállottjává válik. Nem ismerve fel saját árnyékát, gyilkosságba, majd öngyilkosságba kergeti anyját és testvérét.

Vele szemben öccse, Oresztész, a görög mondában eljut a büntudatig. Csírázó lelkiismeretének képei, a bosszúszomjas Erinniszek éjjel-nappal üldözik, majd a félig tébolyodott fiút a bírák és a törvény elé vezetik, Pallasz Athénéhez. A görög tragédiában Oresztész bűnbocsánatot nyer, mivel megtisztulásra törekszik. Az istenek felmentik, s a gonosz szellem, amely a családon ült, ezzel elenyészik.

Nem így O’Neillnél. Bár Oresztész nála is a megbánás felé halad, és ahogy görög őse a bírái elé, ő a rendőrségre akar menni, hogy az anyagyilkosságot bevallja. Nővére, Elektra azonban visszatartja, belesodorva a megvilágosodás és a téboly árnyai közt vergődő fiút a végső, utolsó bűnbe, az öngyilkosságba.

O’Neill Elektrája érzi, hogy bűnük bevallásával a család minden titkáról fellebbenne a fátyol. Feltárná a bírák előtt a bűnök sorozata: Elektra és Oresztész azért ölték meg anyjukat és annak szeretőjét, mert a férjében csalódott Klütaimnéztra megmérgezte apjukat.

Az Elektra által istenített hadvezér, bíró és polgármester apáról viszont kiderülnek bűnei. A görög változatban az, hogy megölte elsőszülött lányát, Iphigéniát. O’Neill változatában pedig, hogy egy hideg, érzelmeit elfojtó ember, aki sógornőjét, akibe szerelmes volt, hagyta éhen halni. Aki őseitől azt kapta örökségül, hogy az érzelem, a szerelem: bűn.

Ha bevallanák a testvérek bűnüket, nemcsak az apáról hullana le a dicsfény, hanem a nagyapáról és a dédapáról is kiderülne, hogy mostohatestvérét az örökség miatt megölte, O’Neillnél pedig elüldözte. A dédapa a mit sem tudó öccsével megettette a saját gyermekeit. Az ükapa csalással került hatalomra, csalásának egyetlen

tanúját a tengerbe taszította. O'Neillnél ez az ükapa boszorkányégető lelkész volt. A család bűnei Tantaloszra nyúlnak vissza, aki megfőzte és feltálalta fiát az isteneknek; ugyanakkor az istenek eledelét ellopta. Ez a cselekedet jól szimbolizálja, hogy milyen tragédiákhoz vezet az „égi és földi” dimenziók felcserélése. Tantalosz az istenekhez akart hasonlónak válni, isteni hatalmat akart nyerni lopásával. Az ükapa hatalommegszállottsága végigvonul leszármazottain, amelyhez pénz- és vagyonmegszállott feleségek kapcsolódnak, Pelopsztól kezdődően (ld. 5. ábra). Elektra a család bűneinek takargatásával akaratlanul is az őseit követi. Nem jön rá, hogy a bűn újabb és újabb áldozatokat követel magának, ha azt akarjuk, hogy az ne kerüljön napvilágra. A családi tudattalanban végigvonuló bűn mint árnyék szállja meg előbb Oresztész, majd Elektra tudatát. Oresztész esetében a negyedik generációnál pszichózis során manifesztálódik a rejtett, napvilágra nem került bűn.

A tudatosodásnak, megvilágosodásnak nagy ára van: tragédiák, szenvedés. Ezeket keresztül fejlődhet csak ki az a lelkiismereti funkció, amit Oresztész képvisel a görög drámában.

De mi történik O'Neill drámájában? Mi történt a huszadik században? Oresztész halott. Elektra becsukja az ősi ház ablakait, menekül a fény elől, halottai, személyiségének árnyékrészei visszahúzzák oda, amiről az Odüsszeiában ezt olvashatjuk: „Isten utálta ház, sok rokonöldösés, ember-mészárszék, vér-belepte padlatú”. Elektránál nincs megtisztulás, csak büntetés: mivel a bűn nem jut ki a napvilágra, önbíráskodássá, önsanyargatássá silányul, ami pusztuláshoz vezet, nem pedig felemelkedéshez.

Elektra nem tud szembenézni saját árnyékával, s így a még élő egyetlen tanút, a büntudatig eljutott Oresztészt a halálba kergeti.

A dráma végén Oresztész is rájön, hogy Elektra a „legérdekesebb” bűnöző mindannyiuk közül: „Annyi rejtett furcsaság egyesül benned, ami a család múltjában is ott bujkált már” – mondja nővérének. A család múltjában valóban volt egy apai ágú dédanya, aki fiait gyilkosságra bujtotta. (ld. 4. ábra).

Elektrának előbb az apjával, majd az anyjával való teljes hasonulása csak ifjúkorára következik be: de egyik sem önmaga. A hasonulás megakadályozza, hogy önmagára találjon.

Ezt Oresztész is észreveszi, megjegyzésére Elektra így válaszol: „Nekem nincs is saját életem?” Elektra a család és a felmenők árnyékának rejtegetésével és a büntudat háritásával válik a dráma legtragikusabb hőségé, akinek ezért az lesz a büntetése, hogy életben marad.

Feltehetjük a kérdést, miért nem sikerül Elektrának az önmegvalósítás és a felnőtté válás? Miért nem tudott a szülőkről leválni?

Amíg Elektra nem tud apja múltjáról, nyitva áll előtte az út, hogy Pallas Athénévé váljon, de amikor apja és annak családja bűneire fény derül, képtelen vele szembenézni, mivel ez esetben nemcsak apját kellene elítélnie, hanem saját addigi énjét is feladnia, ami lehetetlen, hiszen hasonult apjával. Számára a bíró és hadvezér apa akkor hal meg, amikor kitudódnak bűnei. Azután anyjával, illetve annak szeretőjével elvégezteti a gyilkosságot.

A hasonulások sorozatával a bűn is tovább gördül, generációról generációra egyre nagyobbra növekedve. Máté evangéliumában (10,35) ezt olvashatjuk: „Mert azért jöttem, hogy meghasonlást támasszak az ember és az ő atyja, a leány és az ő anyja, a meny és az ő napa közt.” Jézus ezen meghökkentő kijelentésében mély bölcsesség húzódik meg, és még annál is mélyebb törvény. Meghasonlás, azaz ellentét, feszültség nélkül a gyermek hasonulna akár az ellenkező, akár az azonos nemű szülővel, így elakadna a fejlődése. Ha az utódok azonosak lennének vagy lehetnének a szülővel, akkor csak ismétlődésről beszélhetnénk. Arról, hogy ez ne következhesse be, a genetika gondoskodik. Azonban a génjeinkben hordott s egyelőre számunkra még titokzatos történéseket, amelyek a fejlődésre és elődeink meghaladására tesznek képessé bennünket, a patológiás szülő-gyermek kapcsolatból eredő teljes hasonulás veszélye megakadályozhatja.

1.4. Identitáskrizis és családi tudattalan

Az előző fejezetet összefoglalva, az identitáskrizis idején aktualizálódó komplexusokban az ősök életének megoldatlan vagy rosszul megoldott sorsfordulói kérnek helyet az újbóli manifesztálódásra. A következő generációnak „akarva-akaratlanul” helyet kell adnia ezen komplexusok számára, amelyek minőségüktől függetlenül sajátos energiatöltésüknél fogva aktualizálódnak. Ezért – tapasztalataim alapján úgy vélem – az ősök megoldatlan komplexusai egyben életfeladatok az azokat magukban hordozó későbbi generációk számára.

Az ezen komplexusban meghúzódó sajátos érzéskvalitás az adott fejlődési szakasz magasabb minőségben történő megvalósításának lehetőségét kínálja fel az új egyed számára. Annál fogva is, mivel a felszínre kerülő archetípus az elődök megoldási módozatainál minden esetben több lehetőséget hordoz magában. Ezért is nevezhette Neumann (Neumann, 2005), majd Stevens (Stevens, 1982) is a transzformációt mint „alkotó fejlődést” egyedülálló átváltozási történésnek. Ez a magasabb minőség az újra-, illetve újjárendeződés révén – az új egyed, valamint az új szociális és társadalmi tér kettős megvilágításában – jöhet csak létre. Ez az, ami Elektra életéből kimaradt.

A 20. századra – elsősorban a modern társadalmak esetében – eltűntek a felnőttek által vezetett beavatási rítusok, valamint az a szokásrend, amely elősegítené a serdülők felnőtté válását. O’Neill Elektrája nem tudott megküzdeni ősei komplexusaival, amelyek serdülőkori, illetve kora ifjúkori identitáskrizise alatt szállták meg tudatát. Hasítással történő védekezése – az eriksoni identitászavarra emlékeztetően – elszigetelődéshez, az apai (agamemnóni) házba való bezárkózáshoz, regresszióhoz vezetett.

II. A sorsanalitikus és a jungi analitikus terápia kapcsolata esetrészletek tükrében

Az elmúlt évtizedekben, mint pszichoterapeuta gyakran tapasztaltam, hogy milyen erősen befolyásolja, sőt meghatározza a kliensek életét egy-egy általuk ismert vagy ismeretlen felmenőjük, ősük, vagy őseik képsora.

Terápiáim gerincét jungi analitikusként a páciensek álmai alkotják. Ehhez kapcsolódik szükség esetén a mese, valamint a művészetterápiás módszeremre és képzőművészeti technikákra épülő alkotás.

Ugyanakkor már kezdettől fogva hangsúlyt fektettem arra, hogy feltérképezem pácienseim családi múltját, felmenőit. Az első interjút követően, mindjárt a terápia első hónapjaiban családfát is készíttetek. A páciens ebben a fázisban érzelmileg még nincs kellően bevonódva saját családtörténetébe, ezért így inkább csak feltérképezésnek minősül a családfa. Kivételt képez az az eset, amikor a terápiára jelentkező már eleve családi problémával, a felmenőivel kapcsolatos konfliktussal, traumával érkezik.

Ám a terápia erősen álmokra (álmok hiányában imaginatív képekre vagy a páciens alkotásaira) épített folyamatában, valamint a személyes életút és tudattalan feltárásának időszakában többször is előkerülnek az ősök. Részben oly módon, hogy maga a páciens „hozza be” őket az ülésekre, illetve többnyire az aktuálisan felszínre került téma kapcsán maga a terapeuta kérdez rá egy-egy nagyszülőre, dédszülőre, visszautalva a családfára. Ez utóbbira a legtöbb esetben a páciensnek az álmaihoz fűződő asszociációi folytán kerül sor.

Jól tükrözik ezt a következő esetrészletek:

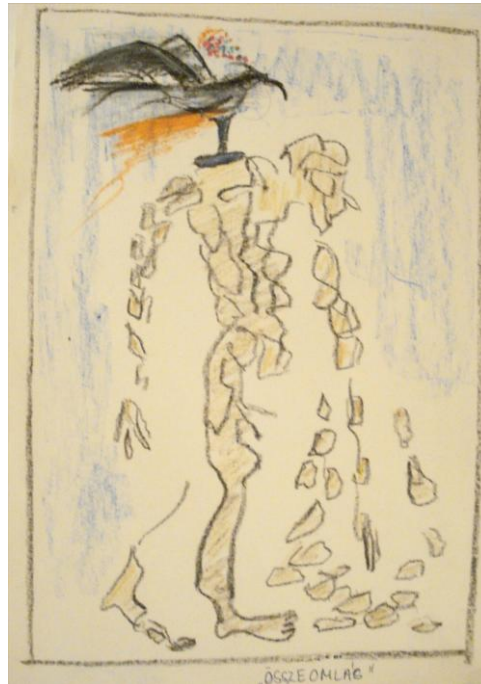
1. Esetrészlet:

A 32 éves, borderline betegségben szenvedő *Emese* terápiája során az „elragadás”, a „ragadozó ösztön” anyai szimbóluma jelent meg rajzain, festményein, sasmadár képében. Ez a félelmetes, álmaiban is megjelenő kép a páciens Rorschach-tesztjének első és hetedik tábláján is szerepel. A terápiás folyamatban, valamint a két év után ismételten felvett Rorschach-tesztben a sasmadár boszorkává változik. Ennek magyarázata, miszerint anyja, majd nagyanyja a kezelés utolsó szakaszában a sashoz, illetve a boszorka képéhez asszociálódott. Ezt követően a beteg már képesnek mutatkozott arra, hogy beszéljen úgy a nagyanyjához, mint az anyjához fűződő negatív érzéseiről.

Kapcsolatukból egyfajta transzgenerációs trauma esete bontakozott ki, amely az anyai nagyanyához vezetett. Úgy anyja, mint nagyanyja szorongásaik és félelmeik miatt a páciens állandó kontroll, „felügyelet” alatt tartották, s lényegében elzárták az élettől. Majd mint kiderült, az anya félelmei és szorongásai a nagyanya világglyűlő, ellenséges, kirekesztő és büntudatot keltő viselkedésére, illetve működésmódjára voltak visszavezethetők. S ez a nagymama nevelte őt 12 éves koráig... Úgy anyját, mint nagyanyját fojtogatónak, büntudatot keltőnek élte meg, azonban ez csak a terápia folyamatában tudatosodott benne. Szorongásokkal, félelmekkel, kényszeres működésmóddal érkezett a terápiába. A nagyanyja és az anyja irányában felgyülemlett indulatait „kiiktatta” a tudatából, vagyis részint elfojtotta, részint lehasította. Nyilvánvaló volt, hogy terápiás segítség nélkül nem tudott volna szembenézni felmenői komplexusaival. Gyenge énje miatt – a terapeuta énjének bevonódása nélkül – nem lett volna képes szembeszállni a destruktív anya megsemmisítő erejével. Annál is inkább, mivel anyját, a hasítás folytán – a terápia első évében – tudatosan nem élte meg negatívnak. Indulatai a tudattalan mélyén lappangva egy ősi képpé (sasmadár – boszorkány) szerveződtek, és a tudatot megkerülve jelentek meg álmaiban, festményeiben. Az anya destruktív (rabtartó) szerepének tudatosodására hosszú terápiás folyamat eredményeképpen kerülhetett csak sor. A sasmadár-boszorkány-anya egymásba fonódó hármából úgy tűnik, hogy az objektív világot – összekapcsolva őseink hiedelemvilágával és egyben az „ősidők valóságával” – ebben az esetben mintegy eszközként használta a tudattalan az egyensúly megőrzéséhez.

A páciens a terápiás folyamat során nem csupán álmokat hozott, hanem végig alkotott is, sokszor az álmait festette, rajzolta meg. Munkáinak ő maga adott címet. A bemutatott három alkotása közül az első két képen álmait rajzolta, illetve festette meg. Az Összeomlás című (1. kép) rajza jól kifejezi a ragadozó madár hatását a személyiségére.

1. kép. „ÖSSZEOMLÁS”

A festményén a három nőalak (2. kép) balról jobbra: nagyanyja, középen az anyja, jobbszélen a páciens. Meglepően jól érzékelteti az alkotó a nők „egyen” ruházatával a generációk egymásba fonódását, az egymáshoz való hasonulást, amelyben elvész az egyéniség.

2. kép. „ÁLOMKÉP”

Ebben a női hármásban a legnagyobb és leginkább meghatározó figura a nagymama, aki „komplexusaival¹ mintegy rányomul a következő generációra”. Életkora és az idő előrehaladtával nem kisebbedik, nem adja át helyét a következő nemzedéknek. A kép háttérében égő házat látunk, ahonnan álmában mindhárman kimenekültek. Képzületében nappal is többször megjelent, hogy mire hazamegy, leég a házuk, vagy földrengés miatt összedől. Ebben az esetben a ház női szimbólumnak tekinthető, amely otthont, biztonságot is jelent. Az égő ház, ahonnan menekülnek, az anyai nagyanyáé, ami jelentheti azt, hogy a nők nincsenek biztonságban, sem önmagukban, sem az otthonukban, mintha nem állnának rendelkezésre férfiak, akik megvédik őket, azaz a házat.

A Start című munkáját (3. kép) a terápia befejezése előtt alkotta. Itt is megjelenik a madár, viszont már nem mint ragadozó, hanem amely már a szabadságot képviseli. A

¹ A komplexusok az erős érzelmi töltésű konfliktushelyzeteket jelzik. A komplexus gyökere kapcsolattörténet, amely két félből tevődik össze (Kast, 2004, 89-119.).

páciens a terápiás évek rögzös útjának vége felé jött rá arra, amit O'Neill drámájában Elektra megfogalmazott: *Nekem nincs is saját életem.*

3. kép. „START”

A személyiségre „rátelepedő” felmenők sokszor nem csak akadályozzák, de egyenesen lehetlenné is teszik, hogy az utód önmaga lehessen. Ezért a terapeuta igazából nem is magával az individuumal, a „valóságos” pácienssel találkozik, hanem csupán a hamis szelffel.

Tapasztalataim alapján úgy vélem, az individuáció, azaz az önmegvalósítás terápiás folyamata nem képzelhető el a családi tudattalan feltárása, illetve a felmenők komplexusaival való foglalkozás és azok tudatosítása nélkül. Az életvezetési problémák, kapcsolati krízisek, pszichés és pszichoszomatikus betegségek hátterében sokszor komplexushordozó ősök rejtőznek. S ha nem kerülnek napvilágra ezek a komplexusok, azaz a páciens nem jut el oda, hogy a megismerje őket és állást foglaljon velük szemben, akkor, ha látszatra nem is, de lényegében ugyanabba az élethelyzetbe sodródik, mint amitől ősei szenvedtek.

2. A fentieket megvilágító másik esetrészlet:

A 24 éves *Kata* párkapcsolati problémái miatt önismereti terápiára járt hozzám. Az első interjút követő, álomelemzésekkel egybekötött feltáró terápia során kiderült, hogy sok párkapcsolata volt, köztük több is szerelemre épült, ám valamiért mindegyik megszakadt. A „valamiért” mögött sűrű viták, veszekedések, a páciens részéről megfogalmazott folyamatos kritikák, a partner elfogadásának képtelensége húzódott meg. A terápia folyamatában sokat dolgoztunk saját önértékelési és kisebbségi problémáival, ami elsősorban nőiségére vonatkozott.

Vonzó, csinos nő volt, amit párkapcsolatai is megerősíthettek volna számára, ám ő mégis úgy érezte, hogy probléma van a nőiségével. Mint később kiderült, ennek egyik oka a sérült apa-lány kapcsolatban rejlett.

Családi háttérét illetően többek között elmesélte, hogy kisgyermekkorától kezdődően felnőttkoráig szülei folyamatos veszekedéseire emlékezett. Apja vele is agresszív volt, két-három éves korától fogva gyakran megverte, ami egészen 16 éves koráig tartott, amikor is visszaütött és elköltözött otthonról. Anyjával mindig hűvös, távolságtartó volt a viszonyuk.

A terápia második évétől egy komoly párkapcsolata lett, de mint kiderült, szinte naponta veszekedtek. Bevallotta, hogy bizony veri a fiút. A későbbiekben elmondta, ez csaknem minden partnerével előfordult. Különösen azon fiatal emberek esetében, akik komolynak ígérkeztek és a házasság is szóba került: „Addig vertem őket, amíg elköltöztek tőlem.” Sokszor nem volt semmi oka arra, hogy megverje a párját: „Ott ült az íróasztalnál, dolgozott, és én nekiestem. Valami nem tetszett. Most úgy érzem, hogy bennem, magamban.”

A terapeuta persze rögtön a traumatizált apa-lány kapcsolatból fakadó elfojtott agresszió kiélésére gondol. Azonban más nyomon is elindultam. A terápia kezdetén bekért családfán kívül ugyanis emlékeket és fotókat is kértem a felmenőiről. Azt is feladatul adtam (ahogy ezt terápiás eseteimnél gyakran megteszem), hogy szüleitől és a még élő rokonoktól érdeklődjön felmenőinek sorsa, viselkedése, érzelmi élete stb.

iránt. 2001-ben készítettem egy kérdőívet, amelyen maguk a kliensek (önbeszámoló formájában) és a rokonaik, kapcsolataik nyilatkoznak arról, hogy szerintük a hozzátartozójuk (esetünkben a fiatal lány) kihez hasonlít, úgy külsőleg, mint belső tulajdonságai tekintetében. Ezt a kérdőívet (amelyet a tanulmány végén a mellékletben ismertetek) páciensnőm is kitöltötte, illetve kitöltötte a hozzátartozóival.

A kérdőív összességében azt jelezte vissza, hogy belső tulajdonságai alapján az anyai nagyanyjára hasonlít², akit viszont nem is ismert, mivel még a születése előtt meghalt. Azt is megtudtuk erről a nagyanyjáról, hogy gyakran volt indulatos és agresszív, mindkét férjét rendszeresen verte, végül a másodiktól el is vált, aki alkoholista lett. A családi múlt megismerését követően sokat dolgoztunk a pácienssel – most már *állásfoglaló énje* közreműködésével – az agressziókezelésén. Terápiás tapasztalataim alapján úgy vélem, a tudatosodás csupán az első lépés a változás útján. Hiszen ezt követően kemény önismereti munka vár még a kliensekre: a rögzült viselkedésmintán és érzelmi beállítottságon kell változtatniuk.

A családi ősöknek, a családi tudattalannak hatalmas „visszahúzó ereje” van, amint azt a tanulmány I. fejezetében is igyekeztem érzékeltetni. Nehéz ellenállni ezeknek az erőknek és elindulni a saját személyes sorsunk megvalósítása felé vezető úton. Ezért a terápia céljaként jelölhető meg a kényszersorsból a választott sors irányába történő elindulás. Terápiás eseteimnél is megfigyelhető, hogy az életüket befolyásoló ősök felismerését követően még hosszú az út, amíg a hamis szelfet az igazi váltja fel. Ezt azonban nem csak a terápia folyamatában megerősödő, „állásfoglaló én” segíti elő, hanem az a személyiségünk mélyéről, a kollektív tudattalانبól érkező erő is, amely a különféle archetípusokban ölt testet (lásd a ragadozó madár és boszorka alakját). Fontos, hogy az egyes terápiás ülések során lehetőséget teremtsünk arra, hogy ez, a személyiség egyensúlyát visszaállítani hivatott erő megjelenhessen. Ezt szolgálhatják az álmok, illetve az álomelemzések.

Említett páciensem alábbi álma is nagyban segítette őt abban, hogy túl tudjon lépni a nagyanyai örökségen, s a szülei házasságából hozott kapcsolati mintán. Álmában a „királyi esküvő”, mint archetípus jelent meg. Ez az álom napokig igen erős

² A fent nevezett kérdőív külön kitér a külső és a belső tulajdonságokra. A kérdőív szerint a kliens (Kata) külső tulajdonságai alapján az apai nagyanyjára, a belső tulajdonságai alapján pedig az anyai nagyanyjára hasonlít.

hatással volt rá. Magam *gyógyító archetípusoknak* neveztem el klienseim azon álmokképeit, amelyek a kollektív tudattalamból pozitív ideákat és mintákat hoznak fel segítségül a tudatba. Kliensem álma a következő volt:

„Anyámnak akartam vásárolni dolgokat, táskákat, ajándékot. Apám is ott volt, aki nagyon haragosan nézett vissza, ami számomra azt jelentette, hogy ez biztos nem jó anyámnak. Nevetve és szégyellve néztem apámra, aki nagyon mérgesen azt mondta: hülye. Először elszomorodtam, majd mérges lettem. Az álom úgy folytatódott, hogy egy nagy indiai falvédőt akartam végül venni. Aranyból halak voltak körben a kitergetett falvédőn. A falvédő közepén egy mesebeli motívum volt: királylány és királyfi, akik fák között lóra szállnak fel, két gyermek áll előttük. A királylány és a királyfi egymás felé nyújtják a kezüket: eljegyzés vagy esküvő. Olyan volt a kendő, mintha megelevenedett volna egy régi kép, mozogtak benne a figurák, mintha egy ősi mese lett volna. Régi, a színek is olyan régiek voltak.”

Ez esetben minden bizonnyal a felmenői és a szülei rossz házasságának ellentétéként jelenik meg a falvédőn a mesebeli királyi esküvő, mint archetípus, a pozitív érzelmeket sugárzó királyi párral és a gyermekekkel egyetemben.

A felmenőikig visszavezethető komplexusokkal terhelt házasság – mint destruktív energiát hordozó családi minta – ellensúlyozására megjelenő elmosódott szürkés kép, ami mégis mozog, eleven, azt jelzi, hogy az archetípusnak csak „a váza” van meg, azaz egy pozitív aspektusú öskép. Ez mégis elégséges impulzust adhat ahhoz, hogy képzeletét és érzelmeit pozitív irányba terelje a jelenlegi, komolynak ígérkező párkapcsolatát illetően.

Páciensem további életútja úgy alakult – még a terápia időszakában –, hogy férjhez ment, s gyermeke is született.

A sorsanalitikus és a jungi analitikus terápia közti kapcsolatot összefoglalva, a következőket tartom lényegesnek:

1. Mindkét terápia *mélylélektani* irányultságú, mindkettő a tudattalanban zajló folyamatok és a tudat közötti kapcsolattal foglalkozik.
2. Közös mindkettőben az *álmokkal való munka*, amely utat nyit a tudattalan felé.

3. Mindkettő *komplexusokkal*³ dolgozik: a *családi, illetve a kollektív tudattalan komplexusaival*.
4. Szondinál a *személyes sors*, Jungnál az *individuáció* szolgálja az önmegvalósítást, a hamis szelf helyett az igazi megtalálását.
5. Az *individuáció* mint *önmegvalósítás* folyamatában fontos a *felmenőkhöz kapcsolódó komplexusokkal* történő munka.
6. A *választott sors* hozzájárul az *önmegvalósításhoz*.
7. A *családi tudattalan* kapcsolódhat *archetípushoz*⁴, mint például az Elektra mondában: morális kisiklások és bűnök sorozata a felmenők életében, aminek archetípus változata a birtoklás, kapzsiság, féltékenység; vagy a II/1. esetnél a családon és egyben a családi tudattalanon uralkodó nagymama ösképként, ragadozó madárként való megjelenése.

III. A kollektív és a családi tudattalan, valamint az átöröklés kapcsolata

III.1. Családi tudattalan és archetípus

Az archetípus az ösztön tudattalan képe, öskép, minta, mátrix, prototípus. Eredendően örökletes, *a priori* tényező, a psziché tudattalan szerkezetét alkotja. Az emberiség ősmúltjának tapasztalatait őrzi (Jung, 2011). Kétféle úton kerülhet kapcsolatba a tudattal, illetve integrálódhat a tudatba:

A/ a családi és a személyes tudattalan közvetítésével, majd a tudaton keresztül kapcsolatba kerülve az adott korrallal, mindig új és új „ruhát” (perszónát) ölthet magára;

³ A komplexusok érzelmmel teli energiaközpontok, amelyek egy meghatározott jelentésmag köré épülnek. Mindig összeütközés eredményeképpen „keletkeznek”, ott, ahol az ütközés (feszültség) révén bizonyos energia összpontosul (Antalfai, 2006, 50.).

⁴ Az archetípus C. G. Jung meghatározásában: „Az archetípus fogalma, amely elválaszthatatlanul együtt jár a kollektív tudattalan elgondolásával, azt fejezi ki, hogy vannak bizonyos formák a pszichében, amelyek mindig és mindenütt föllelhetők.” (Jung, 2011, 51.). Továbbá lényegében ugyanez Marie-Luis von Franz, Jung-tanítvány megfogalmazásában: „Jung archetípusokon azokat a velünk született pszichés hajlamokat vagy viselkedésmintákat értette, amelyek az emberi fajban közösek” (von Franz, 2009, 45.).

B/ szimbólumok útján: megjelenhet mesében, mondában, mítoszban, álomban, művészi alkotásban, s a kor stílusában is. A tudattalan tartalmát a külvilágba vetítve személyesíti meg.

III.2. A kollektív és a családi tudattalan kapcsolata az archetípussal

A kollektív tudattalan és tartalma, az archetípus egyetemes, az emberi fajra jellemző közös tulajdonságok hordozója. Az archetípusok *a priori* mintázatának tudatban megjelenő formáira a külvilág hatást gyakorol (Jung, 2011). Az archetípusok és a külvilág között érvényesül egy bizonyos fajta rezonancia. A külvilágból érkező hatások – így a szülői viszonyulás – felerősíthet pozitív vagy negatív irányban egy adott archetípust. Például a traumatizáló anya hatására a gyermek tudattalanjában felerősödhet a negatív anyaarchetípus, ami megjelenhet mostoha vagy boszorkány képében. Ez a negatív érzelmekkel átítatott anyakép (aminek eredetileg valóságos alapja volt) később már a családi tudattalan vonulatán keresztül „öröklődhet”. Így jöhet létre az utódok tudatában – esetünkben a női, anyai ágra vonatkoztatva – egy olyan negatív beállítódás, amelynek hatására az anyakép egyre jobbal elszakad a valóságos anyától, ambivalens kötődést és érzelmi viszonyulást – gyakran hasítást – eredményezve. Később egyre dominánsabb szerepet tölthet be ez a negatív anyakép az utódokban, ami, mint az archetípus negatív változata, a kollektív tudattalanban már eleve adott. Ez a pszichében dominánssá váló negatív anyaarchetípus erősen befolyásolhatja (esetenként megszállhatja) a gyermek érzelmvilágát, majd tudatát is, akadályozva ezzel a valóságos anyával kiépülő szeretetteljes kapcsolatot.

1. Első esetrészlet:

A 24 éves *Irma* anyakomplexusával dolgoztunk a terápiában. Anyjára vetített negatív indulatait, gyűlöletrohamait a terápiában feltárt személyes élmények alapján irracionálisnak minősültek, nem állt mögöttük tényleges szeretetdeficit, sem trauma az anya részéről. A családi felmenők közül – másfél évi terápiás munkát követően – az apai nagyanyára terelődött a figyelem, akinek a saját anyjával szemben voltak hasított

érzelmei (gyűlölet és szeretet váltogatta egymást): anyja (a páciens apai ágú nagyanyai dédanyja) nem engedte önállósodni a lányát, haláláig maga mellett tartotta, akinek közben a házassága is tönkrement. Ez a dédanya által kiépített függés a nagyanya élete végéig megmaradt, ami viszont páciensünk esetében az anya-lány kapcsolatra nem volt jellemző. Őt az anyja lényegében szabadon és szabadságra nevelte, nem telepedett rá, tiszteletben tartotta véleményét, döntéseit. A terápia ideje alatt egyetemistaként kollégiumban lakott. A páciensben mindezek ellenére hasonló érzelme hullámok éltek anyja iránt, mint az anyakomplexusát fel nem dolgozott nagymamában.

Péleynek (Péley, 1994, 443.) a serdülőkori átalakulásra vonatkozó megállapítása szerint: „az eddig személytelen archetípuselemeknek inkorporálódniuk kell, személyes jelentésre kell szert tenniük.” Saját mesekutatásaim alapján úgy látom, hogy ez a folyamat a többi fejlődési szakaszra is érvényes, melyeknél szintén tetten érhetők az adott életkorhoz kötődő archetípusok. A *személyes jelentést* – terápiás tapasztalataim alapján – nagyban befolyásolja a *családi tudattalan*, azaz a nagyszülői és dédszülői felmenőktől hozott (feltételezésem szerint feldolgozatlan, ezért öröklődő, patológiás komplexusokból eredő, sajátos genetikai háttérrel is rendelkező⁵), elsősorban az érzelmi életet uraló életszemlélet és viselkedésminta, amelynek gyökerében archetípus is felfedezhető.

A fentiek értelmében a felmenőktől *öröklött komplexushoz archetípus is kapcsolódhat, illetve fordítva*, melynek jellemzői: *öröklött kapcsolattörténet (komplexus) → erős érzelmi töltés (archetípus) → ismétlési kényszer*. Tehát a komplexus a tudattalanba került, vagy onnan aktiválódó – utóbbi esetben az ősektől adoptált – fel nem dolgozott konfliktus. A viselkedésben, életmódban megnyilvánuló ismétlési kényszerek esetében gyakran áll fenn az egyoldalúság veszélye: könnyen megszállhat bennünket egy archetípus, illetve benne ragadhatunk egy komplexusban. A fent ismertetett esetben a fiatal lány ellenséges indulatot és haragot táplált anyja

⁵ A genetikai, biogenomikai és neurológiai kutatások eredményeiből ismert, hogy pl. a szorongásszint, amivel születünk genetikailag meghatározott; a hosszantartó stressz beíródik a neuronokba, ami gén-szinten is változásokat okoz; a tapasztalataink beépülnek génjeinkbe, amelyeket tovább is adhatunk. A genetika és a környezet kölcsönhatásáról számos tudományos mű született, ám ez a terület nem, illetve csak érintőlegesen kapcsolódik jelen tanulmányhoz. A genetikára történő utalások saját terápiás tapasztalataimra épülnek. A jelen tanulmány végén található irodalomjegyzékben három tanulmány található, amely a genetika és a környezet kapcsolatával, illetve a szorongásos rendellenességek genetikájával foglalkozik (Maric és Svrakic, 2012; Gottschalk és Domschke, 2017; Scarr, Udawela és Dean, 2018).

íránt, sokszor a gyűlölet érzése szállta meg, ami időnként az ellenkezőjébe is átfordult. Terápiás tapasztalataim alapján úgy tűnik (amit a jelen tanulmányban ismertetett esetek is reprezentálnak), hogy egy-egy felmenőtől örökölt komplexus az utód esetében a megszállottságig felfokozódhat. Ez az érzelmi túlfűtöttség ugyanakkor nincs arányban a páciens vagy kliens valóságos élethelyzetével.

2. Második esetrészlet:

A II. fejezetben már ismertettem annak a borderline betegségben szenvedő fiatal nőnek (Emesének) az esetét, aki az életére rátelepedő anyjának és anyai ágú nagyanyjának fojtogató lényét úgy próbálta meg elviselni, illetve szublimálni, hogy alkotásaiban ragadozó madárrá, illetve boszorkává változtatta. Azért emelem ki ismét ezt az esetet, mert plasztikusan tárja elénk a személyes, családi és kollektív tudattalan, valamint az archetípus közötti kapcsolatot.

A páciens alkotásaiban tetten érhető az a hasítás, ami a tudatos megélés és a tudattalan képei (üzenete) között az alkotások közvetítésével jelenik meg. A hasítás Emese gyenge énjéből, bizonytalan énhatáraiból eredt: tudata „védekezett” a traumatizáló felmenőkkel történő szembenézéstől. Ezért az anyjához, illetve a nagyanyjához fűződő ellenérzések hatására a negatív anyaarchetípus olyan mélyre süllyedt tudattalanjában, hogy egy – az emberiség kollektív mítoszában élő – ősi képhez, az emberre is veszélyes ragadozó madárhoz (esetünkben sashoz, majd varjúhoz) kapcsolódott, amely a tudatot megkerülve álmokban, illetve alkotásokban jelent meg. Emese számára annyira megsemmisítő erejű volt a felmenőiről hozott anyakép, hogy tudata a lehető legmesszebbre „űzte” azt, egészen a kollektív tudattalan ösztönszférájáig⁶, a személyiség szerveződés alacsony szintjét szimbolizáló állatvilágig.

A terápia későbbi szakaszában aztán a kollektív tudattalan mitológiai mélységeiből a mesei boszorkány alakjához közelít az anyakép. Végül, mint kulcsfigura megjelenik festményein az anyai nagyanya is, aki hátulról mozgatja a

⁶ C. G. Jung megfogalmazásában: az ösztönök „az archetípusok nagyon közeli analógiái, mégpedig olyannyira közeli, hogy joggal feltételezzük, az archetípusok maguknak az ösztönöknek a tudattalan leképeződései. Más szóval az archetípusok az ösztönös viselkedés alapmintázatai.” (Jung, 2011, 52.).

szálakat – a páciens anyjának életét mindenképp. Kiderült az is, hogy ez a nagyanya nevelte őt 12 éves koráig, lényegében elvéve őt az anyjától, mivel nevelését nem bízta a lányára.

Az ismertetett eset plasztikusan tárja elénk a személyes, a családi és kollektív tudattalan közti különleges kapcsolatot, mikoris a tudatból kizárt, az én-integritást veszélyeztető elviselhetetlen élmények, traumák, a személyes és a családi tudattalant megkerülve, a kollektív tudattalan archetípusaihoz kapcsolódnak és szimbolikus képekben öltönek testet. Ezen tudattalanban zajló folyamat lényege, hogy az én számára elviselhetetlen negatív, személyiségromboló energia ezáltal mintegy levezetődjön, illetve egy szimbolikus képbe transzformálódjon. Estünkben a terápia segítségével és annak folyamatában az ösképben – ragadozó madár, majd boszorka alakjában – megjelenő negatív nagyanya- és anyaarchetípus visszakerül a családi és személyes tudattalanba, majd a tudatba, végül az én kontrollja alá.

IV. A családi tudattalan szerepe az önmegvalósítás folyamatában

Krízishelyzetekben, életvezetési elakadások vagy betegségek idején, pszichológiai, pszichoterápiás vagy mentálhigiénés segítség nélkül nem könnyű rálátni saját életünkre és ezáltal felismerni problémáink gyökerét. Ám még ezt a felismerést és tudatosodást követően is szükség van lelki vezetőre annak érdekében, hogy személyes utunkat megtaláljuk.

A sorsanalitikus terápia az általam alkalmazott dinamikus orientált analitikus pszichoterápián belül igen fontos szerepet tölt be még akkor is, ha csak egyik szakaszát alkotja a terápiás folyamatnak. Kivételt képez az a helyzet, amikor a páciens részéről hozott probléma eleve a felmenőkhöz kapcsolódik. Ilyen esetben ezzel a szakasszal le is zárulhat a terápia. Ám a gyakorlatban legtöbbször éppen azért folytatódik, mert a felmenők és a páciens élete között feltárt analógia egyben komplexushordozó, ami viszont további feldolgozást igényel.

A terápia nehéz és nem is rövid szakasza, amikor felmenőket „vonunk be” álomelemzés és asszociációk segítségével. Ugyanakkor nem könnyű eljutniuk a pácienseknek sem saját felmenőikhez oly módon, hogy azok „életébe” érzelmileg is involválódjanak és megéljék az énrészességet. Érzelmi bevonódás hiányában pedig nem jön létre megvilágosodás, vagyis rádöbbenés arra, hogy lelki rezonancia és működésbeli hasonlóság állhat fenn az adott ős, valamint a saját élet között, mivel „az ősi törekvések ’mintái és figurái’ a genetika törvényei szerint vissza kívánnak térni...” (Gyöngyössiné Kiss, 2007, 201.)

Terápiás tapasztalatom alapján állíthatom, hogy több szorongással, háritással és tabu-témával szembesül a terapeuta a családi felmenők életével kapcsolatban, mint a személyes életút, illetve. a személyes tudattalan feltárása során.

Esetrészlet:

Párkapcsolati kudarcainak megoldásához kért segítséget egy 30 éves nő, aki terápiájának harmadik évében jutott el oda, hogy érzelmileg is megnyíljon arra, hogy felmenőinek életét behozza az ülésekre. A terápia első éveiben személyes életével és múltjával dolgoztunk. Kiderült, hogy párkapcsolatai, még a komolynak ígérkezők is azért bomlanak fel, mert a testi közeledést elutasítja, az érintés és csókolódzás szintjén is. Problémáját több oldalról körbejárva sem történt ebben változás. A terapeuta nem talált fogódzót: negatív, traumára utaló élményt sem az álmaiban, sem az elbeszéléseiben. A páciens nehezen nyílt meg a családi múlt irányába, felmenői életéhez racionálisan és távolságtartóan közelített, szinte csak életrajzi adatokat közölve. Végül mégis egy álma kapcsán eljutottunk anyai ágú női felmenőihez, akiknek életével kapcsolatosan „kiderült” (megnyitva emlékezetének csatornáit), hogy szexuális erőszakot és bántalmazást kellett elszenvedniük. Egyikőjük sem ment férjhez, sőt az egyik nagynéninek már 30 éves korában meg is szűnt a menstruációja.

A páciens kapcsolati problémáinak egyik lehetséges háttértényezője tehát a családi tudattalanban húzódó trauma.

Sok esetben a családfán kívül (amelyek legtöbbször csak száraz adatokat tartalmaznak, s több felmenő is hiányozhat róluk) nem állnak rendelkezésre egyéb információk az ősökről. Kevesen ismerik déd- és nagyszüleiket, illetve oldalági rokonaikat. Ezért a korábban már említett – a tanulmány végén található – kérdőívén, valamint a felmenők életére történő többszöri visszautaláson és az álmokon kívül az ősök életébe történő érzelmi bevonódáshoz és emlékezéshez a következő módszert alkalmazom: portrékat ábrázoló képzőművészeti alkotások, művészi fotók választására biztatom a terápiában résztvevőt. Hiszen, ahogy Szondi megfogalmazta: választásainkban ismerhetjük meg önmagunkat.

Ilyenkor arra kérem a klienst, hogy válasszon egy olyan portrét, amely a késő felnőttkori (55–68 év), illetve időskori (70 éves kortól) női és férfi ideálját testesíti meg. Ezt követően azt vizsgáljuk, hogy a választott ideál külső és belső tulajdonságait vajon hol fedezi fel önmagában, illetve valamelyik felmenőjében. Az elmúlt évek tapasztalatait összegezve: a választott képekhez fűzött asszociációk és elemzés alkalmával maguk a kliensek döbbennek rá arra, hogy az általuk választott ideálok esetében egy-egy felmenőjük tulajdonságait fedezik fel. Ezt követően már tudatosan adtam ezt a választásos feladatot különösen azon klienseknek, akik nem ismerték életükben déd- és nagyszüleiket.

V. Van kiút – a felmenők problémáinak, komplexusainak felvállalása

Az előző fejezetekben ismertetett esetekből is látható, hogy az ősök személyiségünkre gyakorolt hatása milyen erős, ráadásul nehezen felismerhető, amihez még az is hozzájárul, hogy háritani is igyekszünk a sorsukat, amely krízisektől, komplexusoktól, patológiás működésmódtól sem mentes. Ugyanakkor éppen a megismerésüktől való elzárkózás és a fel nem vállalás az, aminek hatására azok kontrollálatlanul befolyást gyakorolhatnak életünkre.

Az alábbi esetrészletek azt tükrözik, hogy ha kell, terápiás segítséget is igénybe véve felvállaljuk őseinket, képesek lehetünk arra, hogy bár az ő „kíséretükkel”, de kezünkbe vegyük a sorsunkat.

Esetrészletek:

1. *Erika*, önismeretre járó 27 éves kliensem terápiájának harmadik évében, nyári szabadságáról visszatérve sorozatos baleseteiről számolt be. Próbálta megfejteni azok hátterét, de sem a kognitív szintű megközelítések, sem az álmok nem vezettek eredményre. Egy újabb balesetét, lábtörését követően ágynyugalomra kényszerült. Ekkor keletkezett az az érzése, hogy alkotni szeretne. Őszi fáit akrillal festette vászonra. Képeit szemlélve, majd közösen megbeszélve arra jött rá, hogy a kiüresedett, kiszáradt első fája saját lelkiállapotát tükrözi: a fa láttán döbbsent rá arra – amit eddig érzés szinten nem is élt át – hogy már néhány éve szinte érzelem nélkül éli mindennapjait. Munkamegszállottá és kiszáradttá vált. A fák megfestését követően valami felszabadulásfélét érzett, amiről így vallott: „A harmadik fa megtelik élettel. Ezek elindítottak belül valamit, újra kell rendeződniük bennem a dolgoknak. Ha próbálok változtatni, az ne csak gondolati sík legyen, hanem érzelmi is. Azt hittem, hogy fákat csinálok, de ezek nem fák.” Utóbbi mondata utal arra, hogy festményei aktuális állapotát szimbolizálják, munkában és feladatokban megfáradt, kiszikkadt életét (ld. 4., 5. és 6. képet).

4. kép

5. kép

6. kép

Erika esetében jól megfigyelhető, hogy a trauma nemcsak egyszeri élményhez köthető, hanem egy életszakaszt felölelő létállapothoz is. Egy életforma is lehet traumatizáló, és – mint esetünkben – testi sérüléshez is vezethet. A személyiséget szinte láthatatlanul sebző életforma magában rejthet múltbeli (esetünkben a felmenők munkamegszállottságáig visszanyúló), ám a jelenben aktualizálódó komplexusokat. Az önismereti terápia során felszínre került a felmenőtől hozott munka-, illetve teljesítmény megszállottsága. Apai nagyanyja a földért, az anyagi javakért képes volt családtagjait is feláldozni a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt. Az utóbbin – ahogy arról a kliens beszámolt – érzelmi elhanyagolást, illetve zsarolást, valamint a konfliktusokkal és agresszióval terhelt családi kapcsolatokat értett. Ráeszmélt, hogy bár gondolati síkon elítéli az apai nagyanyja életformáját, mégis, kísérteties módon hasonlóan működik a mindennapokban.

A klienst alkotásai segítették hozzá annak felismeréséhez, hogy tudattalanul az ősei útját követi saját életvitelében. Festményein különleges módon „megjelenik” a testi szintről, a test mélységeiből származó vágya, ami az alkotások megbeszélése

során még nem tudatosodott benne, ám a terapeutában már akkor megfogalmazódott. A terapeuta különösen a harmadik fa lombkoronáján levő megduzzadt, étellel teli, magokat idéző levelek hatására asszociált a páciens anyaság utáni vágyára. Természetesen ezt nem jelezte vissza a kliensnek.

Erika az alkotásait követően kilenc hónapra várandós lett, majd rá egy évre nagy örömmel mutatta be kislányát...

Az eset azt az üzenetet közvetíti számunkra, hogy a felmenőktől hozott, fel nem dolgozott komplexusnak nem csak visszahúzó, ismétlődésre kényszerítő ereje van, hanem traumát okozó hatása is lehet. Esetünkben a nagyanya láthatatlan rátelepedése a kliens életére gátolta őt meg személyes sorsának felvállalásában.

2. *Éva*, a közel két éve önismereti terápiára járó 27 éves női kliensem egyik álmához fűződő asszociációjakor jutott arra a felismerésre, hogy aktuális párkapcsolati krízisének háttérében transzgenerációs trauma is húzódhat: „Ahogy olvasgattam az álmomat, bevillant egy gondolat, hogy anyu vajon azért is hangsúlyozza-e mindig, hogy mindent egyedül csinál, mert mama is ugyanezt tette, különösen attól az időtől kezdve, miután a nagyapám meghalt. És vajon én követem-e ezt azzal, hogy a kontrollt szélsőségesen magamnál akarom tartani? A kígyó törekszik a bakancsba bújni, de én ki akarom szedni belőle, hogy aztán megsemmisítsem. Lehet, hogy így teszek a partnereimmel is? Az álom alapján nevelgetem a kígyókat, majd miután nem tudom, hogyan kell megtartani őket, megszabadulok tőlük. Apukám szülőfalujában neveltem ezeket a kígyókat. Ezért is transzgenerációs traumának hívom. Bennem is meg van, hogy egyedül akarok mindent csinálni, kontrollt akarok tenni minden felett, így a szexben sem tudom magam elengedni.” Anyja is indulatkitörésekkel kontrollálja és uralja a környezetét: „Sémák alakultak ki anyámmal szemben, védekezésül, mivel nem lehet vele semmit megbeszélni. Indulatos lesz az ellenkező véleménytől, látásmódtól. Félek, hogy én is ezt továbbviszem. De attól is félek, hogyha haraggal jövök el otthonról, akkor valaki megöli magát. Két nagyapám öngyilkos lett.” A terápia során kiderül, hogy barátja is hasonlóan működik, mint az anyja, indulatosan reagál, mások

gondolatai nem érdeklik. Ugyanakkor ő is sokszor indulatos a barátjával szemben, ezért fél, hogy úgy fog működni majd egy kapcsolatban, mint az anyja.

Nagy utat tett meg a kliens, amíg eljutott a fenti felismerésekig. Tudatosításuk minden bizonytal segíteni fogja őt abban, hogy változtasson úgy a barátjához, mint a környezetéhez való hozzáállásán. A terápia folyamatában a családi tudattalan további feltárásán dolgozunk, annak érdekében, hogy megszakíthassa az ősei árnyékos oldalából épült transzgenerációs láncot, azt, amely a partner feletti uralkodásra, a másik semmibevevására és a környezet feletti kontrollra épül.

VI. Öröklődés és/vagy fejlődés, ismétlődés vagy változás

„A betegség akkor kezdődik, ha valaki kikerül a sorsából.”

(Laoce)

Öröklődés és/vagy fejlődés, állandóság vagy változás? Az alábbi fejezetet erre az ellentmondásra, valamint ezen ellentmondás kifejtésére és elemzésére, továbbá a köztük lévő kapcsolatra kívánom építeni, belefoglalva az empirikus és intuitív úton nyert elméletemet a két fogalom sajátos, dialektikus ötvözetéről.

Az állandóságra és ismétlődésre való törekvés mellett (amit ma már a genetika is alátámaszt) ott él bennünk a változásra, megújulásra, fejlődésre inspiráló vágy is.

Kinek az állandóság és ismétlés, a megszokott rend ad nyugalmat, kinek pedig az új és új formák, helyzetek, kapcsolatok. Természetesen a két véglet között nagyon sok átmenettel találkozhatunk. Talán a természet évszakonkénti változása, körforgása és megújulása az egyik legszebb példa az öröklődés és a változás közötti kapcsolatra.

A tanulmány elején olvasható, Borbély Vera meseterápiára járó hallgatótól kölcsönzött mondatban felsejlik az a vágyunk is, hogy jó lenne ismernünk őseinknek nem csak a negatív, hanem a pozitív tulajdonságait is, annak érdekében, hogy kiválaszthassuk közülük azokat, melyeket szeretnénk megvalósítani. Szondi az *állásfoglaló én* döntéshozó fontosságát hangsúlyozza, amelynek közreműködésével

befolyásolhatjuk sorsunkat. *Terápiáimból nyert tapasztalataim arra engednek következtetni, hogy felmenőink patológiás működés módját nem csupán a továbbörökítéssel kapcsolatos veszélyek miatt jó, ha ismerjük, hanem azért is, mivel az egykor megoldatlan komplexusaik elfedhetik számunkra pozitív tulajdonságaikat, kreatív képességeiket. Az utódoknak lehetőségük nyílna mindezek felismerésére, felfedezhetik ezeket a tulajdonságokat akár önmagukban is, ha képesek végighaladni az „ősök csarnokán”, megismerve és integrálva magukba azok árnyékait is.* Ebben segítségünkre lehet a mélylélektan, amely Dante Isteni színjátékához hasonlóan halad a lélek belső bugyrai felé, végigküzdvé magát a Poklon, Purgatóriumon, hogy eljusson a Paradicsomig. Poklon át jutni a mennyekbe! Sok pszichoterápiát megjáró kliens élete és álmai igazolják ezt a pokoljárást.

Dante költeménye is ezt a különös kerülőutat igazolja: utazása az emberi lélek utazása és egyben fejlődése. Paradox jelenség: alászállás általi felemelkedés.

Ugyanakkor Dantét a poklon keresztül a lélek végső Fénye felé nem csak a szerelem (Beatrice alakjában) és a tudás (Vergilius személyében) vezette. Volt egy harmadik „kísérője” is: „Mert itt mindent örök törvények vezetnek” – árulja el a titkot az olvasónak a költemény utolsó előtti énekében.

Úgy tűnik, a kutatások hosszmetzeti fényében, hogy „a mélységekbe való alászállás” során felfedezett jelenleg ismert legkisebb átörökítő részecskék, a gének ugyanúgy viselkednek, mint a szervezet nagyobb egységei, szervei (Dawkins, 1989). Tehát a láthatatlan génekben ugyanaz található, mint ami kint látható és tapintható. Ebből következik, hogy nem az anyagi részecskék nagyságában, minőségében és működésében rejlik a különbség, hanem egymásra ható rendszerükben, struktúrájukban, az őket mozgató szellemi-„energetikai” rendszerben, amely számunkra még csak kevésbé ismert különleges törvényszerűségeiben nyilvánul meg.

A mélylélektan képviselői és megalapozói a személyiségfejlődésről szóló elméleteikben a tudattalan folyamatok, így a személyes (Freud), a kollektív (Jung) és a családi (Szondi) tudattalanra építenek. A tudatos és a tudattalan lelki folyamatok között feszülő ellentétet egyfajta fejlődésre sarkalló hajtóerőnek tekintik. Míg a freudi lélektan a tudattalan tartalmát az elfojtásra építi, a jungi viszont a tudattalant eleve

adottnak veszi, olyannak, ahol energiáink ősképekben, archetípusokban öltönek testet és befolyásolják tudatunkat. Ezek a lélek-mélyi ősképek az emberiség tapasztalatait és élményeit őrzik. Szondi ezeket ösztönöknek nevezi, amelyek a génekhez kötődnek, így öröklődnek és befolyásolják életünk alakulását.

A fejlődésben szerepet játszó tényezők tehát egyrészt biológiailag determináltak, másrészt környezetfüggők. Az előbbiek közé tartoznak a génekben, illetve génkonstellációkban megjelenő ösztönök s az átöröklés, utóbbihoz pedig a környezet stimuláló vagy visszahúzó ereje. A mélylélektan a fejlődésre ható külső és belső tényezők gátló, illetve serkentő konstellációit gyűjti egybe (Antalfai, 2003).

Sokszor nehéz elfogadni a szülőnek, ha gyermeke (különösen, ha a vele azonos nemű gyermeke) nem rá hasonlít, nem az ő tulajdonságait örökli, nem ugyanazok a céljai, vágyai, képességei. Sőt még nehezebb az elfogadás, ha a gyermek a már nem szeretett apára vagy anyára, vagy anyósra hasonlít. Ám a gyermek fokozott, sokszor durva elutasítása, a túlzott ellenszenv táplálása a hozzátartozói iránt, károsíthatja személyiségfejlődését, akadályozhatja az önmegvalósítást.

Az ősök, az ősi ösztönök, archetipikus konstellációk mint genetikus információk (Jones, 2001) újbóli és újbóli megjelenési lehetősége, mint egyfajta ismétlés csak akkor rejt veszélyeket magában, ha a korrekciós, transzformációs és mutációs tendencia nem működik. Azaz a veszély igazán az utánzás, az ismétlés, a klónozás, hiszen itt nem érvényesülhet a maga teljességében egyedi, egyszeri megismételhetetlen voltunk. A veszély akkor is fennáll, ha egy súlyos patológiás forma ismétlődik korrekciós lehetőség nélkül.

Szondi Lipót felteszi a kérdést: „...*sors-e a múltban már egyszer lefutott élet puszta megisméltése? (...)...a kényszersors az én szabad választása nélkül tulajdonképpen nem sors, hanem csak én nélküli élet, és éppen ezért egy sors nélküli vegetáció*”(Szondi, 1996, 15.).

A választást, az *állásfoglaló én* érvényesülését lélektani szempontból akadályozhatják a *személyes tudattalanban* elfojtásra került, feldolgozatlan élmények, traumák, valamint a *családi tudattalanban* rejtőző patológiák, komplexusok. Ezek visszahúzó ereje megnehezítheti, sok esetben ellehetetlenítheti a *kollektív*

tudattalanban rejlő közös kincsekhez való hozzáférést, melyek segítségével az élet végtelen játéklehetőségei közül választhatunk.

Sorsunk megvalósítása lényegében önmegvalósítás. Keveseknek adatik meg a saját sors választása, még akkor is, ha több sorslehetőség között választhatunk, mivel nehéz felismerni az ezekben rejlő küldetést. Az ember, szabadságánál fogva sokszor melléválaszt, félreválaszt, elrontja az életét – vagy éppen a sorsa ellen választ. A legtöbb probléma, nehézség, betegség az emberek életében abból adódik, hogy nem töltik be sorsukat. Lehet, hogy a sors ilyen értelemben determinációnak tűnik, de akkor lényegében maga az élet és annak elfogadása is determináció – éppen úgy, mint a levegő elfogadása, vagy azon formáké, amelyekben az emberi élet megjelenik.

Mivel minden ember egyedi és megismételhetetlen, ez érvényes génkonstellációnkra is. Egyediségünket ugyanakkor körülveszi az azt megtartó ősök „képsora”.

Kérdés, hogy mennyiben marad megtartó, védő, az egyéniség kibontakozását előmozdító, és mennyiben azt befolyásoló, énünket megszálló, megismételhetetlen sorsunkat elnyelő és veszélyeztető az ősök hatása. A mai génkutatók, s kutatási eredményeik Szondihoz hasonlóan az önismeret fontosságát hangsúlyozzák: „Mindannyian valakikként jövünk e világra és életünk hátralévő részét arra fordítjuk, hogy megfejtjük, kik is vagyunk valójában”. (Hamer és Copeland, 2002, 34.)

Tragédiánk részben az, hogy jórészt csak utólag, cselekedeteink és alkotásaink, azaz megélt életünk visszapillantó tükrében ismerhetjük meg magunkat, illetve ébredhetünk rá arra, hogy melyik ősünk, felmenőnk hatása alatt állunk. Így hibáink, kudarcaink, felismeréseink, szenvedéseink, tapasztalataink sok esetben majd csak unokáink életét gazdagítják vagy nehezítik.

Az önismerethez vezető út, maga az életút, amelyben benne foglaltatik személyes életünkben szerzett tapasztalatainknak, valamint a családi, illetve kollektív genetikus konstitúciókat magukba foglaló komplexusainknak a felismerése és feldolgozása. Harmad- és negyedíziglen, ahogy a mózesi törvényben szerepel. Az ebben rejlő felismerést jó, ha nem fenyegetésként, hanem feladatként, életfeladatként éljük meg, amelyet, ha felvállalunk, megtalálhatjuk életünk célját és értelmét. Ellenkező esetben a külső körülmények vagy valamely ős sodrásába kerülünk, amely távolabb visz

bennünket a szabadságtól, mintha önnön egyedi sorsunkat – ha mégoly fájdalmas is – megismertük és elfogadtuk volna. Ehhez fel kell vállalnunk elődeink életét is. Ez az életünk ára.

Sőt, meglátásom szerint *elődeink életét, amely genetikai kódjainkba vésett, nemcsak felvállalnunk kell és amennyire lehet tudatosítani magunkban, hanem egy magasabb minőségi szintre is kell emelnünk.* Ezzel együtt lehet csak életcél a *személyes sors* megvalósítása, amely egyben az igazi szelfhez való eljutást jelenti (ez mint terápia cél áll elénk), s amely egyben a „kényszersors és a választott sors dialektikus koegzisztenciája.” (Szondi, 1996, 14.).

Az emberiség történetén végigtekintve láthatjuk, miként is fonják, szövik a sors fonalát az egymásba fonódó nemzedékek. Bizony, nem könnyű feladat belekapcsolódni ebbe a tevékenységbe és jobbítani a „végeredményen”.

Irodalomjegyzék

Antalfai M. (2001) „Nem ijed meg a saját árnyékától” A perszóna és az árnyék szerepe a pánikjelenségek létrejöttében az identitásváltás és személyiségfejlődés megközelítéséből. *Pszichoterápia*, 10(6):425–435.

Antalfai M. (2003). Gondolatok a fejlődés és „örökkévalóság” genetikai pszichológiai megközelítéséhez. *Magyar Bioetikai Szemle*, 2:13–25.

Antalfai M. (2006). *A női lélek útja mondákban és mesékben*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.

Dante, A. (2001). *Isteni színjáték*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Dawkins, R. (1989). *A hódító gén*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Fejérváry G. Gy. (é. n.). *Élet, szerelem és halál – Biológia*. Budapest: Révai Kiadás.

Franz, M-L. von (2006). *Az álmok útján*. Budapest: Ursus Libris.

Gottschalk, M. G., Domschke, K. (2017). Genetics of generalized anxiety disorder and related traits. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 19(2):159–168.

Gyöngyösiné Kiss E. (2007). Személyiség és családi tudattalan Szondi sorspszichológiájában. In: Gyöngyösiné Kiss E., Oláh A. (szerk.), *Vázlatok a személyiségről. A személyiség-lélektan alapvető irányzatainak tükrében (190–202)*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Hamer, D., Copeland, P. (2002). *Génjeink*. Budapest: Osiris Kiadó.

Hamilton, E. (1992). *Görög és római mitológia*. Budapest: Holnap Kiadó.

Jones, S. (2001). *A gének nyelve*. Budapest: Magyar Könyvklub.

Jung, C. G. (2011). *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*. 9/1. Budapest: Scolar Kiadó.

Kast, V. (2004). *Búcsú az áldozatszereptől*. Budapest: Európa Kiadó.

Kerényi K. (1977). *Görög mitológia*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Koronkai B. (1996). A viselkedés élménydinamikája I. In: Simon L. (szerk.), *Pszichoterápia. Propedeutika I*. Budapest: Vikote Könyvek.

Maric, N. P., Svrakic, D. M. (2012). Why schizophrenia genetics needs epigenetics: A review. *Psychiatra Danubina*, 24(1):2–18.

Neumann, E. (2005). *A Nagy Anya. A Magna Mater archetípusa a jungi pszichológiában*. Budapest: Ursus Libris.

O' Neill, E. (1961). *Amerikai Elektra*. Budapest: Európa Kiadó

Péley B. (1994). Serdülőkori beavatási rítusok szerepe az identitásalakulásban. *Pszichológia*, 4, 429–470.

Scarr, E., Udawela, M., Dean, B. (2018). Changed frontal pole gene expression suggest altered interplay between neurotransmitter, developmental, and inflammatory pathways in schizophrenia. *New Partner Journals Schizophrenia*, 4(1):4.

Stevens, A. (1982). *Archetype. A Natural History of the Self*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.

Stevenson, R. L. (1978). *Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös története*. Budapest: Európa Kiadó.

Szondi L. (1987). *Káin a törvényszegő – Mózes a törvényalkotó*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Szondi L. (1996). *Ember és sors*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Trencsényi-Waldapfel I. (1960). *Mitológia*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Trencsényi-Waldapfel I. (1973). *Görög regék*. Budapest: Móra.

MELLÉKLET

Tulajdonságokat felmérő és összehasonlító kérdőív
(genetikus pszichológiai kutatáshoz)
Antalfai Márta, 2001

Kérem, válaszoljon lehetőségeihez mérten a következő kérdésekre.

A megfelelő helyen x-szel jelölje be az igenlő választ!

Kérjük, hogy az egyes kérdésekre adott válaszai, azaz a beikszelések előtt vegye figyelembe belső érzéseit és gondolatait!

Életkora:

Iskolai végzettsége:

Foglalkozása:

Családi állapota:

Gyermekeinek száma és életkora:

Testvéreinek száma:

Hányadik a testvérsorban:

1. Saját megítélése szerint Ön **külső tulajdonságai** alapján kire hasonlít? (pl. alkat, magasság, haj és szemszín, viselkedés, magatartás, stb.)

anyjára:.....

apjára:.....

anyai nagyanyjára:.....

apai nagyanyjára:.....

anyai nagyapjára:.....

apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....

külsőleg:.....hasonlítok

2. Írja le röviden ezeket a **külső tulajdonságokat**:

.....
.....
.....

3. Anyja szerint Ön **külsőleg** kire hasonlít?

anyjára:.....

apjára:.....

anyai nagyanyjára:.....

apai nagyanyjára:.....

anyai nagyapjára:.....

apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....

külsőleg szerinte:.....hasonlítok

4. Apja szerint Ön **külsőleg** kire hasonlít?

anyjára:.....

apjára:.....

anyai nagyanyjára:.....

apai nagyanyjára:.....

anyai nagyapjára:.....

apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
külsőleg szerinte:.....hasonlítok

5. Férfje/felesége ill. élettársa szerint Ön **külsőleg** kire hasonlít?

anyjára:.....	apjára:.....
anyai nagyanyjára:.....	apai nagyanyjára:.....
anyai nagyapjára:.....	apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
külsőleg szerinte:.....hasonlítok

6. Rokonai, barátai, ill. jó ismerősei alapján Ön **külsőre** kire hasonlít?

anyjára:.....	apjára:.....
anyai nagyanyjára:.....	apai nagyanyjára:.....
anyai nagyapjára:.....	apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
külsőleg szerintük:.....hasonlítok

7. Saját megítélése szerint Ön **belső tulajdonságai** alapján kire hasonlít? (pl. temperamentum, aktivitás, jellem, karakter, indulati, hangulati, érzelmi élet, stb.)

anyjára:.....	apjára:.....
anyai nagyanyjára:.....	apai nagyanyjára:.....
anyai nagyapjára:.....	apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
belsőleg:.....hasonlítok

8. Írja le röviden ezeket a **belső tulajdonságait**:

.....
.....
.....

9. Ön inkább kifelé irányuló (extrovertált) vagy befelé irányuló (introvertált) típus?

Inkább introvertált:.....
Inkább extrovertált:.....

10. Extro- ill. introverzió szempontjából Ön inkább kire hasonlít?

anyjára:.....	apjára:.....
anyai nagyanyjára:.....	apai nagyanyjára:.....
anyai nagyapjára:.....	apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
belsőleg:.....hasonlítok

11. Anyja szerint Ön **belső tulajdonságai** alapján kire hasonlít?

anyjára:.....	apjára:.....
anyai nagyanyjára:.....	apai nagyanyjára:.....
anyai nagyapjára:.....	apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
belső tulajdonságaim alapján szerinte:.....hasonlítok

12. Apja szerint Ön **belső tulajdonságai** alapján kire hasonlít?

anyjára:.....	apjára:.....
anyai nagyanyjára:.....	apai nagyanyjára:.....
anyai nagyapjára:.....	apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
belső tulajdonságaim alapján szerinte:.....hasonlítok

13. Férje/felesége ill. élettársa szerint Ön **belső tulajdonságai** alapján kire hasonlít?

anyjára:.....	apjára:.....
anyai nagyanyjára:.....	apai nagyanyjára:.....
anyai nagyapjára:.....	apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
belső tulajdonságaim alapján szerinte:.....hasonlítok

14. Rokonai ill. ismerősei szerint Ön meghatározó **belső tulajdonságai** alapján kire hasonlít?

anyjára:.....	apjára:.....
anyai nagyanyjára:.....	apai nagyanyjára:.....
anyai nagyapjára:.....	apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
szerintük belső tulajdonságaim
alapján:.....hasonlítok

15. Melyik szülőjéhez vonzódott, ill. vonzódik jobban érzelmileg?
anyjához:..... apjához:.....

16. Melyik szülőjével értette, ill. érti meg magát jobban?
anyjával:..... apjával:.....

17. Melyik szülője kötődött, ill. kötődik Önhöz jobban érzelmileg?
anyja:..... apja:.....

Antalfai Márta: A családi tudattalan szerepe az életút alakulásában

18. Melyik nagyszülőjéhez vonzódik, ill. vonzódott jobban érzelmileg?
anyai nagyanyjához:..... apai nagyanyjához:.....
anyai nagyapjához:..... apai nagyapjához:.....
19. Melyik nagyszülő vonzódik, ill. vonzódott Önhöz jobban érzelmileg?
anyai nagyanyja:..... apai nagyanyja:.....
anyai nagyapja:..... apai nagyapja:.....
20. Érdeklődési kör, hobbi alapján Ön kire hasonlít?
anyjára:..... apjára:.....
anyai nagyanyjára:..... apai nagyanyjára:.....
anyai nagyapjára:..... apai nagyapjára:.....

egyikre sem a fentiek közül:.....
inkább.....hasonlítok

Káplár Mátyás

Sorsanalízis a tanácsadásban

A sorsanalitikus elmélet kidolgozásával Szondi Lipót megalkotta a sorsanalitikus terápia módszerét is. Ennek célja az volt, hogy az egyén felismerje azt a kényszersorsot, amit addig élt, ezt tudatosítsa, majd ezzel szembehelyezkedve elkezdje élni saját választott sorsát (Gyöngyösiné Kiss, 1999). Mindaddig a sorsanalízis módszere a klinikai pszichológia sajátja volt, és bár manapság a klasszikus terápiás eljárás használata háttérbe szorult, mégis sok szakember alkalmazza szemléletében a Szondi által feltárt mélylélektani összefüggéseket. Jelen tanulmány célja, hogy röviden utalva a sorsanalízis azon összefüggéseire, amelyek a tanácsadás szempontjából kiemelkedő jelentőségűek, bevezetést nyújtson a szerző tapasztalatai alapján kidolgozott, a tanácsadó segítésben használható új megközelítési módba.

Az utóbbi évek szakmai fejlődésének eredménye, hogy a gyakorlati pszichológián belül megjelent és megerősödött a pszichológiai tanácsadás irányzata. Bár a szakma kialakulásának kezdete óta létezett ez a megközelítés, a legutóbbi időkig elsősorban a klinikai pszichológián belül foglalta el a helyét és nem vált valóban különálló diszciplínává.

Alapszemlélete szerint a tanácsadás abból indul ki, hogy a kliens személyisége és fejlődése alapvetően egészséges, azonban olyan kihívásokkal találkozott az életében, amelyekkel nem tud saját stratégiáival megküzdeni, esetleg tüneteket is produkál. Ennek megfelelően a tanácsadás célja elsősorban a személyiségben már

megtalálható dinamikák feltérképezése, az erőforrások összegyűjtése és aktiválása annak érdekében, hogy a gyengeségekkel a személy szembe tudjon nézni, és fejlődni tudjon (Lopez és Edwards, 2008).

Ez a szemlélet, amint a későbbiekben bemutatásra kerül, nagyon jól illeszkedik abba az elgondolási keretbe, amely a sorsanalízist jellemzi, és ezért a gyakorlati munkában széles körben használhatóvá teszi az elméletet.

Az egyén problémájának és a tudattalan „nyelvei”-nek megértése

A tudattalan fogalmának értelmezése a pszichoanalitikus elméletek egyik kulcsfontosságú eleme. Szondi saját elgondolását a Freud által meghatározott tudattalan fogalmából kiindulva értelmezi. *A tudattalan nyelvei: a szimptóma, a szimbólum és a választás* (Szondi, 1955/1996) című tanulmányában a tudattalan három formáját írja le. Úgy gondolja, hogy ezek a működési formák mind ugyanahhoz a tudattalanhoz kapcsolódnak, csak más-más módon jelennek meg a személyiség dinamikájában. Írásában Szondi (Szondi, 1955) ezt a nyelvek analógiájával szemléleti. A Freud által leírt személyes, a Jung által meghatározott kollektív, és a Szondi által felvázolt családi tudattalan mind a lélek mélyének különböző funkciói, különböző nyelvei. A tanácsadási gyakorlatban alkalmazva Szondi megközelítését, jelen tanulmány szerzőjének javaslata alapján a következő módon ragadhatók meg az egyes „nyelvek”:

1. A szimptóma nyelv a felszínen megjelenő, tüneti problémákat jelenti. Ezek azok, amelyek legtöbb esetben tudatosak az egyén számára, és ez lesz a „panasz”, amivel az egyén a szakemberhez fordul. Ide tartoznak azok a személyiségen belüli dinamikus összefüggések is, amelyeken keresztül érthetővé válik a kliens számára tünetének háttere.

2. A szimbólumnyelv az egyén személyiségének olyan tartalmait jeleníti meg, amelyek felszínre hozása, verbalizálása nehézséget jelent. Ezek a tartalmak csak szimbolikus formában ragadhatók meg az egyén számára.

3. A választásnyelv az egyén életében megjelenő döntési stratégiák mintázatát mutatja meg, amely egyrészt a család történetében, másrészt a pedig az egyén élettörténetének ismétlődő momentumaiban érhető tetten.

Az egyes nyelveknek megfelelően a tanácsadási folyamatban alkalmazásra kerültek olyan módszerek, amelyeken keresztül megragadhatók az egyes belső tartalmak, és amelyek segítségével a szakember hatékony segítséget tud nyújtani a problémás területek feldolgozásához. A szimptóma nyelv esetében a Szondi által kidolgozott ösztönrendszer nyújtja a keretet, amely lefedi az egyén életének legjelentősebb vonatkozásait, segít felismerni a hatékony megküzdést akadályozó tényezőket. A szimbólumnyelvvél való munka a jelen tanulmány szerzője által kidolgozott imaginációs technika segítségével valósulhat meg. A módszer újdonsága abban áll, hogy egyrészt a munka közvetlenül a kliens által hozott szimbólumokkal folyik, nincsenek felhívó jellegű szimbólumok, irányított imaginációk, másrészt pedig különösen nagy hangsúlyt kapnak a belső világban történő döntések, választások. A belső folyamat tulajdonképpen egy szimbolikus szerepjátékként értelmezhető, ahol megtörténik a kényszerítő sorstényezők felismerése és a szabadon választott sors kialakítása. A választásnyelv megértését az egyén genogramjának és családi rendszereinek áttekintése, valamint a Szondi-teszt 2 profiljának aktuális ösztöndinamikára vonatkozó, kooperatív kiértékelése teszi lehetővé. Itt lehetőség nyílik arra, hogy a kliens felismerje az életén végighúzódó történések mélyebb összefüggéseit, és ezen összefüggések mentén új, szabad döntéseket hozzon a sorsával kapcsolatban. Megragadva tehát az egyes „nyelvek” üzenetét, és ezekkel dolgozva, a kliens által ezeket tudatosítva, létrejön a problémának egy mélyebb megértése és kibontakozik a megoldás lehetősége is.

A kliens személyiségétől és problémájától függően az előbb felvázolt módszerek közül akár mindegyik, vagy csak egy-egy kerül alkalmazásra a tanácsadási folyamatban. A tanulmány következő részében az egyes módszerek vázlatos bemutatása következik néhány olyan esetszemelvény felhasználásával, amelyek a különböző technikák működését és hatékonyságát szemléltetik.

A szimptóma nyelv használata a tanácsadásban

A tanácsadási folyamat a szerző által is elfogadott szemlélet szerint a tünetekre elsősorban nem mint célpontokra tekint, miszerint a klienssel való közös munka elvárt eredménye a tünet megszüntetése lenne, hanem mint hívvivőkre, amelyek a probléma gyökeréről adnak információkat (Jung, 1990; Hill és Knox, 2008). Szondi saját ösztönrendszere leírásakor arra törekedett, hogy minél jobban lefedje az egyén életének szükségleteit és az ezeket meghatározó belső dinamikákat. Elgondolása szerint az ösztönök olyan belső energiák, amelyek különböző emberi szükségletekre épülnek. Ezekhez a szükségletekhez kapcsolódó belső feszültségek és ezeknek az egymásra hatása határozza meg végső soron az egyén manifeszt viselkedését attól függően, hogy az egyén azonosul-e ezekkel a feszültségekkel vagy elutasítja őket (Gyöngyösiné Kiss, 1996).

Szondi négy fő ösztönt határoz meg, amelyeken belül két ellentétes pólust, két ösztön-szükségletet különít el. Az ösztönök közül kettő ösztön az én és a külvilág kapcsolatát határozza meg (szexuális ösztön (S) és kapcsolati ösztön (C)), kettő pedig az én belső viszonyait írja le (paroxizmális ösztön (P) és énes ösztön (Sch) (Szondi, 1972).

A tanácsadási folyamat során felhasználva ezt a szemléletet a Szondi által meghatározott ösztönök és ösztön-szükségletek megfeleltethetők a személyiség mindennapi életben megjelenő különböző aspektusainak. Ezeket a területeket megvizsgálva és az ott megjelenő tünetekkel dolgozva feltárható az a belső dinamika, amely az elakadást okozza a kliens életében. A következőkben az egyes ösztönkörök alapján a tanácsadási folyamatban áttekintendő pszichológiai területek kerülnek bemutatásra.

A szexuális (S) és a kapcsolati (C) ösztön segítségével az egyén társas kapcsolatait térképezhetjük fel. Fontos hangsúlyozni, hogy bár a legtöbb ember esetében a következő személyiségjellemzők és viselkedésmintázatok leginkább a párkapcsolati életben figyelhetők meg, a tanácsadás során ezek értelmezhetők nem romantikus színezetű kapcsolatokban is, fiatalok esetében akár a szülő-gyerek kapcsolat dinamikájában.

Szondi (Szondi, 1972) elgondolása szerint a szexuális ösztön (S) a nemi élet ösztönkörét reprezentálja. A szexuális ösztönben megtalálható az egyén törekvése a másik emberrel való intim kapcsolat kialakítására és az erotikus, gyengéd érzelmek megélésére (h) (Erósz), de az ösztön másik pólusán ott van az agresszió, a libidinális kapcsolatok, az intimitás szétrombolására irányuló szükséglet is (s) (Thanatosz).

A tanácsadási gyakorlatra alkalmazva az elméletet az első szempont az egyénnek az intimitással, személyszeretettel kapcsolatos attitűdjei (h). Képes-e arra, hogy intim kapcsolatot alakítson ki egy másik emberrel? Képes-e arra, hogy megnyíljon és befogadja egy másik ember közeledését? Tud-e egy konkrét személyhez kötődni, az intimitása vagy vágyainak középpontjában maga az intimitás érzésének szükséglete áll?

A második szempont a személyes kapcsolatokon belüli aktivitás (s). Rendelkezik-e az egyén erőforrásokkal ahhoz, hogy kölcsönösen odaadó kapcsolatokat alakítson ki? Milyen mértékben domináns vagy önalávető egy kapcsolatban? Kapcsolataiban az aktivitás, a mozgalmasság, a változatosság játszik szerepet vagy inkább a passzivitás?

A kapcsolati ösztön (C) dinamikáját Szondi két, evolúciósan alapvető ösztönösüségletre vezeti vissza: a megkapaszkodás és a keresés ösztönösüségletére. Ennek megfelelően a kapcsolati ösztön két faktora a megkapaszkodás (m) és a keresés (d) szükségletét reprezentálja (Szondi, 1972).

Ennek a megközelítésnek megfelelően a tanácsadási folyamat során feltérképezésre kerül egyrészt a kapcsolati kötődés minősége (m): Mennyire szoros az egyén kötődése? Mennyire biztonságos a kötődés? Mennyire merev ez a kapcsolat? Az egyén életében megjelenő fontos kapcsolatok milyen mértékben befolyásolják a viselkedését? Hogyan hatnak ezek a kötődések személyiségének fejlődésére?

Másrészt pedig a személyiségben megjelenő keresés és nyitottság (d): Az egyén milyen mértékben képes szociálisan nyitott lenni? Képes-e befogadni és kezelni új helyzeteket? Mennyire mer önálló lenni és eltávolodni az elsődleges kötődési személytől? Milyen mértékben képes ő maga kezdeményező lenni? Szociálisan könnyen vagy nehezen megközelíthető?

A Szondi által meghatározott másik két ösztön (P és Sch) az egyén belső, énen belüli viszonyait határozza meg. A paroxizmális ösztön (P) az érzelmi, indulati energia kontrollálásának dinamikáját írja le. Az ösztönön belüli két ösztönszükséglet egyrészt a brutális, indulati érzelmeknek a kezelési képességét (e), másrészt pedig a gyengéd, erotikus érzelmekkel kapcsolatos belső működést jellemzi (hy). A paroxizmális ösztön Szondi elméletében az érzelmek dinamikájának ösztöne. Azt mutatja meg, hogy az egyénben hogyan játszódik le az érzelmekhez kapcsolódó belső energia felhalmozódása és levezetődése (Szondi, 1972).

A gyakorlati munka során a paroxizmális ösztön „e” faktora az egyén saját belső indulataival való megküzdési képességében ragadható meg: Képes-e arra, hogy szembesüljön indulataival és elfogadja azokat? Van-e olyan „szelep” az életében, amelyen keresztül agresszív késztetéseit megélheti anélkül, hogy ezzel önmagában vagy másban kárt okozna? Milyen egyensúlyban állnak az adott személyben a negatív és a pozitív indulatok? Milyen helyzetekben, milyen személyekkel kapcsolatban erősödik vagy csökken az indulati feszültség a személyben?

A „hy” az egyén pozitív érzelmi életének dinamikáját jeleníti meg: Képes-e elfogadni és kezelni gyengéd érzelmeit? Mennyire ragadják magukkal az érzelmek, mennyire képes őket kifejezni? Az aktuális érzelmei milyen mértékben hatnak a viselkedésére? Milyen kontrollja van érzelmei és azok megnyilvánulása felett? Meg tudja-e mutatni a külvilág felé ezeket az érzelmeket, vagy sokkal inkább csak belül, saját magában képes ezeket megélni?

Végül a negyedik ösztön, amely Szondi sorsanalitikus elméletében megjelenik az énes ösztön (Sch). Szondi úgy véli, hogy az én működése két irányú „mozgást” követ. Az egyik az én tágítása (ego-diasztole) (p faktor), amely a mindenné válás ösztönös vágyából származik, valamint az én szűkítése (ego-szisztole) (k faktor), amely a világhoz való alkalmazkodás révén biztosítja az egyén önfenntartását. Ez a két ellentétes irányultságú szükséglet alkotja az énes ösztönt (Szondi, 1972).

A tanácsadás során ennek az ösztönnek a feltárása során arról kaphatunk képet, hogy az egyén milyen viszonyulást alakít ki a világ felé az énjén belül. Az első szempont az ének a világgal kapcsolatos attitűdjét tárja fel (p). Milyen módon

viszonyul az egyén a világhoz? Ő maga akarja alakítani a világot, vagy inkább befogadva azt, önmaga szeretne a világba olvadni? Vannak-e céljai, fejlődési vágyai, előrelépési elképzelései? Milyen erőforrásokkal rendelkezik a külvilág kezelésére, változtatására?

A másik kapcsolódó szempont az én határaival, határalkotásával kapcsolatban nyújt információt (k). Milyen módon határozza meg önmagát a személy? Az önmagáról alkotott kép saját magát a világba bennfoglalja vagy éppenséggel elkülöníti? Képes-e pozitívan meghatározni az énjének határait vagy inkább a másoktól elválasztásban éli meg ezeket?

Az itt bemutatott kérdések megválaszolása a tanácsadási folyamat első felében a kliens által adott információk alapján történik. Ebben a szakaszban a segítő szakember feladata, hogy a beszélgetések során körüljárva az egyes szükségleteket, olyan hipotéziseket tudjon felállítani a problémával kapcsolatban, amelyek a klienssel átdolgozva megvilágíthatják a probléma hátterét. Így saját szükségleteinek megértésén keresztül az egyén képessé válik olyan életforma kialakítására, amely megfelel ennek a belső dinamikának. A következőkben bemutatott esetszemelvény ezen a tudatos belátáson alapuló fejlődési forma alkalmazhatóságát példázza.

1. esetszemelvény: 13 éves fiú, szociális beilleszkedési problémákkal.

Dávid és szülei együtt érkeztek tanácsadásra az iskola javaslata alapján. A találkozást megelőző időszakban feltűnt, hogy Dávid elkülönül az osztálytársaitól, nem vesz részt a közös játékokban vagy az udvari beszélgetésekben. Legtöbbször valamelyik sarokban egyedül foglalkozik a telefonjával.

A család kifejezetten jómódú, Dávid pedig nagyon jó megjelenésű mind fizikai adottságait tekintve, mind pedig öltözködésére nézve. A szociális izoláció mellett az édesapának kifejezett aggodalma volt azzal kapcsolatban, hogy Dávid többször kijelentette, hogy „utálja a lányokat”. Ebből az apa arra következtetett, hogy fiának talán homoszexuális irányultsága lehet. Dávid ezt határozottan cáfolta, és elmondta, hogy a „fiúkat is utálja”.

A tanácsadási folyamat során, amely több szakaszban, esetenként 5-6 ülésszámmal zajlott, Dávid személyisége az aspergeri spektrum jellegzetességeit mutatta. Ennek mélyebb feltérképezését és közvetlen kezelését mind a család, mind Dávid elutasította. Alábbiakban az egyik szakasz problematikájának és megoldásának leírása következik.

Dávid jó megjelenése, valamint családjának helyzete vonzóvá tette őt kortársai között, mind a lányok, mind pedig a fiúk körében. Több alkalommal próbáltak hozzá közeledni burkolt és nyílt formában egyaránt, azonban minden alkalommal elutasítással, olykor agresszív reakcióval találkoztak. Ennek következtében egy idő után viselkedésük megváltozott, alkalmanként inkább provokatív lett, és megjelenése miatt (sokszor az iskolában zakót viselt) „business-man”-nek kezdték szólítani. Dávid mindkét esetben kellemetlenül érezte magát, hiszen nem kívánta közel engedni magához társait, provokatív viselkedésük azonban zavarta őt.

A beszélgetések során Dávid többször kifejezte, hogy igénye van pozitív érzésekre és pozitív visszajelzésre, azonban az intim, személyes kapcsolatokra csak a szűk családja tekintetében. Bár Szondi-tesztet nem vettünk fel, a társas helyzetben megjelenő konfliktus a Szondi-féle ösztönrendszer h faktora mentén volt értelmezhető. Megjelent az intimitásra való igény (h+), valamint a intimitás elutasítása és az általános szeretet is (h-). A két ellentétes pólus energiájából fakadó belső feszültség állt Dávid problémája mögött. A közös munka során a cél az volt, hogy Dávid felismerje ezt a belső dinamikát és saját döntése alapján olyan kapcsolati hozzáállást tudjon kialakítani, amely számára biztonságos, és pozitív érzésekhez vezet. Ennek eredményeként képessé vált arra, hogy elengedje környezetének azon elvárását, miszerint az a „normális”, ha valakinek barátai, szoros érzelmi kapcsolatai vannak a családján kívüli más emberekkel. Az a tény, hogy ennek az elvárásnak nem tudott és akart megfelelni, jelentős szorongást okozott Dávid életében. A szorongás oldása után a h- igény megélésének lehetőségeit jártuk körül. Dávid felismerte, hogy a többi kortárs közeledésének (csodálatának) elfogadása nem jelenti azt, hogy neki mindenkivel szoros, a „rajongásnak” megfelelő szintű kapcsolatot kell kialakítania. Nincsen szüksége arra, hogy aktív módon elutasítson minden ilyen közeledést, hanem

ezeket elfogadva, de saját énhatárait megőrizve szabályozni tudja a bevonódás mértékét a saját igényeinek megfelelően.

A választásnyelv és a családi tudattalan felhasználása a tanácsadásban

A Szondi által kidolgozott elmélet egyik sarokpontja, hogy az egyén élete folyamán a családi tudattalantól származó kényszersorsot él meg (Gyöngyösiné Kiss, 1999). Ez a mindennapi életben azt jelenti, hogy a genetikailag öröklött, valamint a mentális és szociális környezet által alakított viselkedési és döntési stratégiákat alkalmazza. A tanácsadási folyamat során nagy segítséget nyújt, ha a klienssel közösen átvizsgálva az életét meghatározó különböző eseményeket, ezekben mintázatot keresünk és ezt a mintázat-keresést kiterjesztjük a családra is. Ennek két gyakorlati eszköze a családfával való munka, valamint a Szondi-teszt felhasználása. Mind a két esetben a kliens tudatosságára és belátására építünk, amennyiben képes felismerni a saját életét meghatározó „erőket” és ezeknek a működését a családján belül. Ez a klienssel végzett dinamikus, kooperatív munkát igényel, vagyis az adatok felvétele után azok értelmezését és a jelen helyzetre értelmezhető üzenetét a klienssel közösen folytatjuk.

A genogram felrajzolását a legtöbb esetben házi feladatként teljesíti a kliens. Előre meghatározott szempontok alapján dolgozik és ezek mentén felfelé legalább 3, amennyiben már utódokkal is rendelkeznek, akkor lefelé az összes szinten megvizsgálja a családtagok életét. Ezt a képet az ülések során egy táblán is megjeleníthetjük, és végigtekintve a családtagok történetét, megkeressük azokat a pontokat, ahol családtagjai hasonló kihívásokkal találkoztak, mint ő a saját esetében. Az egyes helyzetekre adott megoldásokat értékeljük úgy, hogy áttekintjük az egyes események kimenetelét és következményeit. Az ebből leszűrt információk alapján értelmezzük a kliens jelenlegi helyzetét és megkeressük a szabad választás lehetőségeit a változtatásra. A következő esetszemelvényben arra láthatunk példát, hogy a családi dinamika közös feltérképezése minkét vezethet a kényszersors felismeréséhez és új, tudatosan választott viselkedési stratégiák kialakításához.

2. esetszemelvény: 47 éves férfi, pornófüggőség problémájával

Róbert párkapcsolati, családi problémákkal keresett fel, amelyek mögött a felszínen pornófüggőség, valamint egy megcsalási eset húzódott. A teljes tanácsadási folyamat párkapcsolati, a feleséggel történt közös találkozásokat is magában foglalt, azonban jelen tanulmányban a pornófüggőség sorsanalitikus megközelítésű megoldását kívánom bemutatni.

A családfa felrajzolása után az alábbi kép rajzolódott ki Róbert háttéréről. Családjuk egy bukovinai székely család. Történetük része, hogy a család az ún. „kirajzás” idején, a 19. század végén Bukovinából az Al-Duna vidékére vándorolt. Ez a lakhelyváltogatás egy tervezett, jól előkészített és jórészt szabad döntésen alapuló esemény volt. Az új helyen a közösség felépítette a saját hagyományainak megfelelő életteret, és hosszútávon szándékozott a területen maradni. A II. világháború azonban derékba törte az új kezdetet és 1944 őszén 2 nap leforgása alatt el kellett hagyniuk lakhelyüket és menekülniük kellett a szerb bevonulás elől. Ezt az eseményt Róbert nagyszülei, valamint szülei (ugyan kisgyermekként) élték át. A menekülés alatt teljes vagyonuk elveszett, valamint sok gyerek és felnőtt meghalt az úton. Egy évvel később egy baranyai kis faluban tudtak megállapodni, az onnan kitelepített svábok házaikat kapták meg. Itt újra a semmiből kellett felépíteniük saját életüket. Az események vihara természetesen nem hagyta érintetlenül a közösség tagjainak személyiségét. A helyzetre kielégítő megoldás nem lévén, a család tagjai úgy döntöttek, hogy a múltat teljes egészében kizárják az életükből. Soha semmilyen formában nem beszéltek a gyerekeiknek a menekülés körülményeiről, az átélt borzalmakról. Róbert is csak felnőtt fejjel, saját érdeklődése nyomán tudta meg őseinek történetét. Ez a megküzdési mód azonban rányomta a bélyegét a családi kommunikáció és problémamegoldás többi területére is. Egyik oldalról Róbert családjában minden férfi egyenes és oldalágon alkoholproblémákkal küzdött, a nők pedig pánikbetegség tüneteit mutatták. A családi kommunikációban Róbert élménye szüleivel, nagyszüleivel kapcsolatban az volt, hogy mindig beszéltek valamiről, de valójában sosem mondtak semmit. Érzelmekről, belső folyamatokról, kétségekről szó sem eshetett a családban. Róbert felismerte, hogy ez a kommunikációs mintázat a saját aktuális családját is jellemzi mind felesége, mind pedig a gyerekei tekintetében. Felismerte azt is, hogy

függőségének háttérében a megélt intimitás hiánya állhat, az a teher, hogy belső problémáit még a legközelebbi hozzátartozóival sem tudja megosztani. Az alkohol azért nem játszott szerepet az életében, mert egy fiataalkori averzív élmény következtében egyáltalán nem fogyaszt alkoholt. A megoldási folyamatban elkezdtük feltérképezni azokat a belső kétségeket, kérdéseket, dinamikákat, amelyeket eddig elfojtva, rejtegetve őrzött magában. A folyamatba feleségét is bevonva egy lassú megnyílási folyamat indult, amelynek során évtizedes, fel nem dolgozott események kerültek tisztázásra. A tünetek szempontjából fontos esemény volt, hogy az első, a feleségével történt közös találkozás végén Róbertben született egy döntés, hogy teljes mértékben felhagy a pornófogyasztással. A közös munka során ezt mindvégig, elmondása szerint nehézség nélkül tudta is tartani, és nem esett vissza. A kapcsolatban történt változás olyan levezetési csatornát nyitott a személyiségében felgyűlt feszültségek levezetésére, amely szükségtelessé tette pótcselekvések alkalmazását.

A Szondi-teszt használata a tanácsadásban

A belső folyamatok, valamint a felvázolt életterületek feltérképezésében nagy segítséget nyújt a Szondi által kidolgozott teszt. A genotropizmus, vagyis a személyiség genetikusan meghatározott választási dinamikája alapján a genetikailag rokon egyének vonzzák egymást, ami mindennapi értelemben azt jelenti, hogy szimpatikusnak találják egymást (Szondi, 1937), erre épül a képválasztásos teszt. A tesztben reprezentált személyek mentális betegségei az elgondolás szerint megfeleltethetők egy-egy ösztönfaktor túltöltött, tünetet képző feszültségi állapotának. A Szondi-teszt használata során az egyén személyiségrajzának meghatározásához 10 alkalommal kell felvenni a profilt, hogy a helyzeti ösztönfeszültségek kiátlagolódnak (Szondi, 1972)

A tanácsadási folyamatban, mivel az esetek döntő többségében nem az a cél, hogy a kliensről diagnosztikus képet állítsunk fel, hanem a jelen dinamikájában értelmezzük érzéseit, ezért a 2-profilos változat használata indokolt. Nagyon fontos kiemelni, hogy a 2 profil használata kizárólag arra alkalmas, hogy a kliens éppen aktuálisan meglévő ösztöndinamikáját mutassa meg, ezért nagyon súlyos szakmai hiba

az ilyen felvételt a személyiség leírására vagy diagnosztikus értelemben használni. A tanácsadási folyamatban ezek az eredmények a genogramhoz hasonlóan dinamikusan kerülnek feldolgozásra a klienssel közösen. A könnyebb áttekinthetőség és érthetőség érdekében jelen cikk szerzője módszerének kialakítása során a mai ember számára is megragadható személyiségdimenzió rendszerbe helyezte az egyes ösztönfaktorokat (1. ábra). Ennek segítségével a kliens látva saját tesztjének eredményeit, aktívan vesz részt a profilok értelmezésében és a saját életére történő alkalmazásban. A következő esetszemelvényben a teszt kooperatív feldolgozásán keresztül történik meg a kliens életében a belátás és ezen keresztül a viselkedéses változás. A teszt eredményeit megértve és magáévá téve képessé válik személyes sorsának megélésére.

A személyiség dinamikája		
Antipátia		Szimpatia
általános szeretet	INTIMITÁS	intim szeretet
passzív befogadás	AKTIVITÁS	dinamikus aktivitás
romboló indulatok	INDULATOK	szelídség
elrejtőzés	ÖNMEGMUTATÁS	megmutatkozás
én, ami nem vagyok	ÉN HATÁROK	én, ami vagyok
beleolvadás a világba	ÖN- MEGVALÓSÍTÁS	a világ átalakítása
keresés elutasítása	KERESÉS	nyitottság
leválás	KÖTŐDÉS	kötődés

3. esetszemelvény, 35 éves férfi életvezetési kérdésekkel

Péter munkahelyi, élethelyzetbeli változások nyomán kialakult, hosszabban fennálló negatív érzelmi állapota miatt kért segítséget. Közalkalmazottként, középvezetői pozícióban végzi munkáját, testvérével él egy közös albérletben. A tanácsadási

folyamat során több problémafókusz is felszínre került, melyek közül a párkapcsolati kérdés kapcsán alkalmaztuk a Szondi-teszt kooperatív feldolgozását.

Péter az ülések során elmondta, hogy korábban voltak hosszabb párkapcsolatai, azonban az utóbbi 5 évben nem sikerült senkivel közelebbi kapcsolatot kialakítania. Áttekintve a korábbi kapcsolatokat arra a belátásra jutott, hogy az abban lejátszódó események egy még éretlen személyiséget tükröztek. Az utóbbi években saját érzése szerint több jelentősebb változás ment végbe az életében, amik a személyiségére is hatást gyakoroltak (elköltözött a szülői házból, előléptették). Beszámolt arról az érzésről, hogy vágya lenne egy olyan társra, akivel intim kapcsolatot alakíthat, akivel akár közös családalapításban is gondolkozhat. Valamilyen oknál fogva azonban azt tapasztalta, hogy nem talál olyan „hölgyet”, akivel ezt a kapcsolatot ki tudná alakítani. Az egyik ülés alkalmával 2 profilos Szondi-tesztet vettünk fel Péterrel, melynek eredményeit, közösen tekintettük át. Legmarkánsabb reakciói a h+, hy-, k-, m+ voltak. A két-profilos technika alkalmazásának elve szerint ezek a reakciók az aktuálisan megjelenő belső dinamikákat tárják fel. Eszerint Péterben jelentős igény mutatkozott a személyes intim kapcsolatra (h+) és a kötődésre (m+). Megjelent azonban az érzések elrejtésének (hy-) és az énhatárok negatív meghatározásának (k-) képe is. A folyamat fontos részét képezte, hogy ezeket a belső ösztönfeszültségeket Péter a saját életére értelmezze. A beszélgetés során arra a belátásra jutott, hogy amint azt korábban, az ülések során már felismerte, valós benne az intimitásra és a kötődésre való vágy, azonban ennek kiteljesedését akadályozza a rejtőzködés, aminek háttérében a negatív módon történő önmeghatározás áll. Ez azt jelentette az ő életében, hogy saját tulajdonságait mindig másoktól való különbözősége szempontjából írta le. Sohasem beszélt arról, hogy én ilyen és ilyen vagyok, megfogalmazása inkább tagadó módon történt: ilyen és ilyen nem vagyok.

A következő hetek során a pozitív önmeghatározás tematikáján dolgoztunk. Nagy felismerés volt a számára, hogy akár negatív tulajdonságait is megfogalmazhatja ebben a pozitív, állító formában. Bár továbbra is fontos maradt számára mások szemszögének figyelembevétele, megszűnt személyiségének az a fajta „lebegése”, miszerint a másik emberben felfedezett tulajdonsághoz viszonyította önmagát, de ennek nem volt a saját személyiségében rögzítési pontja. Az új megközelítésben úgy

fogalmazott, hogy a másik ember ez és ez, én pedig az és az vagyok. A kettő kapcsolata meg tudja határozni, hogy az adott tulajdonság milyen módon hat a másik emberhez való viszonyára. A megfogalmazás megváltozása a legnagyobb hatást emocionális jóllétére gyakorolta. Nagyfokú felszabadultságot és függetlenséget kezdett érezni, amely fokozatosan nyitottá tette őt arra, hogy párkapcsolati szinten is nyitni tudjon mások felé.

A tanácsadási folyamatban némely kliens esetében ez a tudatos és módszeres feldolgozása a családi és élettörténeti rendszernek valamilyen akadályba ütközik. Különösen férfi kliensek esetében, de nem kizárólagosan, gyakori, hogy nem képesek megfelelően verbalizálni érzéseiket, és ezért nem tudják tudatos szintre emelni azokat a belső dinamikus folyamatokat, amelyeken keresztül lehetővé válna a probléma megoldása. Az ilyen esetekben a tudattalannak a Szondi által leírt harmadik nyelvvel, a Jung által megalapozott szimbólumnyelvvel folytatható a munka.

A szimbólumnyelv használata a tanácsadásban

A sorsanalitikus tanácsadási munkában a szimbólumok használata nagyon hatékony segítséget nyújt az olyan érzelmek, vágyak vagy éppenséggel félelmek megközelítésében, amelyre közvetlen formában a kliensnek a hozzá kapcsolódó elhárítás vagy nagyfokú szorongás következtében nincsen lehetősége. A szimbólumok itt olyan belső, a kliens képzeletéből, sok esetben álmaiból származó képek, amelyek közvetetten megfeleltethetők valamilyen belső állapotnak, folyamatnak. Az ilyen típusú munka során a korábbiakkal ellentétben nem akarjuk tudatosítani a szimbólumok jelentését, megengedjük, hogy azok a kliens belső folyamatainak megfelelően alakuljanak, kapjanak új jelentést, lépjenek kölcsönhatásba egymással. Ezeket a jelképeket, vizuális élményeket a kliens saját maga alkotja a saját maga számára, és mivel így ezek egészen sajátjai, biztonságosan és hatékonyan tud velük dolgozni. Az imagináció során az egyén számára egy biztonságos és kellemes lélektani közegben lehetőség nyílik arra, hogy az elfojtott érzések, vágyak, élmények a felszínre kerüljenek, és egy szimbolikus folyamat révén megoldást nyerjenek. A fentieknek megfelelően a szimbólumokkal történő munka az üléseken relaxált állapotban,

imaginációs formában történik, de sok esetben előfordul, hogy az ülések között a kliens az álmaiban vagy elmélyült pillanataiban tovább dolgozik ezeken a tartalmakon.

Az imaginációs technika, bár szimbolikus eszközöket használ, mégis szorosan illeszkedik a sorsanalízis elméleti keretébe. A sorsanalízis célja, hogy az egyén a sorsát negatívan meghatározó kényszerítő erőket felismerje, ezekkel szemben állást foglaljon, és szabad döntéseken keresztül egy új életutat valósítson meg. Az imaginációs munka során ez a folyamat úgy valósul meg, hogy az egyénnek nem kell közvetlenül szembenéznie életének problémát okozó kihívásaival, hanem a szabadon választott sors felé vezető út, a projekció (a szimbólum megjelenése), az infláció (a szimbólum elfogadása, és a belső világban való megragadása), az introjekció és a negáció (a szimbólum átalakítása, konstruktív formába hozása) egy biztonságos, megszelídített közegben megy végbe. A következő esetszemelvény ezt a szimbolikus munkát mutatja be.

4. eset: 23 éves egyetemista lány pánikszerű tünetekkel

Panna, aki negyedéves egyetemista volt akkoriban, az őszi félév végén, decemberben kért segítséget. Elmondása szerint az utóbbi időben nagyon súlyos hangulatingadozások jelentkeztek nála. A tanulmányi eredményei mindaddig kiválóak voltak, és nem is történt olyan körülmény az életében, amely jelentős változást idézett volna elő. Mégis azt tapasztalta, hogy esténként nagyfokú érzelmi lehangoltság tör rá, amelynek következtében nem tudja folytatni tevékenységét, és látszólag minden ok nélkül a fürdőszoba padlóján sírva tölt órákat.

A Pannával való munka végül hosszabb időt vett igénybe. Élettörténetéből kiderült, hogy 14 éves korában, gimnáziumi időszaka elején rosszindulatú daganatos betegséget diagnosztizáltak nála. Ennek következtében a következő 3 évet jórészt kórházban, szigorú kezelési feltételek mellett töltötte. Életéből minden olyan esemény kimaradt, amely a hasonló korú fiatalokat jellemzi. Abban az időszakban 12 gyermekkel együtt küzdöttek a betegséggel. Végül, sajnálatos módon ő volt az egyetlen, aki életben maradt közülük. Nem sokkal azelőtt járt le a tünetmentessége utáni 5. év, aminek elteltével gyógyultnak nyilvánították, hogy életében a hangulati

panaszok jelentkeztek. A közös munka során az ebből az élethelyzetből származó számos kérdéskör előkerült (felnőtttség kérdése, nőiség kérdése, büntudat a többiek halála miatt, perfekcionizmus), amelyeknek feldolgozása végül lehetővé tette számára azt az életformát, amelyre vágyott. A munka elején azonban nagyon nehezebbre esett számára, hogy nyomasztó érzéseiről beszámoljon, ezekkel szembesüljön. Éppen ezért úgy határoztunk, hogy a fentebb bemutatott szimbolikus technikával dolgozunk tovább. A kiindulási alapot Panna egyik álma jelentette. Ebben egy fehér sárkányt látott, amely elől ő menekült. Érdekes élménye volt ezzel kapcsolatban, hogy álmában nagyrészt félelmet érzett a fenevaddal kapcsolatban, de valahol volt benne egy vágy is, hogy közelebb kerüljön hozzá, hogy meg tudja, mi is az. Az imagináció során, a módszer lépéseinek megfelelően, Panna gondolatai csarnokába lépett be, ahonnan különböző ajtók nyíltak. A feladata az volt, keresse meg, hogy az álmaiban látott sárkány hol lehet ezen a helyen. Az egyik ajtó mögött, egy sötét kamrában léláncolva talált rá. Az első alkalommal kifejezetten félelmetesnek találta, azonban újra érezte a vonzalmat irányába. Elmondása szerint szomorúságot látott a szemében. A következő alkalommal úgy határoztunk, hogy leoldja a sárkány láncait és megfigyeli, hogy mi történik. A gyakorlatok során szoros „kapcsolat” alakult ki Panna és a sárkánya között, aki a Félix nevet kapta. A gondolati csarnok több részét együtt járták be, míg az egyik ajtó mögött egy rét várt rájuk, melynek háttérében egy erdő húzódott. Panna ekkor úgy érezte, hogy el kell engednie Félixet, aki lassan eltávolodott, majd eltűnt a mező végén húzódó erdőben, többé nem tért vissza. A 4-5 hetes munka után, Félix elengedésével Panna pánikrohamai teljes mértékben megszűntek és nem is tértek vissza. Az egyes gyakorlatok során a szimbólumokat sohasem értelmeztük. Az imagináció végeztével az üléseken a belső képek összefoglalása és az ezek kapcsán megjelenő érzések megfogalmazása, átdolgozása történt.

Összefoglalás, lezárás

A tanácsadói munka során a jelen tanulmányban vázlatosan bemutatott különböző módszerek egymást kiegészítve, felváltva jelennek meg. Az, hogy egy kliens milyen módon képes dolgozni egy adott problémával, több körülmény függvényében alakul

ki. Gyakran előfordul, hogy míg egy tematika mentén a tudatos, megértésen alapuló munka bizonyul hatékonynak, egy másik probléma éppenséggel szimbolikus úton ragadható és oldható meg ugyanazon kliensnél. A tanácsadó feladata mindegyik esetben, hogy képes legyen feltérképezni a kliens pszichológiai szükségleteit, és ezeket a sorsanalízis elméleti keretébe helyezve meg tudja határozni azokat a területeket, amelyek a probléma gyökerét adják. Ezen túlmenően szükséges meghatározni azokat a pszichológiai erőforrásokat és munkamódszereket, amelyeken keresztül a leghatékonyabb segítségnyújtás biztosítható. A Szondi Lipót által kidolgozott sorsanalitikus elmélet és szemléletmód széleskörű felhasználási lehetőséget biztosít a modern pszichológiai munka során, és olyan módszereket ad a szakemberek kezébe, amelyekkel a kliensek számára a személyiségüknek, helyzetüknek legmegfelelőbb közegben érhetik el a változást.

Irodalomjegyzék

Gyöngyösiné K. E. (szerk.) (1999). *Szondi Lipót*. Budapest: Új Mandátum.

Gyöngyösiné K. E. (szerk.) (1996). *Ember és sors*. Budapest: Kossuth.

Hill C. E. – Knox S. (2008). Facilitating insight in Counseling and Psychotherapy. In: Brown S. D. – Lent R. W. (szerk.). *Handbook of Counseling Psychology*. Hoboken: John Wiley & Sons, 284-302.

Jung C. G. (1990). *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*. Budapest: Európa.

Lopez S. J. – Edwards L. M. (2008). The Interface of Counseling Psychology and Positive Psychology: Assessing and Promoting Strengths. In: Brown S. D. – Lent R. W. (szerk.). *Handbook of Counseling Psychology*. Hoboken: John Wiley & Sons, 2008, 86-69.

Szondi L. (1937). *Analysis of marriages. An attempt at a theory of choice in love*. In: Acta Psychologica Vol. III. Hága: Martinus Nijhoff.

Szondi L. (1955). A tudattalan nyelvei: a szimptóma a szimbólum és a választás. In: Gyöngyösiné Kiss E. (szerk.). *Ember és sors*. Budapest: Kossuth, 1996.

Szondi Lipót (1972). *A Szondi-teszt: A kísérleti ösztöndiagnosztika tankönyve*. Budapest: Új Mandátum, 2007.

Függelék

Lányiné Engelmayer Ágnes, Kiss Enikő Csilla

A Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány keletkezéstörténete, céljai, működése

1991. március 11-én, Szondi Lipót születésének 98. évfordulóján alakult meg a róla elnevezett emlékalapítvány, melynek székhelye a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet Vizsgáló és Tanácsadó lett. (Jogutódja: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet)

Ha az alapítvány keletkezéstörténetét szeretnénk bemutatni, akkor a következő kérdések merülnek fel:

- Miért 1991-ben jött létre az alapítvány?
- Ki volt az a személy, akiről az alapítvány a nevét kapta?
- Ki volt az alapítványtevő?
- Miért a Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet lett az alapítvány székhelye?
- Milyen volt Szondi Lipót és a gyógypedagógia kapcsolata?

Mindezen kérdések megválaszolásához szükséges elemezni – ha jelen esetben csak röviden is – az előzményeket, a történelmi, társadalmi összefüggéseket.

Miért 1991-ben jött létre az alapítvány?

Az 1989-es rendszerváltás után megerősödött a civilszféra, és egymásután jöttek létre egyesületek, alapítványok különböző céllal. Elsősorban a szociális, a karitatív és egészségügyi területen élénkült meg a civil szerveződés (Göncz Á.-né, 1997). A tudomány és a kultúra területén több alapítvány azzal a céllal alakult meg, hogy feldolgozza a szocializmus éveiben háttérbe szorult tudományos értékeket, hagyományokat, és azok folytatásához teret biztosítson, mintegy rehabilitálja a „burzsoá áltudományoknak” minősített nézeteket. Az is céljuk volt, hogy a lassan formálódó állami intézmények mellett gyorsabban reagáljanak a kor kihívásaira, és különböző eszközökkel segítsék a kívánatos átalakulást.

Ki volt az a személy, akiről az alapítvány a nevét kapta?

Dr. Szondi Lipót (Nyitra, 1893 – Küsnacht, Svájc, 1986) nemzetközi hírű, 1944 decemberétől Svájcban élő orvos, pszichiáter. Szakterületét nehéz röviden behatárolni, hiszen az endokrinológiai, humánbiológiai, genetikai munkásságán, család- és ikerkutatásain, házasságok elemzésén, dadogók vizsgálatán keresztül jut el a Szondi-féle ösztöndiagnosztikai teszt és a sorsanalízis elméletének megalkotásáig. A 20. század polihistorainak egyik utolsó nagy géniusza, aki egy személyben természettudós és kultúrtörténettel foglalkozó filozófus is. Karizmatikus egyéniség iskolateremtő képességgel, aki óriási hatással volt tanítványaira (Benedek, 1973a,b, 1974, 1978, 1984, 1986, 1991; Gordosné Szabó, 1997; Bürgi-Meyer, 2000; Lukács, 2001).

„Szondi nem csupán egy tudományos rendszert alkot, hanem felépít egy filozófiai birodalmat, ahol helyet kap a szabadság, a választás és a lelkiismeret. Nem csoda, hogy az elmélet egy genetikai hipotézisből olyan gigantikus magyarázórendszerre nő ki magát az életmű szerves fejlődése során, amely egyformán épít a szakmai ismeretekre és a különböző filozófiai koncepciókra. Hogy volt képes erre Szondi? A mester alighanem még a héroszok nemzedékéből való. Képes volt arra, amire közülünk már csak nagyon kevesen: együtt látni a dolgokat.” (Berezkei, 1999, 164-165.).

Tehát a holisztikus tudományos gondolkodás előfutárának is tekinthetjük őt. Már a hazai években jelentősnek mondható tudományos és gyakorlati működése megtört. Megjelent ugyanis az 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Ennek értelmében Szondi Lipótot felszólították származásának igazolására, melyet egy Nyilatkozat kitöltésével kellett megtenni. Az Országos Nemzeti Levéltárban őrzött iratanyagból¹ kiderül, hogy „dr. Szondi Lipót gyógytani laboratóriumi vezető főorvost az 1939: IV. t. c. rendelkezései szerint zsidónak kell tekinteni.” Ennek alapján a nyugdíjazandók jegyzékébe felvették, és felmentése iránt előterjesztést tettek.² Az állásától megfosztott Szondi 1940-től otthonában folytatta a sorsanalitikus szemináriumokat, majd a bergen-belseni koncentrációs táborba történt deportálás után, 1944 decemberében Svájcban kezdett új életet (Benedek, 1973a, 1973b; Bürgi-Meyer, 2000; Kiss, 2013).

Ki volt az alapítványtevő?

Az alapítványtevő *Dr. Balázs Péter* (Budapest, 1919 – Sao Paulo, 1994) 1937-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karán kezdte egyetemi tanulmányait. Már ebben az időben dolgozott a Szondi Lipót által vezetett Magyar Királyi Állami Gyógypedagógiai Kórtani és Gyógytani Laboratóriumban. Szondi mellett tanult pszichológiát, diagnosztikát, részt vett Szondi genoteszt vizsgálataiban is. A fiatakorúak bíróságánál megbízott pártfogó volt. 1939-ben, röviddel a második világháború kitörése előtt, kivándorolt Brazíliába. Szegény és elhagyatott fiúk intézetében végzett pszichológiai-pedagógiai munkát, s ekkor kezdte megismertetni munkatársaival a Szondi-elmélet elemeit. 1945-től Sao Paulóban tanított és tanult, több egyetemi szintű kurzust és tanfolyamot végzett el. Alapító tagja a Sao Pauló-i Pszichológiai Társaságnak. 1962-ben a Katolikus Egyetemen (Rio Grande do Sul szövetségi államban) tanfolyamokat tartott a mélylélektan és a nevelésirányítás

¹ MNL OL K 506 – 1937 – 1944 – 8 – 63681.

² MNL OL K 506 – 1937 – 1944 – 8 – 64479.

elméletéről és gyakorlatáról. Az egyetem pedig munkássága elismerésül a „Doctor Honoris Causa” diplomával tüntette ki.³

Egyetemi munkaköre mellett privát rendelőjében és különböző intézmények felkérésére végzett gyakorlati pszichológiai munkát serdülőkkel és fiatalokkal. 1970 és 1990 között közel ezer kábítószer-problémás fiatalot kezelt reedukációs és rehabilitációs céllal. 1974-ben több, Brazíliában élő „szondista” pszichológussal alapították meg a braziliai Szondi Társaságot. A zürichi Szondi Intézettel szoros kapcsolatot tartott, az általa szervezett tanfolyamokon a zürichi intézet munkatársai tartottak előadásokat. 1975-ben szorgalmazta Szondi egyik könyvének portugál nyelven való kiadását, melynek előszavát ő írta.

Szondival megszakadt levélkapcsolatát 1946-ban újíttotta fel⁴, majd 1958-ban személyesen is többször találkoztak. Balázs Péter életútja jól példázza azt, hogy milyen nagy hatással volt Szondi tanítványaira, munkatársaira. „Várta az alkalmat, hogy a közel ötvenéves barátság után életfilozófiája és munkaköre megalapozójának valamiképpen viszonzza mindazt, amit tőle kapott. Úgy gondolta, hogy Szondi munkásságának az újabb generációk javára történő tovább folytatásával mindkettejük közös hazájában legalább részben lerója hálóját.”⁵ Ezt a szándékát 1990. szeptember 14-én kelt levelében írta meg *dr. Szénásy József* orvosnak, aki a budapesti piarista gimnáziumban osztálytársa volt. Az innen kezdődő levelezés során Balázs Péter kifejtette, hogy százezer svájci frankot kíván az alapítvány indulótőkéjeként letétbe helyezni, valamint azt is, hogy elképzelése szerint melyek volnának az alapítvány céljai, feladatai. A később letétbe helyezett és lekötött százezer svájci frank képezte az alapítvány vagyonát, melynek kamatait kezdetben a működésre lehetett használni.

³ Brazíliában csak 1963-ban lett a pszichológia felsőoktatási végzettséget igénylő és a közoktatási minisztérium által ellenőrzött szakma.

⁴ Balázs Péter Szondival folytatott levelezését az Alapítvány rendelkezésére bocsátotta, melyet 1989 márciusában a MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában helyeztünk el. Jelzete: Ms 4515/32-60

⁵ Curriculum vitae, dr. Balázs Péter. Kézirat az Alapítvány irattárában.

Szondi Lipót és Balázs Péter, a Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány alapítója

Részletek a Balázs Péterrel az alapító okirat szövegével kapcsolatban folytatott levelezésből:

Az alapítvány célját illetően Balázs Péter elsősorban Szondi sorsanalízissel kapcsolatos nézeteit és az ösztöndiagnosztikai teszt használatának tanítását kívánta hangsúlyozni. Az alapításban érdekelt hazaiak, így a Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet vezetője, Lányiné Engelmayer Ágnes és Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra, szerették volna a lehetőségeket kicsit szélesebbre nyitni, hogy a gyógypedagógiai pszichológia sok más témája is támogatást kaphasson, természetesen megtartva a Szondi-munkássággal való kapcsolatot. Balázs Péter ezt először nem akarta elfogadni, azonban kezdettől fogva egyetértett azzal, hogy a székhely a főiskolán legyen. Ugyanakkor bizalmatlanság volt még benne a szocializmus örökségét illetően, amikor például 1990. október 30-án ezt írta:

Kedves Ágnes.

51 éve élek Brasiília¹ba, keveset beszélek, még kevesebbet írok magyarul, így elnézést kérek esetleges hibáimért. Nem tudok gépelni, mi olvashatóbb (?) lenne. A nyilatkozatot B. Péter formájában fogom aláírni.

Az otthoni új tötevények értelmébe lehetőséges lenne-e a Főiskola részétjén a erilajot levenni a magyar címet tekintetül?

Kitém értesítse Flórá²t és Szénágy Jóska³t, kiket szeretettel hívózkélok, mellékelt levelém tartalmáról.

Köszönöm fáradságát, és kerülje legjobbra belátásamért, sültendő gyerekeinket, Szondi emlékébe.

1990.01.30. Hála⁴s köszönet Péter

(Kiemelés Lányiné Engelmayer Á.)

Lányiné Engelmayer Ágnes Balázs Péternek, 1991. január 21.:

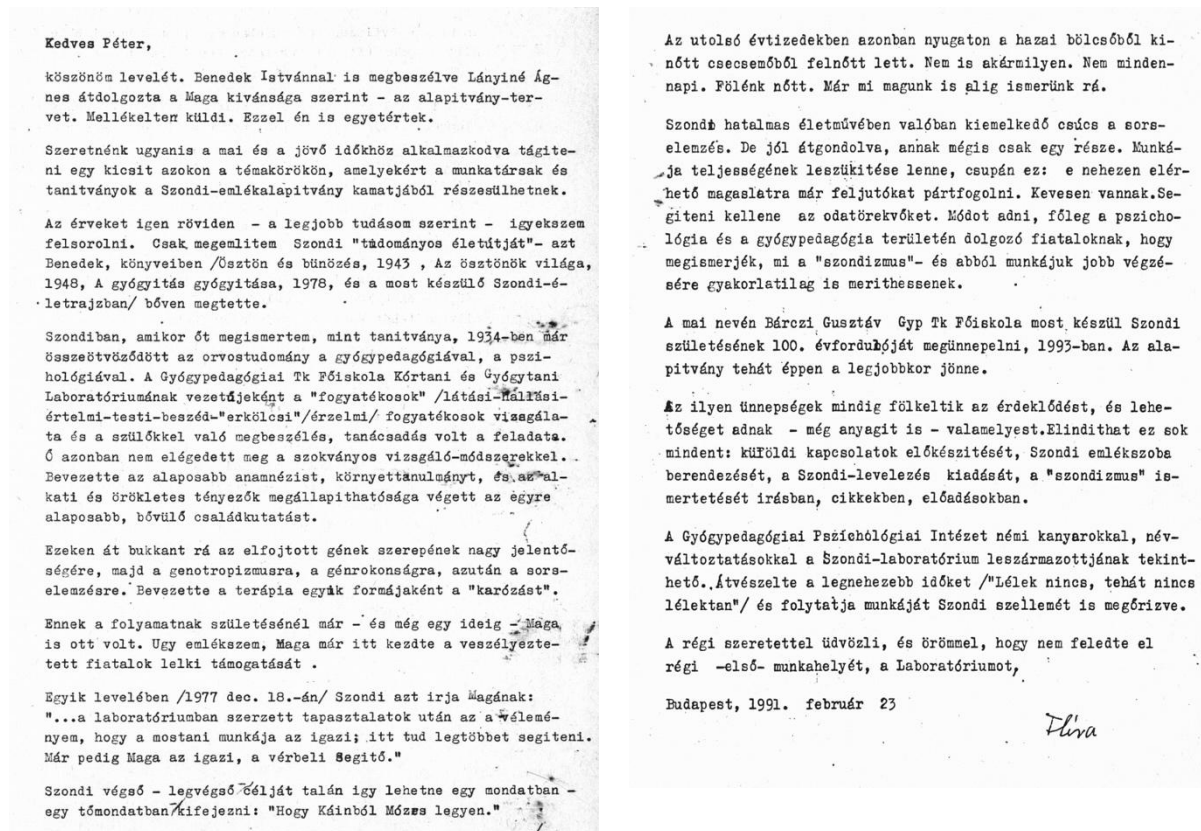
„Mindazt a gondolatot, melyet levelében írt az alapítvány céljával kapcsolatban, igyekeztem beépíteni. Ezenkívül azonban arra gondoltunk mindnyájan, hogy érdemes volna egy kicsit tágabbra fogalmazni a célokat, de annyira azért szűken, hogy valamilyen módon a fogyatékosok pszichológiájával kapcsolatos legyen, mert így szélesebb körben lehet rátermett és kitűnő személyeket találni a díj, ill. pályázat odaítélésére. (...) Amennyiben változtatni kíván a tervezett szövegen, természetesen – hacsak nem ütközik hazai szabályokba – minden javaslatát, gondolatát készséggel fogadjuk.”

Balázs Péter Lányiné Engelmayer Ágnesnek, 1991 február 4.: „Az alapító okirat tervezetben tágabbra fogalmazott célok mind értékesek, de nem felel meg az alapítvány szándékának.”

Lányiné Engelmayer Ágnes Balázs Péternek 1991. február 28.: „Megkaptam levelét és a visszajuttatott alapító okiratot az Ön által javasolt változtatásokkal. Összeültünk Flóra asszonnyal és Benedek Istvánnal, közösen megvitattuk a levelében

foglaltakat. Sok értékes ötletet adott Benedek István is, ami segített az alapítványi célok átfogalmazásában. Flóra asszony külön írt Önnek egy részletes levelet.”

Illyésné Kozmutza Flóra Balázs Péternek, 1991. február 23.:

Az alapító okirat céljának végső megfogalmazásában végül megegyezés történt, Balázs Péter az érvek hatására elfogadta a magyar álláspontot.

A postai levelezés sokszor akadozott, az ajánlottan megküldött terjedelmesebb mellékletek gyakran nem érkeztek meg, de a levélkapcsolat élő maradt Balázs Péter 1994. szeptember 9-én bekövetkezett haláláig. Tervezett hazalátogatását előrehaladó betegsége meggátolta.

Miért a Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet lett az alapítvány székhelye?

A Ranschburg Pál által alapított első Egyetemi Psychophysiológiai Laboratórium 1927-ben kétfelé vált. Az egyik utód, a Magyar Királyi Állami Gyógypedagógiai Kórtani és Gyógytani Laboratórium lett, vezetésére Szondi Lipót kapott megbízást. Neve és szervezeti felépítése az évtizedek alatt sokat változott, története is sokoldalú feldolgozást nyert. A tanítványok szóhasználatában a „Szondi Laboratórium” név volt használatos (Lányiné Engelmayer, 1992, 2013). Egyértelműen megállapítható ezekből a forrásokból, hogy a laboratórium jogutódja a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézete (ma: ELTE BGGYK Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet). Ezért maga Balázs Péter is azt javasolta, hogy ez az intézmény legyen a székhely és az alapítvány gondozója, az intézet vezetője pedig az alapítvány kuratóriumának elnöke. Javasolta továbbá azt is, hogy a kuratóriumban legyenek tagok a Szondival közvetlen kapcsolatban álló és tanításait jól ismerő „szondisták”, így Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra és Benedek István. Az akkori Szondi Laboratórium és a Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet a gyógypedagógiai tanárképzés magyarországi fellelővárához tartozott. Az utóbbi évtizedek jelentős magyar pszichológusai közül nagyon sokan tartoztak ehhez a „szondista” körhöz, például Molnár Imre, Kardos Lajos, Mérei Ferenc, Roboz Vera, Gleimann Anna, Noszlopi László, Noszlopi Margit.

Milyen volt Szondi Lipót és a gyógypedagógia kapcsolata?

Szondi Lipót és a gyógypedagógia kapcsolatát nemcsak az mutatta, hogy a Gyógypedagógiai Kórtani és Gyógytani Laboratórium székhelye a Budapest VIII. ker., Mosonyi utcai gyógypedagógiai/kisegítő iskolában volt, hanem az a körülmény is, hogy Szondi érdeklődésében már korán megjelent a fogyatékos emberek vizsgálata és életük segítése iránti igény. Ezt tükrözi, hogy 1922-ben Tóth Zoltán, a Magyar Gyógypedagógiai Társaság alapítója és elnökségi tagja, lett a társaság rendezvényeinek gyakori előadója. 1925-ben pedig megjelent Szondi *A Fogyatékos értelem* című munkája is. Még a svájci sorsanalitikus időszakban is megmaradt ez a kötődése, hiszen előszót írt a Czeizel-Lányiné Engelmayer-Rátay által szerkesztett *Az értelmi fogyatékosok kóreredete a „Budapest-vizsgálat” tükrében* c. könyvhöz

(Szondi, 1978, 7-8.). Bár a laboratórium elsősorban kutatóintézet volt, de egyúttal terepe a gyógypedagógus hallgatók gyakorlati képzésének is. Szondi elméleti előadásokat tartott, mindig összekapcsolva az abban foglaltakat a laboratórium gyakorlati tapasztalataival. A gyógypedagógiai tudomány lényegét illetően azokhoz tartozott, akik ezt nem csupán egy pedagógiai praxist folytató diszciplínának tartották, hanem azt hangsúlyozta, hogy „a gyógypedagógia nemcsak a fogyatékos képességeket korrigáló pedagógia, hanem a fogyatékos egyéniségeket pedagógiai, orvosi, jogi és valláserkölcsei úton gyógyító egységes tudományos diszciplína” (Szondi, 1931, 29.; Gordosné Szabó, 2004).

A Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány⁶

Célja elősegíteni, ösztönözni, lehetőséget adni, feltételeket teremteni, díjjal elismerni:

- Szondi munkásságának, életművének és a sorsanalízisnek tudományos feldolgozását, hagyományainak ápolását, újabb kutatásokat a Szondi tanítással kapcsolatban
- Szondi művek kiadását, jubileumi konferenciák rendezését
- a Szondi-elmélettel kapcsolatos területen dolgozó főiskolai vagy egyetemi hallgató vagy szakember Szondi munkásságával összefüggő témában rendezett külföldi kongresszuson vagy továbbképzésben való részvételét
- a Szondi Institut (Zürich) látogatását, az ott tartott tanfolyamokon aktív részvételt, az ott tartózkodás anyagi fedezetét a Szondi elméletben való képzés céljából
- alkalmilag sorsanalitikus szeminárium tartását, ennek költségeit
- a Szondi-laboratórium jogutód intézményében, a Gyógypedagógiai Vizsgáló és Tanácsadóban (jogutódja a Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézetben) a fogyatékos, akadályozott és inadaptált gyermekek, felnőttek és családjaik részére nyújtott diagnosztikus és „karózási” munkában nyújtott folyamatos, kiemelkedő teljesítményt

⁶ A Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány alapító okirata. Kézirat az alapítvány irattárában.

- a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola (jogutódja az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar) kiváló rászoruló hallgatójának Szondi munkásságával összefüggő témában folytatott külön tanulmányait

Feladata:

- közreműködik a Szondi teszt elméletének és gyakorlatának elsajátítására irányuló tanfolyamok szervezésében, tartalmi megvalósításában
- elvállalja e tanfolyamok akkreditálásával járó munkákat
- erőfeszítéseket tesz, ajánlásokat fogalmaz meg, hogy az ország különböző egyetemein folyó pszichológusképzésbe és továbbképzésbe a Szondi-tanítással és teszttel kapcsolatos ismeretek beépüljenek, ill. ahol ez már megvalósult, ott segíti azok korszerű tartalmának kialakítását (pl. az eredetileg két profilos technika helyett a Szondi által később kidolgozott tíz profilos változat használatát)
- kiadja és terjeszti a Szondi-tanítással és teszttel kapcsolatos információkat, tudományos adatokat, módszertani segédleteket nyomdai és elektronikus úton

A megalakult kuratórium

első elnöke: 1991-2007

- Lányiné dr. Engelmayer Ágnes (gyógypedagógus, klinikai gyermekszakpszichológus, főiskolai és egyetemi oktató, a Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet vezetője)

tagjai:

- Illyés Gyuláné dr. Kozmutza Flóra (Szondi közvetlen munkatársa, a gyógypedagógiai pszichológia hazai fő képviselője és művelője, a Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet korábbi vezetője)
- Dr. Szénásy József (orvos, neurológus, dr. Balázs Péter gimnáziumi osztálytársa, a Vizsgáló és Tanácsadó Intézet konziliárius orvosa)
- Mérei Ferencné (gyógypedagógus/logopédus, Szondi-tanítvány, főiskolai oktató, a dadogók kezelésének szakértője)
- Gádorné dr. Donáth Blanka (pszichológus, a Gyermeklélektani Intézet munkatársa, aki a „szondizmussal” mint pszichológia szakos egyetemi hallgató már itthon

foglalkozott, Szondi-val személyesen a deportálás alatt ismerkedett meg és dolgozott)

- Dr. Benedek István (orvos, pszichiáter, művelődéstörténész, közíró, Szondi-tanítvány, visszaemlékezések írója, az Intaházai Munkaterápiás Gyógyintézet igazgatója és az Országos Ideg- és Elmegyógyintézet főorvosa)
- Dr. Lukács Dénes (pszichológus, pszichoanalitikus, pszichoterapeuta, elsőként tanította pszichológus-hallgatóknak a Szondi-tesztet, a teszttel kapcsolatos tudományos munkássága közismert)
- Az évek folyamán a kuratórium összetétele fokozatosan változott, a tagok Illyés Gyuláné, Szénásy József, Mérei Ferencné, Gádorné Donáth Blanka és Benedek István elhunytá miatt cserélődtek. 1995-ben Gyöngyösiné Kiss Enikő, 2003-ban Hári Ilona lett a kuratórium tagja.

Az alapítvány működésének néhány fontos állomása, történése 1991-2007-ig (amikor Lányiné Engelmayer Ágnes lemondott a kuratóriumi elnöki tisztségről)

Konferenciák:

1993. április 14-17. *In memoriam Szondi Lipót. Ünnepi tudományos ülés Szondi Lipót születésének centenáriumán.* Társrendezői: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, ELTE BTK Személyiség- és Klinikai Pszichológiai Tanszék, Ferenczi Sándor Egyesület, Magyar Pszichoanalitikus Egyesület, Magyar Pszichológiai Társaság, MTA II. Osztály Pszichológiai Bizottság, Société Internationale Szondi (Dijon), Stiftung Szondi-Institut (Zürich). A közel 200 résztvevő több mint fele volt külföldi. Közel 40 előadás hangzott el a következő fő témacsoportok köré rendeződve: Szondi élete és munkássága Magyarországon és Svájcban, genetikai és humánbiológiai munkássága, pszichometriai vizsgálatok a Szondi-teszttel, a sorsanalízis születése és értelmezési kerete a pszichopátia, a perverzió, az öngyilkosság, a toxikománia megértésében, a Szondi-teszt sorsa Franciaországban és Belgiumban. A megnyitó előadást a Magyar Tudományos

Akadémia épületében dr. Pataki Ferenc, az MTA alelnöke tartotta, hangsúlyozva, hogy jelképes értelme van annak, hogy az újjáépítkező akadémia Szondi Lipót „hazatérését” falai között üdvözölheti (Lányiné Engelmayer, 1994).

A program részeként emléktábla leleplezésére került sor annak a Mosonyi utcai volt kiegészítő iskolának a falán, ahol 1925-től 1940-ig Szondi a Kórtani és Gyógytani Laboratóriumot vezette.

2003. november 21. *Szondi elmélete a múltban, a jelenben és a jövőben. Tudományos ülés Szondi Lipót születésének 110. évfordulóján.* Az egynapos ülésen 12 előadás hangzott el. Az alapítvány 12 éves működésének főbb törekvéseiről, megvalósult céljairól, jövőbeli terveiről is szó volt, továbbá Szondi ösztönelméletének pszichofiziológiai hátteréről, a Szondi-teszt alkalmazásával nyert klinikai tapasztalatokról, experimentális vizsgálatokról, majd szakma- és kultúrtörténeti elemzések kerültek sorra. Nagy érdeklődést váltott ki Friedjung Jüttner, a zürichi Szondi Intézet munkatársának előadása: Hit, szellemiség és a sorsanalízis kapcsolata Szondi elméletében (Lányiné Engelmayer, 2004).

Szondi-teszt tanfolyamok:

1996-tól kezdve dr. Lukács Dénes tartotta egyetemi hallgatóknak, végzett pszichológusoknak „A Szondi-teszt elmélete és gyakorlata” c. 30 órás tanfolyamot az őszi félévben, majd „A Szondi-teszt értelmezése a klinikai pszichológiai gyakorlat tükrében” c. 30 órás tanfolyamot a tavaszi félévben. Ezeknek egészen 2006-ig több száz résztvevője volt. A tanfolyam elvégzése után a tudományos igényeknek

megfelelő dolgozatot kellett beadni. A kiválóak ünnepélyes keretek között pénzjutalomban részesültek.⁷

Pénzbeli támogatások:

Szondi sokoldalú munkásságával valamilyen szinten összefüggő hazai és külföldi konferencián való részvételt az alapítvány több esetben támogatott. Több esetben előadások szövegének fordítására is kaphattak a pályázók támogatást. Könyvkiadás költségeire is lehetett pályázni, így a kiadásra kerülő Szondi Lipót kötet (szerk. Gyöngyösiné Kiss Enikő) és a *Thalassa* folyóirat 1996/2 Szondi-Ferenczi tematikus száma is kapott támogatást.

Működés és tevékenységek 2007 után

Az alapítvány elnöki posztját 2007 és 2016 között Kiss Enikő Csilla töltötte be, Lányiné Engelmayer Ágnest a kuratórium tiszteletbeli elnökévé választotta. Ezekben az években a kuratórium tagjai körében is volt változás, a kuratórium tagja lett Ádám-Tóth Eszter és Káplár Mátyás Szénásy József és Mérei Ferencné elhunytával, majd 2016-ban Hári Ilona és Ádám-Tóth Eszter lemondásával, valamint Gádorné Donáth Blanka elhunytával Bagaméri Péter, Kövesdi Andrea és Reinhardt Melinda váltak kuratóriumi tagokká. 2016-2017 között az elnöki posztot Garai Dóra töltötte be, majd 2017-ben Reinhardt Melinda lett a kuratórium elnöke. Kiss Enikő Csilla lemondásával a kuratóriumi testület Gyimesi Júliával egészült ki.

Kiss Enikő Csilla elnöksége alatt folytatódott a *Szondi-teszt kurzusok* oktatása (melyeket Lukács Dénes és Kiss Enikő Csilla, majd Lukács Dénes kurzusa átadásával Nagy László tartott), emellett az alapítvány új tanfolyamokat is indított. 2015 januárjában Hoyer Mária tartott sikeres kurzust a DSM-5 szemléleti és diagnosztikai újdonságairól, valamint Pressing Lajos 2013-ban kezdte meg tanfolyamait „Buddhista meditáció, gyakorló és önismereti csoport”, valamint „Bevezetés a buddhista

⁷ A jutalmazott dolgozatok jelentős része az alapítvány irattárában megtalálható.

pszichológiába” címmel. A tanfolyamok továbbra is nagy érdeklődéssel indultak, több százán vettek részt rajtuk és végezték el azokat.

Az alapítvány két alkalommal nyert el sikeres pályázatot, 2009-ben a Magyar Pszichológiai Társasággal közösen benyújtott *A különböző szerhasználó drogfogyasztó fiatalok komplex személyiség-lélektani megközelítése* című tudományos kutatási projektre⁸ illetve egy évvel később, 2010-ben a Nemzeti Civil Alapprogramnál az alapítvány 200.000 Ft értékben működési költségekre fordítható támogatást kapott.

A Magyar Pszichológiai Társaság 2013-ban alapította meg Magyar Pszichológiatörténeti Emlékszobáját, a társaság az Alapítványt kérte fel az első *kiállítás* létrehozására, amely a 120 éve született Szondi Lipót szakmai életútjával és sorsanalitikus munkásságának bemutatásával foglalkozott. A kiállítás Kiss Enikő Csilla vezetésével és a pécsi Pszichológia Doktori Iskola hallgatói segítségével jött létre, a kiállításra kerülő Szondi kötetek begyűjtésében Garai Dóra vállalt szerepet.^{9,10,11}

A kuratórium tagjaiból illetve a pécsi egyetemi kollégákból, valamint a doktori és pszichológia szakos hallgatókból Kiss Enikő Csilla vezetésével *tudományos műhely* jött létre, amely Szondi elméletével és tesztjével foglalkozott. A műhely tagjai hazai és nemzetközi konferenciákon illetve szaklapokban publikálták kutatási eredményeiket, az alábbiakban mutatjuk be ezek közül a legismertebbeket.

A Magyar Pszichológiai Társaság országos tudományos nagygyűlésein önálló *szimpóziummal, ill. műhelybemutatóval* vett részt az alapítvány 2008-ban, 2010-ben és 2011-ben. A 2008-as nyíregyházi nagygyűlésen *Vizsgálatok a Szondi-teszttel* címmel hat előadás hangzott el, melyek előadói Gyöngyösiné Kiss Enikő, Káplár Máttyás, Tóth Réka, Molnár Dóra, Révész György és Hargitai Rita voltak. 2010-ben a

⁸ A kutatás keretében több hazai és nemzetközi konferencia előadás született, valamint a *Szondiana* sorsanalitikus nemzetközi folyóirat 2010-es számában olvasható „Understanding different types of drug addiction: a psychodynamic approach”. című tanulmány, ld. Gy. Kiss et al., 2010.

⁹ A megnyitón Kiss Enikő Csilla tartott előadást Szondi Lipót szakmai életútja – A sorsanalízis és a Szondi-teszt megszületése címmel. Az előadás később megjelent a *Magyar Pszichológiai Szemle* 2014, 69(3) számában.

¹⁰ A kiállítás létrehozásában együttműködő doktori hallgatók Bagdi Petra, Csikós Luca, Désfalvi Judit, Endre Szilvia, Miklósi Zsófia Villő, Stoll Dániel Péter, Takács Hilda, Teleki Szidalisz, Vajda Dóra és Vargha Bálint voltak.

¹¹ A kiállításon számos sorsanalitikus publikáció elérhető volt, ezek egyike Szondi teljes publikációs listáját tartalmazó írás (ld. Bürgi-Meyer, K. – Gyöngyösiné Kiss E. – Buday J., 1996).

nagygyűlés Pécssett szerveződött, a konferencián Szondi szimpóziumunk az addikciók pszichodinamikus és motivációs megközelítésével foglalkozott, a szimpózium társzervezője Demetrovics Zsolt volt. A szimpózium előadói Gyöngyösiné Kiss Enikő, Hosszú Dalma, Farkas Judit, Demetrovics Zsolt és Iszaj Fruzsina voltak. 2011-ben ünnepeltük a Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány megalapításának 20. évfordulóját. A Magyar Pszichológiai Társaság Jubileumi XX. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Budapesten a műhelyek között szerepeltünk és mutattuk be az alapítvány történetét és tevékenységét.¹²

A Szondi-műhely kutatói 1999-től kezdődően a *Nemzetközi Szondi Társaság* (International Szondi Association) háromévente megrendezésre kerülő konferenciáján is részt vettek. 1999-ben a belga szondista kör szervezésében Louvain-la-Neuve adott otthont a kongresszusnak. A kongresszus címe *The Drive System: From Its Psychoanalytic Fundaments to a Model Function in Clinical Psychopathology* volt. Az előadók között szerepelt magyar részről Lukács Dénes, Csillag Mária, Gyöngyösiné Kiss Enikő. Gádorné Donáth Blanka az esetelemző műhely aktív résztvevője volt.

2002-ben a svájci Szondi-Institut vállalta a rendező szerepét, a kongresszuson Lukács Dénes, Gyöngyösiné Kiss Enikő, Hargitai Rita, Révész György és Deim Éva tartottak előadásokat a magyarok részéről. A kongresszus ekkor a *Mensch und Schicksal* nevet kapta.

A 2005-ös 17. nemzetközi kongresszus címe *Fate-Analysis: Innovative Directions in the Theory and Practice* volt, amelyet a Pécsi Tudományegyetemen rendeztünk meg. A magyar előadók között szerepelt Csillag Mária, Gyöngyösiné Kiss Enikő, Erős Ferenc, Révész György, Hargitai Rita, Deák Anita, Feldman Ádám, Gyuris Petra, Tóth Krisztina és Kövesdi Andrea.

A 2008-as lisszaboni 18. kongresszus *Personality and Psychopathology* címmel került megrendezésre. A kongresszuson Gyöngyösiné Kiss Enikő, Hargitai Rita, Révész György, Nagy László és Káplár Mátyás tartottak előadásokat.

¹² Az említett szerzők – a nagygyűléseken elhangzott – Szondi-előadásainak címét a társszerzőkkel együtt az irodalomjegyzék tartalmazza.

2011-ben Franciaországban Nizza adott otthont a 19. kongresszusnak *Ways and Means of Hominescence (Becoming Human)* címmel, amelyen az alapítvány kuratóriumi tagjai közül Garai Dóra, Káplár Mátyás és Gyöngyösiné Kiss Enikő tartottak előadásokat.

A 2014-es brüsszeli 20. kongresszus *Szondi with Schotte: To Play, Build, Interpret, Create* címet kapta a szervezőktől. A kuratórium tagjai közül Kiss Enikő Csilla és Káplár Mátyás vettek részt előadással a programon.¹³

A kutatócsoport tevékenysége további eredményeképpen a PTE Pszichológia Doktori Iskolában két *PhD disszertáció* született Szondi-témában, Hargitai Rita 2007-ben védte meg dolgozatát *Sors és történet. Szondi Lipót sorsanalízise a narratív pszichológia tükrében*, valamint Káplár Mátyás 2016-ban *Meglátni és megítélni. Az információfeldolgozás korai szakaszában megjelenő affektív tényezők és ezek személyiségbeli meghatározottságának vizsgálata fMRI-vel és Szondi-teszttel* címmel. A témavezetők Kiss Enikő Csilla mellett László János, illetve Bernáth László voltak.

Az alapítvány alapító okiratában vállalt célkitűzéseivel összhangban 2012-ben felhívást tett közzé *pályamunka* megírására, amelynek témája Szondi Lipót munkássága volt. A pályamunkát kétféle formátumban lehetett elkészíteni: esszé, illetve empirikus tanulmány formájában. Az alapítvány által kiírt pályázatot Bukta Tünde pályamunkája nyerte el, melynek címe *Munkahelyi egészségmagatartás fejlesztő program a Szondi-teszt tükrében*.

A Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány számos további alkalommal jelent meg a szakmai nyilvánosság előtt. A Magyar Pszichológiai Társaság által elsősorban hallgatók számára szervezett *Nyári Egyetemen* rendszeresen bemutatásra került az alapítványunk tevékenysége szórólapon, és személyes tájékoztatás formájában a standokon. Emellett alapítványunk több alkalommal kapott felkérést társszervezetektől konferencia előadás tartására, mely programokon Kiss Enikő Csilla képviselte az alapítványt. A pécsi egyetemista hallgatók által szervezett Pszichológus Napokra két alkalommal látogattunk el 2006-ban és 2008-ban. A programon bemutatott előadások címei *Töredékek a sorsról* valamint *Párokkal felvett Szondi tesztek eredményei, a*

¹³ A kongresszusokon felsorolt magyar előadók előadásainak címe az irodalomjegyzékben megtalálható.

genotropikus párválasztási teória vizsgálata voltak. 2011-ben a C. G. Jung Komplexpszichoterápiás Egyesület *Trauma, krízis, újjászületés* c. konferenciáján *A tudattalan nyelvei: szimptóma, szimbólum, választás* címmel szerepeltünk, illetve 2015-ben az ELTE Bárczi Gyógypedagógiai Karán szervezett A Magyar Tudomány Ünnepe programon *Angliában élő népcsoportok multikulturális összehasonlítása Szondi-teszttel* címmel tartottunk előadást.¹⁴

Lukács Dénes kuratóriumi tagunk új kötete *A Szondi-teszt korszerű értelmezése* címmel 2016-ban látott napvilágot az Oriold és Társai Kiadónál.

A közelmúlt eseményeit folytatva a Nemzetközi Szondi Társaság (International Szondi Association) felkérésére 2017-ben az Alapítvány Budapesten szervezte meg a nemzetközi társaság 21. kongresszusát *Power of the Fate: Past, Present, Future* címmel. A nemzetközi konferencián mintegy hatvan résztvevő volt jelen: a magyarok mellett Svájc, Belgium, Brazília, Svédország, Portugália, Japán, Románia, Lengyelország szondista körei, személyei képviselték magukat. A kongresszus Szervező Bizottságának elnöke Garai Dóra, a Tudományos Programbizottság elnöke Reinhardt Melinda volt. A konferencia szakmai és szociális programjai egyaránt nagy sikerrel zajlottak le. A kongresszuson a külföldi előadók mellett számos magyar előadó is szerepelt.¹⁵

Irodalomjegyzék

Bagaméri P.–Kiss E. Cs. (2017). *Relationship between mindfulness disposition, emotion regulation and protective personality factors*. XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Bandi Sz.–Bolgár D.–Nagy L. (2017). *The psychodynamic correlations of narcissism: the relation between the Szondi-test and the orthogonal narcissism*

¹⁴ Az irodalomjegyzékben megtalálhatóak a pontos hivatkozások.

¹⁵ A magyar előadók előadáscímeit az irodalomjegyzék tartalmazza.

concept. XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Benedek I. (1973a). Szondi I. *Új Írás*, 13(10): 82–92.

Benedek I. (1973b). Szondi II. *Új Írás*, 13(11): 91–100.

Benedek I. (1974). *Pusztába kiáltott szó. Esszék (Találkozások: Szondi)* Budapest: Magvető.

Benedek I. (1978). *A gyógyítás gyógyítása. Orvosi-orvostörténeti tanulmányok. A lélek orvosai: Szondi (249–283)*. Budapest: Gondolat.

Benedek I. (1984). *Szirt a habok közt. Esszék, visszaemlékezések, útirajzok*. Budapest: Magvető.

Benedek I. (1986). *Hátrább az egerekkel. Publicisztikai írások. Eszmék és rögeszmék a lélektanban. Búcsú Szondi Lipóttól*. Budapest: Magvető.

Benedek I. (1991). Szondi anekdotárium. *Valóság*, 34(2): 76–78.

Bereczkei T. (1999). Szondi és a modern biológia. In: Gyöngyösiné Kiss E. (szerk.): *Szondi Lipót (164–165)*. Budapest: Új Mandátum.

Bornemissza Á. (2017). *Fate-analysis of L. Szondi in the film of István Szabó, 'Sunshine'*. XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Bukta T. (2017). *Workplace health behaviour development program experiences in the light of the Szondi Test*. XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Bürgi-Meyer, K. (2000). *Leopold Szondi. Eine biographische Skizze*. Zürich: Szondi Verlag.

Bürgi-Meyer, K.–Gyöngyösiné Kiss E.–Buday J. (1996). Szondi Lipót összegyűjtött publikációi. *Pszichológia*, 16(1):104–112.

Csillag M. (2002). *Familiare Tradition – Genialität unter ungünstigen Umständen. Fehlt der 5. Vektor?* 16. Kongress, International Szondi Association Zürich, 2002. március 29 – április 1.

Csillag M. (2005). *Fall-Darstellung*. 17. International Szondi Conference Pécs, 2005. június 23-25.

Deim É. (2002). *Lacan and Szondi*. 16. Kongress, International Szondi Association Zürich, 2002. március 29 – április 1.

Garai D. (2011). *The Szondi-test and the contemporary Hungarian special education: links between theories and practices*. 19. Congress, International Szondi Association. Nice, 2011. július 18-21.

Goncalves B.–Gyöngyösiné Kiss E. (2008). *Comparing test results of Hungarian and Portuguese community samples*. 18. Congress of the International Szondi Association. Lisszabon, 2008. július 10-12. Az előadás megjelent: Goncalves B, Ferreira A, Káplár M, Gyöngyösiné Kiss E. (2010) Comparing Szondi test results from Hungarian and Portuguese community samples. *Empirical Text and Culture Research* 4:81–89.

Gordosné Szabó A. (1997). Szondi Lipót (szócikk). *Pedagógiai lexikon III*. 411–412. Budapest: Keraban Kiadó.

Gordosné Szabó A. (2004). Szondi és a gyógypedagógia. *Gyógypedagógiai Szemle*, 32(2): 122–131.

Göncz Á.-né (1997). Előszó. In: Maléth A., Szabó Sz.-né (szerk.): *Regiszter. Értelmi és halmozottan sérült emberekkel foglalkozó állami, önkormányzati, egyházi intézmények és civil szervezetek gyűjteménye* (13). Budapest: Kézenfogva Alapítvány.

Gy. Kiss E.–Hosszú D.–Káplár M.–Vargha A.–Demetrovics Zs. (2010). Understanding different types of drug addiction: a psychodynamic approach. *Szondiana* 30:196–210.

Gy. Kiss E. – Hosszú D. – Káplár M. – Vargha A. – Demetrovics Zs. (2011). *Szenvedélybetegségek pszichodinamikus háttere a Szondi-teszt segítségével*. Addiktológiai Kutatások Magyarországon 2011 című IV. Tudományos Konferencia. Budapest, 2011.02.18.

Gy. Kiss E. (2011). *A Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány tevékenységének bemutatása* In: Vargha A (szerk.): *Hagyomány és megújulás: A Magyar Pszichológiai Társaság*

Jubileumi XX. Országos Tudományos Nagygyűlése. Budapest, 2011.05.25-2011.05.27.
185–186.

Gy. Kiss E. (2011). *A tudattalan nyelvei: szimptóma, szimbólum, választás.* C. G. Jung Komplex-pszichoterápiás Egyesület „Trauma, krízis, újjászületés” c. konferenciája. Budapest, 2011.02.12.

Gyimesi J. (2017). *Szondian criminal psychology in the light of the early Hungarian forensic post-modern zeitgeist – A Szondian approach.* XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Gyöngyösiné Kiss E.–Káplár M.–Vargha A.–Demetrovics Zs. (2010). Drogfogyasztó fiatalok vizsgálata Szondi-teszttel. In: Vargha András (szerk.): *Egyén és kultúra: a pszichológia válasza napjaink társadalmi kihívásaira.* A Magyar Pszichológiai Társaság XIX. Országos Tudományos Nagygyűlése, Pécs, 2010. május 27-29. 74–75.

Gyöngyösiné Kiss E.–Sajabó H.–Káplár M. (2008) *A párválasztás genotropikus tényezőinek vizsgálata a Szondi teszt alapján.* Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Tudományos Nagygyűlése, Nyíregyháza 2008. május 22-24.

Gyöngyösiné Kiss E.–Sajabó H.–Káplár M. (2008). *Párokkal felvett Szondi-tesztek eredményei.* Pszieszta, Pécsi Pszichológus Napok, Pécs, 2008. május 9.

Gyöngyösiné Kiss E.–Sajabó H.–Káplár M. (2008). *The genotropistic theory of the choice in love.* 17. International Szondi Conference Pécs, 2005. június 23-25. Az előadás megjelent: Gyöngyösiné Kiss E, Sajabó H, Káplár M. (2008) The genotropic theory of the choice in love. *Szondiana* 28:156–169.

Gyöngyösiné Kiss E. (1999). *Fate-Analysis and existentialism.* XV. Szondi International Meeting, Louvain-la-Neuve, 1999. július 15-17. Az előadás írásban megjelent: Gyöngyösiné Kiss E. (1999) Sorsanalízis és egzisztencialista filozófiák. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 54:259–264.

Gyöngyösiné Kiss E. (2002). *Modern theories on Biological Foundations of Personality.* 16. Kongressz, International Szondi Association Zürich, 2002. március 29

– április 1. Az előadás megjelent: Gyöngyösiné Kiss E. (2002) Modern Theories on Biological Foundations of Personality. *Szondiana*, 22: 90–105.

Gyöngyösiné Kiss E. (2005). *Comparing the Factors of Cloningers Temperament and Character Inventory (TCI) with the Szondi-test*. 17. International Szondi Conference Pécs, 2005. június 23-25. Az előadás megjelent: Gyöngyösiné Kiss E. (2005): Comparing the factors of Cloninger's Temperament and Character Inventory (TCI) with the Szondi-test. *Szondiana* 5:59–70.

Gyöngyösiné Kiss E. (2006). *Töredékek a sorsról*. Pszieszta, Pécsi Pszichológus Napok, Pécs, 2006. április 11.

Gyöngyösiné Kiss E. (2011). *The role of belief function in clinical health psychology*. 19. Congress, International Szondi Association. Nice, 2011. július 18-21. Az előadás megjelent: Kiss E. (2012) The role of belief function in clinical health psychology. *Szondiana*, 32:32–40.

Gyuris P.–Bereczkei T. (2005). *The homogamy and/or the sexual imprinting-like mechanism in the mate-choice*. 17. International Szondi Conference Pécs, 2005. június 23-25.

Hargitai R. (2002). *Fate-analysis in the light of narrative psychology*. 16. Kongress, International Szondi Association Zürich, 2002. március 29 – április 1.

Hargitai R. (2005). *Linguistic and testological markers of depressive patients' self-narratives*. 17. International Szondi Conference Pécs, 2005. június 23-25.

Hargitai R. (2008). *Az ösztöntől a reprezentációig*. A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Pszichológiai Nagygyűlése, Nyíregyháza, 2008. május 22-24.

Hargitai R. (2008). *From drive to representation*. 18. Congress of the International Szondi Association. Lisszabon, 2008. július 10-12.

Hargitai R. (2008). *Sors és történet. Szondi Lipót sorsanalízise a narratív pszichológia tükrében*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Hosszú D.–Gyöngyösiné Kiss E.–Vargha A.–Demetrovics Zs. (2010). Szenvedélybeteg fiatalok szuicid veszélyeztetettsége In: Vargha András (szerk.) *Egyén*

és kultúra: a pszichológia válasza napjaink társadalmi kihívásaira. A Magyar Pszichológiai Társaság XIX. Országos Tudományos Nagygyűlése. Pécs, 2010. május 27-29. 75.

Káplár M.–Bernáth L. (2011). *On the track of the validity of the Szondi-test.* 19. Congress, International Szondi Association. Nice, 2011. július 18-21. Az előadás megjelent: Káplár M, Bernáth L, Kiss E. (2012) On the track of the validity of the Szondi Test, *Szondiana*, 32:24–31.

Káplár M.–Gyöngyösiné Kiss E.–Goncalves, B. (2008). *Az átlagprofil vizsgálata hazai és kultúrközi elemzésben.* Előadás. A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Pszichológiai Nagygyűlése, Nyíregyháza, 2008. május 22-24.

Káplár M. (2014). *Further studies on the Szondi-test, supporting its validity.* 20. Anniversary Congress of the International Szondi Association, Brussels, 2014.07.14-17.

Káplár M. (2016). *Meglátni és megítélni. Az információfeldolgozás korai szakaszában megjelenő affektív tényezők és ezek személyiségbeli meghatározottságának vizsgálata fMRI-vel és Szondi-teszttel.* PTE Pszichológia Doktori Iskola, PhD disszertáció. Kézirat.

Káplár M. (2017). *The familial unconscious and the transgenerational strategies of families.* XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Kiss E. Cs.–Schwoy D.–Schwoy D. (2014). *Different nationalities living in England: a multicultural study by the Szondi test.* 20. Anniversary Congress of the International Szondi Association, Brussels, 2014.07.14. Az előadás megjelent: Schwoy D, Schwoy D, Kiss E. Cs. (2014) Different nationalities living in England: a multicultural study by the Szondi Test. *Szondiana*, 34:107–127.

Kiss E. Cs.–Schwoy D.–Schwoy D. (2015). *Angliában élő népcsoportok multikulturális összehasonlítása Szondi-teszttel.* ELTE Bárczi Gógypedagógiai Karán szervezett A Magyar Tudomány Ünnepe 2015. november 26.

Kiss E. Cs. (2013). *Szondi Lipót szakmai életútja: A sorsanalízis és a Szondi-teszt megszületése*. A Magyar Pszichológiatörténeti Emlékszoba átadása, 2013. november. 29. A Magyar Pszichológiai Társaság rendezvénye. Az előadás később ugyanezen címmel a *Magyar Pszichológiai Szemle* (2014) 69:595–602 számában jelent meg.

Kiss E. Cs. (2017). *The birth of fate-analysis – the professional life of L. Szondi*. XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8. Az előadás megjelent: Kiss E. Cs. (2016) In memory of Leopold Szondi on the 20th anniversary of his death. *Szondiana* 36:45–50.

Kolosváry E. (2017). *The genealogy of destruction advanced in Szondi's work*. XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Kövesdi A. (2005). *Fate-analysis in borderline personality disorder*. 17. International Szondi Conference Pécs, 2005. június 23-25.

Kövesdi A. (2017). *Personality testing of anorexic adolescent girls with Szondi test*. XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Lányiné Engelmayer Á. (1992). A Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet történetéhez. In: Borbély S., Torda Á. (szerk.): *Tíz éves a Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet Vizsgáló és Tanácsadó: 1981-1991* (1–9) Budapest: BGGYTF

Lányiné Engelmayer Á. (2013). Ranschburg Pál és a magyar gyógypedagógiai pszichológia. In: Lányi G. (szerk.): *Ranschburg Pál és a magyar pszichológia* (77–89). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Lányiné Engelmayer Á. (1994). In memoriam Szondi Lipót: Ünnepi tudományos ülés Szondi Lipót születésének centenáriumán. *Pszichológia*, 14(2): 151–154.

Lányiné Engelmayer Á. (2004). Szondi elmélete a múltban, a jelenben és a jövőben. Tudományos ülés Szondi Lipót születésének 110. évfordulóján. *Gyógypedagógiai Szemle*, 32(2): 121–122.

Lukács D. (1999). *Fate-analysis and Szondi-test: suitable instruments for the approach of multiple personality syndrom*. XV. Szondi International Meeting, Louvain-la-Neuve, 1999. július 15-17.

Lukács D. (2002). *Anklammerungstrieb – Zirkularitat I. Hermann and L. Szondi.* 16. Kongress, International Szondi Association Zürich, 2002. március 29 – április 1.

Lukács D. (2016). *A Szondi-teszt korszerű értelmezése.* Budapest: Oriold és Társai Könyvkiadó.

Lukács D. (2001). Szondi Lipót. In: Rácz Á. (szerk.): *Nagy képes milleniumi arcképcsarnok: száz riport a magyar történelemből* (128–129). Budapest: Rubicon.

Molnár D.–Gyöngyösiné Kiss E. (2008). *Ösztönös színész avagy színész ösztön? Milyen ösztöntényezők állhatnak a színész személyiségének hátterében, igazolható-e Szondi operotropizmus teóriája?* A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Pszichológiai Nagygyűlése, Nyíregyháza, 2008. május 22-24.

Nagy L.–Tóth R.–Szűcs M. (2008). *Analysis of Szondi-tests of alcoholic patients.* 18. Congress of the International Szondi Association. Lisszabon, 2008. július 10-12.

Reinhardt M.–Lukács D. (2017). *Up-to-date interpretation of the Szondi Test.* XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Reinhardt M. (2017). *The rootless personality – case presentation.* XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Révész Gy.–Séra L. (2005). *„Shabby face”: Face perception and personality.* 17. International Szondi Conference Pécs, 2005. június 23-25.

Révész Gy.–Séra L. (2008). *„Kiolvasni” vs. „Beleolvasni” – A Szondi teszt képeinek vizsgálata.* A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Pszichológiai Nagygyűlése, Nyíregyháza, 2008. május 22-24.

Révész Gy.–Séra L. (2008). *„Reading form vs. reading into”. An investigation of Szondi’s pictures.* 18. Congress of the International Szondi Association. Lisszabon, 2008. július 10-12.

Révész Gy. (2002). *Psychometrical investigations on Szondi’s pictures.* 16. Kongress, International Szondi Association Zürich, 2002. március 29 – április 1.

Szekeres B. (2017). *Szondi Test and laterality.* XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Szondi L. (1931). Constitutioanalysis és értelmi fogyatékoság. *A Gyógyászat tudományos közleménye*, 71(32): 12–14.

Szondi L. (1978). Előszó. In: Czeizel E., Lányiné Engelmayer Á., Rátay Cs. (szerk.): *Az értelmi fogyatékoságok kóreredete a „Budapest-vizsgálat tükrében”* (7–8). Budapest: Medicina.

Tóth B. (2017). *Genodrama as a possibility of dramatic processing of family patterns and of family heritage*. XXI. Congress of the International Szondi Association. Budapest, 2017. július 6-8.

Tóth K. (2005). *Fate-analysis in allergic disorder*. 17. International Szondi Conference Pécs, 2005. június 23-25.

Tóth R.–Nagy L. (2008). *Alkoholbetegek Szondi-tesztjeinek elemzése*. A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Pszichológiai Nagygyűlése, Nyíregyháza, 2008. május 22-24.

Képgaléria

Az alábbiakban közölt képek Narancsik Gabriella gyűjtéséből származnak.

1. **Benedek István munkatársai körében (Illyés Mária engedélyével)**

Benedek István szemüvegben a fotelben ül, mögötte Kappéter István és Robozné Vera, Benedek jobbján Esztergominé cigarettázik, mellette csíkos mellényben Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra ül. A képen látható három másik személyt nem sikerült beazonosítani. A kép feltehetően Intapusztán készült.

2. **Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra és Illyés Gyula 1939-ben** (Illyés Mária engedélyével)

3. **Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra és Illyés Gyula 1965 táján** (Illyés Mária engedélyével)

4. Szondi Lipót levele Illyés Gyulához (1935. január 5.) (Illyés Mária engedélyével)

Kedves Illyés Gyula!

Talán tudja, hogy ezek óta foglalkozom nagy tehetségek genealógiájával.

Amikor elolvastam az "Ésapa" című rajgó versét, akkor láttam az a gondolatom, hogy megkerem: keressen fel és legyen segítségemre a Maga család fájának a kikürtelésében.

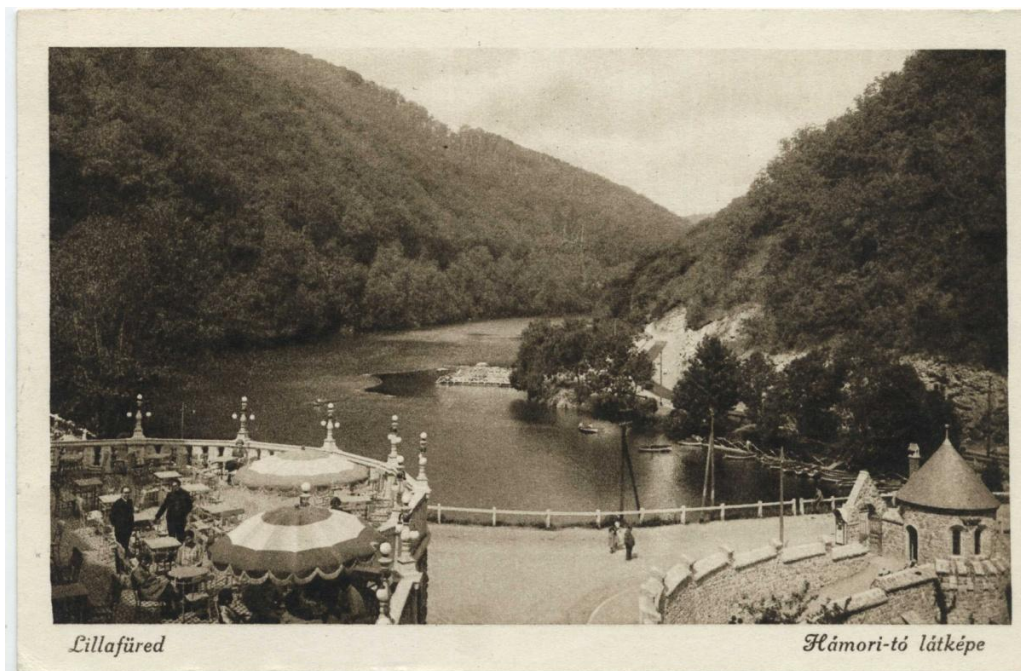
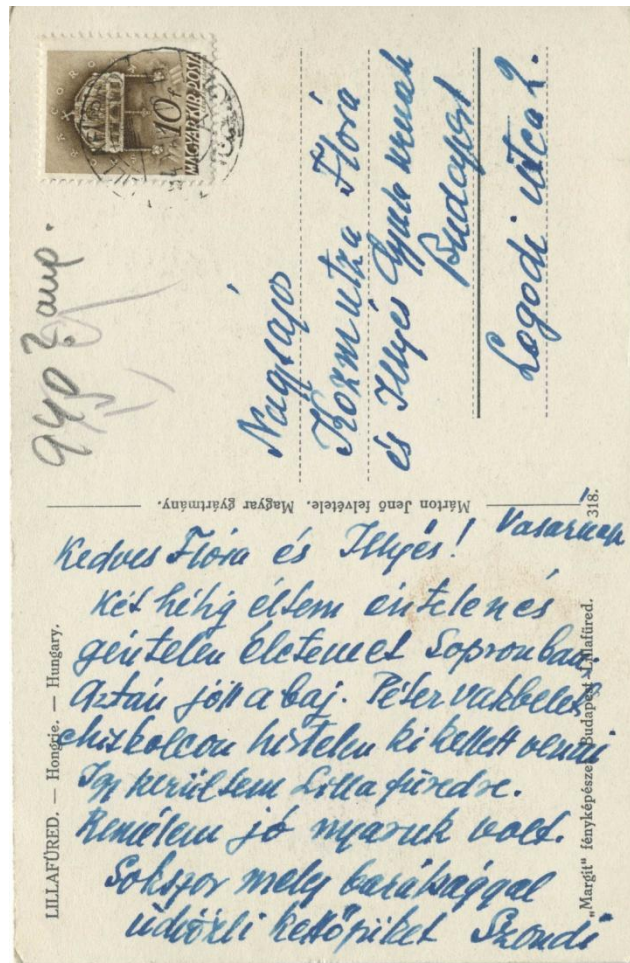
Ha van erre ideje és kedve, kerem írja meg, vagy hívjon fel 116-317 alatt délután 1/2 3-3 óra vagy este 9-10 óra között.

Maraadtam
magrabecérlő hűve

Szondi Lipót
(ankerköz 1. III. 2.)

1938 I. 5.

5. Szondi Lipót képeslapja Lillafüredről az Illyés családnak (1940) (Illyés Mária engedélyével)

Képgaléria

6. **Donáth Blanka az 1930-as évek végén, Budapesten (Gádor Anna engedélyével)**

7. **Donáth Blanka és férje, Gádor László 1945 tavaszán Genfben. A fénykép a caux-i internálótáborban barátnőjüknel, Bequin Ágnesnél tett látogatásuk alkalmával készült (Gádor Anna engedélyével)**

Képgaléria

8. Donáth Blanka és férje, Gádor László az 1960-as évek elején a Pilisben, a Lajos-forrásnál (Gádor Anna engedélyével)

10. Donáth Blanka és férje, Gádor László az 1970-es évek végén (Gádor Anna engedélyével)

11. Donáth Blanka 2010-es években (Gádor Anna engedélyével)

12. A 90 éves Donáth Blanka (Gádor Anna engedélyével)

English Summaries

Lipót Szondi and faith analysis

Edited by Júlia Gyimesi and Melinda Reinhardt

ESSAYS

ZOLTÁN KŐVÁRY: Fate, freedom, being. The “existentialist” Lipót Szondi

Ever since the political system changed in Hungary around 1990, the rediscovery and reevaluation of Lipót Szondi's life-work has been going on. But one can perceive that clinical pragmatism and the actual zeitgeist have a great influence on this process, and determine that which dimensions of Szondi's theory are being integrated in current discourses and which are remaining pretty unreflected. Due to contemporary mainstream psychology's “forgetfulness of being” (Heidegger) there is a real danger of leaving the extremely important philosophical, ethical and religion-psychological aspect out of consideration, and this one-sidedness might narrow the intellectual horizon of this extremely complex and rich concept of man. This article would like to draw attention to the existential philosophical and existential psychological dimensions of Szondi's theory, focusing on the overlaps with Heidegger, Husserl, Löwith and Binswanger, but also analyzes Dostoevsky's influence on fate analysis and the not-so-surprising similarities between the self-concepts of Szondi and Kierkegaard.

Keywords: Lipót Szondi, fate-analysis, existentialism, philosophy

GABRIELLA NARANCSIK: Faith and Mythos – Karl Kerényi’s relationship with Lipót Szondi and C. G. Jung in the 30s and 40s

The paper discusses the personal and intellectual relationship of Karl Kerényi, Lipót Szondi and C. G. Jung, an important although rarely explored part of the European cultural history. It describes the essential ideas of the three thinkers and identifies the correspondences and mutual influences of their respective theories. It is argued that the personal experience of the horrors of Second World War influenced greatly the development of their oeuvres.

Keywords: Szondi, Kerényi, Jung, Freud, Mann, humanism, mythos, history of religions, fate analysis

DÓRA GARAI: The history of the birth of the fate-analysis and the Szondi-test in the light of contemporary scientific and theoretical trends

The turns of Szondi Lipót’s professional life are a well known field from the viewpoint of history of science thanks to works of previous scientist interested in his biography (Bürgi-Meyer, 1996; Gordosné Szabó, 1993, 2004; Kiss E., 2014). Less is known on what kind of theoretical and scientific trends had affected the thinking of Szondi, the doctor-biologist that lately came to the conclusion of the theory of fate analysis. In the recent work we make an attempt to explore these effects as an addition to the works of former biographers. Finally, we speak about how the theory of fate-analysis and the Szondi-test lives on in current scientific discourses and on the field of clinical practice.

Keywords: fate-analysis, Szondi-test, special pedagogy, multidimensional assessment of personality

MELINDA REINHARDT: The choice of profession as fate in Szondi’s fate-analysis

Our study deals with the choice of profession which is one of the most important choice in Leopold Szondi’s fate-analysis. Szondi’s idea about the choice of career is summarized based on two of his works from 1942. He emphasized the free choice of the Ego in one’s important decisions during the main turning points of one’s life beside the imperative family unconscious. In the circle of the genetically determined

Summaries

personal fate one can decide freely and consciously what kind of life course, persons, fields of interest and profession(s) he/she chooses. One of the primary ways to gratify our family-determined instincts in a salutary and positive form is the freely and vocationally chosen profession. The study introduces genotropism and ergotropism, as well as the relationship of the choice of career and Szondi's motivational theory.

Keywords: *Leopold Szondi, fate-analysis, choice of profession, genotropism, ergotropism, Szondi test*

MÁRTA ANTALFAI: The role and significance of the family unconscious in the life-course in the light of literature and case-studies

The study illustrates the strength of family unconsciousness has been discovered by Lipót Szondi and its effect to the personality, through case examples. The author calls attention based on her psychotherapy experiences to the fact that pathological lifestyles of the forebears impede or in certain cases make for the offsprings impossible to realize qualities of their sole and unrepeatable fates in order to be able to find their own way in life. Beyond details of the cases, through a certain analyses of the Electra-myth, and R. L. Stevenson's Dr Jekyll and Mr Hyde story has been shown the interwoven three-in-one component of the personal, the familiar and the collective unconsciousness, and their role in formation of personality. The author calls the attention that the exploration of actual family histories is needed to be regarded as organic parts of the psychotherapy process. The client must be driven to synchronize himself or herself emotionally to the life or to some exceptional event of the actual ancestor, beyond the need to create a family tree. Dreams and art therapy elements are used in order to uncover the actual family unconsciousness and to facilitate emotional resonance. According to some therapeutic experiences, ancestors' will (which can lead to a forced fate), mainly at the given phases of personal development, or at decisive turning points of life, and in crises should be effective. At the same time, to have knowledge on ancestors' life, and to accept their traumas and shadows are pretensions in order to realize our fate. The study deals with, among others, the family unconsciousness as a shadow carrier element; the correlation of identity crises and family unconsciousness; the context of the fate analyses and the Jungian analytical

Summaries

therapy as well. Finally, it devotes special attention to the successional role of familiar unconsciousness in aspects of the archetype in transferring the collective unconsciousness.

Keywords: family unconsciousness, freely chosen and forced fates, genotropism, decisive role of the ego, weak and strong self-functions, shadow, complexes, archetypes, crises of identity, personal unconsciousness, collective unconsciousness, repetitive obsession, succession, self-realization

MÁTYÁS KÁPLÁR: Fate analysis in counselling

The usage of the fate-analytic theory and the corresponding test developed by Leopold Szondi has long traditions in the clinical praxis. This theoretical frame can be used well in the counselling process also. Depending on the client's problem, his/her personality and coping strategies two directions of providing help emerge. The first focuses on the insight of the client and strives to help him/her to recognize the dynamics and patterns behind the events of his/her familial and personal life. Through this it provides the individual the opportunity to realize his/her chosen fate. If the insight is hindered the second direction of fate-analytic counselling works with symbols developed by the client, primarily in imagination. In this process the client will reach the understanding of the dynamics of his/her problems and develops a solution in an indirect way.

Keywords: fate-analysis, Szondi, counselling, languages of the unconscious, insight, imagination, family-tree, Szondi test

SUPPLEMENT

Ágnes Lányiné Engelmayer, Enikő Csilla Kiss: The History, Objectives and Function of the Dr. Szondi Lipót Memorial Foundation

The study reviews the history of the Dr. Szondi Lipót Memorial Foundation. It presents the founder's and Lipót Szondi's relationship with special education. It describes the founding document, the purpose and tasks of the foundation, and the main areas of operation since 1991.

Summaries

Keywords: *Szondi Lipót, fate-analysis, Szondi-test, Dr. Szondi Lipót Memorial Foundation, Szondi-course*

PHOTOS collected by Gabriella Narancsik

E számunk szerzői

Antalfai Márta klinikai szakpszichológus, kiképző pszichoterapeuta, művészet- és meseterapeuta. E-mail: antalfai@gmail.com

Garai Dóra tanácsadó szakpszichológus, pár- és családterapeuta, ELTE, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet, Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány. E-mail: garaidora@caesar.elte.hu

Káplár Mátyás tanácsadó szakpszichológus, egyetemi adjunktus PTE BTK Pszichológia Intézet, Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány. E-mail: kaplar.matyas@pte.hu

Kiss Enikő Csilla pszichológus, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Intézet. E-mail: kiss.eniko@pte.hu

Kóváry Zoltán klinikai szakpszichológus, adjunktus, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar. E-mail: kovary.zoltan@ppk.elte.hu

Lányiné Engelmayer Ágnes gyógypedagógus, klinikai gyermekszakpszichológus, a pszichológiai tudományok kandidátusa, c. egyetemi tanár, Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány. E-mail: lanyi.engelmayer@gmail.com

Narancsik Gabriella klinikai szakpszichológus, pszichoterapeuta, történelem és spanyol nyelv és irodalom szakos bölcész, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar,

E számunk szerzői

Pszichológiai Intézet, Klinikai Pszichológia és Addiktológia Tanszék. E-mail: gnarancsikg@gmail.com

Reinhardt Melinda klinikai szakpszichológus, egyetemi adjunktus. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Pszichológiai Intézet, Klinikai Pszichológia és Addiktológia Tanszék, Dr. Szondi Lipót Emlékalapítvány. E-mail: reinhardt.melinda@ppk.elte.hu